

**GAFUR GULAM'IN SEÇİLMİŞ HİKÂYESLERİ ÜZERİNE DİL VE
ÜSLUP İNCELEMESİ**

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Ezgi ERDEM

Danışman: Prof. Dr. Nergis BİRAY

Mayıs 2019

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Bilim Dalı öğrencisi 162501009 Ezgi ERDEM tarafından Prof. Dr. Nergis BİRAY yönetiminde hazırlanan "**Gafur Gulam'ın Seçilmiş Hikayeleri Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi**" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 17.05.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Murat ÖZŞAHİN

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Nergis BİRAY (DAN.)

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 12/06/2019 tarih ve 23/01... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Ezgi ERDEM

ÖNSÖZ

“Gafur Gulam’ın Seçilmiş Hikâyeleri Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi” adlı bu çalışma, 20. Yüzyıl dâhilinde gelişen Sovyet devri Özbek edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan Gafur Gulam’ın (1903-1966) hikâyelerinin Türkiye Türkçesi’ne kazandırılması, yazarın ve dönemin üslup özelliklerinin ortaya konması ve Özbek Türkçesi ile yazılmış bu eserlerin anlam bilimi açısından değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma konumuzu oluşturan 14 hikâye, Sovyet devri Özbekistan’ında geçmektedir. Hikâyelerin tamamında farklı birer toplumsal ya da psikolojik konu işlenmektedir. Çalışmamızın konusunun dil ve üslup incelemesi olması sebebiyle ve söz konusu hikâyelerin şekil ve tema özelliklerinin ortaya konulması amacıyla hikâyeler yapı (olay örgüsü, kişiler, zaman, mekân) ve yapıdan yola çıkarak tema, anlatım tarzları ve dil açısından da değerlendirilmiştir.

Araştırmamız kaynakça ve sonuç bölümlerinin dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Özbek Türkleri, Özbek Türkçesi, 20. Yüzyıl Özbek Edebiyatı, yazarın hayatı, eserleri ve eserlerin taşıdığı dönem özellikleri incelenmiştir. İkinci bölümde hikâyelerin özetleri verilerek dil unsurlarından elde edilen veriler ışığında üslup incelenmiş, dönem özelliklerinin hikâyeler üzerindeki etkisi, sözcük seçiminin hikâyeye tesiri ortaya konmuş ve cümle incelemesi yapılmıştır. Deyim ve atasözlerinin, kelime gruplarının kullanım sıklıkları tespit edilerek üslup incelemesi bölümü genişletilmiştir. Üçüncü bölümde ise hikâyelerin Özbek Türkçesi Kiril alfabesinden, Latin alfabesine transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarmasına yer verilmiştir. Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise genel bir değerlendirme ile dikkati çeken hususlar belirtilerek çalışma özetlenmiştir.

Çalıştığım alanda bana her zaman rehberlik eden ve bu çalışmanın her aşamasında beni yönlendiren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Nergis BİRAY’a yardım ve destekleri için teşekkürü bir borç bilirim.

Doğduğum günden bu yana bir kez olsun elimi bırakmayan, daima yanımda olan, bugün yapmış olduğum her şeyin ve dahi bugünkü Ezgi’nin mimarı olan canım annem, babam ve kardeşime ve gerek çalışmamda, gerekse çalışma stresiyle başa çıkmamda hep yanımda olan sevgili arkadaşlarım Arş. Gör. Betül AMAN ve Arş. Gör. Ozan GÖKDEMİR’e teşekkür ederim.

ÖZET

GAFUR GULAM'IN SEÇİLMİŞ HİKÂYELERİ ÜZERİNE DİL VE ÜSLUP İNCELEMESİ

Erdem Ezgi
Yüksek Lisans Tezi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Nergis Biray
Mayıs 2019 218 Sayfa

“Gafur Gulam’ın Seçilmiş Hikâyelerin Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi” adlı çalışmamız kaynakça ve sonuç bölümlerinin dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Özbek Türkleri, Özbek Türkçesi, 20. Yüzyıl Özbek Edebiyatı, yazarın hayatı, eserleri ve eserlerin taşıdığı dönem özellikleri incelenmiştir. İkinci bölümde hikâyelerin özetleri verilerek üslup incelenmiş, dönem özelliklerinin hikâyeler üzerindeki etkisi, sözcük seçiminin hikâyeye tesiri ve cümle incelemesi yapılmıştır. Deyim ve atasözlerinin, kelime gruplarının kullanım sıklıkları tespit edilerek üslup incelemesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise hikâyelerin Özbek Türkçesi Kiril alfabesinden, Türkiye Türkçesi Latin alfabesine transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarmasına yer verilmiştir.

Çalışmamıza konu edilen hikâyeler Sovyetler Birliği’nin Özbek halkının hayatına getirmiş olduğu olumlu ve olumsuz tüm değişikliklerin edebiyata yansımaları niteliğindedir. Sovyet Dönemi Özbek Edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Gafur Gulam, toplum tarafından oldukça sevilen ve saygı gören bir yazardır.

Anahtar kelimeler: Gafur Gulam, Hikâyeler, Özbek Edebiyatı, Sovyet Dönemi, Dil ve Üslup

ABSTRACT

LANGUAGE AND STYLE ANALYSIS ON SELECTED STORIES OF GAFUR GULAM

Erdem Ezgi
Master's Thesis
Contemporary Turkish Dialects and Literatures
Supervisor: Prof. Dr. Nergis Biray
May 2019 218 Pages

Our work which is called “Language And Style Analysis On Selected Stories Of Gafur Gulam” consists of three main sections apart from bibliography and conclusion sections. In the first part, Uzbek Turks, Uzbek Turkish, 20th Century Uzbek Literature, the life of the author, his works and the features of the works carried out were examined. In the second chapter, the styles of the stories were examined, the effects of period characteristics on stories, the effect of word selection on the story and sentence analysis were made. The frequency of use of phrases and proverbs, vocabulary groups were determined and a stylistic study was conducted. In the third part of the story from the Cyrillic alphabet Uzbek Turkish, Turkey Turkish Latin transcription and are included in the transfer to Turkey Turkish alphabet.

The stories of our work reflect the positive and negative changes that the Soviet Union brought to the lives of the Uzbek people. Gafur Gulam, one of the most important representatives of the Soviet period Uzbek literature, was a popular and respected writer and still he is.

Keywords: Gafur Gulam, Stories, Uzbek Literature, Soviet Period, Language and style

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLOLAR DİZİNİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZBEK TÜRKLERİ, ÖZBEK TÜRKÇESİ, ÖZBEK EDEBİYATI VE GAFUR GULAM

1.1. Özbek Türkleri ve Dilleri.....	2
1.1.1. Özbek Adı, Özbek Türkleri ve Özbekistan.....	2
1.1.2. Özbek Türkçesi.....	5
1.2.20. Yüzyıl Özbek Edebiyatı.....	8
1.3. Gafur Gulam'ın Hayatı.....	11
1.4. Yazarın Oğlu Kadir Gulamov ile Gerçekleştirmiş Olduğumuz Röportaj.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN İNCELENMESİ

2.1. Hikayelerin Özetleri.....	17
2.2. Söz Varlığı.....	28
2.2.1. Sıfatlar.....	28
2.2.1.1. Niteleme Sıfatı	28
2.2.1.2. Belirtme Sıfatı.....	30
2.2.1.3. Belirsizlik Sıfatı.....	32
2.2.2. Zarflar.....	33
2.2.2.1. Nitelik Zarfı.....	33

2.2.2.2. Zaman Zarfı.....	34
2.2.2.3. Yer Zarfı.....	35
2.2.2.4. Soru Zarfı.....	36
2.2.2.5. Azlık Çokluk Zarfı.....	36
2.2.3. Zamirler.....	38
2.2.3.1. Şahıs Zamirleri	38
2.2.3.2. İşaret Zamirleri	39
2.2.3.3. Soru Zamirleri	40
2.2.3.4. Belirsizlik Zamirleri	40
2.2.3.5. Dönüşlülük Zamirleri	41
2.2.4. Edatlar ve Bağlaçlar.....	42
2.2.4.1. Bağlama Edatları	43
2.2.4.2. Kuvvetlendirme Edatı (Enklitik)	43
2.2.4.3. Cümle Başı Edatı	44
2.2.4.4. Son Çekim Edatı	44
2.2.4.5. Gösterme Edatı	45
2.2.5. Fiiller.....	46
2.2.6. Yansıma Sözcükler.....	51
2.2.7. Özel İsimler.....	52
2.3. Halk Dili.....	57
2.3.1. Deyimler ve Kalıp Sözler.....	57
2.3.1.1. Deyimler	57
2.3.1.2. Kalıp Sözler	58
2.3.2. Atasözleri.....	59
2.4. Cümle.....	60
2.4.1. Cümle Çeşitleri	60
2.4.1.1. Yapılarına Göre Cümleler.....	60
2.4.1.1.1. Basit Cümle	60
2.4.1.1.2. Birleşik Cümleler	61
2.4.1.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümle	61
2.4.1.1.3. Bağlı Cümle	62
2.4.1.1.3.1. Ki'li Bağlı Cümle	62
2.4.1.1.3.2. Diğer Bağlı Cümleler	62

2.4.1.1.4. Sıralı Cümle	63
2.4.1.2. Yüklem Türüne Göre Cümleler	64
2.4.1.2.1. Fiil Cümlesi	64
2.4.1.2.2. İsim Cümlesi	64
2.4.1.3. Yüklem Yerine Göre Cümleler	65
2.4.1.3.1. Kurallı Cümle.....	65
2.4.1.3.2. Devrik Cümle	66
2.4.1.4. Anlamına Göre Cümleler	66
2.4.1.4.1. Olumlu Cümle	66
2.4.1.4.2. Olumsuz Cümle	67
2.4.1.4.3. Soru Cümlesi	67
2.5. Üslup İncelemesi	68
2.5.1. Üslup	68
2.5.2. Anlatım Teknikleri	68
2.5.2.1. Anlatma Gösterme Tekniği	68
2.5.2.2. Bilinç Akımı Tekniği	69
2.5.2.3. İç Monolog Tekniği	71
2.5.2.4. Diyalog Tekniği	72
2.5.5.5. Mektup Tekniği	73
2.5.3. Zaman, Mekân ve Şahıs Kadrosu	76
2.5.3.1. Zaman	76
2.5.3.2. Mekân	79
2.5.3.3. Şahıs Kadrosu	82
2.5.4. Anlatıcının Bakış Açısı	84
2.5.4.1. Hakim Bakış Açısı ve Anlatıcısı	84
2.5.4.2. Kahraman Bakış Açısı ve Anlatıcısı	86
2.5.4.3. Gözlemci Bakış Açısı ve Anlatıcısı	87
2.5.4.4. Çoğul Bakış Açısı ve Anlatıcıları	87
2.6. Psikolojik Unsurlar	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

3.1. Eserin Transkripsiyonu.....	96
----------------------------------	----

3.2. Eserin Türkiye Türkçesine Aktarılması.....	152
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	202
KAYNAKLAR	205
ÖZGEÇMİŞ	208

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1: Hikayelerde geçen nitelme sıfatları ve kullanım sıklıkları	26
Tablo 2: Hikayelerde geçen belirtme sıfatları ve kullanım sıklıkları	28
Tablo 3: Hikayelerde geçen belirsizlik sıfatları ve kullanım sıklıkları	29
Tablo 4: Hikayelerde geçen nitelik zarfları ve kullanım sıklıkları	30
Tablo 5: Hikayelerde geçen zaman zarfları ve kullanım sıklıkları	32
Tablo 6: Hikayelerde geçen yer yön zarfları ve kullanım sıklıkları	32
Tablo 7: Hikayelerde geçen soru zarfları ve kullanım sıklıkları	33
Tablo 8: Hikayelerde geçen azlık çokluk zarfları ve kullanım sıklıkları	34
Tablo 9: Hikayelerde geçen kişi zamirleri ve kullanım sıklıkları	35
Tablo 10: Hikayelerde geçen işaret zamirleri ve kullanım sıklıkları	36
Tablo 11: Hikayelerde geçen soru zamirleri ve kullanım sıklıkları	37
Tablo 12: Hikayelerde geçen belirsizlik zamirleri ve kullanım sıklıkları	37
Tablo 13: Hikayelerde geçen dönüşlülük zamirleri ve kullanım sıklıkları.....	38
Tablo 14: Hikayelerde geçen edatlar ve kullanım sıklıkları.....	42
Tablo 15: Hikayelerde geçen fiiller ve kullanım sıklıkları.....	45
Tablo 16: Hikayelerde geçen isimler.....	48

KULLANILAN KISALTMALAR

akt.	: aktaran
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
haz.	: hazırlayan
Özb.	: Özbek
PAÜ.	: Pamukkale Üniversitesi
s.	: sayfa
S.	: sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
Üni.	: Üniversitesi
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
Yay.	: Yayınları

ÖZBEK ALFABESİ¹			
Kiril	Transkripsiyon	Kiril	Transkripsiyon
А а	Ä ä	С с	S s
Б б	B b	Т т	T t
В в	V v	У у	U u / Ü ü
Г г	G g	Ф ф	F f
Д д	D d	Х х	X x
Е е	Ye ye / E e	Ц ц	Ts ts
Ё ё	Yâ yâ	Ч ч	Ç ç
Ж ж	C c	Ш ш	Ş ş
З з	Z z	Ъ ъ	‘
И и	İ i	Ь ь	'
Й й	Y y	Э э	E e
К к	K k	Ю ю	Yu yu / Yü yü
Л л	L l	Я я	Yâ yâ
М м	M m	Ў ў	Oo Öö
Н н	N n	Қ қ	Q q
О о	O o	Ғ ғ	Ğ ğ
П п	P p	Ҳ ҳ	H h
Р р	R r		

¹ Türk Lehçeleri Grameri, Ed. Ahmet B. Ercilasun, Ankara, 2012, s.293-298.

GİRİŞ

Özbek Türkçesi, Güney Doğu (Karluk) grubu Türk lehçeleri arasında yer alır. Özbek Türkçesi ana hatlarıyla Çağataycanın bir devamı mahiyetindedir. Özbekçenin birçok şivesi vardır. Bu şiveler üç grupta toplanmıştır. Özbek Türkçesi için 1930 yılına kadar Arap alfabesi kullanılmıştır. 1930-1940 yılları arasında Latin alfabesi kullanılmıştır. 1940 yılından itibaren Kiril alfabesinin kabulü yılları çerçevesinde yazı diline kaynak olarak Farsça tesirinde kalmış olan Taşkent-Fergana vadisi ağızları esas alınmıştır. Bunun sonucu olarak Özbek yazı dilinde ses uyumları büyük ölçüde kaybolmuştur. Bugün Özbekistan'da Kiril alfabesi kullanılmakla birlikte Latin alfabesine geçiş kabul edilmiş olup, geçiş aşaması başlamıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Özbekistan, Özbek halkı ve dilleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde: “Özbek Türkleri ve Dilleri”, “Özbek Adı”, “Özbek Türkleri ve Özbekistan”, “Özbek Türkçesi”, “20. Yüzyıl Özbek Edebiyatı”, “Gafur Gulam'ın Hayatı”, “Yazarın Oğlu Kadir Gulamov ile Gerçekleştirmiş Olduğumuz Röportaj” alt başlıkları yer almaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde eserin dil ve üslup incelemesi yapılmıştır. Bu bölüm: “Hikâyeler”, “Hikâyelerin Özetleri”, “Söz Varlığı”, “Halk Dili”, “Cümle”, “Üslup İncelemesi” alt başlıklarından oluşmaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, hikâyelerin transkripsiyonlu ve Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilleri bulunmaktadır.

Tüm bu bölümlerin sonunda ise tezin sonuç bölümü ve ardından kaynakça bölümü yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZBEK TÜRKLERİ, ÖZBEK TÜRKÇESİ, ÖZBEK EDEBİYATI VE GAFUR GULAM

1.1. Özbek Türkleri ve Dilleri

1.1.1. Özbek Adı, Özbek Türkleri ve Özbekistan

Özbek tabiri etnolojik bir terim olmayıp, Cengiz Han'ın en büyük oğlu Cuci Han'ın soyundan gelmiş olan Özbek Han'ın (1312-1340) adına izafeten verilen politik bir terimdir (Hostler, 1979: 147). Özbek adı, Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın da belirttiği üzere, Altın Orda beyi Özbek'in adından gelmektedir. Altın Orda tahtına Özbek Han (1313 -1340) 'ın geçmesinden sonra, onun emrindeki kitlelere daha sonradan Özbekler denmeye başlanmıştır. Yani başlangıçta şahıs adı olan Özbek, bir zaman sonra belli bir Türk topluluğunun adı olarak kullanılmağa başlanmıştır. Özbek Türkçesi, Modern Uygur Türkçesi ile birlikte Türk dilinin Güneydoğu Türkistan grubuna girer. Altın Orda Hanı Özbek (1312- 1340)'in ahfadından gelen idareciler, Fergana vadisindeki Türkleri bir araya toplayarak yeni bir devlet kurmuş ve bu devlete “Özbek Devleti” adını vermişlerdir. Tıpkı Osmanlı ve Timurlu dendiği gibi, bu devletin halkına da “Özbek” denilmiştir (Omorov, 1993: 13-14). Belirtilen bu görüşlere karşı fikir savunan A.A.Semenov'a göre; Özbek adı Ak-Orda çevresinde doğmuş ve kullanılmıştır. Özbek Han ise Gök-Orda hanıdır. Adı geçen Farsça kaynaklardaki Özbek tabiriyle Özbek adının bir alakası yoktur (Semenov, 1944: 14-15). Özbek ismi konusunda Barthold oldukça değerli ve dikkat çekici bilgiyi ortaya koymaktadır. Bunun hakkındaki bilgileri ortaya koyacak olursak; Özbeklerin kavimlerinin ismini başka kaynaklarda, bu arada Ebu'l -Gazi'de, Özbek Han'ın isminden getirmektedirler. Mevcut örneğe göre, böyle bir türetme herhalde birçok âlim ve bunlardan biri olan Radloff tarafından kabul edilmiş olan “Özbek” yani “kendi başına hâkim” anlamında olan tefsir şeklinde ortaya koymak daha uygun olsa gerektir (Barthold, 2004: 155) Deniz Sinor'a göre ise sözcük, Oğuz+bek kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkmıştır.

Türklerin ana yurdu olan Türkistan'ın dünya tarihinde önemli bir rol oynadığı herkesçe bilinen bir gerçektir. Tarih içinde, Türkistan'da devlet kuran kavimlerden biri de Özbek Türkleridir. Özbekleri 1428'den beri yöneten Ebu'l-Hayr Han (1412-1468) Tura şehrini ele geçirmiş ve burayı kendine başkent yapmıştır. Ebu'l-Hayr'ın ölümünden sonra onun yerine geçen Muhammed Şeybani Han önderliğindeki Özbekler,

1507 tarihinde Timurlu hanedanına son vererek çok kısa bir zamanda hâkimiyetlerini Orta Asya'ya yaymışlar ve büyük bir kuvvet haline gelmişlerdir (Hayit, 1995: 8).

İran'da Şah İsmail (1499-1524)'in Şifliği siyasi bir aksiyon olarak kullanıp kurduğu devlet, Özbek hâkimiyetini tehdit edecek bir şekilde gelişmekteydi. İran'da Akkoyunlu hanedanını yıkarak tahta geçen Safevi hanedanı (1502), Özbeklerin elindeki Horasan'ı alarak İran'ın milli birliğini sağlamayı tasarlıyordu. Koyu Şif olan Safeviler ile Sünnî olan Özbekler, mezhep konusunda çatışmaya başladılar. Bu iki kuvvet arasında kaçınılmaz bir hale gelen savaşı, 1510'da Özbekleri yenerek Şah İsmail kazandı. Daha sonra Özbek hâkimiyetinin yayılmasını istemeyen Babür Şah, Orta Asya'yı Şah İsmail'in yardımıyla yeniden ele geçirmiş ise de, çabuk toparlanan Özbeklere 1512'de yenilince Orta Asya'yı terkederek Hindistan sınırlarına çekilmek mecburiyetinde kalmıştır (Uzunçarşılı, 1973: 253-254).

Zaman içerisinde kıtalar arası kervan ticaretinin önemini kaybetmesiyle bölgedeki ekonominin gerilemeye başlaması, Şeybani hanedanının sonunu getirmiştir. (ÖMEBVTD, 1992: 156) 14. yüzyıldan 15. yüzyılın onuna kadar Timurlular, 16. yüzyılda Şeybaniler idaresinde kalan Türkistan'da siyasi birlik mevcuttu. 1510'da Şah İsmail'e yenilen ve arkasından da Türkistan'ı Babür'e kaptıran Özbekler, her ne kadar kendilerini toparlayabilmişler ise de daha sonra aralarındaki bölünmeyi önleyememişlerdir. Bunun neticesinde 1597 yılında Hokand (Hayit, 1995: 32), 1598 yılında ise Harezmi (Hive) (Hayit, 1995: 27) hanlıkları bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Uzun zaman kuzeydeki hanlıklar ile güneydeki Hive, Hokand ve Buhara hanlıkları arasındaki çatışmalar devam etmiş ve böylece zayıf düşen Türkistan, Rus istilasına maruz kalmıştır. 1865'te Taşkent şehri Ruslar tarafından zapt edilmiş ve 1868'de Buhara, 1873'te Hive, 1876'da ise Hokand Hanlığı Rus hâkimiyetine girmiştir (Devlet, 1989: 86). Batı Türkistan toprakları Sovyet rejimi tarafından 1925'te 5 ayrı cumhuriyete bölünmüştür. Bunlardan biri de Özbekistan'dır. Özbekistan, bağımsızlık ve direniş hareketlerine 1935'e kadar devam etmiştir (Coşkun, 2017: 25).

Tarihi, kültürü, etnik bileşimi, coğrafyası ve siyasi geleneği açısından Müslüman ve Türk kökenli eski Sovyet cumhuriyetleri arasında Özbekistan oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Özbek kimliği de, yörede siyasi etkinlik sağlamış ve hanlık kurmuş Türk boylarından birine ait iken, Orta Asya'da Türk cumhuriyetlerinin sınırlarının belirlenmesi sırasında daha önce siyasi coğrafyada hiç yer almamış bir ülkeye ad olarak

verilerek yeniden yorumlanmış bir kimliktir. Bu açıdan, Özbekistan coğrafi olarak tamamen Sovyet döneminde meydana getirilmiş, “Özbek” ismi de Özbekistan sınırları içine dâhil edilen tüm nüfusa ortak bir kimlik olarak benimsetilmiştir (Özdoğan, 1994: 76).

Her milletin kendi kültürüne sahip çıkabileceği konusunda vaatlerde bulunan Bolşevik yönetimi sözünde durmamış, önce Türklerin eğitim-öğretim hayatını ve kültürünü söndürmüş, daha sonra da Sovyet tipi insan yetiştireceğiz diye Türkleri bir nevi kültürel çözülmeye sürüklemiştir. Yeni usulde eğitim-öğretim yapan mektep ve medreseler kapatılarak yerine Sovyet halk mektepleri kurulmuş, Özbek Türkleri ile diğer Türk boylarına ayrı ayrı devlet muamelesi yapılmaya başlanmıştır. Özbek Türkçesi, eğitim ve bilim dallarında oldukça yetersiz bir duruma getirilmiştir. Sovyetler, yasaklanan kelimeler ve terimler yerine Rusça kelime ve terimlerin kullanılmasını istemiş, eğitim-öğretim dili olarak birçok okulda Rusça kabul edilmiş ve Özbek Türkçesi, mahallî bir dil durumuna düşürülmek istenmiştir (Saray, 1993: 67-68).

Sovyet sistemi bununla da yetinmemiş, Özbek Türklerinin kendi milli kültürü ve tarihi ile ilgili ne varsa uzun süre yasaklanmıştır. İslami kültür ise, tamamen yasaklanan bir başka kültür unsuru olmuştur. Sovyetlerin, Özbeklerin milli kültürü ve dini hakkında takındıkları bu acımasız tavırları çok geçmeden halkın tepkisini çekmiş ve halk, dini ve milli duygularını dile getiren edip ve şairleri milli birer kahraman gibi görmeye başlamıştır. Ne var ki, halkın dini ve milli duygularını yansıtmak şair ve ediplere pahalıya mal olmuş, kendilerini sürgün ve toplama kamplarında bulmuşlardır (Saray, 1993: 67-68).

Günümüz Özbekistan’ı, 20 Haziran 1990’a egemenliğini, 1 Eylül 1991’de bağımsızlığını ilan etmiştir. 29 Aralık 1991 tarihinde düzenlenen referandumla bağımsızlık ilanı onaylanmıştır (Coşkun, 2017: 26).

Özbekistan 13 idari bölgeye ayrılmıştır. Bunlar: Andican, Buhara, Fergana, Cizzah, Harezem, Sirderya (Gülistan), Nevai, Kaşkaderya (Karşi), Surhanderya (Tirmiz), Semerkant, Nemengan, Taşkent, Karakalpakistan (Özerk cumhuriyet, başkenti Nukus’tur).

1.1.2. Özbek Türkçesi

Karahanlı (11.-12. asırlar) ve Harezmi (13.-14. asırlar) edebi lehçelerinin devamı olarak, Asya'da Cengiz oğulları tarafından kurulan Çağatay ve Altınordu devletlerinde gelişerek, Timur ve çocukları zamanında klasik bir mahiyet alan Orta Asya Türkçesine Çağatay Türkçesi denilmektedir. Çağatay Türkçesi, 15. yüzyıl başından 20. yüzyılın başına kadar kullanılan edebi bir lehçedir. Günümüz Türk lehçeleri arasında Özbek ve Yeni Uygur Türkçeleri ona en yakın olanlarıdır (Eckmann, 1988: 7).

Özbekistan'daki ağızlara dayanan Özbek edebi lehçesi, 1921'den itibaren Çağatay edebi lehçesinin yerini almaya başlamıştır. (Eckmann, 1988: 7) Oğuz grubu Türk lehçelerinden (Azerbaycan, Gagavuz, Türkmen vs) sonra Türkiye Türkçesine en yakın Türkî dil olarak Özbek Türkçesi'ni gösterebiliriz.

Bugünkü Özbekistan sınırları içerisinde konuşulan Özbek Türkçesi üç lehçeden oluşmaktadır. Bu lehçeler Karluk, Kıpçak ve Oğuz isimleri ile zikredilmektedir. Karluk lehçesi Özbek Türkçesinin temelini oluşturmaktadır. Bu yönü ile Karluk lehçesi Köktürk, Uygur, Karahanlı Türkçelerinin devamı gibi algılanabilir. Özbek Türkçesinde ikincil lehçe Kıpçakçadır. Kıpçak lehçesinin bazı özellikleri elbette edebî dile de yansımıştır. Fakat bu sınırlı sayıda kelime veya fonetik farklılıklarda ortaya çıkar. Kıpçak lehçesinin ağırlıkta olduğu bölgeler Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti'nin yanı sıra Kaşkaderya, Surhanderya, Cizzah, Semerkant, Buhara ve Tirmiz vilayetleridir. Karluk lehçesi temelde Fergana vadisi ve Taşkent civarında geleneksel şeklini ağızlarda dahi devam ettirir. Fakat birincil baskın ve etkin bölge Fergana'dır. Özbek Türkçesinin üçüncü büyük kolunu teşkil eden Oğuz lehçesi daha çok Harezmi vilayetinin Güney bölgesindeki ağızlarda yaşamaktadır. Harezmi bu yönü ile Özbekistan içerisinde farklı bir konum ve öneme sahiptir. Modern Özbek Türkçesinde Karluk-Kıpçak-Oğuz lehçelerinin hepsinden izler bulmak mümkündür. Fakat bunu tasnife tabi tutacak olursak ağırlığın Karluk lehçesinde olduğunu görmekteyiz. Zaten Özbek edebî dili temelde Fergana ağzına yani Karluk lehçesi esasına dayanır. Fergana'nın da Karahanlıların merkezi olan Kaşgar'a yakın olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Fakat son zamanlarda yapılan kasıtlı çalışmalarda Özbek Türkçesini Taşkent ağzına dayandırmayı başarmışlardır. Oysa Taşkent ağzı edebî olmaktan çok uzak ve Fergana ağzına göre son derece gayri fasihtir. Buna rağmen günümüzde edebî Özbek Türkçesi fonetik açıdan

Taşkent ağzına, morfolojik açıdan da Fergana ağzına dayanmaktadır (Üşenmez, 2012: 52).

Özbek dil araştırmacıları ve Özbek dil tarihi yazıları esas alındığında Özbek adı ve kullanımı kadim devirlerde olmasa bile Karahanlılar devri Karluk, Çiğil, Yağma boylarından şekillenerek XV. asır başlarında Özbek adı ve kullanımı yaygınlaşmıştır. Müstakil olarak Özbek kullanımı ise XX. yüzyıla rastlamaktadır. Bu zamana kadar Özbek adı veya dili Türk, Sart, Çağatay ve Özbek adlandırmaları altında süregelmiştir. Sart adlandırması XVII. yüzyılda şehirli Özbek ahalisi için kullanılan bir isimdir. Tüccar, kervanbaşı, şehirli gibi anlamlara gelen bu kelime Sanskritçedir (Mengliyev, 2008: 11).

Çağatay ismi ya da kullanımı da Cengiz Han'ın ortanca oğlu olan Çağatay'ın merkezi Asya ve Afganistan bölgelerinde kurduğu devlet adından kalmadır. Bu dönemden sonra Çağatay dili, Çağatay edebiyatı gibi terimler kullanım alanına girmiştir. Nevai, kullandığı dile genel olarak Türkçe, Türki, Türk tili diyor; edebi dil anlamında ise Çağatay lafzı tabirini kullanır (Ercilasun, 2014: 404). 18. yüzyıldaki Çağatayca-Farsça Senglah lügatinin yazarı Mirza Nehdi Han da Lütfi, Nevayi, Hüseyin Baykara ve Babür Şah'ın eserlerinin dili için “lügat-i Çağatay” (Çağatay dili) tabirini kullanır. (Eckmann, 1988: X)

Özbekler, modern Özbek dilini 1930'lu yıllardan başlatmaktadırlar.² Ancak bu durumun kesinliği tam olarak bilinmemekle birlikte konuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Genel olarak 19. asır sonları ile 20. asrın başları modern Özbek Türkçesinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ana hatları ile Türk dili ifadesinin literatürden kaldırılıp yerine Özbek dili tabirinin kullanılması 13. yüzyıl sonları ile 14. yüzyıl başlarına rast gelmektedir. Bunda amil olan şey büyük ölçüde Türkistan'da bozulan siyasi birliktir. Karahanlıların ve Harzemşahların tarih sahnesinden silinmesi ve Büyük Selçukluların Batı'ya göçler sonucu Moğolların Türkistan'a hâkim olmaları sadece siyasal yapıyı değil, aynı zamanda kültürel yapıyı da değiştirmiştir (Üşenmez, 2012: 53).

Rus müsteşriki ve misyoneri Ostroumov, Bolşevik İhtilali'nden önce yayımlamaya başladığı “Turkestantskaya Tuzemnaya Gazeta” (1887-1917) adlı gazetede

² Geniş bilgi için bakınız: G. Abduraxmonov, SH. Shukurov, *O'zbek Tilinin Tarixiy Grammatikasi*, O'qituvchi, Toshkent, 1973, 17-26.

kullandığı ve “Sart dili” adını verdiği karmaşık bir dille, yeni Özbek aydınını şekillendirmeye ve kendi gazetesinde kullandığı dili de edebî dil seviyesine yükseltmeye çalışıyordu (Devlet, 1989: 184). Bu tür oyunları fark eden Özbekistan’ın Çolpan, Batu, Miyan Buzruk, Gazi Yunus, Gulam Zaferi, Elbek gibi aydınları, Bolşevik İhtilali’nden sonra 1919’da Abdurrauf Fıtrat (1886-1938)’ın liderliğinde “Çığatây Gürüangi (Çağatay Birliği)”ni oluşturarak, Orta Asya’nın ortak lehçesi olan Çağatay Türkçesini kullanmaya başladılar. Bu birliğin şiirleri, 1921’de yayımlanan “Genç Özbek Şairleri” adlı derlemede basıldı (Benzing, 1991: 92).

Özbekler, Çarlık döneminde olduğu gibi Sovyet yönetimi zamanında da, milli bağımsızlıklarını elde edebilmek amacıyla birçok mücadelede bulundular. Özbeklerin bu mücadelelerini durdurabilmenin tek yolunu, onların milli ve dinî duygularını yok etmekten geçtiğini çok iyi bilen Sovyet yönetimi, zaten var olan baskılarını, sistemli ve sürekli bir şekilde daha da arttırmaya başladı (Allworth, 1990: 9). Amaçları, Türklerin dil birliğini bozmak ve dolayısıyla Türk boylarının birbirleriyle anlaşamamalarını sağlamak olan bu yönetim, önce bütün Türk boylarının ortak Arap alfabesini Latin alfabesiyle, daha sonra da Latin alfabesini Kiril alfabesiyle değiştirdi (Kocaoğlu, 1992: 25). Türk boylarının ortak Arap alfabesi, 1927 yılından itibaren Latin alfabesiyle değiştirilmeye başlandı; 1927-1930 yılları arasında hem Arap hem de Latin harfleriyle birçok dergi ve gazete basıldı; dolayısıyla bu dönem, bir geçiş dönemi oldu ve 1930 yılına kadar Latin alfabesine geçiş tamamlandı. (Allworth, 1989: 80-81) Türkistan’da yaşayan Özbek Türkleri, 1927-1940 yılları arasında Latin, 1927’den önceki yıllarda da Arap alfabesini kullanmışlardır. Afganistan’da bulunan Özbek Türkleri ise, hâlen Arap alfabesini kullanmaktadır. (Ercilasun, 1976: 25) Özbek Türkleri için hazırlanan Latin alfabesinde başlangıçta dokuz ünlü kabul edilip ünlü uyumu sağlanmışken, daha sonra “Taşkent’in İranlılaşmış ağzı” seçilerek ünlü sayısı azaltılmış ve Türkçenin karakteristiği olan ünlü uyumu bozulmuştur. (Ercilasun, 1993: 15-16) 1940 yılından sonra ise, 1937-1938 yıllarından birçok Türk aydınını öldürten Stalin’in emriyle bütün Türk boylarına farklı birer Kiril alfabesi kullandırılmaya başlanmıştır (Allworth, 1989: 80-81). Tabii ki böyle bir dayatmanın ana sebebi; Türk boylarının, birbirlerinin yazılarını okuyamamalarını, dolayısıyla uzun vadede birbirleriyle anlaşamamalarını sağlamaktı (Kocaoğlu, 1996: 675-676).

1.2. 20. Yüzyıl Özbek Edebiyatı

Tarih boyunca farklı coğrafyalarda farklı medeniyetlerin tesiri ile gelişimini devam ettiren Türk edebiyatı 20.yüzyıla birlikte bir yandan batı edebiyatı diğer yandan Rus edebiyatı etkisinde yeni bir oluşumun içine girdi. Çeşitli fikir ve sanat akımlarının tesiri ile toplumda meydana gelen fikir ve sanat eserleri toplumun geçirmiş olduğu sosyal çalkantıları bünyesine aldı (Açık, 2007: 3). XX. asır Türkistan'da da Rusya'da olduğu gibi siyasi olaylarla başladı. Rus sömürgesi durumundaki halklara baskı politikası arttı. Türkistanlıların durumu iyice ağırlaştı. Türkistanlıların topraklarını ve haklarını savunmak için başkaldırımları önemli bir netice verememiştir.

Dönem içerisinde yenilikçi fikirlerin gelişiminde Bahçesaray'da çıkan "Tercüman", Kazan'da çıkan "Vakt" ve "Yulduz" dergisi, İstanbul'da çıkan "Sırat-ı Mustakim" dergileri önemli rol oynamıştır. Ceditçilerin Türkistan'ın bağımsızlığı için esasen üç mücadele yolu mevcuttur: İlki yeni usul okulların alanını genişletmek, ikinci ümit vaadeden gençleri yabancı ülkelere okumaya göndermek, üçüncüsü çeşitli dernekler kurmak ve fikirlerini yaymak için gazeteler çıkarmak. Bu fikirleri gerçekleştirmek adına Münevverkari Abdürreşithan, Ubeydullahoca Abdullahoca, Mahmudhoca Behbudi, Abdulla Avlani, Taşpolatbek Narbotabek, Hamza Hakimzade Niyazi, Abdülhamid Süleyman Çolpan ve Abdurrauf Fıtrat gibi aydınlar çalışmışlardır. 12 Mayıs 1909'da Taşhacı Tuyakbaev, Nizamkari Molla Husanov, Molla Abdulla Avlani, Münevverkari Abdraşidhanov, Başırulla Asatillahocaev'im imzalarıyla 41 maddelik tüzüğe sahip "Cemiyet-i Hayriye" kuruldu.

Münevverkari'nin çabaları sonucu, Almanya'ya dört öğrenci gönderildi. 2 Aralık 1910'da, Hacı Rafi, Mirza Abdülvahid, Hamid Hoca Mehri, Ahmedcan Mahdum ve Osman Hoca'nın önderliğinde, Buhara'da "Terbiye-i Etfal" cemiyeti kuruldu. Rusya'ya giden öğrencilerden olan Asadullahocaoğlu Ubeydullahoca eğitimini bitirdikten sonra Özbekistan'a geri dönerek ceditçi arkadaşları ile birlikte 1913 yılında "Terakkiperverler" adlı bir siyasi parti kurmuştur. 1914 yılında ise partinin yayın organı olarak "Sada-yı Türkistan" gazetesi yayınlanmaya başlanmıştır. Bu gazete, halkta bağımsızlık bilincinin gelişmesi ve milli düşüncenin oluşmasında büyük rol oynamıştır.

1913'te Taşkent'te "Turan" cemiyeti kurulmuştur. Bu derneğin kuruluş amacı ise, sosyal hayatı canlandırmaktır. Halk arasında tiyatro sevgisinin uyanışını sağlamak, tiyatro eserleri yazmak ve oyunlar sergilemek amaçlanmıştır. İlk Özbek milli tiyatrosu,

27 Şubat 1914'te Taşkent'te bulunan Kolizyey tiyatrosunda faaliyete geçti. Burada sergilenen ilk oyun ise, Mahmudhoca Behbudi'nin "Pederküş" piyesidir.

Ceditçiler ilk iş olarak gençlerin eğitimini ele aldılar. Bu amaçla, "usul-i cedit" mekteplerini yaygın hâle getirdiler. Daha sonra ise, mahallî ve milli bir matbaa kurdular. 1870 yılında, mahallî dilde yayınlanan ilk gazete olan "Türkistan Vilayetinin Gazeti" çıkmıştır. Ancak bu gazetenin asıl sahibi, Rus N. Ostromov'dur.

Çar hükümet, 17 Ekim 1905'te manifesto ilan ederek demokratik bir hava getirmiştir. Bu dönemde basın özgürlüğü ve dernek kurma izinleri oluşmuştur. Türkistan ceditçileri de bu demokratik havadan yararlanarak bir dizi dernek açtılar ve gazeteler yayınladılar.

Onuncu yıllarda yeni bir edebî anlayış ortaya çıktı. Bu yeni edebî anlayışın ortaya çıkışının ilk adımları ise derin anlamlı didaktik şiir ve hikâyelerdir. Yeni Özbek şiirinin temelleri Çolpan, romancılığının temeli ise Kadiri tarafından atılmıştır. Bu dönem, Özbek edebiyatının kendine has bir üslup kazandığı dönem olduğundan özel bir yere sahiptir. Avlani'nin "Edebiyat yahut Milli Şiirler", Seid Ahmet Vasli'nin "Milli Şiirler", Siddiki Handeyliki'nin "Tuhfe-i Şevket", "Sevgat-i Şevket" ve "Bezm-i İşret", Hacı Muin'in "Gülistan Edebiyat" kitapları yeni Özbek edebiyatının ilk örnekleridir. Bu dönemde, edebiyatın o güne dek tanışmamış olduğu yeni türler (roman, makale, eleştiri vb.) işlenir. Günlük hayatla ilgili olaylara yer verilir ve halkı aydınlatmaya yönelik adımlar atılır. Nesir ve nazımda konu alanları genişler. Halka halk diliyle hitap etme düşüncesi gelişir. Yerli kaynaklardan beslenmekle yetinilmez, batı ve Türk edebiyatından da yararlanır. Bunun sonucu olarak çeviri edebiyatı da bu dönemde görülür. Cedit şairi, bireysellikten ziyade toplumculuğa yönelir. Sömürgecilığe, baskı politikalarına ve cehalete karşı savaş açar.

1917-1926 yılları arasında Özbek aydınları ve sanatçılarının yolları birbirlerinden ayrılmıştır. Bu dönemde edebiyatın konusunu kutuplaşma belirlemiştir. Bir taraf için, Rus Bolşevik birlikleri ve onlar tarafından yetiştirilen beyler kurtarıcı iken; diğer taraf için müstemleke hâkimiyetinin devamı olarak görülmekteydi. Şura hükümeti genç Özbek şairlerini kendi tarafına çekmek için 1926 yılında "Kızıl Kalem" cemiyetini kurdu. Batu, Gayreti, Hamid Alimcan, Uygun gibi genç şairler bu cemiyete girip, hocaları Fıtrat ve Çolpan'a karşı mücadele etmeye başladılar. Cedit edebiyatı temsilcilerinden olan Avlani, Ayni, Hamza gibi şairler yirminci yılların başında Şura

şairleri tarafına geçip, proleter şiirin ilk örneklerini verdiler. Yirminci yıllarda, Özbek şiiri hem tema, hem de şekil yönünden değişerek zenginleşmiştir. Dil ve üslubu, halkın konuşma diline yakın bir şekil almıştır. Cedit edebiyatı temsilcileri milli romanı yaratmak için çalışmış olsalar dahi, Abdulla Kadiri'nin Ötken Künler romanına kadar hiçbir örnek verilememiştir. Bu türün Özbek edebiyatına girişi Ötken Künler romanı ile birlikte olmuştur.

Bu dönemde Çolpan, diğer yazarlardan farklı olarak Özbek kadınlarının toplum içindeki vaziyetini yazma vazifesini üstlendi. 1920'li yıllar Özbek şiiri, Çolpan'ın büyük tesiri altındadır. Bununla birlikte, 1960'lı yıllarda uyanış şiirinin oluşmasında da Çolpan'ın büyük rolü vardır. Yirminci yıllar nesri bu yazarlarla birlikte daha başka büyük yazarların da etkisiyle şekillenmiştir. Bu yazarlardan başlıcaları; Gafur Gulam, Gayreti, Aydın, Şems, Şakir Süleyman, Abdulla Kahhar'dır.

30-40'lı yıllar Özbek edebiyatı ise, sosyalist realizm esasına dayanmaktadır. Rusya'nın II. Dünya Savaşından galip olarak ayrılması sonucu, edebiyatta Stalin'in ilahlaştırılmasıyla karşılaşmaktayız. Bu yıllar aynı zamanda Özbek Sovyet Edebiyatı adı verilen dönemin başlangıç yıllarıdır. Özellikle edebiyatta ele alınan konular ve üslupta büyük değişiklikler yaşanmıştır. Eserlerin nitelik ve niceliğini, partiye bağlılık, halkçılık, realizm, vatanperverlik gibi birlik tarafından özellikle talep edilen konular belirlemiştir.

50-80 yılları arası Özbek edebiyatında politika değişiklikleri yaşandı. Totaliter düzen neticesinde ve Stalin'in ölümüyle birlikte ülkede özgürlük havası esmeye başladı. Önemli Özbek şair ve yazarlarının isimleri aklanarak, üzerlerindeki suçlamalar kaldırıldı. Yayıncılık bir hayli gelişti. Çocuk ve gençlere yönelik eserlerin oluşumunda "Gafur Gulam Namındaki Edebiyat ve Sanat Neşriyatı" ve "Yazuvçı" büyük rol oynadı. 20. Yüzyıl yeni Özbek edebiyatında, pek çok antoloji, çok ciltlik eser verildi. Gafur Gulam, Aybek, Hamze ve Hamid Alimcan'nın en güzel eserlerinin bir araya getirildiği kitaplar yayınlandı. Edebi alanda pek çok tercüme yapıldı. Konu sayısı arttı ve olayları tüm yönleriyle ortaya koyma eğilimi gelişti. İnsanın iç dünyasına olan merak arttı, bu sebeple yapılar dramatik bir hal aldı, psikolojik tahliller çoğaldı. Savaş sonrasında binlerce çocuk yetim kaldı. Gafur Gulam'ın "Ben Şarktan Geliyorum" adlı şiiri bu konuyu işlemektedir.

Seksenli yılların ortalarında itibaren Birliğin hayat şartlarında değişiklikler yaşandı. Toplumda çöküş yaşanmaya başlandı. “Özbek işi” diye adlandırılan suçlulara karşı alınan tedbirler, kanunsuzluklar, tutuklamalarla sonuçlanmıştır. Fakat bu nahoş olayların aksine edebiyatta sağlam bir akıl ve idrak hâkim hale geldi. O yıllarda yazılan eserlerin tek taraflı fikirlerden oluştuğu, edebiyatın gündelik yaşam sorunlarına gereğinden fazla alet olduğu eleştirildi. Resmi dairelerde, basında gerçekleri söyleme imkânı bulunamaması sebebiyle bu görevi edebiyatçılar devraldı. Hümanist düşüncelerin dile getirilmesi arttı. İnsanların dertlerine ortak olma, kalplerindeki sırları çözme çabası baş gösterdi. Gerçek anlamda realist, felsefi, entelektüel şiir bu dönemde ortaya çıktı. Bu dönem edebiyatında bir başka önemli nokta göze çarpmaktadır. Şura devri edebiyatının en nazik yönü olan, paradoks. Yazar ve şairler Sovyet devrini övmeye mecbur bırakıldı. Şura edebî politikası o derece tutarsızdı ki, zamanında mükâfat ile ödüllendirilen eserler kısa bir süre sonra “zararlı eser” olarak ilan edildi.

Güçlü totaliter rejim Fıtrat Çolpan, Kadiri gibi yazarları bedenlen yok etmekle birlikte, sağ kalan yazarların başına musibetler getirdi, eserlerini yasakladı. Fakat bu durum dahi onların okunmasına engel olamadı. Halkı kendi geçmişinden, kimliğinden uzaklaştırma siyasetinin izlendiği bu dönemde, romanlar, şiirler ve tiyatro eserleri halkı bilinçlendirme görevini üstlendi.³

Sonuç olarak, altmışlı seksenli yıllar Özbek edebiyatı yüzleştiği tüm çetin şartlara rağmen gelişim gösterdi. Eserlerden de anlaşılabilirdiği kadarıyla, Özbek edebiyatı rejimin edebiyat hayatında uyguladığı engeller olmasaydı büyük bir gelişim göstererek şu an olduğu durumdan daha ileri bir düzeyde olabilirdi.

1.3. Gafur Gulam'ın Hayatı

Özbek edebiyatının en ünlü isimlerinden olan Gafur Gulam, 10 Mayıs 1903 tarihinde Taşkent'e bağlı Korgontegi mahallesinde dünyaya geldi. Dokuz yaşında babasını, on beş yaşında ise annesini kaybeden Gulam, önce eski mektepte daha sonra ise Rus okulunda eğitim gördü. Ekim devriminden sonraki yıllarda öğretmenlik eğitimini tamamlayıp yeni usulde eğitim veren okullarda öğretmenlik yaptı. 1923 yılında çocuk yurdunda müdür ve eğitimcilik görevinde çalıştı. Şairin ilk şiiri Güzellik Nîmede 1923 yılında basılmıştır. "Dinamo" (1931), "Tirik Koşıklar "Canlı Şarkılar""

³ Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Tarihi (2007). C. 9, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.483-495.

(1932) adlı kitaplarıyla şair olarak tanınmıştır. Bu kitaplarda o dönemin ideallerinin talepleri komsomol ve Bolşeviklerin düşünceleri teşvik edilmiştir. “Kambağal Dehqon”, “Kızıl Özbekistan”, “Şark hakikati” dergilerinde çalıştı. Gazete, Gulam’ın hayatında üniversite işlevi gördü, halkın yaşayışını öğrenme, bu hayatın içerisine dâhil olma yolunda önemli bir vasıta oldu. Yazar, 30’lu yıllarda pek çok önemli mensur eser vermiştir. "Netey "Napayım"", "Yadgar", "Şum Bale "Yaramaz Çocuk"", "Tirilgen Mürde "Dirilen Ölü” hikâyeleri, hicvî eserleri dönemin iyi eserleridir.

Onun memleketin savunması hususundaki şiirleri, geçmiş eserler hakkındaki hicivleri ve halk yaşayışı hakkındaki eserlerinden derlenen “Dinamo” ve “Tirik qoşıqlar” adlı ilk şiir derlemeleri 1931-1932 yıllarında yayınlandı. Şair 1930-1935 yılları arasında “Kokän” destanını, “Toy”, “İkki väsiqa” baladlarını yazdı. Gulam, şiire doğallık ve canlılık getirdi. Bu durum tam olarak “Küzätish”, “Sen yetim emässän” şiirlerine has olup, bu eserler aynı zamanda yazar tarafından tekrar çalışılmıştır. Gafur Gulam, Şura Dönemi Özbek Edebiyatının en önemli yazar ve şairlerinden biridir. Şiir ve hikâyelerinde genellikle toplumu ilgilendiren, halkın yarası haline gelmiş meseleleri işler. Örneğin; savaş sonrasında yetim kalmış binlerce çocuk vardı. Gafur Gulam, bu çocuklar için “Ben Şarktan Geliyorum” adlı şiirini yazmıştır. Hümanizmin öne çıktığı bir şiirdir. Gafur Gulam’ın tüm eserleri toplanıp Özbek Türkçesi ve Rusça olarak yayımlanmıştır. On ciltlik "Eserleri" (1970-1978) Özbek Türkçesiyle ve beş ciltlik eserleri Rusça (1971- 1975) basılmıştır. "Lenin ve Şark" adlı kitabı 1973 yılında "Lenin Ödülü" almıştır.

1943 yılında Özbekistan Fenler Akademisine üye olarak seçilmiştir ve Özbekistan Halk Yazarı unvanı verilmiştir. Yazar yabancı dilde pek çok eseri Özbek Türkçesine tercüme etmiştir. En önemli eserleri arasında, Şum Bâlâ, Sen Yetim Emessen (Sen Yetim Değilsin), Küzetiş (Yolcu ediş), Sağınış (Özlem), Men Yähudiyen (Ben Yahudiyim), Vaqt (Vakit), Bizning Köçädä Hem Beyram Boläcäk (Bizim Sokakta da Bayram Olacak), Şarkdän Bäreyätirmen (Doğudan Geliyorum) Mükâfat, Tänätar Koşığı (Tan Şarkısı), Şum Bâlâ sayılabilir.⁴

⁴ Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Гафур Гулом-Танланган Асарлар, Dilnavoz Yusupova-Adabiyot adlı eserlerden ve yazarın oğluyla yapılan röportajdan derlenmiştir.

1.3. Yazarın Oğlu Kadir Gulamov ile Gerçekleştirmiş Olduğumuz Röportaj

Tez projemiz kapsamında Özbekistan'ı ziyaret etmek imknı bulduk. Bu araştırma gezisi esnasında Ali şir Nevai niversitesi ğretim yeleri ile görüşüp, derslere konuk olduk. Kütüphaneler ve kitap evlerini ziyaret ederek kaynak kitaplar edindik. Yazarımızın adına yapılmış olan ‘‘Gafur Gulam Ev Müzesi’’ni gezme şansına eriştik. Aynı zamanda yazarımızın hayatını geçirmiş olduğu bu müze evde, oğlu Özbekistan eski savunma bakanı Kadir Gulamov ile görüştük ve kendisiyle babası Gafur Gulam ve yaşadığı döneme dair röportaj gerçekleştirdik.

Röportaj İngilizce olarak gerçekleştirildiği için metin Türkçe'ye aktarılmıştır:

EZGİ- Kadir Bey, öncelikle benimle görüşmeyi kabul edip buraya kadar zahmet ettiğiniz için teşekkür ederim.

GULAMOV- Babamın eserleriyle ilgilendiğiniz için çok mutlu oldum. Birinin bunlarla ilgili çalışma yaptığını bilmek benim için bir onur.

EZGİ- Babanızı sizden dinlemek isterim.

GULAMOV- Babam Moskova'da bir konferansa katılmıştı. Oraya gitmişken Nazım Hikmet'i ziyaret ettik. nl sokaklardan birinde, çok büyük olmayan bir dairede yaşıyordu. Kendisi babamın çok iyi dostuydu. İkiisi sohbet ederken politikaya dair pek çok konudan söz ettiler. Nazım Hikmet, babama Türkiye'nin o an içinde bulunduğu şartlarla ilgili yorumlarını aktardı. O, gerçek bir Türk çocuğuydu ve halkına hayrandı ve tabii yurtdışında yaşamak onun için çok zordu. Dostluklarından, birbirlerini anlayış biçimlerinden çok etkilenmiştim. Bu hatırayı hala ruhumun derinliklerinde hissediyorum. Nazım Hikmet'in o zamanlar evinde mutlu olduğunu düşünmüyorum. Tabii Sovyetler'de pek çok dostu vardı. Yine de, o hep kendi anayurdunda olması gerektiğini düşünüyordu. 1958 yılında, Asya Yazarları Konferansı esnasında kendisi bizi Taşkent'te ziyaret etti ve ziyaret ettiği yer, şimdi bulunduğumuz bu evdi.

EZGİ- Tezime başlarken Sovyet dönemi zbek edebiyatı çalışmayı planlamıştım. Ancak yazar konusunda pek emin değildim. Biraz araştırma yaptım ve eserleri incelediğimde dönem özelliklerini ve temalarını çok iyi yansıttığını keşfettiğim için Gafur Gulam'ı çalışmaya karar verdim. Tezimi bitirmek üzereyim, bitip yayımlandığında mutlaka size de göndereceğim.

GULAMOV- Benim aslında şiirle, edebiyatla profesyonel bir ilgim yok. Ben bir fizikçiyim, akademi üyesiyim, fen konseyi üyesiyim ve aynı zamanda ülkenin savunma eski bakanıyım. Kerimov ile bazı problemler yaşadık. Onu bazı hususlarda ikaz ettim, o da bu durumdan pek hoşnut olmadı. Ama yaptığı yanlışı ona söylemek benim görevimin bir parçasıydı. Bir adım atarken onun sorumluluğunu da almak durumundayız. O yüzden sorun değil.

EZGİ- Babanız hakkında birkaç soru sorabilir miyim? Aslında, hayatında üslubunun şekillenmesinde etkili olan bir olay yaşayıp yaşamadığını merak ediyorum. Belki çok acı bir olay yaşadı ve bu olay neticesinde üslubu şekillendi, bilemiyorum. Bu konuda ne söylersiniz?

GULAMOV- Öncelikle anne babasını çok küçük yaşta kaybetmiş biriydi. Tabii bunun yanısıra Ekim devrimi sonrası yaşanan o “zor zamanlar”ın da etkili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Aslında, insanlar bu Ekim devrimi ile ilgili karışık duygular içerisindedir. Bu, kimi insanların hayatında seviye atlamasına sebep olan bir olaydı. Bazıları, devrimin kendileri için yeni kapılar açtığına yeni fırsatlar yarattığına inanıyordu ve bu, o an için doğrudu. Mesela babam için... Eskiden matematik öğretmeni idi. Aniden, güzellik üzerine kafa yormaya başladı. Başka başka insanlar için güzellik ne demektir? Tabii bu sadece bir kadının güzelliği değil, aynı zamanda iyi şeylere olan özlem ve yayınlanan ilk şiiri güzellik hakkındaydı, böylelikle edebiyat dünyasına tanıtılmış oldu, şiir ve hikâyeleri yayınlanmaya başladı. Kız kardeşleri ve annem de en az onun kadar zorlu bir hayat yaşadılar. Sovyet güvenlik servisi, onları babam hakkında bilgi almak için defalarca ziyaret etti. Annem bir anı anlatmıştı. Bir keresinde bebeğini emziriyormuş. Bu esnada sorgu memuru tam karşısında oturup babamla ilgili sorular soruyormuş. Annem bu sorgulama sırasında ağlıyormuş ve gözyaşları bebeğin yüzüne damlıyormuş. “Ama yapabileceğim bir şey yoktu” diye anlatıyordu.

EZGİ- Peki, o dönem insanının tüm bu olaylara bakışı nasıldı?

GULAMOV- İnsanların pek çoğunun hayalleri, özlemleri vardı. Bunların bir kısmı iyi adamlar değildi belki. Ama yine de, Sovyetler onlara yeni bir deneyim getirmişti. Bu deneyim onlara yeni bir hayat tarzı sunmuştu. Mesela Özbek halkı için büyük eğitim fırsatları ortaya çıkmıştı. Vatandaşlar daha önce bu seviyede bir eğitimle karşılaşmamıştı. İnsanların bir bölümü, bu deneyimin arka planını ve şeytani yanını

gördü. Ama tabii bu kişiler bertaraf edildi. İnsanların çoğu için bu deneyim “kârlıydı”. Bu sebeple bu olay çok karmaşıktı, halk için akıl karıştırıcıydı. Vakit geçtikçe, bu arka plan pek çok insanı etkilemeye, hayat, toplumun geneli için kötü bir hal almaya başladı. O dönemin insanının gözünden olaylara bakmak lazım. Bugün Özbek halkı Afgan halkından çok farklı değil mi? Bu farklılığı getiren Ruslardı. Nasıl ki, Hindistan’a getirilen pek çok yeniliğin ardında İngiltere varsa o şekilde. Bu sebeple olayları bugünün mantığıyla yargılamak çok zor. Babamın Kamil Yasev adlı oyun yazarı bir arkadaşı vardı. Bana bir keresinde, “Benim kuşağımın trajedisi budur, iyi şeyler yaptıklarımızı sanıyorduk” dedi. Buna gerçekten inanmışlardı. Bir şeylerin yanlış olduğunun farkındalardı belki, ama genele baktıklarında... Eski zamanlarla kıyaslandığında insanlar daha eğitilmiş hale gelmişti, bunları görüyorlardı.

EZGİ- Aslında size çok içten bir soru sormak istiyorum. Gafur Gulam söz konusu olduğunda, insanların görüşleri ikiye ayrılıyor. Bir grup, onun Rusları asla desteklemediğini, bu şekilde yazmak için zorlandığını söylüyor. Diğer grup ise, onların tarafında olduğunu düşünüyor. Bu meselenin aslı nedir?

GULAMOV- Aslında şöyle diyelim. Nasıl ki bir objeyi ele aldığımızda onu her yönüyle değerlendiririz, babam da öyle yapıyordu. Sadece ona doğru gelen şeyleri destekliyordu. 1964 yılında, Özbekistan’ın Sovyetler Birliği’ne katılımının kutlanması istendi. Ancak babam buna kesinlikle karşı çıktı. “Neticede, Özbekistan Ruslar tarafından işgal edilmiştir. İşgali kutlayamayız” dedi.

Sergey Borodin, Emir Timur hakkında hikâyeler yazıyordu. Timur’un soygun yaptığına ilişkin bir hikâye ortada dolaşıyordu. Babam ona Timur’un bir soyguncu olmadığını söyledi. Borodin babama, “Gafur sen çok milliyetçisin” dedi. Babam da ona, “Evet belki ben milliyetçiyim, ama sen şovenistsin” diyerek karşılık verdi. Kendisini ve fikirlerini savunmayı bilen bir adamdı. Ancak bu sadece Stalin’den sonra mümkün oldu. Stalin zamanında kimse kendini savunamadı. Belki babam dürüst olduğu için nefret kazandı. Ama o, fikirlerinde, eserlerinde, hayatında dürüst olduğuna inanıyordu. Onun için yazmadan yaşamak imkânsızdı.

EZGİ- Peki sanat için mi yoksa halk için mi yazıyordu?

GULAMOV- Kendi için. İçinden gelenleri yansıtabilmek için yazıyordu.

EZGİ- Her hikâye toplumun yarası haline gelmiş bir problemi ele aldığını görüyoruz. Mesela bir hikâyesinde kadınlar, birinde...

GULAMOV- Babamla ilgili ilginç bir şey söyleyeyim. Ben ona çok uzağım. Bazı insanlara yakın olmadığımızı onları kaybettikten sonra anlarız. Ben de böyle hissediyorum. Bu ülkedeki herkes ona “Gafur äkä” diye hitap ederdi. Herkes onu abisi gibi görüyordu. 1943 yılında küçücük bir kitap yayınladı. İçerisinde çok güçlü şiirler vardı. Eski Taşkent’te herkes babama “Muhteşem Gafur/Sihirbaz Gafur” derdi. Herkes onu tanırdı, insanlar onu eski şehrin temsilcisi olarak görüyordu. Çok farklı zamanlardı. Hayat çok değişti. Şimdilerde insanlar birbirlerine karşı bu yakınlığı hissetmiyorlar. 2004 yılındaki Türkiye ziyaretimde Cumhurbaşkanınızı ziyaret ettim. Kendisi, bana, Yunus Emre şiirleri koleksiyonunu hediye etti. Çok etkilendim. Hem şiirlerden hem de Özbekistan’da onun çok fazla bilinmiyor oluşundan. Bu çok ilginçti. Çünkü o gerçekten harika bir şair ve ben kendisine hayranım. O döneminin Türk insanının temsili gibiydi. Babam da Özbek insanının çok kritik bir dönemdeki temsilcisiydi. Bunu kendisi söylemiyordu, tüm insanlar buna inanıyordu. O bir temsilciydi. Tabii herkesin yapabileceği bir şey değildi bu. Çok zor bir durumdu.

EZGİ- Buraya geldiğiniz, benimle görüşmeyi kabul ettiğiniz için tekrar çok teşekkür ederim. Aklımda bir takım sorular vardı, böylelikle onları çözüme kavuşturmuş oldum. Sizinle tanışmak ve sohbet etmek bir onurdu.

GULAMOV- Babamın eserleri hakkında çalıştığınız, buraya gelip beni ziyaret ettiğiniz için asıl ben çok teşekkür ederim.

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN İNCELENMESİ

2.1. Hikâyelerin Özetleri

Boş Ümitler

Hikâyenin esas konusunu, iki genç arasında, okul sıralarında başlayan aşkın evlilikle sonuçlanması ve bu süreç sonrasında gelişen darbe vurucu olaylar oluşturmaktadır. Yazar hikâyesinde temellendirdiği aşk hikâyesi ve kahramanları ile belli portreler çizer. Simgesel anlatıma başvurur. Hikâyenin ağırlık noktasını Zülfiye ile Polatcan arasındaki diyaloglar oluşturmaktadır. Her ne kadar hikâye anlatıcı bakış açılı olsa da yazar, olay örgüsünün oluşumunu daha çok kahramanların kendi ağzından vermeyi tercih etmiştir. Hikâyenin ilk bölümünde aynı sınıfta okumakta olan Zülfiye ile Polatcan'ın arasındaki aşk hikâyesinin oluşum sürecini daha çok kahramanların diyalog ve anlatımları ile görmekteyiz. Zülfiye'yi kendilerini sağlam bir geleceğin beklediğine inandıran Polatcan, sonunda onu ikna etmiştir. Yazar bu noktada toplumdaki sınıf ve statü ayrılıklarının da altını çizmektedir. Bu gibi durumlar ilişkileri, evlilikleri de etkilemektedir. *...Doğru ben de seni... Fakat babam benim sana varmamı kabul etmiyor, Polatcan büyük adamların çocuğu, biz yoksul adamlarız diyor.* Polatcan ve Zülfiye arasındaki statü farkıyla o dönem toplumunda görülen iki farklı insan tipi yansıtılmaktadır. Eski insan ve modern dünya insanı. Polatcan, tamamen yenedünya görüşüne sahip, maddi durumu yerinde, eskiye dair hiçbir şeyden hoşlanmayan, modern dünya insanının temsilidir. Zülfiye ise her ne kadar bu çağa ait gibi görünse de, gerek giyim kuşama ile gerek eski kafalı bir ailede doğmuş olmasıyla eski insanı temsil eder. Çok çalışkan, okumaya hevesli Zülfiye'nin Polatcan tarafından küçük görülmesi ile de yenedünya insanının eski insana bakışı yansıtılır. *Ben seni iyi tanıyıyordum iyi tanışmamışız Zülfiye. Kendine çeki düzen vermezsen evliliğimizin sonu kötü olur diyordu.* Bunlara rağmen evlenen Polatcan ile Zülfiye'nin evliliği asla hayal edildiği gibi olmaz. Hemen çocuk sahibi olan Zülfiye güzelliğini yitirmiş okulla olan ilişkisini neredeyse tamamen kesmiştir. Burada kadının kadına ne denli büyük kötülükler yapabileceği, en modern görüşlü eşin bile toplum baskısıyla eşini nelerden alıkoyabileceği açıkça görülmektedir.

Kadın başına okuyup şehirli mi olacaksın? diyordu kayınvalidesi. *Bu genç parti üyelerinin arasında çalışmana razı değilim* diyordu Polatcan. Yazar hikâyenin alt

metininde daima kadından yana bir tavır çizmektedir, hatta kendi fikirlerini anlatıcının cümleleri ile yansıtmaktadır.

Erkekler böyledir. Onların gönülleri karakavak yaprağı gibi ikiyüzlü...

Gulam, hikâyesinde bize bazı insanları tanıtmakla kalmaz onların eylemleri vasıtasıyla acıma, kızma, sevme gibi duyguları aşılır. Hikâyede yer alan duyguların neredeyse tamamı karakterler arası münasebetlerden doğar ve öykünün neticesi bu münasebetlerle oluşturulur. Hikâyenin son kısmında, eve ilk kez neşe içinde gelen, ağzından ilk kez güzel sözcükler çıkan Polatcan, Zülfiye'ye yoldaşları ile birlikte Moskova'ya gideceğini, onları götüremeyeceğini, boşanmak istediğini söyler ve vesika imzalatır. Bu olay insan psikolojisinin derin bir analizi gibidir. İnsanoğlu, bir isteği olduğunda, karşısındakinin kalbini kırmasına saniyeler kala kendi içindeki en iyi karaktere dönüşmekte; en dramatik olaylar, peri masalı biçiminde başlamaktadır. Bu sebeple de yarattığı travma o ölçüde büyük olur, karşıdaki kişi üzerinde yüksek bir binadan düşme hissi yaratır.

Ailesini ardında bırakarak giden Polatcan, tek bir mektupla onlara para da gönderemeyeceğini söyler ve bu hadise ile birlikte hikâye noktalanır. Yazar, bu son bölümde arsızlığın nasıl daha büyük arsızlıklar doğurduğunu, sessiz kalan kişiden beklenenlerin ne denli artarak sürüp gittiğini göstermektedir.

Gönülsüzün Huyu

Gönülsüzün Huyu hikâyesinde yazar, fakir bir ailede dünyaya gelmiş, iki erkek kardeş sahibi kızın yaşadıklarını, kendi ağzından, anı biçiminde anlatarak işliyor. Hikâyenin giriş kısmında yazar günümüzdedir. Hikâyenin başkahramanı Sarvar, artık yaşlı bir kadındır. Komşu kadınlarla birlikte pamuk kozası işlemekte, bu esnada kadınlar Sarvar'dan geçmiş anılarından bahsetmesini istemektedir. Gelişme kısmında ailenin içinde bulunduğu koşullar ve doğurduğu sonuçlar, sonuç kısmında ise bu veriler ışığında hayatlarının nasıl şekillendiği anlatılıyor.

Hikâye, okuyucuda Sarvar'a karşı vicdanlı davranma duygusu uyandırır. Bunun sebebi hikâyede, fakir bir ailede dünyaya gelmiş olması, çaresiz hissetmesi, tuzağa düşürülmesi, para için kötü insanların yanında olmaya mecbur kalması ve hayatının istemediği bir biçimde şekillenmesi işlenmiştir.

Yazarın üslubu gereği kadından, garibandan ve güçsüzden yana olması da üslubun şekillenmesinde etkilidir. Hikâyenin birinci kısmında yazar, yaşanan ortamı, içinde bulunulan şartları detaylı bir biçimde izah ederek hikâyenin zeminini hazırlar. Üç çocuklu bir ailenin tek kız çocuğu olan Sarvar, bu “biricikliğine” rağmen kendini ikinci planda görmektedir. Babası için öncelik de oğullarını sünnet ettirmektedir.

Hikâyede toplumsal normların ve bunların insan psikolojisini ve de hayatını nasıl etkilediğini açıkça görüyoruz. Bu insanların hayatında görenek, örf ve adetler önemli bir yer oynar. Dünya görüşlerini, hislerini şekillendiren temel unsur ortak kültür ve geleneklerdir. Bu adet ve gelenekler, kişiyi olmayacak davranışlara yönlendirir. Bu davranışlar da hatalı sonuçlar doğurur.

Gulam, hikâyesinde toplumdaki sıradan insanı, kendi sözcükleriyle ortaya koyar, konuşturarak canlandırır. Cümleleri, olaylar karşısındaki tutum ve tepkileri klasik dönem insanının görünümünü ortaya koyar. Başkalarının fikirleri ve baskılarından yılmış olan baba, mahallenin zengin beyinden borç isteyerek sünnet düğünü yapma yoluna gider. Sarvar bu esnada beyin evinde çalışmaktadır, beyin evli oğlunun gözü ise Sarvar’dadır. Yazar bu detayla, yoksul durumdaki insanların kendine hak göremediği her durum ve koşulu, zengin kimselerin doğrudan kendilerine hak görüyor olmalarını vurgular. Para ve güç sahibi kişi, hakkı olmayan şeylere kalkışabilecek, bunu isterken pek ala özgüvenli olabilecek kadar dik başlı biridir. Hatta bu uğurda beyin oğlu ile birlikte hareket eden evin hizmetçisi de, kızı tuzağa düşürür. Hikâyede kadının kadına, garibin garibe ne büyük kötülükler yapabileceğinin altı çizilir.

Bir yandan kızla konuşurken “*Hay sen ölme kız, kimse yokken aman biri alıp seni kaçırmayın*” diyerek onun iyiliğini istiyor gibi görünen hizmetçi kadın, diğer yandan evin beyine kızı tuzağa düşürmesi için yardım etmektedir. Yazar burada laf-icraat tezatı üzerinde durur. Ganibayvaç, *yok yok ben beş para etmez bir adam oldum* dedi. Bu cümle, varlık ve egosuna yenik düşerek canavarlaşan adamın ruh halinin tek bir cümleyle izahı ve dışı vurumudur. Hikâyede zamanın pek hükmü yoktur, mekân ile birlikte sadece dönem izahında yardımcı unsur olarak kullanılır. Bunlardan ziyade hikâyedeki en önemli unsur karakterlerdir. Maddi manevi, statüsel ve ruhî olarak birbirinden çok farklı karakterler, iyi ve kötü bakış açısıyla yansıtılmıştır. Yaşanan hadiseler ailenin elindeki avucundaki her şeyi kaybetmesine sebep olur. *Babam beni bir kaşık çorbaya şimdiki kocam Sadi efendiye verdi* cümlesi ile bir kızın kaderinin

gençlikten kadınlığa şekillenişini ve hikâyenin sonuca ne biçimde bağlandığını görebiliriz. “Sadı Efendi” hitabındaki “sahiplenememişlik” ve yabancılık hissiyatı ile kadının ruh halinin, aidiyetten ziyade mecburiyetle şekillendiği vurgulanır. Gönülsüzün huyu hikâyesinde üslup sadedir, süsleme ve abartıya fazla yer verilmemiş, tasvirler nispeten daha sade bir üslupla yapılmıştır.

Yigit

Sinema bileti sırasında geçen hikâyede, iki genç arasında geçen aşk hikâyesi konu edilmektedir. Sırada beklerken gördüğü güzel genç kızdan etkilenen delikanlı, onunla konuşabilmek adına dikkatini çekmeye çalışmaktadır. Başlarda bu hareketleri kıza oldukça itici gelmiş gibi görünse de, özgüvenli ve rahat doğasının da yardımıyla onun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Söz söylemeyi ve kelimeleri kullanmayı iyi bilen genç kıızı ikna eder ve sinemaya birlikte girerler. Film arasında izlediklerini tartışır ve sinemada gördüklerinin gerçek hayata örnek teşkil edebileceği konusunda hemfikir olurlar. Bunun üzerine, filmde çiftin birbirine yakınlaştığı bir esnada, genç de önceki konuştuklarından yola çıkarak kıza yaklaşmaya çalışır. Ancak tepkiyle karşılaşır ve kendini affettirmeye çalışır. Film sonunda birlikte kızın evine kadar yürürler. Bu esnada genç, kızın kendisi ve ailesi hakkında bilgiler edinir, kızın da kendisini beğendiğini öğrenir.

Birbirlerinden oldukça etkilenen iki genç, tekrar görüşmeye karar verirler. Gençler sık sık sinemaya giderler, mektuplaşırlar ve hatta evlilik için sözleşirler. Delikanlı, dairede memurdur. Bir gün daireye güzel bir kız gelir ve genç kızın kendisini aramakta olduğunu anlar. Kız, gençten yoksul durumda olduğunu ispatlar nitelikte bir belge düzenlemesini ister. Normalde bu belgeyi vermeye yetkisi olmayan genç, sırf kıızı çok beğendiği için bugün dairenin kapanmak üzere olduğunu, ertesi gün gelirse yardımcı olabileceğini söyler. Hatta bu lafin üzerine kızın ardından koşuyup yetişerek onunla sohbet etmeye başlar. Bu sohbet esnasında kızın konuşmalarından ve tavırlarından oldukça etkilenen genç, nişanlısına verdiği sözden pişman olmuştur. Kıza sinemaya gitmek için teklifte bulunur, nişanlısına yaptıklarının aynısını bu kıza da yapar. Birkaç gün içinde nişanlısı tamamen aklından çıkmaya başlar. Ancak bir gün kız ona tüm sırrı açıklar. Kız, o gün daireye nişanlısı tarafından kendisini sınamak amacıyla gönderilmiştir. Delikanlı bu testten sınıfta kalmış, nişanlısının güven testini geçememiştir. Sınanmış olduğunu anlayan genç, çok şaşırılmış ve rezil olmuştur.

Çilli Kadının Bahtı

Gulam'ın bu hikâyesinde, dünyaya kız olarak gelmediği için çok mutsuz olan Şerife'nin hikâyesi anlatılmaktadır. Hikâyenin iki temel amacı vardır. Bunlardan ilki, kadınların içlerinde taşıdıkları gücün tam anlamıyla farkında olamaması, bu gücün farkına çok geç varmasıdır. Kadınların, istedikleri takdirde her şeyi başarabileceği, erkeklerden daha güçlü, mücadeleci ve başarılı bir yapıda olduğu işlenmektedir. Diğer bir yandan hikâyede, Sovyetler Birliği ile birlikte halkın hayatına girmiş olan “kolhoz” kavramı işlenmektedir. Yazar, kolhoz sisteminin oldukça faydalı olduğunu, sosyal hayata pek çok kolaylık ve fayda getirdiği görüşündedir. Bunun yanısıra, bu sistem, kadınları çalışma hayatının içine dâhil edip, onların sosyal hayattaki statülerini başka bir yere taşımaktadır. Statüsü değişen kadın özgürleşmekte, kendine özgüvenli hale gelmektedir.

Yoksul bir ailede dünyaya gelmiş olan çilli kız, kendine küskün, mutsuz ve umutsuz bir hayat sürmektedir. Dünyaya kız olarak gelişine oldukça hayıflanmaktadır. Çünkü bu şekilde yoksul babasına tek katkısı döppi⁵ dikerek katkıda bulunmaktadır ancak bu ona yeterli gelmemektedir. Erkek olsa çok daha fazlasını yapabileceğini düşünmektedir. Aynı zamanda kendisini çok çirkin bulur, bu sebeple evlenebileceğine dair umudu da yok denecek kadar azdır. Hikâye, kahramanın kendi ağzından anlatılmakta ve kendi geçmişinden oluşmaktadır.

Yıllarca babasının omzunda bir yük gibi yaşamış olan çilli kız sonunda bir rençber ile evlenir. Evlendikten sonra da sırf kadın olduğu için pek çok aşağılama ve hor görülmeye maruz kalır, beceriksizlikle itham edilir. Bir sabah eşi uyandığında, karısını yanında göremez. Dışarıya çıktığında, kolhozdan kimi görse, onların da eşlerinin evde olmadığını öğrenir. Köy bir anda “kadınsızlar köyü”ne dönüşür. Çocuklar aç, hayvanlar bakımsız haldedir. En sonunda tüm kadınların tarlada çalıştıklarını öğrenirler, yanlarına gidip dalga geçer, eve gidip yemek hazırlamalarını isterler. Ancak kadınlar kulak asmaz. Gün içinde yemek hazırlamak, çay demlemek, çocukları doyurmak, hayvanlara bakmak zorunda kalan erkekler oldukça güç durumdadır.

Kadınlar, çilli kadının önderliğinde bir kadınlar ekibi kurmuştur. Tüm ekme, biçme işlemleri, hayvancılık faaliyetleri kolhozlarda kadınların eli ile yapılmaya başlanmıştır. Kolhozda aşhane kurulmuş, kreş açılmıştır. Kadınlar artık aşağılanmaz,

⁵ Özbek halkının milli başlığı.

hor görülmezler. Bunca yıl kadın oluşundan hoşnut olmayan çilli kadın, artık gururlu, mutlu ve özgürdür. Kolhozların ona verdiği özgürlük sayesinde değişmiş, özgüven ve mevki sahibi olmuş, arkasından kendisi gibi pek çok kadını sürüklemiştir. Bu kadının adı “Şerife”dir.

Sebep

Basit bir kurguyla başlayan hikâye, derinlerinde pek çok psikolojik unsur barındırmaktadır. Hikâyede, sınıf farklılıklarının, efendi ile hizmetçi arasındaki ilişkilerin, eşler arasındaki ilişkilerin gün yüzüne çıkmayan ve pek konuşulmayan yönleri ele alınmaktadır. Bekârlıktan usanmış, yalnızlıktan dertli adamın Salim babanın ocağına gidişi ve önceden başından geçmiş bir anıya kulak salışı ile öykü başlar. Bu hikâye de kahraman bakış açılarıdır.

Salim, gençlik yıllarında seyislik yapmaktadır. Bu yıllarda bir gün, bey evde yokken, evin küçük hanımı Salim’i yanına çağırır. Hanımın yanına gidene kadar etrafı inceleyen Salim, gördüğü ıvır zıvırlara anlam bile veremez. Kendi halinden, kılık kıyafetinden utanır. Bu esnada, Salim’in iç dünyası zengin betimlemelere başvurulur, detaylı bir biçimde dışa yansıtılır. Kadın, Salim’den bağrına masaj yapmasını ister. Buna şaşırıp duraksasa da, hanımın emrine ne olursa olsun karşı gelemeyeceğinden istenileni yapar.

Bir gün, atına binen bey, Salim’e de ardından gelmesini buyurur. Yolda kendilerine başka beyler de katılır ve sonunda bir yere varırlar. Burada Mastan adlı bir kadın onları beklemektedir. Bu kadın çadırlarda kumar oynatmaktadır. Beyi, kadınla birlikte bir çadırda uzun süre yalnız kalmış olan Salim, beklerken meraklanmaya başlar. En sonunda dayanamaz ve çadırın kenarından içeriye bakar. Gördükleri, hanımın kendisinden istediği şeyin sebebini ortaya çıkarmaktadır. Beyi, içeride kadının bağrını ovalamaktadır. O an her şeyin nedenini anlar.

Hikâyenin, ana hikâyeyi oluşturan konu dışında ikinci bir konuya daha ev sahipliği yaptığı, sonuç kısmındaki iki cümleden anlaşılmaktadır. -“Âta, önceden beyin hanımına masaj yapmışsın.“ dedi Taşbâğı. “Şimdi beyden yer ıslahatından alınan yerlerin bağrını ovalıyorsun. Bey neyin bağrını ovacak?”

-“Beyim, bey artık yerin altında” dedi Sâlim ata.

Burada, sınıfsal rekabet, içsel mücadele ve intikam duygusu yansıtılmaktadır.

Salih Evlat

Beş kız çocuğu sahibi karı koca, bir erkek evladın hasretiyle yanıp tutuşmaktadır. Bu uğurda her gece dua eden, adaklar adayan, yeminler eden çifte bir türlü erkek çocuğu nasip olmaz. En nihayetinde bir hocaya giden karı koca, onun yardımıyla dokuz ay dokuz gün sonra bir erkek çocuk sahibi olurlar. Çocuk büyüdükçe, hem huyuyla, hem yüzüyle babasından çok hocaya benzemektedir.

Beş ablasının arasında oldukça şımarık büyüyen çocuk, kendisinden beklenenin aksine çok zeki değildir. Oğlunun huyunu anlayan babası, onun dayak yiyeceğinden endişelendiği için, evde eğitim görmesini uygun bulur. Gün gelir, babasının oğlunu bir iş sahibi yapması icap eder. Ailesi çocuğu o kadar şımarık büyütür ki, mutlaka bir iş yapacağından son derece emin haldedirler. Babası, oğlunun tüccar olmasına karar verir.

Çocuğa dört peçe verip, pazara gidip satmasını ister. Çocuk ertesi gün dualarla yola çıkar. Ama oldukça şımarık ve minnetsiz büyütüldüğü için, pazar pazar gezmesine rağmen bir türlü cesaret edip kimseyle konuşamaz. Tam ümidini kesmiş, eve dönecekken bir adamla karşılaşır. Adam peçelerin fiyatını pahalı bulur ve tam gideceği sırada, çocuk ona takas teklif eder. Adamın elinde bir keçe vardır. Başta bu teklife sıcak bakmayan adam, sonradan ikna olur ve keçe ile peçeleri takas ederler.

Çocuk, dönüş yolunda öyle mutludur ki ayakları yere basmaz. Bir an evvel eve gitmek, bu başarısını ailesi ile paylaşıp, kendisiyle övünmek ister. Tam mahalleye girdiği sırada, bir grup insanın oturmuş, sohbet etmekte olduğunu görür. Çocuğun elindeki merak ederler ve incelemeye başlarlar. Keçeyi açtıkları an, paramparça bir halde olduğunu görürler. Bunun üzerine çocukla dalga geçip, gülerler ve derhal pazara geri dönüp satmasını öğütlerler. Çocuk pazara geri döner ancak keçe için tek bir alıcı bile bulamaz. Bunun üzerine eve geri döner ancak içeri girmeye cesaret edemez. Bu esnada, oğlunu merak eden babası dışarı çıkar ve çocuğu kaldırma oturmuş, ağlarken görür. Oğlu olan biteni babasına anlatır. Baba, sinirlenir, oğlunu azarlar ve ertesi gün onu bir mandıracıya çirak olarak verir.

Pazarcı

Ağzı çok iyi laf yapan, girdiği her işte elindeki malları satmayı bilen bir seyyar satıcının hikâyesidir. Ahmet, o devirde hangi mal daha çok kar getirirse, dümenini

oradan yana çevirmektedir. Kâh şekerleme kâh kozmetik ürünü kâh hazır giyim kâh dini malzemeler...

Ahmet, rüzgâr nereden eserse o yöne doğru değiştiren bir adam olmasına rağmen öyle iyi bir ikna kabiliyetine sahipti ki, elinde ne olsa kolaylıkla satabilirdi. Müşteriyi bir şekilde çok iyi kalitede bir mal satın almakta olduğuna, bunun ona çok yakıştığına ikna ederdi. Tabii bütün bunları yalansız yapmak pek mümkün değildi. Bu sebeple, özellikle dini malzemeler satarken, sattığı şeyin başına “şerif” ekler, öyle satardı. İnsanları “mübarek” bir şey satın almakta olduklarına inandırırdı.

Ahmet’in yıldızı kooperatifle hiç barışmazdı. Kendini sürekli onlarla rekabet halinde hissederdi. Anlatıcı, bir gün arkadaşlarıyla birlikte bir ortağını ziyarete gider. O esnada kooperatifte kavga çıkar. Köylülerden biri parasını yankesiciye kaptırmıştır. Adamların hepsi neler olduğunu soruşturmaya başlarlar. Yankesiciyi ortalarına alıp öldürecek hale getirirler. Bu esnada aralanan kalabalığın arasından yerdeki kişinin Ahmet olduğunu görürler. Adam yattığı yerden insanların haline gülümseyerek bakmaktadır. Ardından Ahmet şehir hastanesine sevk edilir. Adamlar içlerinden birinin evinde toplanarak otururlar ve mağdura ne kadar parasını çaldığını sorarlar. Adam, tam bilemediğini söyleyerek soruyu bir nevi geçiştirerek konuyu kapatır.

Şahitlik Eden Öküz

Gulam'ın bu hikâyesi, gözlemci bakış açıdır. Öğrencileri ile geziye çıkan öğretmenin, öğrencilerine anlattığı yansıma bir hikâyedir. Gafur Gulam, kimi hikâyelerinde, sosyalizm sistemine yakın bir duruş sergilemektedir. Sistem, birlik içerisinde halkın yaşayışı, hakları ve çıkarları doğrultusunda öyküleştirme yöntemi ile işlenmektedir. Hikâye 50 yıl öncesinde, bir köylü ile kooperatif arasında geçen bir olaya dayanmaktadır. Kooperatif müdür, köylüden bir miktar para alıp, karşılığında öküzü için çok faydalı bir yem vereceğini söyler. Yemi alıp evine giden köylü oldukça mutludur. Yeni yemi öküzüne vererek dener, ancak öküz yeme yanaşmaz bile. Bunun üzerine yemi inceleyen adam, bunun yağmur altında kalıp katılaştıran bir şey olduğunu fark eder. Derhal kooperatife gidip parasını geri ister ancak çay, sabun gibi "sus payları" ile konuşmaması tembihlenerek, tehditle geri gönderilir.

Ancak, bu durumu içine sindiremez ve şubeye gidip kooperatif hakkında şikâyetle bulunur. Bütün çalışanlar tutuklanır, açık mahkeme yargılaması yapılır. Burada da maddenin yağmurda kalıp, telef olmuş un olduğu anlaşılır. Çalışanlar,

hatalarını telafi etmek için bu maddeyi köylülere "yem" diye satmışlardır. Hikâyenin en can alıcı kısmı, öküzün de mahkemeye şahit olarak çağırıldığı andır. Duruşma esnasında, öküzü tekrar yem yedirilmeye çalışılır ancak, öküz bunu tekrar reddeder. Bunun üzerine mahkeme, kooperatif çalışanlarını en ağır şekilde cezalandırır. Hikâyede, Birlik içerisinde hukuk sisteminin ne kadar adaletle işlediği, daima güçsüz ve haksızlığa uğramış kişilerden yana olduğu vurgulanır. Birlik, hatayı yapan kendi birimi dahi olsa asla affetmez, sınıfsal düşmanlığa uğrayanların yanında olur. Haksızlığa uğramış kişi, hakkını arayabilmekte, şikâyette bulunacağı birimlere kolaylıkla ulaşabilmektedir.

Saat

Nişanbay'ın hayattaki tek mal varlığı, eski pazar yerlerinden aldığı, kimsenin kolay kolay aklına gelmeyecek malzemelerdir. Bunlar, Nikolay döneminden kalma kâseler, şamdanlar, mangal, urgan gibi günlük hayatta pek de kullanılmayan eşyalardır. Nişanbay, bu eşyalara öyle değer verir ki, onlara gözü gibi bakar, evlatlarına bırakacağı bir miras olarak görür.

Bir gün pazar yerinde, çok güzel bir saate rastlar ve bu saati değerinden çok düşük bir fiyata satın alır. Eve getirdiği saati asıp, güzelliği ile övünür, çocuklar gibi sevinir. Saati almanın mutluluğuyla uykuya dalar ve bir rüya görür. Rüyasında, ölmüş ve saatini camiye bağışlamıştır. Ancak saatin ortasında Meryem ananın olduğu gerekçesiyle saatin helal olmadığı düşünülür. Saat yerinden indirilip, Meryem ananın yüzünün olduğu bölüm bıçakla çizilerek helal hale getirilir. O an, saati ona satan kadın gelir, birbirlerini kucaklayıp ağlarlar. Saatteki Meryem ana canlanır, sandaletinin biri çözülür ve o esnada Nişanbay'a, "benim elim sizin elinizle adaştır" der. Bir inek gelip Nişanbay'ın yüzünü yalar, o sırada bir melek kendisine bir kâse şerbet içerir. Nişanbay, tuzlu şerbetin tadından uyanır. Uyandığı an, saatin çalışmadığını görür ve karısını uyandırıp sorar. Saati yerinden indirir ve sabaha dek tamir etmek için uğraşır. Ancak başarılı olamaz. Bütün gece, bozulan eşyalar üzerine rüyalar görür.

Ertesi gün eve geldiğinde, saati çalışır halde bulur. Eşine bunun nasıl olduğunu sorar, o da ortanca oğulları Salim'in tamir ettiğini söyler. İçten içe bu duruma çok sevinen Nişanbay, sırf baba olmanın gereğindedir diye oğluna saate ne yaptığını ve bunu ona kimin öğrettiğini sorar. Salim ise bunu Rus hocasından öğrendiğini söyler.

Bunun üzerine Nişanbay *Senin okulundan Bismillah öğretilinceğine bu tamir işi mi öğretiliyor, yok ol gözümün önünden sığa* der ve oğlunun arkasından bakıp gülümser.

Bekâr

Artık evlilik çağına gelmiş olan bir genç, evlenmek için etrafa görücü yollamaya başlamıştır. Görücü gönderdiği tüm aileler gençte bir kusur bularak ninesini azarlar ve geri gönderirler. Bazıları da türlü bahaneler bulur ve kızlarını vermek istemez. Ninesi ile konuşup, bu konudaki başarısızlık hikâyelerini ondan tekrar tekrar dinler. Ninesi, onun çok bahtsız bir çocuk olduğunu, yoksa eli kolu sağlam, yiğit bir delikanlı olduğunu söyler. Ninesinin üzülüp ağlamasına dayanamayan genç, illa birini bulacağını, bunu kendisi başaracağını söyleyerek ninesini teselli eder.

Her gün dışarı en hazır ve güzel haliyle, birini bulabilme ümidiyle çıkar, gezer. Bu günlerden birinde orta yaşlı bir adamın yanında duran çok güzel bir kıza rastlar. Babası olduğunu düşündüğü adama selam verip kıza gülümser. Sonraki iki üç gün gözleri kıızı arar. En sonunda onu bakkalda görür. Yanına gidip, selam verir, babasının hatırını sorar ve sohbet etmeye başlarlar. Kızın burada misafir olduğunu öğrenir, konuşmasından ve sorularına verdiği yanıtlardan çok etkilenir. Kıza şehri gezdirmeyi teklif eder, o da kabul eder. Böylelikle her gün buluşup şehri gezmeye başlarlar ve bu esnada birbirlerine yakınlaşırlar. Delikanlı, kızın babasının da kendisini çok sevdiğini öğrenir. Daha sonra kıızı ninesiyle tanıştırmak için evine götürür. Ninesi de kıızı çok beğenir ve onları birbirlerine münasip bulur. Sandığından değerli eşyalarından çıkarır ve gelinine verir.

Bir gün bankta otururken kız derince iç çeker. Genç, kıza ne olduğunu söylemesi konusunda ısrar eder. Bunun üzerine kız, tüm hikâyesini anlatmaya başlar. Onlar aslında Çimkentli'dir. Babası tutuklanacağı için tüm eşyalarını orada bırakmış, bir kısmını gömmüş, bir yakınlarını yolda bırakıp, babası ile birlikte buraya gelmişlerdir. Ve kız bu konuda gençten kendisine ve babasına yardım etmesini istemektedir. Gencin aklı oldukça karışmıştır. Çünkü kızın babası birlik karşıtı bir zorbadır, kendisi ise bir proletaryadır. Bu durumda kendini kız ve dava mücadelesi arasında kalmış gibi hissetmektedir. Tüm bunları aklının ve kalbinin süzgecinden geçirdikten sonra, kızın yanına onlara yardım edeceğini söylemeye gider. Ancak kız onu bırakıp gitmiştir. Bir hafta sonra, kıızı komisyon üyelerinden birinin kolunda görür. Aklında pek çok soru ile baş başa kalır.

Genç Kız

Gafur Gulam bu hikâyesinde, iki gencin, evlenmek amacıyla kaçma hikâyesini tüm toplumsal, kültürel ve dönemsel şartlarla zemin oluşturarak anlatmaktadır. Burada zar zor geçinen ailesine döppi işleyerek yardım etmekte olan Mükerrerem'in hikâyesi ele alınmaktadır.

Hikâyenin giriş bölümünde, toplumdaki genç kızlar anlatılmaktadır. Kızların genç erkeklere bakışı, düşünce ve eylem tezatlıkları ve benzerlikleri, evliliğe dair fikirleri ele alınmaktadır. Aynı zamanda, toplumun genç kızlara bakış açısı da anlatıcının gözünden yansıtılmaktadır.

Hikâyede zaman ve mekândan ziyade kültürel unsurlar, toplum yapısı, gelenek ve görenekler ön plandadır. Sözcükler seçilirken, kahramanların toplumsal ve sosyal konumları dikkate alınmıştır. Gulam, hikâyesinde bu noktalara özellikle dikkat ederek gündelik dile ait sözcük ve deyimlere ağırlık vermiştir.

Dar gelirli ailelerden oluşan mahallede geçen hikâyede, birbirini seven iki gencin türlü oyun ve yalanlarla birbirlerine kavuşmaya çalışmalarının öyküsü ve sorasında gelişen süreç işlenmektedir. Tek derdi, kızının adına bir leke gelmeden hayırlı bir kismet bulması olan anne babanın tutumuyla toplumun zihniyeti ortaya konulmaktadır. Yazar, bu hikâyesinde edebi sanatlara başvurarak etkileyici bir anlatım tarzı oluşturmuştur.

Hikâyenin gelişme bölümünde, Mükerrerem, sevdiği İbay'la kaçmaktadır. Önceleri tüm bu olanlara sinirlenip, dövünen anne babası sonradan kendilerini teselli eder, kızlarına haklarını helal etmezler. Ancak, aradan zaman geçtikçe kızlarına özlem duyan anne baba birbirlerini suçlama yoluna gider. Yazar burada kabullenışı yansıtır. Aslında hiç istemedikleri İbay'ı, zamanın getirdiği sakinleşme ile kabullenen anne baba bu kabullenişleriyle, olayların olumlu yönlerini görmeye başlayarak birbirlerini suçlama psikolojisi içerisine girerler.

Anne babası Mükerrerem'i haddinden fazla özlemeye başlarlar. Güz vakti ellerine bir mektup ulaşır. Mektup kızları Mükerrerem ve damatları İbay'dan gelmiştir. Mutlu olduklarını yazmakta ve Mükerrerem'in gebe olduğu haberini vermektedirler. Aynı zamanda anne babalarından onları affetmelerini dilemektedirler. Onlar da kızlarına bir

mektup yazarlar. Bundan on beş gün sonra Mükerrerem ve İbay, anne babasının evine gelir.

Hikâye, temel bir toplumsal sorun vurgulanarak sonlandırılır. Kızın annesine, komşu tarafından, torununun cinsiyetinin erkek olup olmadığı sorulur. Anne ise bu soruya *sarsıldık, kız* şeklinde yanıt verir.

2.2 Söz Varlığı

2.2.1 Sıfatlar (Sifät)

İsimlerin kalıcı, geçici veya anlık olarak değişebilen özelliklerini belirten kelimelere sıfat denir. Sıfatlar niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları olmak üzere ikiye ayrılırlar. (Yelten, 2009: 235) Türkçede sıfatlar her zaman vasıflandırdıkları veya belirttikleri ismin önünde bulunurlar. (Ergin, 2009: 244)

Özbek Türkçesinde sıfatları şu şekilde tasnif edebiliriz:

2.2.1.1 Niteleme Sıfatları (Hâlät Sifäti)

Özbek Türkçesi gramerlerinde sıfatlar şu sınıflandırmayla ele alınırlar:

- Karakter ve hususiyet sıfatı.
- Renk tüs sıfatı.
- Şekil görünüş sıfatı.
- Hacim ölçü sıfatı.
- Tat lezzet sıfatı.
- Koku hid sıfatı.
- Yer ve zaman sıfatı. (Üşenmez, 2012: 432-483)

Tezimizde hikâyelerdeki bütün sıfatları vermek mümkün olmadığı için bazılarını örnek olarak göstermekle yetineceğiz.

Qıp-qızıl ânârdek nişânä körsätgän. (2/4) (Kıpkızıl nar gibi görünür.)

Yâşlikning şundäy-şundäy hikâyäläri, dâstânläri bolädi. (2/20) (Gençlikte böyle hikâyeleri, destanları oldu.)

Bundäy toylärdän on-on beştäsini bâşidän ötkäzgän. (15/1) (Başından bunun gibi on on beş düğün geçti.)

Ong yol qälib, sol yol bilän kââperätivdän sävdä qılsäng, cüzäsini köra beräsän. (6/54) Sağ tarafı bırakıp sol yöne giderek kooperatifle ticaret yaparsan cezasını çekersin.

Sözcü ortä yaşraq begänä xätin äräläşdi: (3/24a) (Orta yaşlı, bey gibi kadın söze girdi;)

Tablo 1: Hikâyelerde geçen niteleme sıfatları ve kullanım sıklıkları

Sıfatlar	
Niteleme Sıfatları	Kullanım Sıklıkları
kättä (büyük)	66
cüdä	65
yaxşı (iyi)	33
kiçik (küçük)	24
yängi (yeni)	21
âq	16
ötgän (geçmiş)	15
ong (sağ)	11
yiğit	10
uzâq	9
sâvuq (soğuk)	7
tâzä	7
boz	7
billür	7
şirin	6
çâp (sağ)	6
çirâyli (güzel)	5
âğır	5
tikilgän (dikilen)	4
xursänd	4
tınıq	4
äcâyib	4
kämbağal (fakir)	3
ärzändä (biricik)	3
pâk	3
siyräk	2
ılıq	2
xunük	2
gülbeyâr (gülbeyaz)	2

Kelime çeşidi olarak kullanılan sıfatların daha farklıları da metinlerde yer almaktadır. Bu sıfat türü en çok kullanılan sıfatları oluşturmaktadır. Kelime grubu olarak niteleme sıfatı görevini yerine getiren dil birlikleri de buna eklenecek olursa metinde en sık kullanılan sıfat türünün “niteleme sıfatları” olduğunu söylemek mümkündür.

Niteleme sıfatlarının kullanımı metne bir öznellik kazandırmıştır. Yazar, niteleme işlevini eylemin iş, oluş ve hareket bildirme özelliğinden yararlanarak gerçekleştirilmeye çalışır. Aynı zamanda, anlatacaklarını somutlaştırma yoluna gitme amacıyla, betimleme tekniğinden büyük oranda yararlanmıştır (Güney, 2013: 38). Bu

sıfatlar yazarın tasvir etmeye dayalı dil kullanımının ne kadar güçlü olup olmadığını göstermesi yanında gözlemci yanını da ortaya koymaktadır. Gulam, öğretici tarzda eserler de yazdığı için gözleme önem vermiş ve eserlerinde kullandığı tasvirlerle de bunu gözler önüne sermiştir.

2.2.1.2. Belirtme Sıfatları (Änıqlâvçi Sifät)

Belirtme sıfatları da aşağıdakiler gibidir:

- İşaret Sıfatları. (Körsetiş sifati)

-*Xayr, qani äytsäm äytäy,- dedi, lekin qulâkläringni sâlib, cim oltiräsizlär, birântäläläring qilt etib âqız açsäläring, hikâyä oşä yerdä ädäyi tāmām. (1/9)* (-İyi anlatayım hadi, ama kulaklarınızı açıp sessizce oturun, herhangi bir şey için ağzınızı açarsanız hikâye orada biter.)

U açeredi mendän âr qarâqdä bolgänidän, göyü üning tâlmä nazik vücüdi şu mäşaqatdän päncigändäy körinär edi. (4/4) (O, sırada benden arkadaydı, sanki narin bedeni tüm bu meşakkatten inciniyor gibiydi.)

- Sayı Sıfatları (Asıl sayı sıfatı, sıra sayı sıftı (tärtib son), kesir sayı sıfatı, üleşirme sayı sıfatı, topluluk sayı sıfatı). (Sân sifätlâvçi)

Mähällämizdä bizdän üç qoşni nări Qäsimbây degän kättä pöyköpçi bolib, uning tört-beş cäydä kättä-kättä cüväzläri gürçbâzârdä beş-ältitä dökânläri bolar edi. (1/18) (Mahallemizde, bizden üç ev ötede Qäsimbây adlı zengin bir yağhane sahibi oturuyordu, onun dört beş yerde koca koca yağ makinaları, tahıl pazarında beş altı dükkânı vardı.)

-*Yoq, o törtinçi sâätdä. (2/9)* (Yok, o dördüncü ders.)

Ulär ikki yuldän beri xat âlib, xat berişädilär. (2/24) (Onlar iki yıl boyunca mektuplaştılar.)

-*Mäkkädän kelgäni ätigi ikki dänä edi, bittäsini näylâclikdän sätämän, - deydi täsbehni körsätib. (6/40)* (Mekke'den geldi bak sadece iki tane var, birini mecburiyetten satıyorum” derdi tespahi göstererek.)

Ägär birâr kişi uning äldidä kââperätivdän söz açsä: (52a) (Eğer biri onun yanında kooperatiften söz edecek olursa;)

- Soru Sıfatları (Sorâq sifâti)

-*Hâzir nimâ dârs?* (2/6) Şimdiki ders hangisi?

“*Nimâ iş ekân-â, ü?* (3/61) (Bu nasıl iş?)

-*Mänâ bu şiming neçâ pul?* – *deb qâlsâ boldi.* (6/22b) (Bu pantolon bana kaç olur?)

Birdän qay közim bilän körây: çârbâzârçi Ahmâd-sedâb! (6/75) (Bir de ne göreyim, pazarcı Ahmed-Sedab!)

Tablo 2: Hikâyelerde geçen belirtme sıfatları ve kullanım sıklıkları

Sıfatlar	
Belirtme Sıfatları	Kullanım Sıklıkları
İşaret Sıfatları	
bu	103
şu	54
oşâ	11
u	9
Sayı Sıfatları	
ikki	102
bittâ	43
bir	27
üç	60
on	52
beş	40
yüz	11
ellik	10
on beş	8
on ikki	6
yüz ellik	4
on säkkiz	2
tört-beş	2
beş-altı	2
ottiz beş	2
soru sıfatları	
qaysi (hangi)	9
ne (hangi)	4
neçâ	2
qandây	3

İşaret sıfatlarından en sık kullanılanı yakındaki nesnelere için kullanılan “bu” işaret sıfatıdır. Uzaktaki nesnelere işaret eden “şu”, “bu”ya göre neredeyse yarı yarıya

daha az sıklıkta kullanılmıştır. Yazarın işaret ettiği nesnelere kendisine yakın yerlerde olduğunu da bu kullanımlardan çıkarabiliriz. En uzaktaki nesnelere işaret edilmesinde kullanılan “u” işaret sıfatı diğer ikisine göre daha da az kullanılmaktadır.

Sayı sıfatlarından en çok kullanılan “ikki” sayı sıfatıdır. Bunu “bir tane” anlamındaki “bittä”yi de eklediğimizde “bir” sayı sıfatının kullanım sıklığı takip etmektedir.

Soru sıfatlarından sıklığı en fazla olanı “qaysi”dir. Metinlerde ilgi çekici olan soru sıfatı kullanımının az olmasıdır.

2.2.1.3. Belirsizlik Sıfatları (Belgisiz Sifat)

Modern Özbekçede sıfatlarda derecelendirme Türkiye Türkçesindeki daha sözünün yerine –*râq* eki kullanılmaktadır (Üşenmez, 2012: 484).

Yänigä birântä şâgird yâki xalfä sâlib işlätışgä qurbi yetmäs edi. (1/15) (Yanına bir çirak ya da yardımcı almaya gücü yetmezdi.)

Bolär här häftädä vägân-vägân gürüçläрни Buhârâ tâmângä cönätib turär edilär. (1/19) (Onlar her hafta vagon vagon pirinci Buhara tarafına gönderiyorlardı.)

Bulärning hammä hicâb-kitâblärini toğriläydiğän bâyning ottiz beşlär çämäsidedä Ğänibâyväççä degän oğlı bär edi. (1/21) (Beyin, bunların tümünün hesap kitaplarını gören otuz beş yaşlarında Ğanibâyväç adında bir oğlu vardı.)

Bunun yanı sıra derecelendirmeyi artırmada başka sözler de kullanılabilir. (eng, cüdä, ğirt, cıqqa, tim, naq, zäp, behäd, nihâyätdä, beqıyäs)

Gâhâ birâvlärning sir saqlängän drämäläri, kättä-kıçıkning eng sevgän ermägi, ba'zän hämmäning ermäk hälläri özgälärning sirläri bolib saqlänädi. (2/24) (Bazen birbirlerinin sırları, küçük büyüklerin en sevdiği şakalar, bazen de eğlenceli halleri aralarında bir sır olup saklandı.)

Hâzirgidän köra yuqârırâq mäktäblärdä yaşlıgimizning cüdä bähâr kezläridä birgä bağlängän bir dästä lälädäy birgä-birgä oqırmız. (2/33) (Bazen birbirlerinin sırları, küçük büyüklerin en sevdiği şakalar, bazen de eğlenceli halleri aralarında bir sır olup saklandı.)

Tablo 3: Hikâyelerde geçen belirsizlik sıfatları ve kullanım sıklıkları

III. SIFATLAR	
3. Belirsizlik Sıfatları	KULLANIM SIKLIKLARI
bir	156
här (her)	98
bütün	38
köp (çok)	29
bir neçä (birkaç)	17
nimä	8
heç qanday (hiçbir)	7
älläqaysi	3

En sık kullanılan belirsizlik sıfatı “här” sıfatıdır. Genellemeye gösteren bir anlama sahiptir. Metinlerde belirsizlik sıfatlarının kullanım sıklığının daha fazla olduğu da dikkat çekicidir.

2.2.2. Zarflar (Räviş)

Eylemlerin ve fiilimsilerin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini, zamanını, miktarını, yerini ve yönünü, sıfatların ve zarfların derecelerini belirten kelimelere *zarf* denir. Zarflar; yer, durum, eşitlik, vasıta ve yön bildiren işletme eklerini alırlar. (Yelten, 2009: 242) Zarflar fiili çeşitli yönlerden niteleyerek anlatılan olaya canlılık katar ve üsluba hareket kazandırır. Bu bakımdan önemli bir üslup öğesidir.

Özbek Türkçesi’nde zarflar beşe ayrılır:

2.2.2.1. Nitelik zarfları (Hälät rävişi)

Yänä qaytä başdän tekşirdilär vä räyän icraqämüdän kelgän qâğâzning üstigä: “İcrâ qılindi, Übäy Züfärävning çäräsi körildi.” (14/44) (Tekrar kontrol ettikler ve icra komisyonundan gelen kâğıdın üzerine: “İcra gerçekleştirildi, Übay Züfäräv’in sorunu çözüldü” yazdılar.)

Ävväligä yänmä-yän, undän keyin qol uşlaşib, undän keyin qoltıqlaşib şähärni äylänä başladik. (11/46) (Önceleri yanyana, daha sonra sarılıp, en son ise ise el ele şehri gezmeye başladık).

Hâzirgidän köra yuqârırâq mäktäblärdä yaşligimizning cüdä bähâr kezläridä birgä bağlängän bir dästä lälädäy birgä-birgä oqurmiz. (2/31) (Şimdiye göre yüksek mekteplerde gençliğimizin baharında birbirine bağlanmış bir deste lilyum gibi oluruz).

-Ertä bilän tâbim kelişmäy keçrâq qâldim. (2/17) (Hasta olduğumdan geç kaldım).

Qızgä yaqinrâq bârdim. (4/45) (Kıza yaklaştım)

Tablo 4: Hikâyelerde geçen nitelik zarfları ve kullanım sıklıkları

Zarflar	
Nitelik/Durum Zarfları	Kullanım Sıklığı
bir	156
yänä	92
heç	56
äyniqsâ	12
xulläs (kısacası)	8
birgä (birlikte)	8
astä (yavaşça)	7
şundäy	6
birgä	6
yaxşı	6
tezdän	5
zârur (gerekli)	3
âfsus (maalesef)	3
qaytädän	3
cim (sessiz)	2
birdän	3
undäy	1
qaytä	1

Gafur Gulam'ın hikâyelerinin çoğunlukla durum hikâyesi olması sebebiyle, nitelik zarflarının kullanımına oldukça fazla yer verilmiştir. Zarfların tamamını listelemek zor olacağı için örnek teşkil etmesi için bazı kelimeler tabloda gösterilmiştir. "Bir" zarfı genellikle vurgulama da yapmak amacıyla "sadece" anlamıyla kullanılmıştır.

Metinlerdeki örneklerini incelediğimiz kadarıyla yazar, "yänä" ve ilave ederse "qaytä, qaytädän" zarflarını söylediklerini vurgulamak istediğinde veya karşısındaki kişi kendisine yönelerek baktığı veya konuştuğu zamanlarda kullanmıştır. Söylediklerini insanların iyice anlaması için kullandığı bu üslup özelliği, onun öğretici yönünün ağır bastığının da göstergesidir.

2.2.2.2. Zaman zarfları (Päyt rävişi)

Zülfiyä endi älläqqaçânlär sevgän yäçeykäsî, mäktäbi, köngil qoyib işlägän işläridän bir züvälä hamirdek äcrätîlgän edi. (2/62) (Zülfie artık bir zamanlar sevdiği dairesiyle, gönül verdiği işleriyle uğraşmak yerine ekmek hamuru açmakla meşguldü.)

U eng ävväl yärmärkägä çıqdi, undän kăppångä kirdi, undän ât bâzârigä, qoy bâzârigä, xulläsi, kirmägän bâzâri qâlmädi. (9/25) (Önce fuara, oradan tahıl pazarına, oradan at pazarına, koyun pazarına gitti, kısacası gitmediği pazar kalmadı.)

Ulâr hâzir birgä-birgä, tâtüvlik bilän yäşäb turär ekänlär. (3/131) (Onlar bugün hala daha mutluluk içerisinde yaşıyorlardı.)

Qız mä'nâ birävning xasmi qaçân bolsä häm öz tengi çıqsä, oräb-çirmäb âlib ketädi. (1/25) (Kız evde misafir, ne vakit bir dengi kısmet çıksa onunla bir olurdu.)

Tablo 5: Hikâyelerde geçen zaman zarfları ve kullanım sıklıkları

ZARFLAR	
Zaman Zarfları	Kullanım Sıklığı
endi (şimdi)	42
keyin (sonra)	33
bügün	23
hâzir	21
ertä (yarın)	19
sähär	17
ba'zän	2
tün	1
älläqaçâçän	1

Zaman zarflarından en çok kullanılanı içinde bulunan zamanı anlatan “endi, bugün, hâzir” zarflarıdır. Bunların toplamına (86) baktığımızda en fazla kullanım sıklığına sahip olan bu zarflar, yazarın içinde bulunduğu toplumla ilgili konuları ele aldığı da bir göstergesidir. Öğretici ve yol gösterici olmaya çalışan Gulam, kendi içinde yaşadığı toplumdaki örnekler vererek hikâyelerini kaleme almış, içinde yaşadığı problemleri dile getirmiştir.

2.2.2.3. Yer zarfları (Orin rävişi)

Eşân vä müridlär meyâridän yuqâri iştähä bilän şilpildâqni yedilär. (15/26) (Eşân ve müritleri büyük bir iştahla tatlıyı yediler.)

Dädämning miyäsida häm meni yerdä berişdän ilgäri ükalärimning qollarini “halälläb” âliş täşvişi kättärâq edi. (1/28) (Babamın aklında beni vermektan çok kardeşlerimi “sünnet ettirme” endişesi büyüyordu.)

Tablo 6: Hikâyelerde geçen yer yön zarfları ve kullanım sıklıkları

ZARFLAR	
Yer ve Yön Zarfları	Kullanım Sıklığı
ilgäri	1
yuqäri	1

Bu örnekler dışında neredeyse hiç örneğine rastlamadık.

2.2.2.4. Soru zarfları (Sâraq rävişi)

-Zülfiyä, negä bir dârsğä keç qâldingiz? (2/1) (Zülfiye neden derse geç kaldın?)

-Sälim, häy Sälim, buni nimä qılding? (5/64) (Salim, hay Salim bunu nasıl yaptın?)

Qızlar toy künläri yıglärmış, sâvçi kelsä quvânädi-kü, qızlar köçägä çıqqändä negä ätläs kiyädi – buni xâtinlär körsin, bu vâqeälär boz boydâqlär qulâğığä ilişsin, deb. (3/36) (Kızlar düğün günü ağlarmış, görücü geldiğinde neşelenen kızlar sokağa çıktığında neden atlas giyer? –Bütün kadınlar görsün, bu olaylar bekârların kulağına gitsin diyerek.)

Tablo 7: Hikâyelerde geçen soru zarfları ve kullanım sıklıkları

ZARFLAR	
Soru Zarfları	Kullanım Sıklığı
nimä (niçin, nasıl, neden)	24
qandäy	15
negä	15
qani	10
qaçân	9
qaçä	2

Soru zarflarından en sık kullanılan soru zarfları “niçin, nasıl, neden” anlamlarında olan ve genellikle “sebeb” soran “nimä, qandäy ve negä” soru zarflarıdır. Bu zarfların kullanılması yazarın hikâyelerinde sorgulamalar yaptığını, insanları belli konularda düşünmeye yönlendirdiğinin de bir göstergesidir.

2.2.2.5. Azlık çokluk zarfları (Mikdâr-däräcä rävişi)

Azlık-çokluk zarfları bir sıfatın bir zarfın veya fiildeki oluş ve kılışın miktarını, derecesini belirleyen zarflardır. Yapıca yalın ve türetme sözlerden oluştuğu gibi, diğer zarf türlerinde de olduğu üzere çeşitli kelime gruplarından oluşurlar. (Korkmaz, 2009: 517) Özbek Türkçesinde en sık kullanılan azlık-çokluk zarfları şunlardır; äksär, äksäri,

änçä, baġayät, biraz, birmunçä, başliçä, bütünläy, cüda, eng, fävqulâddä, köpinçä, säl, tümâmân. (Coşkun, 2017: 118-119)

Bükün keç men cüdä zerikdim, qılışgä heç iş tãpãlmãdim. (8/3) (Bu akşam da çok sıkılıp, yapacak hiçbir iş bulamamıştı.)

Sãl tabim qãçgãn edi, ungã şundäy, baġ'rimni yezib qoyşini buyurgan edim, heç üddãsidãn çıqa ãlmãdi, şungã sizni çaqırdım. (8/39) (Biraz sıkıntım var, hizmetçiden baġrıma masaj yapmasını istedim ama beceremedi ondan seni çaġırdım.)

Ulãrning eng kiçik mubãlãridã hãm bir neçã önlãb xızmatçılãr – müdirler, kãtibler, ägentler işlãydi. (13/3) (Onların en küçük şubelerinde bile birçok hizmetliler, müdürler, kãtipler, memurlar çalışıyordu.)

Ünüm köp boldi. (14/17) (Sesim çok çıktı.)

Men bãyning üy yumuşlãrini qılışgã köp çiqar edim. (1/60) (Ben beyin ev işlerini yapmaya çok sık giderdim.)

Ädãlãtgã söz berib qoygãnimdãn köp ökinãr edim. (4/120) (Adalet'e verdiğim sözden çok pişman olmuştum.)

...Kãlxãz qoriqdãn yãngi yerlãr açiş, dãvlãtgã ötgãn yildãgigã qarãgãndã köprãq paxtã beriş mãcburiyãtini ãlgãnligi sãbãbli ekin mãydãnlãrini öġitlãş kerãk. (10/62) (...Kolhoz işlenmemiş araziden yeni yerler açmak, devlete geçen yıla göre daha çok pamuk verme mecburiyeti sebebiyle ekin alanları gübrelenmekteydi.)

Tablo 8: Hikâyelerde geçen azlık çokluk zarfları ve kullanım sıklıkları

ZARFLAR	
Azlık-Çokluk / Miktar Zarfları	Kullanım Sıklığı
köp (çok)	8
munçä (bu kadar)	4
cüda (çok)	4
sãl (biraz)	4
unçä (onca)	2
köpinçä (çokça)	2
munçãlik (bu kadarlık)	1
biraz (biraz)	1

Metinlerde azlık-çokluk zarflarının kullanımına da fazla rastlanmamaktadır.

2.2.3. Zamirler (Älmäş)

Zamirler, adların yerini tutan, kişileri ve nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimelerdir. Tek başlarına bir şey ifade etmediğinden kelime olarak anlamları yoktur. (Ergin, 2009: 379) İsimlerin yerini tutan isim soylu kelime olan zamirleri beş ana başlık altında toplamaktayız:

2.2.3.1. Şahıs Zamirleri (Kişilik älmäşi)

Özbek Türkçesinde şahıs zamirleri teklik şahıslar için *men, sen, u* veya *ul*; çokluk şahıslar için *biz, bizlär, siz, sizlär* veya *senlär* ve *ulär* kelimeleridir. (Coşkun, 2014: 97) Yazar hikâyelerde şahıs zamiri kullanımına sık olarak yer vermiştir. Bunun sebebi, hikâyelerin kişi odaklı olay hikâyelerinden oluşmasıdır. En çok kullanılan zamir “men-ben” zamiridir. Sovyetler birliğinin toplu hareket politikasına karşı yazar, bireyselci bir anlayış yerleştirmeye çalışmaktadır.

Men mäydä-çüydäni süriştirib oltirmäy, hävli yüzälärini süpüriş-sidirişgä başlädim. (1/81) (Ben onu bunu sormadan avlunun yerlerini süpürüp silmeye başladım.)

Men bu döppining nüsxasını taleimdän çizdim, gülləri yüräk qänimdän, yäpräqləri säriq çehrämdän nämünadır. (10/18) (Ben bu döppinin kalıbını bahtımdan çizdim, gülleri yürek kanımdan, yaprakları sarı benzimden numunedir.)

Sen, äbläh, xätin, qızimizning tengi İbäy emäs, deb berdirmäding, käl bolmäsä, kör bolmäsä, xat-sävädli, hükümät xızmatidä, kimsän, mullä İbäy bolsä deb ming märtäbä äytdim. (3/118b) (Sen aptal kadın, İbay kızımızın dengi değil deyip verdirmedi. Kel değil, kör değil, okuryazar, devlet dairesinde, hoca İbay olsun diye bin defa dedim.)

“Sen äldäsäng, men äldäy älmäymänmi?” (14/77) (Sen aldatsan da ben aldanır mıyım?)

U qol kelgän närsäning hämmäsi bilän sävdä qıladi. (6/9) (Eline hangi eşya geçtiyse onunla ticaret yaptı.)

U ärtiq heç kimdän kämsitiş tinglämäydi. (10/136) (O, artık kimseden hakaret duymuyordu.)

Biz häm qoni-qoşnining xızmatini qilib, ulärgä qaräşär edik. (1/120) (Biz de konu komşunun işlerini yapıp onlara yardım ediyorduk.)

Bizlär adäşib kelib qalibmiz-dä, ätinçäxân? (3/25) (Biz yanlış mı geldik yani?)

Siz qandäy şärmsiz kişisiz, men hâzir militsiyä çağırämän. (4/21b) (Siz ne kadar utanmaz birisiniz, şimdi polis çağıracağım.)

Bilämän, siz häm kinâgä kirmâqçisiz. (4/46) (Biliyorum, sen de sinemaya girecektin.)

Ulär ikki yıldän beri xat âlib, xat berişädilär. (2/24) (Onlar iki yıl boyunca mektuplaştılar.)

Tablo 9: Hikâyelerde geçen kişi zamirleri ve kullanım sıklıkları

Zamirler	
Kişi Zamirleri	Kullanım sıklığı
men	314
siz	91
biz	80
sen	72
u/ul	14+3
senlär	2
sizlär	2

Hikâyelerde en çok kullanılan “men” kişi zamiri, yazarın insanın benliğiyle varlığını ispatlama çabasının sonucu olarak sık kullandığı bir sözcük şeklinde değerlendirilebilir. Yazarın yaşadığı dönemlerde baskı altında yaşamının, yok sayılmanın karşısında “varım” demenin bir ifadesi olarak görülebilir. Ortak hayatın ifadesi olan “biz” sözcüğünün “siz, senlär ve sizlär” zamirlerinin kullanımı karşısında daha azdır. Hikâyelerde sen/siz ve men/biz karşıtlığının olduğu da kullanım sıklıklarına bakıldığında dikkati çekmektedir.

2.2.3.2. İşaret Zamirleri (Körsätiş älmäşi)

Nesneleri göstermek, işaret etmek surtiyle zamanda, mekânda ve tasavvurdaki yerlerini adlarını anmadan göstermeye yarayan zamirlerdir. (Banguoğlu, 2007: 360) Özbek Türkçesinde işaret zamirleri *bu, şu, u, oşä; bular, şulär, ular, oşälär* ve nadiren de yazılı metinlerde *bul, şul, ul* kelimeleridir. (Coşkun, 2014: 97)

Zülfiyä häm yâzädi, ul häm heç kimgä äytmägän, hättä äynägä qaräb özigä äytsä, özi çöçiydigän sözlärni yâzädi: (39a) (Zülfıye de yazıyordu, o hiç kimseye söyleyemediği hatta aynaya bakıp kendine söylese bile utanacağı sözleri yazdı;)

Sälim, häy Sälim, buni nimä qilding? (5/64) (Salim, hay Salim bunu nasıl yaptın?)

Tablo 10: Hikâyelerde geçen işaret zamirleri ve kullanım sıklıkları

ZAMİRLER	
İşaret Zamirleri	Kullanım sıklığı
bu	293
şu	190
u	5
oşâ	26

Yakını işaret eden “bu” zamiri ve biraz daha ileriye ifade eden “şu” ve “oşâ” işaret zamirlerinin kullanım sıklığı uzağı ifade eden “u”ya göre oldukça fazladır.

2.2.3.3.Soru Zamirleri (Sorâq âlmâşi)

Canlı ve cansız varlıkları soru yoluyla temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru halinde ifade eden zamirlerdir. (Ergin, 2009: 424) Özbek Türkçesinde kim, ne, nimâ (ne), qañçäsi (ne kadarı), qaysi biri (hangi biri) soru zamirleri kullanılmaktadır (Coşkun, 2017: 100-101).

Sengä kim örgätädi buni? (5/66) (Sana kim öğretti bunu?)

Hä, maxzüm, bünçälik ildäm, yol bolğay, qoltuğingizdägi nimä? (9/60) Ey masum, nereden böyle, nedir o elindeki?)

Tablo 11: Hikâyelerde geçen soru zamirleri ve kullanım sıklıkları

Zamirler	
Soru Zamirleri	Kullanım sıklığı
kim	52
qañçä	30

“Kim” zamiri yine kendisinin, varlığının ifadesi olarak görülebilir. Bu sorunu yazar, soru sormak yoluyla vurgulamaya çabalamıştır diyebiliriz.

2.2.3.4. Belirsizlik Zamirleri (Belgisiz âlmâş)

Kişileri ve nesnelere belirsiz olarak temsil eden zamirlere belirsiz zamir denmektedir. (Korkmaz, 2009: 433) Özbek Türkçesinde *älläkim (birisi)*, *ällänimä (bir şey)*, *ällänärsä (bir şey)*, *birâv (biri, birisi)*, *bä'zisi, bä'ziläri, bari (hepsi)*, *bärçä (hepsi)*, *bäşqasi, biri, heç biri, heç kim, heç kimsä, heç qaysi (hiçbiri)*, *heç närsä (hiçbir şey)*, *här biri, här kim, här nimä (her ne)*, *hämmä (hepsi)*, *kimdir (biri, birisi)*, *kimi (bazısı)*, *kişi (kişi, kimse)*, *köpçilik (çoğu, çoğunluğu)* belirsizlik zamirleri kullanılmaktadır (Coşkun, 2017: 102-106).

Gähä birâvlärning sir saqlängän drämäläri, kättä-kiçikning eng sevgän ermägi, ba'zän hämmäning ermäk hälläri özgälärning sirläri bolib saqlänädi. (2/24) (Bazen

birinin bir sırrı, küçük büyüklerin en sevdiği şakalar, bazen de eğlenceli halleri aralarında bir sır olup saklandı.)

Sâlih Polâtçângä qarâb külär, tâlpinär, ällänimälärni ğuvillâb söylämâqçi bolär edi. (2/100) “Salih, Polatcan’a bakıp gülüyor, çırpınıyor, bir şeyler mırıldanıyordu”.

Men seni heç kimdä bolmägän işq, tâzä sevgi bilän sevämän. (2/28) (Ben seni hiç kimsede olmayan bir aşk, tazecik sevda ile seviyorum.)

Tablo 12: Hikâyelerde geçen belirsizlik zamirleri ve kullanım sıklıkları

Zamirler	
Belgisiz / Belirsizlik Zamirleri	Kullanım sıklığı
birâv/biri	24
heç kim	20
bâribir	6

Belgisiz zamirlerin kullanım sıklığı çok fazla değildir.

2.2.3.5. Dönüşlülük Zamirleri (Özlik âlmâşi)

Dönüşlülük zamirleri, Türkiye Türkçesinde “asıl, öz” anlamına gelen “kendî” dönüşlülük zamirine iyelik eklerinin eklenmesiyle yapılır. (Ergin, 2009: 404) Özbek Türkçesinde de dönüşlülük zamiri “öz” sözcüğüyle oluşturulmaktadır.

Qız mä'nâ birâvning xasmi qaçân bolsä häm öz tengi çıqsä, örâb-çirmâb âlib ketädi. (1/25) (Kız evde misafir, ne vakit kendine denk bir kısmet çıksa onunla bir olurdu.)

Bu puling yüz somi naqd âqçä, qâlgänigä öz cüvâzidän gürüç berär ekän, dädäm yüz ellik somgä xär âygä beş som icärä töläşi lâzim ekän. (1/45) (Bu paranın yüz somunu nakit para olarak, kalanını ise kendi yağhanesinden tahıl olarak verirken, babam yüz elli som için her ay beş som faiz ödeyecekti.)

Särvär, xay Särvär, âpäng äylänsin, bârib kelin âyingning üyini sen yığıştirib qoyä qâl, kâşki u âyimxânim ölgürlär birâvgä öz yüklärini ârtmâkçilâb yürmäsälär, dedi. (1/85) –(“Särvär, ey Särvär ablası kurban, gel gelin hanımın evini sen toparla, keşke hanımana bunca eşyayla kendi yükünü arttırmasa “dedi.)

Eh, bu suvlärning yölläri şündäy üzünki, bülütlärni, öz qoynidä saqlägaun çoqqılı tâğläp bağridän tüşib, yerlärgä bir ümr kökläm tüşälgän baxmäl qırlär, bağlärdän yârib, läb täşnä çöllärni qanıqtirib, quyuq örmänläрни ârälâb bizgä kelgän bu süvlär... (10/5) (Eh bu suların yolları öyle uzun ki, bulutları kendi koynunda saklayan zirveli dağların başından düşüp yerlere bir ilkbahar vakti düşen kadife kırlardan, bağlardan çıkıp dudakları susamış çölleri hoşnut edip, kurak ormanları aralayarak bize gelen bu sular...)

Ertəsi ertä bilän çötir xâtinning eri uyğâñib, xâtinini öz yânidä körmedi. (10/87)
(Ertesi sabah çilli kadının kocası uyandıığında kendi eşini yanında göremedi.)

Tablo 13: Hikâyelerde geçen dönüşlülük zamirleri ve kullanım sıklıkları

Zamirler	
Dönüşlülük Zamiri	Kullanım sıklığı
öz	40

Özbek Türkçesinde “öz” dönüşlülük zamiri kullanılmaktadır. Bu zamir de “men” zamiri gibi insanı ve varlığını gösterir. Bu anlamda ele alındığında “men” gibi varlığını ortaya koymanın ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Kullanım sıklıkları incelendiğinde, hikâyelerde en çok kullanılan zamir “men” zamiridir. Toplamda 314 kez geçmektedir.

2.2.4. Edatlar Ve Bağlaçlar (Kömäkçi-Bağlavçı)

Edatlar, isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında zaman, yer, yön, tarz, benzerlik başkalık vb. gibi bakımlardan anlam ilişkisi kuran gramer görevli müstakil kelimelerdir. (Coşkun, 2014: 184).

Bağlama edatları yani bağlaçlar ve ünlemler de bu başlık altında incelenmiştir. Bağlaçlar, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri anlam ve şekil bakımından birbirine bağlayan sözlerdir. Özbek Türkçesinde bağlaçlar, sıralama bağlaçları, denkleştirme bağlaçları, karşılaştırma bağlaçları, cümle başı bağlaçları olmak üzere dörde ayrılırlar. (Coşkun, 2014: 175-184). Ünlemler ise, konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya veya seslenme ve çağırmaya yarayan edat türüdür (Coşkun, 2017: 193).

Bäy-bäy, qandäy iltifat, - dedilär sofilär. (15/36) (Vay vay, bu nasıl bir iltifat, dedi sofular).

Burada báy-báy ünlemi, hayret bildirmektedir.

Sälim, häy Sälim, buni nimä qilding? (5/64) (Sälim, ey Sälim, bunu neden yaptın?)

Hay ünlemi ile seslenme bildirilmektedir.

Mänä hâzir bölsä, ätäm-änäm ölib ketdilär. (1/121) (İşte şimdi annem babam ölüp gitti).

Mänä ünlemi, burada gösterme işlevi görmektedir.

Men “xop” dedim-dä, süpürgini kötärüb, Ğanibâyvâççäning hâtinining ünigä kirdim. (86) (Ben, peki dedim ve süpürgeyi alıp Ğanibâyvâç’ın hanımının evine girdim).

Xop, burada cevap ünlemi olarak kullanılmıştır.

2.2.4.1. Bağlama Edatı/Bağlaç

Kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır bağlaç denmektedir. (Ergin, 1993: 332). Leyla Karahan, bağlaç terimi yerine bağlama grubu terimini kullanarak; “Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur (Karahan, 1995: 30).” diyerek bağlaçların bağlayıcılık fonksiyonu üzerinde durmuştur.

Särvär hâlâ qolidägi kösäkning âgzini yörär ekan, cävâb kütib tikilgän cüvânlargä qarädi-dä: (1/2) -Qurib ketsin oşä bemä’ni gäplär, işläringizni qılsäläring-çi, äylänäylär,- dedi. (1/3) (Särvär teyze elindeki pamuk kozasının ağzını açarken cevap bekleyen gözlerle ona bakan kadınlara şöyle bir baktı ve:

-“Bırakın bu boş lafları, işinizi yapın oyalanacağınıza” dedi). (Bağlaç – sıralama).

2.2.4.2. Kuvvetlendirme Edatı (Enklitik)

-Qurib ketsin oşä bemä’ni gäplär, işläringizni qılsäläring-çi, äylänäylär,- dedi. (1/3) –(“Bırakın bu boş lafları, işinizi yapın oyalanacağınıza” dedi.)

Mendän ginä qilmänglär, xopmi? (1/10) (Sonra bana gücenmeyin tamam mı?)

Gäpning mâyligi kelgändä tohtätmäng-dä, hâlâcân,- deyişdi. (1/53) (Lafını devam ettir teyzecim dediler.)

-Şunäqami, qani yüiring, dârsgä kirämiz. (2/5) (Öyle mi, hadi yürü derse giriyoruz.)

-Sâät 9 yärimgä yetkâziş keräk edi-kü. (2/15) (Saat 9:30’da teslim etmiş olman gerekirdi.)

Zülfüyä hām yāzādi, ul hām heç kimgä äytmägän, hättâ äynägä qarāb özigä äytsä, özi çöçiydigän sözlärni yāzādi : (2/39a) (Zülfüye de yazıyordu, hiç kimseye söyleyemediği hatta aynaya bakıp kendine söylese bile utanacağı sözleri yazdı;)

2.2.4.3. Cümle Başı Edatı

Bu edatlar, başında buldukları cümleleri kendinden önceki ya da kendinden sonraki cümlelere bağlarlar. (Yelten, 2009: 257)

Xayr, qani äytsām äytäy,- dedi, lekin qulâkläringni sâlib, cim oltiräsizlär, (1/9) (İyi anlatayım hadi, ama kulaklarınızı açıp sessizce oturun,)

-Yog, o törtinçi sâätdä. (2/9) (-Yok, o dördüncü ders.)

Toğrisi, sen hām hāzirgi kāmbaşal yāşāşdān dürüstginä häyätgä köçāsān. (2/33) (Doğru olan senin şimdiki bu yoksul yaşantıdan daha adil bir hayata sahip olman.)

Faqat turmuş mārāsimi siz äytgānçä tezdān bolmäsädān, bir neçä vaqtlärdān song bolsä ekān, deyār edim (2/47). (Fakat düğün merasimi senin söylediğin gibi erken olmasa, bir vakit sonra olsa diyorum).

Äxir, yäqindä bälä ānəsi boläsiz, qızim! – deydi. (2/68) (Hem sonra yakında çocuk annesi olacaksın kızım” derdi).

2.2.4.4. Son Çekim Edatları

Son çekim edatları, işletme eki vazifesi gören edatlardır. İsimlerden sonra gelerek onların çeşitli zarf hâllerini yaparlar. Fonksiyonları bakımından bu edatları hâl eklerine benzetebiliriz.

Şu bilān dādām ertäsigä bāmdāddān çıqqandān song toğri Qāsimbāyvaççāning hāvlisigä bārib qarz sörāmâqçi bolibdi. (1/42) (Böylelikle babam ertesi gün sabah namazından çıktıktan sonra Qāsimbāyvāç’ın avlusuna gidip borç istedi.)

.... nāri-beri gāpgä qālmāylik” deb türli şārtlār bilān vekselgä qol qoydirib, yüz ellik som bermâqçi bolibdi. (1/44) (...ayrı gayrı düşmeyelim” diyip türlü türlü şartlarla senete parmak bastırıp yüz elli somu verdi.)

Hāzirgidān körä yuqārırāq māktablārdä yāşligimizning cüdä bāhār kezlāridä birgä bāğlāngān bir dāstā lālādäy birgä-birgä oqurmiz. (2/31) (Şimdiye göre yüksek mekteplerde gençliğimizin baharında birbirine bağlanmış bir deste lilyum gibi oluruz.)

Bizdän kelgüsi üçün sağlâm tuyâqlär bolädi. (2/35) (Bizi sağlam bir gelecek bekliyor.)

..., *bir neçä vaqtlärdän song bolsä ekän, deyär edim. (2/47)* (...bir vakit sonra olsa diyorum.)

“*Bir tödä boydâq kâmsâmällär içidä işläşinggä men räzi emäs!*” *deb Polatcân äytär edi. (1/61)* (“Bu genç parti üyelerinin arasında çalışmana razı değilim” diyordu Polatcan.)

...*ükälarimni sünnät qılış kâbi ârzü-haväslär uyğânä başlâdi. (1/24)* (...kardeşlerimi sünnet ettirmek gibi yeni arzular canlanmaya başladı.)

2.2.4.5. Gösterme Edatı

Birini, bir şeyi göstermek için kullanılan işaret edatlarıdır. Metinlerde geçen başlıca gösterme edatı “mänä (işte)”dir.

Mänä, yaqındä Zülfiyäning Polätcân bilän bir turmuş qurgänigä ikki yıl tolädi. (2/57) (İşte Zülfiye ile Polatcan evleneli yakında iki yıl olacak.)

Kullanım sıklıkları incelendiğinde, hikâyelerde en çok kullanılan edat “bilän” edatıdır. Toplamda 411 kez geçmektedir. Yazar, tüm hikâyelerini öğretici ve mesaj verici nitelikte yazmaktadır. Burada “bilän” edatının sık kullanımı ile de Şura devri insanına birliktelik çağrısı yapmaktadır. Bununla birlikte ikinci sık kullanılan edat olan “häm” edatı da aynı işlevi yerine getirmektedir. Bu edatınların diğer edatlara oranla çok daha fazla kullanılması üslubun bir neticesidir. Hikâyelerde en çok kullanılan edat ve kullanım sıklıklarını şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 14: Hikâyelerde geçen edatlar ve kullanım sıklıkları

Edat	Kullanım Sıklığı	Ait Olduğu Grup
bilän	411	Son çekim edatı
häm	407	Kuvvetlendirme edatı
dä	90	Kuvvetlendirme edatı
üçün	85	Son çekim edatı
song	42	Son çekim edatı
mänä	37	Gösterme edatı

**Tablo 14: Hikâyelerde geçen edatlar ve kullanım sıklıkları
(devamı)**

kü	37	Kuvvetlendirme edatı
lekin	20	Bağlama edatı/bağlaç
çünkü	19	Cümle başı/sebep edatı
çi	18	Kuvvetlendirme edatı
hättâ	14	Kuvvetlendirme edatı
hâ	14	Cevap edatı
âmmâ	12	Bağlama edatı/bağlaç
xop	11	Ünlem edatı
kâbi	10	Son çekim edatı
xayr	9	Ünlem veya cevap edatı
kâşki	8	Cümle başı edatı
hây	7	Ünlem edatı
axırı	6	Cümle başı edatı
üh	5	Ünlem edatı
hây-hây	5	Ünlem ve cümle başı/cevap edatı
toğri	5	Cümle başı edatı
vây	5	Ünlem edatı
ey	2	Ünlem edatı
hâ	1	Cevap edatı
vâydâd	1	Ünlem edatı

2.2.5 Fiiller (Fe'l)

Bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan olumlu veya olumsuz şekillere girebilen kelimelere fiil denmektedir. Fiiller nitelikleri bakımından kılış fiilleri, oluş fiilleri olarak sınıflandırılır. Gösterdikleri kılışın söz içinde bir kişiyi veya nesneyi etkileyip etkilememesi açısından ise, geçişli veya geçişsiz fiiller olarak sınıflandırılırlar.

Fiiller; olumsuzluk, dönüşlülük, edilgenlik, ettirgenlik, işteşlik gibi çatı ekleri (nisbât qoşimeâsi) alarak aynı fiil kökünün, farklı görünümelerini ortaya koyan fiil tabanlarını oluştururlar. (Coşkun, 2017: 119)

Olumsuz fiillere (bolişsiz fe'l) örnekler:

Şuning singäri bir sâlih röyxatlarini tüzüvçi ägent qışlâqning âti bolgän “Qoşqorğän” sözini anıqrâq yâzmädi. (14/10)

Ğanibâyväççä ongä köp häm ıqı süyüb qarämäs edi. (1/69)

Dönüşlü fiillere (özlik nisbätidägi fe’l) örneklər:

Nişänbây äkä içidän sevinsä häm, yüzidä o’g’ligä qarış ätâlik zo’râvânligini körsätüş üçün: (5/63) (Nişänbây abi içten içe sevinmiş olsa da, oğluna karşı babalık görevini yerine getirmek için:)

Men bâyning oğli Ganibâyväççägä sâlâm berib körindim. (1/64) (Ben beyin oğlu Ğanibâyväç’a bir görünüp selam verdim.)

Edilgen fiillere (mächul nisbätidägi fe’l) örneklər:

Şuning üçün Zülfiyädä Polätcân qıdirgän “yängilik” tâpilmäydi (Bunun için Zülfıye’de Polatcan’ın aradığı yenilik bulunmuyor).(2/54)

Äbüfättâh Ğulcädän qaytgän ekän, bu kün u yergä hämmä yığılgän. (1/78) Äbüfättâx Ğulca’dan söz etmişken o da oraya gitti.)

Ettirgen fiillere (ärttirmä nisbätidägi fe’l) örneklər:

Särvär hâlâ sözini şu yergä yetküzgänidä qız-cüvânlärgä qarab: (1/48) (Särvär teyze lafi buraya getirdiğinde kadınlara dönüp;)

Zäncirini toğrläb küngä qarädi: “Tahminän qıyâm bolgän bolsä keräk, bu zämändä top ätmäsäki, vaqtin bilsäng”, deb ğonğurläb millärini on ikkigä keltirib, säätini yürğızdi. (5/25) (Zincirini doğrultup, göge baktı; “tahminen öğlen olsa gerek, bu vakitte top atmaz ki vakti bileyim” diyerek, akrep yelkovanı tam on ikiye getirip saati çalıştırdı).

Ğäpning måyligi kelgändä tohtätmäng-dä, hâlâcân,- deyişdi. (1/53) (Lafını devam ettir teyzecim- dediler.)

İşteş fiillere (birgälik nisbätidägi fe’l) örneklər:

Här qandäy ängläşilmävçilik vä särgärdänlikärgä yol qoymäslük üçün, öz äppärätlärlärläri ixçämläglär. (14/2)

Sälim tüzätädi, şunçälik, qo’y, buzäsän, dädäng kelsä urışädi, desäm häm qulâq sâlmäy, u yog’ini ag’därib, bu yog’ini ag’därib şundäy qıldı,-dedi. (5/62b) (Salim

düzeltilti, ne kadar koy bozarsın, baban gelirse döver dediysen de kulak asmadı, orasından girdi burasından çıktı, bu hale getirdi -dedi.)

“bol-, qıl-, qâl-, qoy-, âl-, başlä-, ber-, kör-, kel-, ket-, tur-, sâl-, çıq-, yubâr-” fiilleri asıl fiil olarak kullanılmaları yanında tasviri fiil olarak kullanılıp yardımcı fiil işlevini yerine getirmişlerdir.

Bu fiillerin kullanım sıklıkları hen asıl fiil hem de yardımcı fiil olarak kullanılmalarıyla doğrudan ilişkilidir.

Hikâyelerde en sık kullanılan fiil “de-” fiilidir. Buna “äyt-” ve “gäpir-” fiillerinin kullanım sıklığını da eklediğimizde oldukça fazla bir kullanıma sahip oldukları görülecektir. Yazar, devrin getirdiklerinden kaynaklı toplumun suskunlaştığını düşünmektedir. Bu amaçla hikâyelerde “de-” fiilini sık kullanması, haklı konuşmaya, ses çıkarmaya teşvik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca hikâyelerin olay hikâyesine dayanması, konuşma cümlelerinin çok olması ve konuşan kişinin sözlerinin aktarılması da de- fiilinin kullanım sıklığını artırmaktadır. Bu fiil toplamda 665 kez geçmektedir. Yardımcı fiil, sıfat fiil, isim fiil ve zarf fiiller de fiil başlığı altında sayılarak hesaplanmıştır.

qarä-” fiilini “kör-”, “körin-”, “körset-” fiiliyle birlikte değerlendirdiğimizde oldukça fazla kullanıldıkları görülecektir. Yazar, yaşadığı dönemin insanlar tarafından görülmesi ve fark edilmesini istemektedir.

Metinlerden tespit edilen örneklerde “bil-”, “unä-”, “sev-”, “quvân-”, “ög-”, “öp-”, “keliş-”, “sâğın-”, “sevin-”, “süy-”, “yerdämläş-”, “bağışlä-” ve “tengläş-” gibi insanların mutlu, bahtlı olduklarını anlatan fiillerin çok az kullanılması da manidardır.

Tablo 15: Hikâyelerde geçen fiiller ve kullanım sıklıkları

Fiiller	Kullanım Sıklığı
de-	665
bol-	616
qıl-	465
qâl-	276
qoy-	173
qarä-	145
âl-	111
äyt-	98
başlä-	88
ber-	84
kör-	83
kel-	82

Tablo 15: Hikâyelerde geçen fiiller ve kullanım sıklıkları (devamı)

tâp-	79
ket-	75
tur-	75
sâl-	65
täyyârlä-	57
oylä-	56
öt-	54
sor-	47
âç-	43
ur-	43
tinç-	43
yâz-	41
äylän-	36
körin-	30
tüş-	30
tohtä-	28
çiq-	27
körsät-	27
yubâr-	27
bâs-	26
kül-	24
eşit- / işit-	24
qur-	23
tâşlä-	23
öltir	20
uşlä-	18
ötkäz-	17
işân-	16
täni-	16
yığlä-	15
kiy-	15
yäşä-	15
söylät-	14
tügä-	14
zerik-	13
tikil-	13
gäpir-	13
saqlä-	13
oqı-	13
tinglä-	13
tik-	12
unä-	11
sürıştir-	11
sän-	11
bil-	11
çözil-	10

Tablo 15: Hikâyelerde geçen fiiller ve kullanım sıklıkları (devamı)

saqlä-	10
cil-	9
ökin-	9
unä-	9
yürä-	8
termil-	8
yıǵıştir-	8
sev-	8
qoşil-	7
bâglä	7
bât-	7
yaqımlaş-	7
yeç-	7
çüv-	6
sep-	6
köç-	6
quvân-	6
ög-	5
rânc-	5
tüzât-	5
öp-	5
täklif qıl-	5
ilcä-	4
yüv-	4
piş-	4
keliş-	4
örgät-	4
sâç-	4
äfv et-	4
hisâblä-	4
yälä-	4
öldir-	3
süpür-	3
öç-	3
sil-	3
sâğın-	3
tuğ-	3
tärt-	3
sinä-	3
tämşän-	3
sevin-	3
gürüngläş-	2
ketiş-	2
çaç-	2
ircäy-	2
süy-	2
yäräş-	2

Tablo 15: Hikâyelerde geçen fiiller ve kullanım sıklıkları (devamı)

unut-	2
tâlp-	2
müzâkärâ qıl-	2
yärâş-	2
uzâl-	1
toğrâ-	1
çüvillâ-	1
tük-	1
âvut-	1
siylâ-	1
äctâr-	1
keçinâ âl-	1
yübärâ âl-	1
iliş-	1
yerdâmlâş-	1
bağışlâ-	1
tenglâş-	1
qutqaz-	1
câzm qıl-	1
äççıqlân-	1
ğicin-	1
tâniş-	1
küyin-	1
boğ-	1
tüflâ-	1
çıqıl-	1

2.2.6. Yansıma Sözcükler

Taklidî kelimeler de denen yansıma sözcükler, tabiattaki çeşitli nesne veya diğer canlıların çıkardığı seslerin insanlar tarafından taklit edilmesiyle oluşturulmuş sözcüklerdir. (Zülfikar, 1995: 128) Bu sözcükler, esere hareketlilik katarak üslubu canlandırmaktadır.

Tâl bärğläri âqşâm şäbbädäsidän ästâ silkinädi “şitir” etär yäprâklär, bälki Mükärrämä âtingä: “Härmäng, dondıq qız”, degänläridir. (3/17) (Sögüt yaprakları akşam rüzgarından yavaşça sallandı., “hışır hışır” eden yapraklar belki de Mükerrerem hoca “çalışkan, olgun bir kız” demektedirler.)

Yigitläarning bahârdäy quvnâq läbläri qızlärdän öpiş söräsä, “yyät”deydilär, uyätsiz keksälär. (3/38) (Yiğitlerin baharsı sevinçlerle dolu dudakları kızlardan bir öpücük istese, ayıp derlerdi utanmaz yaşlılar.)

Xorâzlar cüda pâk bir koş. Sâhâr “qoq-qu-qu” dâri aqlârgä puxtâlik, dillârgä sevinç, bilâklârgä küç bağışläydi. (3/69) (Horoz çok mübarek bir kuştur. Sabah “üürü üüü”leri akıllara sağlamlık, dillere sevinç, bileklere ise güç bahşederdi.)

Ulâr hâr sâhâr “qaq” qoş ârquali uzâq qarindâşlârigä sâlâm yubârâr emiş...(3/71) (Onlar her sabah “qaq” vasıtasıyla uzaktaki kardeşlerine selam gönderirlermiş.)

2.2.7. Özel İsimler

Eserde 158 farklı özel isim kullanılmıştır. Yazar eserde özel isim olarak bilhassa; şahıs, köy, ülke, şehir isimlerine yer vermiştir. En fazla kullanılan özel isim ise şahıs isimleridir. Bu durum hikâyelerin oldukça zengin bir şahıs kadrosuna sahip olduğunu göstermektedir. Yazar eserde yer verdiği şahıs isimleriyle dönemin toplumsal koşullarını ve sosyoekonomik düzeyini de ortaya koymaktadır. Hikâyelerinde yer alan özel isimler de bu şartlar altında şekillenmiştir.

Tablo 16: Hikâyelerde geçen özel isimler

ÖZEL İSİMLER
Kişi İsimleri
Äbâmüslimi Sâhibqırân
Äbdümâlik
Ädâlât
Ädäs
Äfândi
Ähmäd Sävlât
Ähmäd Sünnât
Ähmädqul
Ähmäd-sedâb
Äläbüytäl
Ämiş
Äräfât
Ärif
Äşirqul
Äşur Hâci
Äziz

Tablo 16: Hikâyelerde geçen özel isimler (devamı)

Bādāl ākā
Bādālmāt sofi
Bāhāvāddin
Bāqıcān Ūmārāv
Bötä
Çolpān
Dādaqozi
Enābüvi
Esxırmān
Gülxan
Ğanibāyvāç
Hānpāşşā
Hāzrāti Āli
Hikmāt Ne'māt
Hubbi
Huddi Bātqāqsäy
Hāsān Käyfiy
Hāsānbāy
İbāy
İlyās
Kerenskiy
Lāqmān
Lenin
Mā' dālixān
Mālikberdi
Māllaxān
Mömin
Mullā Ābdülbāqı
Mulla Ābülqasim
Mullā Āstānaqul
Mullā Dilkāş

Tablo 16: Hikâyelerde geçen özel isimler (devamı)

Mullä Näsriiddin Äfändi
Mullä Şaşqâl
Musäffä
Mükärräm
Müşyoğân
Mämäşarif
Nâdiräbegim
Näzärmämät
Nikäläy
Nişänbây
Niştar
Nizâmcân
Polätcân
Qamışqulâq
Qanlınbek
Qâricân
Qârä buvi
Qävünçi
Rähmânxacä
Rähmät Hikmät
Râkiyä
Rähmätqul
Sa'di
Sälim
Sâlix
Sävri ämmä
Säyidäzimbây
Särvär
Şâkir
Şämsiddin
Şâniyâzgâç

Tablo 16: Hikâyelerde geçen özel isimler (devamı)

Şaşqâl
Şäriřa äpä
Tälib sofi
Taşbâqı
Telâv
Tibbi Yusif
Übäy Zäfarâv
Xâqân Sultân Sülfiddinxân Ğäziy
Yâqutzxân
Ülke, Millet ve Dil İsimleri
Özbek
Râssiyä
Rus
Rusça
Özel İsim
Bâlşevik
Yer İsimleri
Mäskvä
Yärmärkä
Ätxänä
Ändicân
Beşrâbât
Çinâz
Böştoğân
Buxârâ
Cumäbâzâr
Cälälâbâd
Çârsu
Çimkent
Däryâi Şor (Qärä dengiz)

Tablo 16: Hikâyelerde geçen özel isimler (devamı)

Eski Tâşkent
Fârhâd tâğı
Göştqorğân
Hindistân
Kâşmir
Kesâkqorğân
Kökân
Mâkkâ
Muhiti kâbir
Örâtepâgâç
Öş
Qâraqotir
Qâräsärây
Qoşqorğân
Qoylıq
Qulâhdârâz
Qunğırâqtepâ
Sirdäryâ
Tâşkent
Toytepâ
Üçköprik
Vestingâz
ZÄGS
ÜRÂ
Dini ve Manevi İsimler
Bibi Märyäm
Fâtigä
Hâfiz
İbn Mâlik
Muhämmäd
Müsülmânlik

Tablo 16: Hikâyelerde geçen özel isimler (devamı)

Zâmezâm
Äzrâil
Xızr

2.3. Halk Dili

2.3.1. Deyimler ve Kalıp Sözcükler

2.3.1.1. Deyimler

Deyim, belirli bir kavramı belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür. Deyimler bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli bir takım ipuçları sağlarlar. (Aksan, 2015: 35-36)

ortämizgä sävuqçilik tüş- (1/44) (aramıza soğukluk gir-)

qârä tergä tüş- (1/65) (kan ter içinde kal-)

qolgä tüşirmäk (1/100) (tuzağa düşürmek)

bir pulluk ädäm bol- (1/109) (beş paralık adam ol-)

tâbi kelişmä- (2/16) (hasta olma-)

âğzini cüftlä- (3/27a) (lafa başlamak)

esidän çıqmä- (3/58) (aklından çıkma-)

üyi bâşigä kötär- (3/104) (evini başına yık-)

teri tonini ters kiy- (3/112) (yaptığından pişman olmak)

zähräsini sâç- (3/120) (zehir saçmak)

yüzläriğä äyoq tirä- (3/133) (yüzüne bak-)

közi tüş- (4/19) (gözü düş-)

köngli suv içib qâl- (4/112) (gönlü kay-)

bâşindän qaynäk suv qoyil- (4/128) (başından aşağı kaynar su dökül-)

qulâq sâl- (5/46) (kulak as-)

yolgä tüş- (9/54) (yola çık-)

közi ötmä- (10/29) (gözü görme-)

toğri yolgä qoy- (10/51) (yoluna koy-)

gäp qulâğığä yâqmäs (10/71) (laf dinlemez)

âğız sâldir- (11/5) (haber salmak)

bâşdän-âyâq közdän keçir- (11/28) (baştan aşağı süzmek)

bâş suqmä- (12/73) (başını sokma-)

bâşini içigä tiq-

2.3.1.2. Kalıp Sözcükler

Söz varlığı içindeki kalıplaşmış sözcükler, çoğunlukla belli bir kişiye ya da bir olaya dayanan, çoğu kez ünlü kişilerin bir olay neticesinde söyledikleri, dile yerleşmiş ve çeşitli dillere çevrilerek genelleşmiş sözcüklerdir (Aksan, 2015: 37).

nuri iman (9/7): (nur yüzlü)

çämän f'el (9/10): (kötü huylu, huysuz)

gäp pulda emäs (6/33): (paranın lafi olmaz)

boyläri çözilä başlä- (1/23) (boyları uzamaya başla-)

Qurib ketsin (1/4) (kökü kurusun)

Înşââllâ (1/38)

mübârak bolsin (1/46)

dädängizning toyi qursin (1/52) (baban düğünü yapsın)

xudâgä şükür (1/63) (Allah'a şükür)

âmânmisiz (1/67)

niyâti sâğ bolsä (1/72) (iyi niyetli olsa)

yâşligim, nâdânligim qursin (1/89) (gençliğim, cahilliğim kurusun)

ilâcim qâlmâ- (1/107) (halim kalmadı)

ötgän işdän tüş yaxşı (1/111) (geçmişten pişman olmamak)

...gä xaläl bermäs (2/29) (engel olmaz)

Kezi kelgändä (2/66) (yeri geldiğinde)

keçiräsän (2/99) (bağışla)

Äylänä qâlây (3/22b) (kolay gelsin)

bilib-bilmäslik (3/36) (bilmezlikten gelmek)

yer-kökkä işänma- (3/39) (yere göğe sığdıramamak)

Qoying, äylänäy (3/97) (bırak boşver)

qırqqa barmäy qırçinidän qırqılsin (kırkına varmadan geberip gitsin) (3/98)

äyyühännäs sâl-(3/100) (feryat etmek)

Bolär iş boldi, keçiringiz (3/135) (olan oldu, bağışlayın)

2.3.2. Atasözleri

Halk bilimi içerisinde incelenen atasözleri, sözcükbilimde de tıpkı deyimler gibi ayrı bir araştırma alanı durumuna gelmiştir. Atasözleri, çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik sözlerdir. (Aksan, 2015: 38)

Bâşimdän qaynâk suv qoyil-: Başından aşağı kaynar su dökülmek

Zängiâtägä qoçqâr söy-: Kara otağa koç kesmek, erkek çocuğun doğumunu kutlamak için yapılan adak.

Hudâ küşâyışingizni bersin: Allah bahtını açık etsin.

Sizgä näsib qılgän ekän: Allah size nasip etmiş.

Bâşi Bâhâvâddin bälâgârdângä nâzr: Allah yoluna kurban.

Örişini körib-bözini âl, dädäsini, körib – qızını âl.

2.4 Cümle (Gäp)

Bir düşüncüyü, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirme yoluyla anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir. Dilin en küçük anlatım birimi cümledir. Duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar, cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılanmaktadır. (Karahana, 2012: 9) Gülensoy'a (2000: 428) göre ise cümle, bir yargıyı bildirmek için tek başına kullanılan çekimli bir fiille birlikte kullanılan kelimeler dizisidir. Cümlede yargıyı yüklem bildirir. Bu sebeple de cümlelerin en değerli ögesi olma özelliği taşır. Diğer öğeler gerektiği takdirde yüklemi desteklemek için kullanılır.

2.4.1 Cümle Çeşitleri (Gäplärning türləri)

2.4.1.1 Yapılarına Göre Cümleler (Gäplärning tüzilişigä körä)

Özbek Türkçesi'nde cümleler, "basit cümle" (sâddä gäplär), "birleşik cümle" (qoşmä gäp), "bağlı cümle" (bâğlâvçili gäp) ve "sıralı cümle" olmak üzere, yapılarına göre dörde ayrılmaktadır. Bunların içerisinde "birleşik cümle" (qoşmä gäp) kendi içerisinde "şartlı birleşik cümle" (şart ertâş gäpli qoşmä gäp) ve "iç içe birleşik cümle" (bâğlâvçisiz bâğlângän qoşmä gäp) olmak üzere, "bağlı cümle" (bâğlâvçili gäp) ise "ki'li bağlı cümle" (ki bâğlâvçisili qoşmä gäp) ve "diğer bağlı cümleler" olmak üzere ikiye ayrılırlar.

2.4.1.1.1 Basit Cümle (Sâddä Gäplär)

Bir düşünce, bir duygu, bir oluş ve kılışı yargı biçiminde anlatan ve bir çekimli fiil ya da ek fiil ile kurulan, en az bir özne ve bir yüklemden oluşan cümle türüne "basit cümle" denmektedir. İçinde tek bir olay, düşünce, hüküm bulunan ve bir çekimli fiille kurulan cümleye denir. (Gülensoy 2000: 453)

Ârädän bir neçä kün ötdi. (1/55) "Aradan birkaç gün geçti".

Men uni birinci märtä kinâ kässäsi âldidä âçereddä kördim. (4/1) "Ben onu ilk kez sinema bileti sırasında gördüm".

Oğlining qoligä tört dänä çäçvân (çimmät) tutqazdi. (9/23) "Oğlunun eline dört tane peçe uzattı".

Xâtin väqeäsini sözläb berdi. (10/95) "Hanımının meselesini anlattı".

Men uni cüdä yâş vaqtlärimdän buyân täniymän. (6/1) “Ben onu çok genç yaşlarımdan beri tanıyorum”.

2.4.1.1.2 Birleşik Cümle (Qoşmä Gäp)

Birleşik cümle, içinde esas yargının bulunduğu temel cümle ile bu temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, yüklemi çekimli olan bir veya daha fazla yardımcı cümleden oluşmuş cümle türüdür. (Korkmaz, 2007: 45)

Özbek Türkçesi’nde birleşik cümleler “şartlı birleşik cümle” (şart ertâş gäpli qoşmä gäp) ve “iç içe birleşik cümle” (bâğlâvçisiz bâğlângän qoşmä gäp) olmak üzere ikiye ayrılır.

2.4.1.1.2.1 Şartlı Birleşik Cümle (Şart Ertâş Gäpli Qoşmä Gäp)

Şartlı birleşik cümle, yüklemi şart eki ile kurulmuş olan ve cümledeki yargının gerçekleşmesi şarta bağlı olan birleşik cümle türüdür.

Bäribir, özingni-özing tärbiyäläy älmäsäng, turmuşimizning äxiri xunük bolädi, deydi. (2/56) “Kendine çeki düzen vermezsen evliliğimizin sonu kötü olur” diyordu”.

-Ägär mümkün bolsä mengä ictimâiy ähvälarning dehqänligi, kämbağal bir kişining qızı ekänligim toğrisidä bir sprävkä yâzdırib bersängiz, - dedi. (4/105b) “-“Eğer mümkünse bana sosyal durumumu gösteren, yoksul bir çiftçi kızı olduğuma dair bir belge verebilir misiniz?” dedi”.

-Xayr, qani äytsäm äytäy,- dedi, lekin qulâkläringni sâlib, cim oltiräsizlär, birântäläläring qilt etib aqız açsäläring, hikâyä oşä yerdä ädäyi tämäm. (1/9) “-“İyi anlatayım hadi, ama kulaklarınızı açıp sessizce oturun, herhangi bir şey için ağzınızı açarsanız hikâye orada biter”.

-Särvär, ägär bizning üydägilärning hämmäsüdän häm qâçä berädigän bolsäng, bizning üygä çıqmä, nähâtki bittäyü bittä Ğanibâyväççädän qâçsäng, xudägä şükür, ü kiçkinä ädäm emäs. (1/62) “-“Särvär eğer bu evdekilerden birinden kaçacak olursan Ğanibâyväç’tan kaçmalısın, Allah’a şükür o öyle ufak tefek bir adam değil”.

Ägär icâzät bersängiz, här ikkävimiz üçün bilet älsäm. (4/48) “Eğer iznin olursa her ikimiz için de bilet alayım”.

2.4.1.1.3 Bağlı Cümle (Bağlâvçili Gâp)

Ve, ama, veya, da, fakat, halbuki, meğer, lakin vb. bağlaçlar ile birbirine bağlanan ve aralarında anlam ilişkisi bulunan bağımsız cümlelerden oluşan cümle türüne “bağlı cüme” (bağlâvçili gâp) denir. (Korkmaz, 2007: 36)

2.4.1.1.3.1 Ki’li Bağlı Cümle (Ki Bağlâvçisili Qoşmä Gâp)

“Ki’li birleşik cümle ki veya kim edatıyla kurulan birleşik cümle türüdür. Bu edatlar, kullandıkları kelimeye bitişik yazılarak ekleşmişlerdir.” (Coşkun, 2017: 212)

Qızning däydi baqışlari mengä tüşgän ediki, men häm ädämlärgä şipşirtmäy turib, çäp közimni häzilkäşlik bilän qısib qoydim. (4/9) “Kızın bakışları bana çevriliyordu ki ben kimseye belli etmeden gözümü hınzırca kıstım”.

Kämçilik – bätinkämning xiräligidä ediki, men büning äldini älib, çötkälätmäqdä edim. (11/20) “Tek eksigim, botumun sönük oluşuydu ki ben bunun da bir yolunu bulmuştum, fırçalatıyordum”.

Birâq kâlxâzçilär ortäsidadä mehnätini taqsimläş şundäy özgärdiki, här ikki tāmân bir-birävlärini kämsitmäy başladılar. (10/126)

Kolhozdakilerin arasında herkes emeğini öyle çok savunur hale geldi ki, her iki taraf birbirlerini aşağılamaya başladılar.

2.4.1.1.3.2 Diğer Bağlı Cümleler

“Bu tür bağlı cümlelerde, bağlı cümleyi meydana getiren cümleler arasındaki anlam ilişkisini bağlaçlar sağlar. Bağlı cümleyi oluşturan cümlelerin unsurlarının bir veya birkaçı ortak olabildiği gibi, hiçbiri de ortak olmayabilir.” (Coşkun, 2017: 213)

Hävli täräfdägi eşik açilib, äqsâç çıqdi vä içkärigä çağırđı. (3/25) “Birden avlu tarafındaki kapı açıldı hizmetçi girdi ve içeriye çağırđı”.

Ne mıqdâr ezib, mülayimlik bilän uni uqalâb qoydim vä väzifämni bitkâzib täşqarigä, öz işimgä çıqıb ketdim. (9/48) “Bir süre masaj yaptım ve vazifemi tamamlayıp dışarıya, kendi işime çıkıp gittim”.

Dädäsi sälâmgä älik äldi vä meni başdän-âyâq közdän keçirib, yölidä dävâm qıldı. (11/28) “Babası selamımı aldı ve beni baştan aşağı süzüp yoluna devam etti”.

Yâ mühabbät – yâ küräş, songgisi meni yengdi, men müştümzörning sinf bolib tügätüliv täräfdäri bölüb qâldim vâ bu toğrisidägi mülâhazämni bâyân qılış üçün qızgâ äylänib qarädim. (11/102) “Ya aşk ya savaş, sonunda beni yendi, ben zorbanın yanında yer aldım ve bu doğrultudaki fikrimi söylemek için kıza bakmaya gittim”.

2.4.1.1.4 Sıralı Cümle

“Yalnız başlarına kullanıldıklarında da müstakil birer anlam taşıyan cümlelerin, bir anlam bütünlüğü içinde bir araya gelerek sıralanmasıyla oluşan cümlelere sıralı cümle denir.” (Coşkun, 2017: 213) Korkmaz (2007:192) ise sıralı cümleyi, “tek başına yargı bildiren ve bir anlam bütünlüğü içindeki cümleler arasında ortak kip, şahıs ve diğer ortak cümle öğeleriyle iki veya daha fazla cümlenin oluşturduğu cümle” olarak tanımlar.

Änäm köpinçä qoni-qoşnilärimizning toy, mä'rakä üy-rözgârläridägi yumuşlärigä qaräşib, ulärdän nân, aş älib kelib tirikçilikkä qaräşär edi, men bolsäm endi on yettidän on säkkizgä qadäm qoygän nävqırân qız edim. (1/16) “Annem konu komşuların düğün, ev işlerine yardım edip onlardan ekmek, aş alıp gelerek geçim sağlardı, bense on yedisinden on sekizine adım atmakta olan genç bir kızdım”.

Sâlih Polätcängä qaräb külär, tälpinär, ällänimälärni ğuvilläb söylämäqçı bolär edi. (2/100) “Salih, Polatcan’a bakıp gülüyor, çırpınıyor, bir şeyler mırıldanıyordu”.

Uning közläri mengä cüdä müläyim termilär, gâhâ mendän äräzlägändäy işvâ bilän sözilib ketär edi. (4/3) “Onun gözleri bana oldukça mülayim bakıyor, bazen de bakışları mahzun bir işveyle benden süzülüp geçiyordu”.

...Kättä bir mescid emiş, uning bäländ minâräsi emiş, peştâqıgä kättä bir säät ilingän emiş, bu säät märhüm Nişânbây äkädän mäscidgä vaqf qılingän emiş. (39) “...Büyük bir mescitmiş, minaresi yüksekmiş, ana kapısında büyük bir saat takılı imiş, bu saat merhum Nişanbay abi tarafından mescide bağışlanmış”.

Qız bilän yänidägi kişini bir-birävlärigä taqqäs qilib türüb, ätä-bälä ekänlärigä zehnim yetdi. (11/25) “Kız ve yanındaki kişiye söyle bir bakıp, baba kız olduklarını anladım”.

2.4.1.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

Türkçede cümlenin temel unsuru olan yüklem türüne göre isim ve fiil olmak üzere iki tür cümle vardır (Yelten, 2010: 291).

2.4.1.2.1. Fiil Cümlesi (Fe'l Kesimli Gâp)

Yüklemi bir çekimli fiil olan cümlelere fiil cümlesi denir. Fiiller haber kipi, dilek kipi ya da birleşik zamanlı kiplerden biriyle çekimlenerek yüklem olur. Bir fiil cümlesinde yüklem geçişli bir fiil ise cümlenin bütün unsurları bulunur. Fiil geçissiz ise cümlede nesne bulunmaz. (Yelten, 2010: 292)

Ätrâfni äylänib zerikkänimizdän song, ortâqlär bilän qışlâk bâzârini tâmâşâ qılgäni çıqışni ma 'qul kördik. (6/59)

Etrafı biraz dolaştıktan sonra sıkılınca, ortaklarla köy pazarını seyre başladık.

Bu yängi mülkning xursändligigä tämir tepişim pärişân, här xâldä, sâätning kâkküsi älti qıçqırgändä uyğänsäm, bämddäd nâmâzigä cämâätdän keräk”, deb uyqugä ketdi. (5/38)

Bu yeni malın sevinci ile nabzım perişan oldu herhalde, saatin guguğu altıya vurduğunda uyanıp sabah namazına gitmek gerek” diyip uykuya gitti.

Toğrisi, bir kün gäpdän gäp ürinib, bir-birävimiz bilän turmuş qurişgä söz berişdik. (4/94)

Bir gün konuşurken laf lafi açtı ve birbirimizle evlenmeye söz verdik

Bu vâqeädän song yıllär ötdi. (3/111)

Bu olayın ardından yıllar geçti.

...Men häligäçä er bolib tuğılmägänimdän ökinämän. (10/44)

...Ben şimdiye kadar erkek doğmadığıma hayıflandım durdum.

2.4.1.2.2. İsim Cümlesi (Ät Kesimli Gâp)

Yüklemi bir isim, isim soyundan bir kelime (sıfat, zamir, zarf, edat) veya kelime gurubu olab cümleye isim cümlesi denir. İsim cümlesinin yüklemi, isim veya isim soylu kelimelere ek fiil eklenerek sağlanır. (Yelten, 2010: 291) En sık kullanılan isim

cümleleri; farklı kiplerdeki “var” veya “yok” isimlerinin yüklem olduğu cümlelerdir. (Karahana, 2008: 96-97-98-99)

Bütün cāncāl bittä tünükä pätis üstidä. (5)

Bütün bu çekişme demir bir tepsi üzerineydi.

Xâtinlär brigädäsining başlığı çötir xâtin”. (122)

Kadınlar ekibinin başı çilli kadındı.

Eng āddiy hüçäyrädän tårtib, fîli mähmüdğäçä nāsl qāldirmāqçı. (11/3)

En basit bir hücreden, koca bir file kadar bu böyledir.

Bir kün bāy yoq edi. (8/20)

Bir gün bey yoktu.

Sendäylärgä zār hām emäs,- dedi. (63)

Sizin gibilere muhtaç değil” dedi.

-Endi gāp puldä emäs. (6/33)

Şimdi paranın lafı olmaz.

2.4.1.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Cümleyi oluşturan öğelerin dizilişine göre cümleler ikiye ayrılır. Bunlar, “Kurallı Cümle” ve “Devrik Cümle”dir.

2.4.1.3.1. Kurallı Cümle

Türkçe cümle düzeninde kelimelerin sırasını belirleyen ana kural asıl unsurun sonra yer almasıdır. Cümle öğeleri sıralanırken yüklem her zaman sonda bulunur. Yükleme sona bulunan bu cümle türüne kurallı cümle denir. (Yelten, 2010: 293)

Dādām orākçilikdä mıxçägärlük qılār edi. (1/13)

Babam, orakçılık, mıhçılık yapıyordu.

Şu vāqeadän keyin men u bilän kinälärgä bārädigän bolib qāldim. (4/91)

Bu olaydan sonra ikimiz tekrar tekrar sinemaya gittik.

Sāätni cüdä ärzimägän bähğä āldi. (5/19)

Saati oldukça makul bir fiyata aldı.

Yänä ârädän beş minütlär ötär-ötmäs mâl bâzârdä töpâlân çıqıb qâldi. (6/70)

Aradan beş dakika geçmeden kooperatifte kavga çıktı.

Erlär külä-külä çâyxânädä çây içä başlädilär. (10/113)

Erkekler gülüşerek kahvehanede çay içmeye koyuldular.

2.4.1.3.2. Devrik Cümle (İnversiyalı gäp)

Yüklemi sonda bulunmayan, başta ya da ortada bulunan cümlelere devrik cümle denir. Yüklemden sonra bir ya da birden çok ögeye yer verilmişse o cümle de devrik cümle olarak kabul edilir. Gülensoy (2015: 593) bu cümle türünün bir amacının da monotonluğu önleyerek akıcılığı sağlamak olduğu görüşündedir.

2.4.1.4. Anlamına Göre Cümleler

Her cümle belirli bir maksadı gerçekleştirmek üzere kurulur. Bu maksatlar haber verme, soru sorma, bilgi edinme, istekte bulunma, bir duyguyu iletme, bir coşkuyu aktarma veya bir emir verme olabilir. Bu farklı amaçları gerçekleştirme ihtiyacı farklı cümle türlerinin doğmasına neden olmuştur. (Yelten, 2010: 294)

2.4.1.4.1. Olumlu Cümle (Täsdik gäp)

Yargının gerçekleştiğini veya gerçekleşeceğini anlatan cümlelerdir. Böyle cümlelerin yüklemi yapma, olma veya yapılma anlamı taşır. (Karaağaç, 2011: 207)

Men âriq läbidä sāmâvärning külini tükär edim. (1/83) (Ben arığın kenarında semaverin külünü döküyordum.)

Yänä bir märtä äytämän, men seni sevämän. (2/26) (Bir kez daha söylüyorum, ben seni seviyorum.)

Mükärrämä säl tüzätinib, öyläk eşigigä bârdi. (3/19) (Mükerrem biraz toparlanarak kapıya gitti.)

Men uni cüdä yaş vaqtlärimdän buyân täniymän. (6/1) (Ben onu çok genç yaşlarımdan bu yana tanıyordum.)

Müräbbiyä hām ba’dägä müvâfiq hikâyä başlämäçki boldi. (7/7) (Öğretmen sonunda hikâyesine başladı.)

2.4.1.4.2. Olumsuz Cümle (İnkâr gäp)

Olumsuz cümle, yüklemi olumsuz yargı bildiren cümledir. “mA” olumsuzluk eki, “ne.. ne, değil” edatı, “yok” ismi cümleyi olumsuz yapar. Böyle cümleler yapıcı olumsuz görünmese bile anlamca olumsuzdur. “Değil” edatı hem isim hem de fiil cümlelerini olumsuz yapar. “Yok” ismi yüklem olarak görev aldığı cümlelerde anlamı olumsuzlaştırır. (Karahan, 2008: 106)

Özbek Türkçesinde cümleleri olumsuz yapmak için –mä,-mäs ekleriyle emäs ve yoq sözcükleri kullanılır. (Coşkun, 2017: 214)

Yoq, xâtin, sen bilmäysän, bütün kün qadirib, şundän puxtärâğını tâpâ âlmädim. (5/1b) (Yok hatun, sen bilmiyorsun, bütün gün aradım, bundan daha sağlamını bulamadım.)

Sizning heç qandäy dählingiz bolışı mümkün emäs. (4/39) (Senin buna karışman mümkün değildir.)

Ävvälâ şuki, kävüş tikişgä nä çärm bâr, nä siräç, nä mıx, nä lâk. (12/66) (Öncelikle ayakkabı dikmeye ne deri var, ne yapıştırıcı, ne çivi, ne ip.)

Şuning singäri bir sâlih röyxatlärini tüzüvçi ägent qışlâqning âti bolgän “Qoşqorğân” sözini äniqrâq yâzmädi. (13/10) (Böylesi önemli bir evrağı düzenleyen memur, köyün adı olan “Qolqorğân” sözcüğünü düzgün yazmadı.)

-Heç nimä keräk emäs. (3/91) (-Hiçbir şeye gerek yok.)

2.4.1.4.3. Soru Cümlesi (Sorâq gäp)

Soru cümlesi, soru kavramı kazandıran soru kelimelerinden biriyle ya da evet veya hayır karşılığı isteyen soru eki –mi ile kurulan cümle türüdür. (Coşkun, 2017: 214) Soru cümlesi olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Soru anlamı; soru sıfatları soru zamirleri, soru zarfları, soru edatları veya “-mI” soru ekiyle sağlanabilir. (Karahan, 2008: 101)

-Sengä kim örgätädi buni? (5/66) (Sana kim öğretti bunu?)

Äyting-çi, şu közlär menikimi, siznikkimi? (4/34) (Söyle, bu gözler benim mi yoksa senin mi?)

Ulärning biri İbäyning qoşnisi biri İbäyning kelinâyisi ekänini bilmäydimi?
(3/48) (Onların birinin İbay'ın komşusu, birinin gelinleri olduğunu bilmiyor muydu?)

Polätcân, keçägi räpârtni yâzib täyyârlädingizmi? (2/13) (Polatcan dünün raporunu yazdın mı?)

Nimälärni xâyâl süräsiz, büvicân? (12/34) (Nelerin hayalini kuruyorsun ninecim?)

2.5. Üslup İncelemesi

2.5.1. Üslup

Dili özel ve özgün bir kullanım biçimi olan üslup, konuyu, duygu, düşünce ve hayalleri anlatış, ifade ediş, dile getiriş tarzıdır. Her yazarın üslubu onun yaşam biçimi, hayata bakış açısı, şahsiyeti hakkında bir ipucu oluşturur. (Çetin, 2004: 273)

Tezimizde ele aldığımız 14 hikâye, Sovyet Dönemi Özbek Edebiyatı'nın en önemli temsilcilerinden Gafur Gulam tarafından yazılmıştır. Hikâyelerin tamamında dönemim şartları, halkın yaşayışı, kültürü ve sorunları işlenmiştir. Üslubun şekillenmesinde, Özbek halkının hayatına ve dolayısıyla Özbek edebiyatına Sovyetler Birliği ile birlikte dâhil olan kolhoz, şura, yoldaş, Rus hoca, kooperatif gibi sözcükler de etkilidir.

2.5.2. Anlatım Teknikleri

2.5.2.1. Anlatma-Gösterme Tekniği

Bu teknikte yazar, okuyucu ile hikâye arasına girer. Okuyucu edindiği bilgilerin tümünü yazar aracılığıyla öğrenir. Anlatma - Gösterme Teknikleri “Romanın, bir bakıma ön örneği olan destan türünde, hikâyeyi anlatan kişi (anlatıcı), hep ön plândadır. Bu kişinin konumunu belirlemek gerekirse, anlatılacak hikâyeyi okuyucuya nakleden aracı konumundadır. Hikâye ile okuyucu arasındadır ve tasarlanmış bir vak'ayı (hikâyeyi) dinleyicilere doğrudan aktarır. Aracın “söz” veya “yazı” olması, anlatma sorununun temel esprisini değiştirmez.” (Tekin, 2016: 189)

Hikâyelerde anlatma-gösterme tekniğini kullanmış olsa da, yazar, anlatma-gösterme tekniğine diğer teknikler kadar yer vermez. Olayları daha çok kahramanların ağzından, diyalog biçiminde ya da geriye dönerek vermeyi tercih eder.

Mükärrämä ämmäsining üyigä mehmândârçilikkä ketgänçä, İbäy bilän qâçgän.
 (99) *Bu xabärin Züläyhâ xälä birinci eşitgändä, ävväligä äyyühännäs sâlib yıǵlädi.*
 (100) *Özini ötgä-çoqqa ürdi.* (101) *Eng âxiri, çâräsiz qâlgänidän keyin, özini-özi yüpätib, qızı Mükärrämäni “âq” qıldı.* (102) *Birâv Mükärrämä toǵrisidä söyläsä, yuqâridägi sözlärni qaytärädigän boldi.* (103)

Ätäsi Şâkir äkä häm qaytärädigän bu xabärni birinci eşitgändä, duyöning töstöpälänini çiqargän, İbäylärning üyigä bârib başigä kötärgän edi. (104) *Heç nimä iş çiqarä älmägänidän keyin, “düâyi bäd” qilib, özini tinçitgän edi.* (105) (“Mükerrem halasına misafirliğe gitme bahanesi ile çıkıp İbay’a kaçtı. Züleyha teyze bu haberi ilk duyduğunda önce feryat etti, ağladı. Kendini yerden yere attı. Sonra, çaresiz kalınca kendi kendini teselli etti ve kızına hakkını helal etmedi. Birisi Mükerrem için iyi bir laf ettiğinde sürekli bu lafi tekrarlıyordu. Babası Şakir amca da bu haberi ilk duyduğunda dünyanın meselesini çıkarıp, İbay’ın evini başına yıktı. Hiçbir şey yapamayınca ise beddua edip kendini sakinleştirdi”).

Xorâzlär cüda pâk bir kuş. (69) *Sähâr “ qoq-qu-qu” dâri aqllärgä puxtälük, dillärgä sevinç, biläklärgä küç baǵışläydi.* (70) *Ulär här sähâr “qaa” qoş ârqali uzâq qarindâşlärigä sâlâm yübârär emiş...* (71) *Zührâ yulduzi häm sähârni cüdä sevär emiş.* (72) *Özgä yulduzläriñing qıstâşlärigä qarämây, hämmädän keyin sähârni âlib, song bätär emiş.* (73) (Horoz çok mübarek bir kuştur. Sabah “üürü üüü”leri akıllara sağlamlık, dillere sevinç, bileklere ise güç bahşederdi. Onlar her sabah “qaa” vasıtasıyla uzaktaki kardeşlerine selam gönderirlermiş. Zühre yıldızı da sabahı çok severmiş. Yıldızların ısrarına bakmadan önce sabahı karşılar, sonra batarmış).

2.5.2.2. Bilinç Akımı Tekniği

Bu tekniğe aynı zamanda “şuur akışı” da denmektedir. Bu teknik, romanı anlatıcı-yazarın işlevinin neredeyse yok olduğu sahneleme/gösterme yöntemiyle yansıtır ve aktarmayı kolaylaştıran yöntemlerden biridir. Bilinç akımı da iç konuşma gibi roman kişinin iç dünyasının, aklından geçenlerin, duygu ve düşüncelerinin anlatıcı-yazar araya girmeden okuyucuya doğrudan doğruya sunulması yöntemidir.

Bilinç akımında bildiğimiz dış dünya gerçeği olan zaman ve mekân kavramları anlamını yitirmiştir. Yani geçmiş-şimdi-gelecek zaman dilimleri arasında mantıklı olmayan geçişler ve yine mekânlar arası, mesafeleri yok sayan gidiş gelişler söz konusu olabilir.

Kısaca bilinç akımı, kişilerin iç konuşmalarının, duygu ve düşüncelerinin zaman ve mekân kayıtlarına bağlı kalmaksızın olduğu gibi verilmesidir. Roman kişisinin aklından geçenleri, çağrışım unsuruna bağlı kalarak, mantıksal bağlar kurulmadan, akıl ve mantık kontrolüne tabi tutmadan olduğu gibi sıralamak ve akışı sağlamaktır. (Çetin, 2015: 186)

-Änädän qız tüğlgänimä ğâyät-ğâyät ökinär edim. (10/1) Kättä şärşäräning şäväsüdän bir tekisdä äqib türgän süvlärning mäyin tölqınlärigä häsrät bilän telmirär edim. (10/2) Qız kişidä hättä äqib türgän süvgä qadr yoq. (10/3) Häliginä bizning qorğänçädä tölqın ürgän bu süvlär mänä endi qorpänimizni örüb älgän paxsälärning tübidän cilib, qoşnimimizning qorğänigä äqib ötdi. (10/4) Eh, bu süvlärning yölläri şündäy üzünki, bülütlärni, öz qoynidä saqlägaun çoqqılı täğläp bağridän tüşib, yerlärgä bir ümr kökläm tüşälgän baxmäl qırlär, bağlärdän yarıb, läb täşnä çöllärni qanıqtirib, quyuq örmänläрни äräläb bizgä kelgän bu süvlär... (10/5)

Qız kişidä süvdä därmän yâq. (10/6) Äynıqsä, mendä. (10/7)

Erkin süvlär! (10/8) Qalbim sizdäy qadämlägüsi kelädi. (10/9)

Mengä öz tübidän örın berib säyäsüdä parväriş qılgän şu tälning qançälik şâx vä äzäd nävdäläri bär. (10/10) Ulär istäsä, şox quyâşning behäyâ közi äldidä cilvälänädi, istäsä, bästäkâr şäbbädäning pärişân müzikäsi-lä qol tütib öynändi, istäsä sâkin keçälärning rübäbiy qoyindä äy nürlärigä zümräd yäpräqlär ärqalı öpiş berädi. (10/11)

Sâçlärim mening qâp-qärädir. (10/12) Şundäy qäräki, qäränği keçälärning qärä dâstänläri mening sâçimdän örılgän, şu qärä sâçlärim meniki bolış bilän qärä küngä qälgän. (10/13) Bulärning täl nävdäläridek rängä-räng yâpinçläri yoqdir. (10/14)

(Anamdan kız doğduğuma oldukça hayıflanıyordum. Büyük şelalenin bir düzlükten şırıltıyla akıp duran sularının narın dalgalarına hasretle bakıyordum. Kızlarda akıp giden sudaki kadir yok. Demin evimize dalgaları vurmakta olan bu sular bana şimdi kerpiçleri dibinden kaldırıp komşumuzun evine alıp götürdü. Eh bu suların yolları öyle uzun ki, bulutları koynunda saklayan zirveli dağların başından düşüp yerlere bir ilkbahar vakti düşen kadife kırlardan, bağlardan çıkıp dudakları susamış çölleri hoşnut edip, kurak ormanları aralayarak bize gelen bu sular...

Kızlarda sudaki derman yok. Özellikle bende. Özgür sular! Kalbimin size doğru adım atası geliyor. Bana kendi dibinden yer verip, gölgesinde yetiştiren şu söğütün nasıl

özgür dalları ve filizleri var. Onlar ister güneşin utanmaz gözleri önünde cilvelenir, ister bestekâr rüzgârın perişan melodisine alkış tutup oynar, ister sakın gecelerin rübabı koynunda ay ışığına zümrüt yapraklar vasıtasıyla öpücük verirdi.

Benim saçlarım kapkaradır. Öyle kara ki, karanlık gecelerin kara destanları benim saçımdan örülmüş, bu kara saçlarım benim oluşuyla kara günlere kalmış. Bunların söğüt dallarındaki gibi rengârenk örtüleri yoktur.)

2.5.2.3. İç Monolog Tekniği

Romanı anlatıcı-yazarın işlevinin neredeyse yok olduğu sahneleme/gösterme yöntemiyle aktarmayı kolaylaştıran tekniklerden biridir. Özellikle yirminci yüzyılda ortaya konan romanlarda, roman kişilerinin bolca kendi kendileriyle konuştuklarını, iç konuşmalar sergilediklerini görüyoruz.

Bu, biraz da çağın getirdiği bir özelliktir. Yirminci yüzyıl insanı sosyal anlamda bir uyum sorunu yaşar. Sosyal ilişkileri zayıflar, sıcak iletişim biçimleri hemen hemen ortadan kalkar ve kişi bireysel bir yalnızlık, yalıtılmışlık, tecrit edilmişlik durumu içindedir. Dolayısıyla başka insanlarla sıcak iletişimleri kopan bu çağdaş insan, sürekli kendi kendine konuşmaya, sorunlarını kendi kendisiyle tartışmaya başlamıştır.

İç konuşma yöntemi, kişilerin ruhsal durumlarını, suç, yanlışlık ve günahlarını, itiraflarını, beklentilerini, hayal kırıklıklarını, özlemlerini, tasavvur ve tahayyüllerini sergilemede oldukça yararlı bir yöntemdir. İç konuşmada kişi, iç dünyasını aracısız olarak doğrudan doğruya sergiler. (Çetin, 2015: 179-180)

-Xudâyö İbây cüvân-märg bolsin, qırqqa barmây qırçinidän qırqılsin. (3/98) (-Ey Allahım, İbây genç yaşında ölsün, kırkına varmadan geberip gitsin.)

Zäncirini toğriläb küngä qarädi: “Tahminän qıyöm bolgän bolsä keräk, bu zämändä top ätmäsäki, vaqtin bilsäng”, deb gongırläb millärini ön ikkigä keltirib, säätni yürgizdi. 5/26) (Zincirini doğrultup, göğe baktı; “tahminen öğlen olsa gerek, bu vakitte top atmaz ki vakti bileyim” diyerek, akrep yelkovanı tam on ikiye getirip saati çalıştırdı.)

“ Yâ Bähävädin bälâgärdän, - dedi Nişânbây äkä, - yâ säät räsmanä säätlärdän bir yârim hissä süst yürädi, yâki mening sihätim ye'tidäldä emäs. (37) Bū yängi mülkning xursändligigä tämir tepişim pärişân, här xäldä, säätning kakküsi älti qıçqırgändä uyğäsäm, bämädä nәмâzigä cämâätdän keräk”, deb uyqugä ketdi. (5/38)

(“Allah korusun-üzerimizden ırak” dedi Nişanbay abi, “ya bu saat diğerlerinden yarım saniye farkla yavaş çalışıyor, ya da benim sağlığım iyi değil”. “Bu yeni malın sevinci ile nabzım perişan oldu herhalde, saatin guguğu altıya vurduğunda uyanıp sabah namazına gitmek gerek” diyip uykuya gitti.)

2.5.2.4. Diyalog Tekniği

Diyalog tekniği anlatı türlerinin hemen hepsinde kullanılır. Burada, anlatıcı dışarıda kalır ve okuyucu doğrudan doğruya anlatı kahramanlarının konuşmalarını takip eder. Diyalog, iç diyalog ve dış diyalog olarak iki gruba ayrılır. İç diyalogda roman kahramanı, psikolojik durumuna göre, karşısında biri varmış gibi, kendi kendisiyle konuşurken, dış diyalogda iki veya daha çok insanın karşılıklı konuşması söz konusudur. İç diyalog tekniğinde konuşmalar dilbilgisi kurallarına uygun şekillenirken, bilinç akışında ise bu kuralların genellikle ihlal edildiği görülür. Mehmet Tekin, diyalog tekniğinin kahramanların psiko-sosyal konumlarının açıklanmasına yarar sağladığını, metnin muhtemel ağırlığını hafiflettiğini ifade eder. (Tekin, 2001: 255-256)

-Endi keldingizmi? (3/85)

-İkki säätdä boldi. (3/86) - Qani, yürä beringiz. (3/87)

-Säl tühtäng. (3/88)

-Hä, yänä mäslähät aynidimi? (3/89)

-Yoq, yüklärimni älämän. (3/90)

-Heç nimä keräk emäs. (3/91)

-Şunçäki, ärzimäs mäydä-çöydä. (3/92)

-Pärancisiz-ä? (3/93)

-Xop. (3/94)

(-Geldiniz mi?

-İki saat oldu, haydi yürü.-Biraz dur.

-Heh, yine nasihatlerin mi?

-Yok, eşyalarımı alacağım.

-Hiçbir şeye gerek yok.

-Öylesine be, birkaç ıvır zıvır işte.

-Peçesiz ha?

-Peki peki).

-Zülfüyä, negä bir dârsgä keç qâldingiz? (1)

-Bâğımızgä mehmânlâr kelgân edi. (2)

-Bâğdä hâzir nimä hâm bâr, heç nimä pişmâgân, tüşmâgân bolsä? (3)

-Vây öläy, âldin pişädigân çilläki şâftâlıçı? (3) Qıp-qızıl ânârdek nişânä körsätgân. (4)

-Şunâqami, qani yüiring, dârsgä kirämiz. (5)

-Hâzir nimä dârs? (6)

-Täbiiyet. (7)

-Bây ölsin, ädäbiyet emäsmi? (8)

-Yoa, o törtinçi sâütdä. (9)

(-Zülfüye neden ilk derse geç kaldın?

-Bahçemize misafirler gelmişti.

-Bahçede bu vakitlerde olgunlaşan ne var?

-Ah, önce şeftali olgunlaşır. Kıpkızıl nar gibi görünür.

-Öyle mi, hadi yürü derse giriyoruz.

-Şimdiki ders hangisi?

-Doğa bilgisi.

-Tüh, edebiyat değil mi?

-Yok, o dördüncü ders).

2.5.2.5. Mektup Tekniği

Belki günümüzde değil, fakat haberleşme araçlarının daha sınırlı olduğu geçtiğimiz yüzyıllarda mektup, önemli bir iletişim unsuru olduğu kadar, kendini hissettiren bir edebi tür de olabilmiştir. (Yelten, 2010: 477) Mektup, hem bir anlatım biçimidir, hem de bir türün adıdır. (Kutlu, :144-145)

Zülfüyä- Polätcân. Ulâr ikki yildän beri xat âlib, xat berişädilär.

Polätcân yâzgändä:

“Gülim, bülbülüm Zülfiyə!

Yänä bir märtä äytämän, men seni sevämän. Biz birgä turmuş qurämiz. Men seni heç kimdä bolmägän ışq, tüzä sevgi bilän sevämän. Ägär bizning turmuş qurışimiz sening oquvçiläk dövringdä bolsä, işántirä älämäñki, bu ungä xaläl bermäs. Bälki men sengä yärdämçi bolärmän. Hâzirgidän köra yuqarıraq mäktäblärdä yaşligimizning cüdä bähâr kezläridä birgä bağlängän bir dästä lälädäy birgä-birgä oqırmız. Bizning bärävär kelgän bu istägimizgä heç kim qarşı kelä älmäs. Toğrisi, sen häm hâzirgi kämbäğal yaşaşdän dürüstginä häyätgä köçäsän.

Qızärmä!

Bizdän kelgüsi üçün sağlâm tuyâqlär bolädi. Biz xursänd äiläning ängli ätä-änäläri bolämiz”, - deb yâzädi Polätcân.”

Şu sözlär, şu sözlärdän bälängän güldästäklär Polätcânning här gälgi muhəbbät xatidä yâzilädilär. Hättä pəçtäl’än qızçäning nonäqligi bilän mäktäb müdiräsi tāmānidän uşlängän kånvert, Zülfiyägä qarätä Polätcāndän yubārilgän här gälgi sözlärning täkräri edi.

Zülfiyə häm yâzädi, Ul häm heç kimgä äytmägän, hättä äynägä qaräb özigä äytsä, özi çöçiydigän sözlärni yâzädi:

“Polätcân!

Xatingizni äldim. Biräv bilib qalmäsin, deb cävâb yâzib bulgunçä entikib ölib boldim.

Toğri, men häm sizni... Fäqat ätäm mening sizgä bərişimgä cindek könmäs emiş. “Polätcân kättä ädämlärning bäläsi, biz kämbäğal ädämlärmiz”, deyär emiş. Tünäv küngi bir xatingizdä: “Siz kamsamalkäsiz, royhatdän ötsäk boldi”, degän edingiz. Bu mäslähättä men rāzi. Fäqat turmuş mārāsimi siz äytgänçä tezdän bolmäsdän, bir neçä vaqtlärdän song bolsä ekän, deyär edim. Negäki, hâzir äyni dārslärimizning gürilläb turgän vaqti, yäçeykädän iş bergänlär, işlämäsäm bolmäydi. Tağın özingiz biläsiz”, - deb yâzädi Zülfiyə. (Zülfiye ile Polatcan. Onlar iki yıl boyunca mektuplaştlar.

Polatcan bir mektubunda;

-“Gülüm, bülbülüm Zülfiye! Bir kez daha söylüyorum, ben seni seviyorum. Biz evleneceğiz. Ben seni hiç kimsede olmayan bir aşk, tazecik sevda ile seviyorum. Eğer evliliğimiz okuduğun dönemde olursa emin ol ki bu okumanı engellemez. Belki ben sana yardımcı olurum. Şimdiye göre yüksek mekteplerde gençliğimizin baharında birbirine bağlanmış bir deste lilyum gibi oluruz. Bizim bu istediğimize kimse karşı gelmez. Doğru olan senin şimdiki bu yoksul yaşantıdan daha adil bir hayata sahip olman.

Utanma!

Bizi sağlam bir gelecek bekliyor. Biz mutlu bir ailenin bilinçli anne babaları olacağız” diye yazmıştı.

Bu sözler, böyle sözlerden desteler Polatcan’ın bütün aşk mektuplarını süsledi. Hatta postacı çocuğun yeteneksizliği yüzünden mektep müdiresi tarafından yakalanan zarf da, Zülfiye ile Polatcan tarafından yazılan sözlerin bir tekrarı idi.

Zülfiye de yazıyordu, hiç kimseye söyleyemediği hatta aynaya bakıp kendine söylese bile utanacağı sözleri yazıyordu;

-“Polatcan! Mektubunu aldım. Hiç kimse bilmesin. Cevap yazmaktan yoruldum. Doğru ben de seni... Fakat babam benim sana varmamı kabul etmiyor. “Polatcan büyük adamların çocuğu, biz yoksul adamlarız” diyor. Geçen günkü bir mektubunda “Siz komünist partidensiniz, nikâh kıysak olur” diyordun. Bu hususta ben razıyım. Fakat düğün merasimi senin söylediğin gibi erken olmasa, bir vakit sonra olsa diyorum. Çünkü şimdi derslerimiz çok yoğun, daireden iş verdiler, yapmasam olmaz. Artık sen bilirsin” diye yazmıştı Zülfiye).

Zülfiye ile Polatcan’ın birbirlerine yazdıkları bu mektuplarda, her ikisinin de duygu dünyasını, içinde buldukları koşulları görebilmekteyiz. Günümüzde yaşanan olayların daha iyi anlaşılabilmesi, çift arasındaki hukukun ve sorunların temel kaynaklarının tespit edilmesi açısından mektuplar hikayehikâye için büyük önem taşımaktadır. Kurgunun devamı açısından mektuplar, hikâyenin ana malzemelerinden biridir.

Yazar, mektuplarda konu edindiği meselelerle toplumun bir takım sorunlarına parmak basmaktadır. Kadın erkek ilişkileri, eğitim hayatı, evlilik, toplumun kadına bakışı gibi konular mektuplarda işlenmiştir. Yazar bu yol aracılığıyla, toplumun yarası

haline gelmiş problemlerin okuyucu tarafından dışarıdan bir göz olarak görülmesini sağlamaktadır. Kişileri kendi içlerinde yargı yoluna sevk ederek toplumun iyi yönde gelişmesi hedeflenmiştir.

2.5.3. Zaman, Mekân Ve Şahıs Kadrosu

2.5.3.1. Zaman

Anlatma esasına bağlı edebi eserlerin incelenmesinde en temel gerekliliklerden biri zaman problemi üzerinde durmaktır. Eser bir süre zarfında meydana getirilir ve yine bir süre zarfında okuyucunun idrakına ulaşır. Bunlardan ilkinde yazma zamanı dersek, ikincisine yaratma adını vermek yerinde olur. (Aktaş, 2005: 107) Dilbilimci Emile Benveniste'e göre "dünyanın fiziksel zamanı tek düze, sonsuz, çizgisel, istendiği biçimde bölümlenebilen bir süreklilik niteliği taşır" (Benveniste, 1995: 130) Anlatma esasına bağlı edebî metinler, okuyucunun karşısına üç ayrı zaman boyutuyla çıkarlar: "Maceranın kendi zamanı"(anlatılan olayların yaşandığı zaman ve süre),"anlatma zamanı" (yaşanılan olayların ne zaman algılanıp ifade edildiği zaman) "yazıya geçirme zamanı"(yazarın eserini yazdığı tarih ve süre), ve "okuma zamanı" (Aktaş, 1984: 113-114).

Bir hikâye içerisinde zaman, her zaman üslubu aynı biçimde etkilememektedir. Her hikâyede zamanın işlevi kendine has bir özellik taşımaktadır. Aynı yazarın farklı hikâyelerinde zamanın etkisi değişiklik gösterebilir. Kimi hikâyelerde karakterler zamanla tamamen bütünleşik haldeyken kimi hikâyelerde böyle bir durum söz konusu değildir. Zamanın akışı kroniktir. Dolayısıyla ister kurmaca, isterse gerçek hayatta olsun, olaylar asıl itibarıyla zamanın akış sırası içinde meydana gelirler. Anlatıcının, bir romandaki hikâyeyi sıraya uymayıp akronik olarak düzenlemesi, anlatanla anlatılanın arasında bir mesafe olduğunu gösteren bir tekniktir. (Narlı, 2002: 95-96)

Yazar tarafından kullanılan ilk zaman dilimi olan yazma zamanı ile okuyucunun üzerine düşen okuma zamanı arasındaki vakit değişiklik gösterir. Anlam farklılaşabilir, iyi ya da kötü anlamda değişikliğe uğrayabilir. İnsanoğlu anlık düşünce değişiklikleri yaşayan bir varlık olduğundan hikâyenin algılanmasında okunan zamanın rolü çok büyüktür.

Vaka ile anlatım arasındaki ilişkinin tespitinde de anlatıcının vakayı idrak edişi esas olarak alınmaktadır. Çünkü vaka her şekilde anlatıcının dışındadır. Anlatıcı vakayı

önce idrak eder, sonra aktarır. Vakayla anlatma arasındaki ilişki, anlatıcının seçtiği üslupla alakalıdır. (Aktaş, 2005: 108)

Gafur Gulam'ın hikâyeleri Sovyetler Birliği döneminde geçmektedir. Dolayısıyla hikâyeler genel olarak bu zaman dilimi çerçevesinde şekillenmiştir. Geriye dönüş tekniği, anılar, eski mektuplar ve sözler hikâyelerde sıkça işlenmektedir. Bu da yazarın zamanı hikâyelerinde aktif bir üslup aracı olarak kullandığının ispatıdır. Yazar, hikâyelerin oluşumunda zaman kavramından büyük ölçüde yardım almıştır.

Zaman kavramı hikâyelerde şu biçimde yer almaktadır:

Şu bilän dädäm ertäsigä bämddän çıqqandän song toğri Qâsimbâyvaççäning hävlişigä bärrib qarız söramâkçi bolibdi. (1/42)

Böylelikle babam ertesi gün sabah namazından çıktıktan sonra Qâsimbâyvaç'ın avlusuna gidip borç istedi.

Bügün sen bilän men yolgiz üyning bekäsimiz, he-he-he. (1/80)

Bugün sen ve ben evde tekiz, he he he.

-Sâät 9 yärimgä yetkâziş keräk edi-kü. (2/15)

-Saat 9:30'da teslim etmiş olman gerekirdi.

Ätiği Sâlix deb yärim keçälärdä yulduz sänäb çıqadi. (2/80)

Sadece Salih geceleri bir yıldız gibi ışıldıyordu.

-Zülfiyä, - dedi, - biz ikki yıl boyidä turmuşning türli ağırlıklarını birgä târtib, ümr ötkäzib keldik... (2/96b) (-“Zülfiye” dedi, “biz iki yıl boyunca evliliğin türlü yüklerini birlikte sırtlayıp, ömür geçirdik...”)

Çällär sähärä türrib, ötgän ümrlärini qıdırär emişlär. (3/66) (İhtiyarlar sabahleyin geçmiş günleri anarlarmış).

İkki minütdän song ikki kişi şaşılñıç yürişlär bilän äldinmä-ketin ketä başlädi... (3/95)İki dakika sonra iki kişinin telaşlı adımları işitildi...

Äradän on beş künçä ötär-ötmäs Şäkir äkäning üyidä toy. (3/142) (Aradan on beş gün geçmesinin ardından Şakir amcanın evinde bayram havası esti).

Kinâ tümâm bölgändä säät ön ikkilärdän âşib qalgän edi. (4/77) (Film bittiğinde saat on ikiyi geçmişti).

Bir häftädän mol körışmäsäk sağınışädigän, araçârä xat häm yözişädigän boldik. (4/93) (Bir haftadan çok görüşmesek birbirimizi özlüyorduk, arada mektup ile yazışıyorduk).

Säät üçgä yaqınläşib, xızmat vaqti häm tügälläb qalgän edi. (4/97) (Saat üçe yaklaşmakta ve mesai sonlanmaktaydı).

Bir häftägäçä äldäb, bir küni kinâgä qıldim, ünädi. (4/121) (Bir hafta oyalayıp bir gün sinemaya çağırdım, kabul etti).

Er-xâtin sähürgäçä bu müämmâ mürvätlärgä ünnäsälär häm säätini yürgiziş qıyın böldi. (5/54) (Karı koca sabaha dek bu işe uğraşmış olmalarına rağmen, saati çalıştırmak çok zor görünüyordu).

Cumä – Cumäbâzârdä, şänbä – Yärmärkädä, yäqşänbä – Eski Tâşkent qışlâgdä, düşänbä – Töytepädä, seşänbä – Qävünçi, çârşänbä – Çinâz, päyşänbä – Telâv vä hâkâzâ. (6/57) (Cuma günü Cuma pazarında, cumartesi Yärmäkär'da, pazar Eski Tâşkent köyünde, pazartesi Töytepä'da, Salı Qävünçi, çarşamba Çinâz, Perşembe Telâv vs...)

Äradän beş minütçä vaqt ötgändän song, kââperätiv äldidä töpälän kötärildi. (6/63) (Aradan beş dakika geçmeden kooperatifte kavga çıktı.)

1919 yılning (bizdän ellik yıl song) bahâr kezläridägi bir küni bâlälär üyning oquvçiläri 1929 yıldâyâq Çirçiq läbigä sälingän äzât zävädigä ekskursiyägä çıqqanlar. (7/1) (1979 yılının (bizden 50 yıl sonra) bir bahar gününde çocuk evinin öğrencileri 1929 yılı Çirçiq şehri yakınlarında bulunan bir azot fabrikasına gezi düzenlediler.)

Bu keçä oşä yerdägi işçilärning umumiy yotâqxânälärdidä qonmâqçilär. (7/2) (Bu akşam içi oradaki işçilerin yatakhanelerine yerleştiler.)

-Bundän ältmiş yıllär ilgäri sätsiälizm quriş üçün cüdä qızgın küräşlär bärär edi. (7/11b) (-Bundan altmış yıl önce sosyalizmi tesis etmek amacıyla çok hararetli mücadeleler verildi.)

-Bundän räsä ellik yıl burun “H” qışlâklık kâmbağal bir dehkan qışlâqning bâzâridän ötib bäräredi. (7/17)

(-Bundan elli yıl kadar önce fakir bir köylü “H” köyü pazarına doğru, çiftçiler kooperatifine gitmek amacıyla yola çıktı.)

On beş künden song, bulärgä oşä qışlâqdä nämünäli âçıq sud boldi. (7/54) (On beş gün sonra bu kişiler için ibret amacıyla açık mahkeme yapıldı.)

Bügün keç men cüdä zerikdim, qılışgä heç iş tãpãlmãdim. (7/3) (Bu akşam da çok sıkıldım, yapacak hiçbir iş bulamadım.)

2.5.3.2. Mekân

Mekân, romana, hikâyeye özgü olay ya da olayların ve kişilerin hareketlerine ayrılmış bir sahne olan yerdir. Mekân unsuruyla ilgili sorulması gerekli birkaç soru vardır: Roman kişilerinin kişilik ve kimliklerinin, sosyal, kültürel, ekonomik konumlarının sunulduğunda ve hissettirilmesinde, sosyal yaşantılarının sergilenmesinde ne oranda işlevseldir? Mekân ne ölçüde ön plana çıkarılmakta ya da geri planda bırakılmaktadır? (Çetin, 2015: 135)

Vaka zincirini meydana getiren halkaların mahiyeti ve ona katılan şahıs kadrosundaki karakterlerin içinde buldukları şartlar mekânın şekillenmesine tesir eden faktörlerdendir. Anlatıcının durumu, tanıtılan yere göre, bulunduğu mekânın tanıtılmasında önemli ölçüde rol oynar. Bu sebeple mekân tasviri ile ilgili satırlar üzerinde dururken bu mekânın kim tarafından ne zaman görüldüğünü ve kime anlatıldığını araştırmak gerekir. (Aktaş, 2005: 127) Hikâyenin geçtiği mekânın tasviri şahıs ve dönem şartlarının tahlilinde büyük rol oynar. Mekânın ayrıntılı tasviri bize o mekânda yaşayan insanların sosyal ve kültürel kimliği ile ilgili ipucu verir. (Çetişli, 2014: 100)

Seçmiş olduğumuz hikâyelerde mekândan ziyade daha çok olay ve durum üzerinde durulmuştur. Büyük mekân tasvirlerinden ziyade ise küçük detaylar içeren betimlemeli Mekân tasvirlerine önem verilmiştir. Hikâyelerin bir kısmında, kişilerin toplum içerisindeki yeri, sosyal konumları, maddi durumları ayrıntılı Mekân tasviri ile ortaya konmuştur.

“Gönülsüzün Huyu” hikâyesinde, zengin bir köy ağasının ailesinin karakter yansımaları evin tasviri ile verilmektedir;

-Särvär, xay Särvär, âpäng äylänsin, bârib kelin âyingning üyini sen yığıştirib qoyä qâl, kâşki u âyimxânim ölgürlär birâvgä öz yüklärini ârtmäqçiläb yürmäälär,- dedi. (1/85)

Men “xop” dedim-dä, süpürgini kötärüb, Ğanibâyväççäning hâtinining ünigä kirdim. (1/86) Toğridän häm, üy yığıştirilmägän, kelinning bütün pârdâz-ändâz büyümläri, yeçgän kiyim-keçäkläri yer bilän bittä bolib, üy yüzäsüdä çaçilib yetär edi. (1/87)

-“Särvär, ey Särvär ablası kurban, gel gelin hanımın evini sen toparla, keşke hanımana bunca eşyayla yükünü arttırmasa “dedi.

Ben tamam dedim, süpürgeyi alıp Ğanibâyväç’in hanımının evine girdim. Ev hiç toparlanmamıştı, gelinin bütün süs püs eşyaları, kılık kıyafetleri yerdeydi, saçılmıştı.”

Kimi durumlarda da, Mekân dönem şartlarını vurgulayarak, içinde bulunan devrin kendine has özelliklerini yansıtmaktadır. “Şahitlik Eden Öküz” hikâyesinde, Sovyetler Birliği döneminden bir manzara Mekân aracılığıyla ortaya konmaktadır.

1979 yilning (bizdän ellik yil song) bâhâr kezläridägi bir küni bâlälär üyning oquvçiläri 1929 yildäyâq Çirçiq läbigä sälingän äzât zävâdigä ekskursizävâdigä ekskursiyägä çıqqanlar. (7/1) Bu keçä oşâ yerdägi işçilärning umumiy yotâqxânlärdidä qonmäqçilär. (7/2)

“1979 yılının (bizden 50 yıl sonra) bir bahar gününde çocuk evinin öğrencileri 1929 yılı Çirçiq şehri yakınlarında bulunan bir azot fabrikasına gezi düzenlediler. Bu akşam içi oradaki işçilerin yatakhanelerine yerleştiler.”

Bundän räsä ellik yil burun “H” qışläklik kâmbağal bir dehkân qışläqning bâzâridän ötib bârâredi. (7/17)

Bundan elli yıl kadar önce fakir bir köylü “H” köyü pazarına doğru, çiftçiler kooperatifine gitmek amacıyla yola çıktı.

“Sebep” hikâyesinde, karakterin zenginliği, sosyal statüsü, toplumdaki statü farkının psikolojiye yansımaları evin tasviri ile verilerek mekân bu hususta aracı olarak kullanılmıştır;

-Xop, - dedim. (8/27) Men içkärigä kirib bârdim. (8/28) Xâvlidän kiçik xâtinning üyigä kirdim. (8/29) Üy âltin şämdän, ikki taxmân baxmäl, şâhi, ätläs körpâ-

körpəcälär, tåkçälär tölä xıtây çinnilär, yänä bir qançä mening aqlimgä sıǵmäydiğän báyliklär bilän bezätılǵän, bir ğaznä hâlini âlgän edi. (8/30) Men şu qosqlıgım bilän yuqârigä çıqıǵgä iymänär edim. (8/31)

Tamam dedim, içeriye girdim. Avludan küçük hanımın evine doğru gittim. Ev, altın şamdanlar, kadife, çini gibi ıvır zıvırlarla dolu raflar ve daha benim aklımın hayalimin almadığı pek çok nesne ile bezenmiş bir hazine gibiydi. Öyle ki, ben bu eski püskü giysilerimle yukarı çıkmaya utanıyordum.

Hikâyelerde mekân olgusuna kapsamlı biçimde yer verilmemiş olsa da, kimi hikâyelerde köylerden kışlaklardan bahsedilmekte, bu yolla küçük yerlerde yaşayan insanların ve oradaki toplum hayatının tasviri yapılmaktadır;

Biz här cuma Qoylıq tãmângä çıkar edik. (8/57) Bu gäl Qânlanbek täräfgä qaräb yol âldik. (8/58) Qâräsärâydan ötgänimizdan song, üçtä atlıq yölävçi báyväççälär bizgä qoşıldılar. (8/59) Kettik, yârim sâätlärdän song Zäläriq degän bir yergä yetdik. (8/60) Bundä, Mästân bözäğär degän bir xâtin rübât qorgän ekän. (8/61) Kättä sämävär qoribdi. (8/62) Bozäsi daim qaynâb turär ekän. (8/63) Ünçä-münçä qımâr häm oynätär ekän. (8/64) Ätrâfidä bittä-ikkitä ütâvlär. (8/65)

Biz her Cuma Qoylıq tarafına giderdik. Bu kez Qânlanbek tarafına doğru yol aldık. Qâräsärây'dan geçtikten sonra üç atlı yolcu da bize katıldı. Gittik, gittik yarım saat sonra Zäläriq diye bir yere vardık. Burada bozacı Mästân diye kadın bir işçiyle tanıştık. Büyük bir semaveri vardı, içinde bozası devamlı kaynıyordu. Biraz biraz kumar da oynatıyordu. Etrafta bir iki çadır vardı.

Hikâyelerin büyük bir bölümü küçük köy ve kasabalarda geçmektedir. Bu sebeple, köy hayatında büyük yeri olan pazar yerleri Mekân olarak sıkça zikredilmektedir. Buralarda yaşanan olaylarla, köy halkının hayata bakışı, birbirlerine ve çevreye olan tutumu, karakteristik özellikleri gözler önüne serilmektedir;

-Oğlim, - dedi u, - siz ertädän başläb käsbkârgä tüşäsiz, men siz üçün mänä şu malın xarid qıldım. (9/20) Âlib bârıb, bázârgä sâting, tännärxı ikki somdan, siz ikki yârim som, on bir-on ikki tängädän sâtsängiz häm mäyli, âzdän köpâyädi. (9/21)

-“Oğlum, yarından itibaren işe başla, ben senin için şu malı satın aldım. Al git, pazarda sat, tanesi iki somdan, seni ki yarım som, 11-12 tengeden satsan uygun olur, hiç yoktan iyidir” dedi.”

U eng ävväl yärmärkägä çıqdi, undän kəppəngä kirdi, undän ät bəzārīgä, qoy bəzārīgä, xulləsi, kirməgän bəzəri qəlmədi. (9/25) Vaqt peşindän əqqan bolsa hām, birərtä əzəmät: “Ukə, nimä kətərib yüribsən, sətəsənmi, qançädən?” – deb sörämədi. (9/26)

Önce fuara, oradan tahıl pazarına, oradan at pazarına, koyun pazarına gitti, kısacası gitmediği pazar kalmadı. Vakit hızlıca akıyordu fakat o bir türlü cesaret edip “Kardeş ne alıyorsun? Satıyor musun? Ne kadar?” diye sormadı.

Maxzümi tüşməgür ələrdə körməy əlgän ekän. (9/69) Köriüçilər içäkləri üzilgünçə küldilər. (9/70) Mullə Āstānəqulni məzax qıldilər. (9/71) Tezdän buni boyinçə bəzārīgä eltib sətməgini məsləhət berdilər. (9/72) Āstānəqulning bütün ümidləri bir pul bolib, boyinçə bəzārīgä qarəb cünədi. (9/73) Boyinçə bəzāridə nəmätgə qayrilib qarəgüvçi təpilmədi. (9/74) Eng əxırı, Āstānəqul bir boyinçəçigə və üygə qarəb cünədi. (9/75)

“Saf çocuk orada hiç bakmadan almıştı. Görenler bağırsakları çıkana kadar güldüler. Molla Āstānəqul ile alay ettiler. Bunu derhal pazara geri götürüp satmasını öğütlediler. Āstānəqul’un tüm ümitleri suya düştü, hemen pazara gitti. Pazar boyunca keçeye bir alıcı bulamadı. En sonunda eve doğru yola koyuldu.”

2.5.3.3. Şahıs Kadrosu

Roman kurgusunun önemli bir parçasını da kişiler oluşturur. Bunlar, romanda ya etken ya da edilgen konumdadırlar. Yani ya özne ya da nesnedirler. Roman, bir insan sanatıdır. Dolayısıyla kişi ya da kişiye özgü niteliklerin olmadığı metine roman denemez. Şahıs kadrosu genel olarak insanlardan oluşsa da bunun yanında az da olsa hayvan, eşya, harf sayı, işaret ya da simgelerin de roman kişisi olarak görev aldığı görülmektedir. İnsanın dışındaki simgelerden oluşan figüratif elemanlar çoğu zaman insani nitelikleri, fiilleri, duygu ve düşünceleri aktarmada görevlendirilirler. (Çetin, 2015: 144)

Şahıs kadrosunu meydana getiren fertler, bazen birbirlerine oldukları gibi görünmemektedir. Okuyucu, bu kişilerin tamamını anlatıcı aracılığıyla tanımaktadır. Vaka zincirinin akışı içinde bu kişileri çeşitli bakımlardan tanır. Bu kişilerin bazıları eserin başlangıcında tanıtıldığı şekilde varlığını sürdürür, bazıları ise çeşitli değişikliklere uğrar. (Aktaş, 2005: 137)

Souriau'ya göre, edebi eserlerde altı tip şahıslştırılmış varlık bulunur. Bunlar:

1. Asıl kahraman veya birinci derecedeki kahraman.
2. Hasım veya karşı güç.
3. Arzu edilen ve korku duyulan nesne.
4. Yönlendirici.
5. Alıcı.
6. Yardımcı'dır. (Aktaş, 2005: 138-139)

Asıl kahraman, olay örgüsünün başlayıp gelişmesi ve şu veya bu istikamette şekillenmesinde önemi üzerinde taşıyan kişidir. (Çetişli, 2014: 92) Hikeyelerimizde Sârvâr, Umârâv, Çilli kadın, Sâlim, Âstânaqul, Ahmet, Âşırqul, Mükârrâm, Hırsız, İbây, Nişânbây, Polâtçân ve Zülfiyâ, Şâmsiddinxân kişileri ana kahramanlardır. Olay örgüleri yardımcı karakterlerin desteğiyle bu kişiler etrafında dönmektedir. Ana kahramanlardan her biri, toplumda ya da dünyada bir yara haline gelmiş sorunlarla yüzleşmektedir. Okuyucuya verilmek istenen mesaj çoğunlukla bu karakterler aracılığıyla taşınmaktadır.

Hasım veya karşı güç kahraman, olay örgüsünü şekillendirirken ihtiyaç duyulan çatışmanın gerçekleştirilebilmesi, olayların düğümlemesi ve çözülmesi atmosferini oluşturur. (Aktaş, 2003: 138) “Gönülsüzün Huyu” adlı hikâyemizde ana karakter Sârvâr'in karşı karakteri Ğanibâyvâç'tır. Genç, saf ve yoksul kızı kandırıp almak isteyen kibirli, şımarık zengin çocuğudur. “Yiğit” hikâyesinde, başlarda kıza âşık olup onunla evlilik planları yapan, ancak sonradan kıızı yarı yolda bırakıp ikiyüzlülük yapan genç ana karakterdir. Bu karakterin karşı kahramanı ise planlarını açığa çıkararak onu utandıran, duyguları ile oynanan genç kızdır. “Şahitlik Eden Öküz” hikâyesinde ise, kandırılarak sahte yem verilen köylü ana karakterdir. Bu kahramının karşısında, devlette çalışan para odaklı kişileri temsilen kooperatif çalışanları vardır. Bu kişiler, hikâyenin karşı güç kahramanlarıdır.

Yönlendirici kahraman, olay örgüsünün akışında asıl kahramanın tavrını belirlemeye ve tasvir etmeye yardımcı olan kahramanlardır (Çetişli, 2015: 92) “Şahitlik Eden Öküz” hikâyesinde yönlendirici kahraman bir insan değil, hikâyedeki öküzdür. Öküz, ana kahramanın olayların farkına varmasını sağlayarak hikâyenin gidişatını belirler. “Sebeup” hikâyesinde, ana karakterden istenen ve gerçekleştirdiği eylemlerin sebebi ağadır. Ağanın eşi, kocasından intikam almak istediği için Sâlim'den kendisine

masaj yapmasını buyurmaktadır. Bu durumda hikâyenin gidişatını ağanın davranışları belirlemektedir ve bu kişi yönlendirici kahramandır. “Fârzândi Sâlih” hikâyesinde oğlunu iş sahibi yapmak isteyen baba karakteri Molla Şoşqol, onu pazara göndererek hikâyenin akışını başlatır. Şaşqâl karakteri, bu hikâyenin yönlendirici kahramanıdır.

Yardımcı kahramanlar ise, tip ve karakter özellikleriyle görünmeyen, olayın ya da dekorun tamamlanmasında kedilerine ihtiyaç duyulan ve zaman zaman ortaya çıkan yardımcı unsurdur. Genellikle ya isim olarak ya da kendilerine verilen kısa görevlerle ortaya çıkarlar. (Çetin, 2015: 167) “Çaresi Görüldü” hikâyesindeki yiğitler, “Benim Hırsız Oğlum” hikâyesindeki yetim çocuklar, “Gönülsüzün Huyu” hikâyesindeki kadın-kızlar, “Saat” hikâyesindeki Nişânbay’ın hanımı karakteri vb. gibi karakterler hikâyelerde görülen yardımcı kahramanlardır.

2.5.3. Anlatıcının Bakış Açısı

Anlatıcı, romancının hikâyeyi anlattığı, romancı ile okuyucu arasında bir ara kişidir. Anlatıcı, romanda geçen tüm olayları, karakterleri, davranışlarını, düşünce, duygu ve hayallerini, çevreyi, Mekânı, zamanı; kısaca romanda bulunan her şeyi okuyucuya aktaran, sunan kişidir. Anlatıcı, romanın kurmaca dünyasında geçen olayları kendi isteğine, özel tercihlerine, beğenisine ve imkânlarına göre aktaran kişidir. Olayları aktarırken amacına uygun olarak kendince belli bir düzenleme yapar. Romanın içindeki her şeyin okuyucuya aktarılması görevini üstlenir. (Çetin, 2015: 105) Anlatıcı genel olarak sözlü dönem anlatıcısı, destan, masal, halk hikâyesi vb. türleri etiyile kemiğiyle dinleyicinin karşısına çıkar. Anlatma yeteneği, hafıza gücü, bazı yardımcı aksesuarları ve jest ve mimikleriyle somut bir insandır. Şüphesiz ki, bu unsurların anlatıcıya farklı bir üslup kazandırması kaçınılmazdır (Çetişli, 2014: 102)

2.5.3.1. Hâkim Bakış Açısı ve Anlatıcısı

Çok defa yazar ile anlatıcı birbirine karıştırılmaktadır. Yazar, üzerinde yaşadığımız gerçek dünyaya ait bir varlıktır. Anlatıcı ise itibarî âleme aittir. Ayrıca yazarın eserde nakledilen ve anlatılanları hiç ilgilendirmeyen yanları vardır. Okuyucu bunları merak bile etmez. Sözlü edebiyat sahasına giren anonim eserlerde anlatıcı dinleyicinin karşısındadır. Yazılı eserde vaka, şahıs kadrosnu teşkil eden fertler ve Mekâna ait hususilikler, anlatılan veya tasvir edilenlere uygun tarzda yaratılmış bir anlatıcının dikkati aracılığıyla ifade edilir. Saydığımız bu unsurlar arasına, anlatıcıya ait

vasıfları ifade edenler de yerleştirilir. Böylece metnin tamamı içinde, eserde açıkça sözü edilmeyen anlatıcıya ait vasıflar serpiştirilir. (Aktaş, 2005: 138-139)

İncelediğimiz hikâyelerden “Püç Ümidlär-Boş Ümitler” hikâyesinde anlatıcı bakış açısı kullanılmıştır. Olaylar kahramanlardan biri olmayan, dışarıdan bir göz tarafından aktarılmaktadır:

Polâtcân yāngi kişi, yāngi turmuş kişisi. (50) Ul hār nārsādā yāngilik qıdırādi. (51) Tāpib-tutib kelgān nārsālārini “yāngičā” sārḫ qılışni istāydi. (52) Zūlfiyā, hār qançā yāngi zāmān güli bolib, ösib-üngān bolsā hām, bāribir, ul eski āilādā tuğlgān. (53) Şuning üçün Zūlfiyādā Polâtcân qıdirgān “yāngilik” tāpilmāydi. (54) (Polatcan yeni insan, modern dünya insanı. O her şeyde yenilik arardı. Kazancından gelen eşyaları yepyeni olarak kullanmak istiyordu. Zülfiye her ne kadar yeni zaman gülü olsa da, eski kafalı bir ailede doğdu. Bunun için Zülfiye’de Polatcan’ın aradığı yenilik yoktu.)

Zūlfyāning bittāyü bittāsi, ārzāndāsi, yālgız söylāşādigāni, ermāgi Sālix. (76) U Sālixni cūdā sevādi. (77) Polâtcân āllānārsālārdān rāncib, hāftālārçā üygā qaytmāgāndā ālti āylik oğulçāsi Sālihning kiçkinānigā cilmāyişi, ānāsi Zūlfyāni cūda quvāntirādi. (78) Bağrigā bāsgāndā bütün qayğulārini unutādi. (79) Ātigi Sālix deb yārim keçālārdā yulduz sānāb çıqadi. (80) Yoq, yığlāgāndā āvutib yāşāydi hāzir. (81) (Zülfiye’nin birtanesi, sevgilisi, tek sırdaşı, neşesi Salihti. O Salih’i çok severdi. Polatcan bir şeylere kızıp haftalarca eve gelmediğinde altı aylık oğlu Salih’in ufak tefek hareketleri annesi Zülfiye’yi neşelendiriyordu. Onu bağına bastığında tüm kaygılarını unutuyordu. Sadece Salih geceleri bir yıldız gibi ışıldıyordu. Ağladığında teselli ediyordu.)

Aynı şekilde “Köngilsizning Kılığı-Gönülsüzün Huyu” hikâyesinde yazar yine hakim anlatıcı bakış açısına yer vermiştir:

-Dādām orākçilikdā mıxçāgārlik qilār edi. (13) Özi kāmbāğal, yolğız qol ādām edi. (14) Yānigā birāntā şāgird yāki xalfā sālīb işlātişgā qurbi yetmās edi. (15) Ānām köpinçā qoni-qoşnilārimizning toy, mā’rākā üy-rözğārlāridāgi yumuşlārigā qarāşib, ulārdān nān, āş ālib kelib tirikçilikkā qarāşār edi, men bolsām endi on yettidān on sākkişgā qadām qoygān nāvqırān qız edim. (16) Bizning üy içimizdā mendān kiçik ikkitāgina oğul ükālārim bolsa hām, ulārning qolidān hāli heç iş kelmās edi. (17) Māhāllāmizdā bizdān üç qoşni nāri Qāsimbāy degān kāttā pöyköpçi bolib, uning tört-beş cāydā kāttā-kāttā cüvāzlāri gürçbāzārdā beş-āltitā dökānlāri bolar edi. (18) Bolār

här häftädä vägân-vägân gürüçläрни Buhârâ tãmângä cönätib turär edilär. (19) Qâsimbâyning qol âstidä kâmi ellikläb gümäştäläri, xızmätkârläri, şähärdän şähärgä qatnâvçi âdâmläri bâr edi. (20) Bulärning hammä hicâb-kitâbläri toğriläydiğän bâyning ottiz beşlär çämäsidadä Ğänibâyväççä degän oğlı bâr edi. (21) (Babam, orakçılık, mıhçılık yapıyordu. Kendisi fakir, yalnız bir adamdı. Yanına bir çırak ya da yardımcı almaya gücü yetmezdi. Annem konu komşuların düğün, ev işlerine yardım edip onlardan ekmek, aş alıp gelerek geçim sağlardı. Ben ise on yedisinden on sekizine adım atmakta olan genç bir kızdım. Evimizde benden küçük iki erkek kardeşim varsa da onların elinden bir iş gelmezdi. Mahallemizde, bizden üç ev ötede Kasimbây adlı zengin bir yağhane sahibi oturuyordu, onun dört beş yerde koca koca yağ makinaları, tahıl pazarında beş altı dükkânı vardı. Qâsimbây'ın elinin altında en az elli çalışanı, hizmetkârı, şehirden şehire gidip gelen adamları vardı. Beyin, bunların tümünün hesap kitaplarını gören otuz beş yaşlarında Ğänibâyväç adında bir oğlu vardı.)

2.5.3.2. Kahraman Bakış Açısı ve Anlatıcısı

Anlatma esasına bağlı itibari metinlerde vaka, şahıs kadrosu ve Mekâna ait hususiyetler kahramanlardan biri tarafından nakledilir. Bu durumda anlatıcı, söz konusu kahramanın müşahade kabiliyeti, tecrübesi ve bilgi seviyesi ile sınırlıdır. Kısacası anlatıcı kahramanlardan birisiyle aynileşir. Böylece metnin yapısı ve üslubu üzerinde kahraman anlatıcının kültür seviyesi, mizacı, dikkati ve içinde bulunduğu sosyolojik ve psikolojik şartlar etkili olur. Aktaş, 2005: 93)

Yazar, “Yigit-Yiğit” hikâyesinde kahraman bakış açısına yer vermiştir. Olayların tamamı ana karakterin ağzından anlatılmaktadır:

Men uni birinci märtä kinâ kässäsi âldidä âçereddä kördim. (1) Yähşi bilar edimki, şundäy sülhiv qızlär bizdä cüdä siyräk bolädi. (2) Uning közläri mengä cüdä müläyim termilär, gâhâ mendän äräzlägändäy işvä bilän sözilib ketär edi. (3) U âçeredi mendän ärqarâqdä bolgänidän, göyo uning tâlmä nazik vücüdi şu mäşaqatdän räncigändäy körinär edi. (4) Gävdäläri üğürligini gâh çäp, gâh ong äyoqlärigä sâlib, bir qoli bilän tâlgän belini üşläb, äzâb çekib türişigä cüdä açindim. (5) Şu qızginäni özimgä râm qilib, âçered bäläsidadän qutqazişni cäzm qıldim. (6) (Onu ilk kez bir sinema bileti sırasında gördüm. İyi biliyordum ki, böyle güzel kızların sayısı bizde pek fazla değildi. Onun gözleri bana oldukça mülayim bakıyor, bazen de bakışları mahzun bir işveyle benden süzülüp geçiyordu. O, sırada benden arkadaydı, sanki narin

bedeni tüm bu meşakkatten inciniyor gibiydi. Gövdesinin ağırlığını kâh sağ, kâh sol ayağına verip bir eli ile yorulmuş belini tutuyordu, bu azap çeken haline çok acıdım. Kızı kendime yaklaştırıp şu sıra belasından kurtarmak istedim.)

“Çötir Xâtining Tâlei-Çilli Kadının Bahtı” hikâyesi de yazarın kahraman bakış açısıyla yazdığı hikâyelerden biridir:

Änädän qız tüğlgänimä ğâyät-ğâyät ökinär edim. (1) Kättä şärşäräning şäväsüdän bir tekisdä äqib türgän süvlärning mäyin tölqınlärigä häsrät bilän telmirär edim. (2) Qız kişidä hättä äqib türgän süvgä qadr yoq. (3) Häliginä bizning qorğänçädä tölqın ürgän bu süvlär mänä endi qorpänimizni örüb älgän paxsälärning tübidän cilib, qoşnimimizning qorğänigä äqib ötdi. (4) Eh, bu süvlärning yölläri şündäy üzünki, bülütlärni, öz qoynidä saqlägaun çoqqılı täğläp bağridän tüşib, yerlärgä bir ümr kökläm tüşälgän baxmä l qırlär, bağlärädän yarıb, läb täşnä çöllärni qanıqtirib, quyuq örmänlärni äräläb bizgä kelgän bu süvlär... (5) (Anamdan kız doğduğuma oldukça hayıflanıyordum. Büyük şelalenin bir düzlükten şırıltıyla akıp duran sularının narin dalgalarına hasretle bakıyordum. Kızlarda akıp giden sudaki kadir yok. Demin evimize dalgaları vurmakta olan bu sular bana şimdi kerpiçleri dibinden kaldırıp komşumuzun evine alıp götürdü. Eh bu suların yolları öyle uzun ki, bulutları koynunda saklayan zirveli dağların başından düşüp yerlere bir ilkbahar vakti düşen kadife kırlardan, bağlardan çıkıp dudakları susamış çölleri hoşnut edip, kurak ormanları aralayarak bize gelen bu sular...)

2.5.3.3. Gözlemci Bakış Açısı ve Anlatıcısı

Anlatıcının olay örgüsüne dâhil olan tüm kahramanları bir kamera tarafsızlığıyla izlediği, ruh halleri hakkında bilgi vermeden yaptıklarını gözler önüne serdiği bakış açısıdır. Olay örgüsü içindeki unsurları belli bir mesafeden tespit eder ve zaman zaman bazı bilgilerle zenginleştirilebilir. Aktaş, 2005: 105)

2.5.3.4. Çoğul Bakış Açısı ve Anlatıcıları

Roman kişilerinin kendi kendilerini ayrı ayrı anlatması ve kendi kendilerini ifade etmeleridir. Ayrıca bir romanda birden çok anlatıcı tipine yer verilmesidir. Bu, kuşkusuz romanın tekdüze anlatımını kıran, okuyucuyu uyanık tutmaya yarayan, romana bir çeşni ve renk veren bir uygulamadır. Çoğul bakış açısı iki şekilde yapılır. Bunlardanbiri ve kolay olanı yazarın eserinde hem hâkim hem kahraman hem de

gözlemci bakış açılarını kullanmasıyla yaratılmıştır. Bir diğeri ise, tek bir anlatıcının olduğu eserde olay örgüsünde yer alan kahramanların bakış açılarına da yer verilmesiyle gerçekleştirilir. Böylece bir olaya farklı farklı kahramanlar tarafından değerlendirilme imkânı sağlamış olur. Bu sayede okuyucu tek bir anlatıcının esiri olmaktan kurtulur. (Çetişli, 2014: 110)

2.6. Psikolojik Unsurlar

Ruhsal boyut: Roman kişilerinin duyguları, düşünceleri, heyecanları, idealleri, beklentileri, özlemleri, üzüntüleri, iç çatışmaları, hayal kırıklıkları, çelişkileri yani bir bütün olarak ruhsal dünyalarının sunumudur. Buna göre roman kişilerinin iç dünyalarında olup bitenler, duygu ve düşünceleri, tepki ve tavır alışları, hayalleri, ince duyguları aktarılır. (Çetin, 2012: 174).

Edebî eser, hiç şüphesiz onu vücuda getiren yazarın hayatı ile tarihi ve sosyal çevresiyle de yakından ilgilidir. (Kaplan, 2016: 11) Hikâyeciler, şairlerin aksine, kendi “ben”lerinden çok “başkaları”ndan bahsederler. Bilhassa “insanlar arasındaki anlaşmazlık ve çatışma” hikâyede önemli bir yer tutar. (Kaplan, 2016: 12-13) Yazar, tüm bu unsurları hikâyelerinde işlerken toplumun psikolojisini, kişilerin duygu dünyaları ve toplumsal çatışmalar üzerinden ortaya koyar.

Gafur Gulam hikâyelerinin neredeyse tümünde toplumsal bir soruna parmak basmaktadır. Hikâyeler, daha çok insanların gündelik hayatta karşılaştıkları hadiseler ve bu hadiselerin kişilerin iç dünyalarında yarattığı yansımalar gösterilerek işlenmiştir.

Bu bağlamda Gulam, hikâyelerinde psikolojik ve toplumsal unsurlara sıklıkla yer vermiştir:

Bir tənçə bolib gürüngläşib, gözä çüvib öltirgän qız-cüvânlar qoyärdä-qoymäy Särvär hälädän ötgän gäplärdän hikâyä söylatmäqçi boldilər. (1/1) (Bir araya gelip sohbet edip, pamuk tiftikleyerek oturan kadınlar Särvär teyzeyi görür görmez eskilerden bir hikâyeye anlatmasını istediler).

Kadının çalışma hayatına katılımı, ev ekonomisine katkısı vurgulanmış, zorunlu çalışma eylemini, toplumsal etkinliklerle neşeli hale getirme işlenmiştir.

-Qurib ketsin öşä bemä'ni gäplär, işläringizni qılsäläring-çi, äylänäylär,- dedi. (1/3) (-“Bırakın bu boş lafları, işinizi yapın oyalanacağınıza” dedi).

Hiddet, kızgınlık, ani parlama duyguları ile eski toprak insanlar ve onların çalışmayı her şeyin üstünde tutan hayat görüşleri vurgulanmıştır.

Ānām köpinçä qoni-qoşnilärimizning toy, mä'rakä üy-rözğärläridägi yümüşlärigä qaräşib, ülardän nân, âş âlib kelib tirikçilikkä qaräşär edi, men bolsäm endi on yettidän on säkkizgä qadäm qoygän nävqırân qız edim. (1/16) (Annem konu komşuların düğün, ev işlerine yardım edip onlardan ekmek, aş alıp gelerek geçim sağladı, bense on yedisinden on sekizine adım atmakta olan genç bir kızdım).

Yoksulluk ve çaresizliğin işlendiği bölümde, 17-18 yaşlarında genç kız, annesinin komşuların evine temizliğe gittiğini ve onlardan aldığı ekmeği ve aşı yiyerek geçindiklerini anlatılmaktadır.

Qız mä'nä birävning xasmi qaçân bolsa häm öz tengi çıqsä, öräb-çirmäb âlib ketädi. (1/25) (Kız çocuğu evde misafir, ne vakit bir dengi kısmet çıksa ona varırdı).

Toplumun kadına bakışı bir gün evlenip gidecek olan kız çocuğunun evde misafir sayılması vurgulanmıştır.

Dädämning miyasidä häm meni erdä berişdän ilgäri ükalärimning qollärini "halälläb" âliş täşvişi kättäräq edi. (1/28) (Biçare babamın başında yeni ümitlerle beni evlendirmek, kardeşlerimi sünnet ettirmek gibi yeni arzular canlanmaya başladı).

Ana babanın kız çocuğunu evlendirmekten daha mühim bir vazifesi varsa, o da erkek çocukları sünnet ettirmektir. Bu durum her ana babanın hem vazifesi hem de hayattaki en büyük arzudur.

Bä'ziläri: (1/30)

-Rähmätqul äkä, töyni qaçân qilämiz? (1/31) Qaçân säbzi toğräymiz?- desälär, bä'ziläri biräntä sätilädigän närsäni dädämgä rökäç qilib: (1/32)

-Rähmätqul äkä, siz şuni âlib qoying, mänä, yäqındä hüdü hähläsä, başingizdä töyingiz bär. (1/33) Birär egilingizgä yäräb qälädi,- deyär ekänlär. (1/34)

Hättä bir küni mähälläning söfisi: (1/35)

-Rähmätqul, dāmlämizning yelkäläri häm qıçib qalgän emiş. (1/36) "Qaçân toy bolädi?" deb sürämäkdälär. (1/37) Bu yıl küzdän qalmäs, inşääblä,- deb dädämni mülzäm qilär ekänlär. (1/38) (-Bazıları, "Rähmätqul abi, düğünü ne zaman yapıyoruz?

Ne vakit yemekleri yapıyoruz?” derken, bazıları ise etrafta satılan herhangi bir şeyi babamın yüzüne vurup;

- “Rāhmätqul abi, sen bunu al bir kenara koy, malum yakında Allah nasip ederse başınızda düğün telaşı var. Bir işinize yarar” diyorlardı.

Hatta bir gün mahallenin sofusu;

-“Rāhmätqul, mollamızın omuzları kaşınıyormuş. Ne zaman olacak bu düğün?” diye soruyorlar” demişti).

Bu bölümde, toplumsal baskı mükemmel biçimde örneklenmiştir. Maddi durumu hiç iyi olmayan, zar zor geçinen aile, toplumun şaka yollu “sünnet düğünü” baskısına maruz kalmaktadır. İnsanlar, ailenin babasını her gördüklerinde bu meseleyi hatırlatarak utanmasına sebep olmaktadır. Toplumsal normlar, geçim sıkıntısının bile üzerinde tutulmaktadır.

Dädäm halqning tä'na-tävbäsidän zerikib, bir kün ähäm bilän mäslähät qıldilär. (1/39) Qandäy bolsa häm bir önqävini täpib, kişi körgändäy ärzü-häväsli toy ötkäziş niyätidä edilär. (1/40)

Ätäm bilän änäm öyläb-öyläb, äxiri Qäsimbäyväççädän birâr yüz ellik som qarz älişni ma'kul kördilär. (1/41) (Babam artık milletin lafindan sözünden sıkılıp bir gün anneme akıl danıştı. Bir imkânını buldukları an düğün yapma arzusundalardı. Babamla annem düşünüp taşınıp Qäsimbây'dan yüz elli som borç almayı uygun gördüler).

Toplum baskısının insanlar üzerindeki etkisinin işlendiği bu bölümde, ayıp etme korkusunun kişiyi utanma duygusuna sevkedişi açıkça ifade edilmektedir. Baskı ve dedikodunun kişileri ne şekilde etkilediği insanların lafindan bıkan babanın yoksulluğuna rağmen borç isteyerek sünnet yapma yoluna gidişi ile gözler önüne serilmektedir.

Ğanibäyväççäning kâşki niyätü sağ bolsä, dädäsi täpgänini köçä-köydä sävürüb yürädi, çäkki qilibsän, qızım,- dedi. (1/72) (-“Keşke Ğanibäyväç'in niyeti iyi olsa, babasının kazancını savurup duruyor, uygunsuz bir hareket yapma kızım” dedi).

Kahramanın içinden geçen niyet ve dilekler, yazarın bakış açısı ile yansıtılmıştır. Annenin kızına yaptığı uyarının altında, durumun bunun tam tersi olmasına dair özlemi

yatmaktadır. Aslında içten içe adamın niyetinin iyi olmasını dileyen ve kızını ona vermek isteyen annenin kendisiyle ve gerçeklerle çatışması yansıtılmaktadır.

Dädäm meni bir qâşîq âbi yovğân bilan hâzirgi erim Sadi xalfägü ergü berdi. (1/118) (Babam beni bir kaşık çorbaya şimdiki kocam Sadi Efendi'ye verdi).

Evin tek kızının yoksulluk sebebiyle sırf içecek bir kaşık çorbası var diye bir adama verilmesi konusunun ele alınması. Yoksul kişilerin hayatta hedeflediği amaçların ne denli küçük olduğu görülmekte ve bu insanların beklentileri ne yazık ki karın tokluğundan öteye gidememektedir.

Fäqat âtäm mening sizgü bârişimgä cindek könmäs emiş. (2/45) “*Polâtcân kättä âdämlärning bäläsi, biz kâmbäğal âdämlärmiz*”, *deyär emiş. (2/46)* (Fakat babam benim sana varmamı kabul etmiyor. “Polatcan büyük adamların çocuğu, biz yoksul adamlarız” diyor).

Şüphesiz her anne baba için evladı biriciktir, onları kendi gönüllerinde kimseye layık göremezler. Ancak bu bölümde yoksulluktan kaynaklanan aşağılık kompleksi ile kendi evladını bile zengin kişiye layık görememe duygusu açıkça yansıtılmıştır.

Zülfyäning “yâqimsiz” qılıqlärini körgändä Polâtcân: (2/57a)

-Men seni yaxşı tanıms ekänmän, yaxşı tanısmägän ekänmiz, Zülfyâ! (57b)
Bäribir, özingni-özing tärbiyälây älmäsäng, turmuşimizning âxiri xunuük bolädi, deydi. (2/58) (Polatcan Zülfye'nin çirkin giysisini görünce;

-“Ben seni iyi tanıyıyormuşum, iyi tanışmamışız Zülfye! Kendine çeki düzen vermezsen evliliğimizin sonu kötü olur” diyordu).

Aşağılama, kılık kıyafet ve maddi durumuna bakarak insanları yargılama konuları işlenmiştir. İnsanalar, bu gibi durumlarda sevdikleri kişiyi bile aşağılayabilmektedir. Burada, gencin sevdiği kadını bu sebepten, “onu almamakla” tehdit etmesiyle durum mükemmel biçimde örneklenmiştir.

Zülfyäning körkämligini yoqâtib yüzigü tüşgän dağlär häm ağırâyâq ekänini söyläydilär. (2/61) (Etrafta Zülfye'nin güzelliğinin yok olduğunu, yüzüne düşen kederin oldukça ağırlaştığı konuşuluyordu).

Burada insan psikolojisinin esere yansması görülmektedir. Yıpranmışlık, “yüzüne dağların düşmesi⁶” ile yansıtılmaktadır.

“*Xâtin başingiz bilän oqıb şähär âlib berär edingizmi?*” – *desä qaynänäsi*, “*Bir tödä boydâq kâmsâmällär içidä işläşinggä men râzi emäs!*” *deb Polatcân äytär edi.* (2/63) (Kayınvalidesi: “Kadın başına okuyup şehrli mi olacaksın?” diyordu. Polatcan da: “Bu genç parti üyelerinin arasında çalışmana razı değilim” diyordu).

Kadının ötekileştirilmesi, erkekle eşit görülmemesi, yerinin ev, işinin çocuk bakmak olduğu öngörüsü vurgulanmıştır. Aile bireylerinin kadın adına ve hakkında karar verme yetkisine sahip oluşu ve öz iradesinin dikkate alınmayışı işlenmektedir.

Yigitlär şundäydirlär. (2/74) Ulärning köngil baqateräk yäprâğidek ikki yüzli, kâptär bäläsidedek oynäb turädi. (2/75) (Erkekler böyledirler. Onların gönülleri, karakavak yaprağı gibi ikiyüzlü, güvercin yavrusu gibi oynaktır).

Erkeği kadından farklı bir yerde görme, ayrımcılık olgularının üzerinde durulmuştur. Toplumda, erkeğin olduğu gibi kabul görmesi, kadınlar gibi eleştirilmemesi vurgulanmıştır.

Qızlär qoli boz yigitlär başini vâsitälär bilän siläydi. (3/7) Faqat özläri riyekâr, muğambir. (3/8) Ulär bizning közlärdän bürälib qâçädilär, işvä bilän yaşirinädilär. (3/9) (Kızlar, yiğitlerin başlarını türlü bahanelerle okşardı. Fakat aslında onlar riyakâr, yalancı insanlardır. Onlar bize bakış atar, işve ile süzülürler.)

Kızlar, gönül okşayıcı, hoş tavırlarının ardında, yalancı, içten pazarlıklı ve riyakâr olmakla itham edilmektedir. Toplumun kadına olan bakışı, roman karakterlerinin psikolojik yansması ile gözler önüne serilmiştir.

...Täl bärğläri âqşâm şäbbädäsidadän ästä silkinädi “şitir” etär yäprâklär, bälki Mükärrämä ätingä: (3/17a) “Härmäng, döndıq qız”, degänläridir. (3/17b).

-Yaprakların hışırtısına psikolojik bir anlam yüklenmiş. İnsanoğlu sürekli umutlu hissetme ihtiyacı içerisindedir. Umutsuz hissettiği anda, doğadaki en ufak bir hareket ya da sestən bile mana çıkararak yeniden bir umuda tutunma ihtiyacı hisseder.

⁶ “Yüzüne dağların düşmesi”, kişinin yıpranması, bitkinliğinin yüzüne yansması. Türkiye Türkçesinde tam karşılığına rastlanmadı.

Bü gäp toğri, Mükärrämä xat bilmägänigä cüda ökinädi.(3/54) (Bu doğruydu, Mükärräm okuma yazma bilmediği için çok pişmandı.)

-Pişmanlık, kendinden utanma duygusu işlenmiştir. O dönem kadınlar, çoğunlukla okuma yazma bilmemektedir. Bu kadının üzerinde ağır bir yükür, bu sebeple kendinden utanmaktadır.

Âq qıldim, bündäy yetti nâmüsni yergay bükkän qızdän keçdim! (3/96) (Ant ettim, namusumuzu yerle bir eden kızdan vazgeçtim)!

-Kızgınlık ve üzüntünün birleşerek yarattığı büyük hüsrân ve bunun sonucunda isyanla içilen ant konu edilmiştir.

-Xudâyö İbäy cüvânnerg bölsin, qırqqa barmäy qırçinidän qırqılsin.(3/98) (İnşallah İbäy genç yaşında ölsün gitsin, kırkına varamasın).

-İnsan psikolojisinin dile dökülmesi, bir annenin kızgınlıkla ettiği beddua ile gözler önüne serilmiştir.

Mähällä-köydägilär bölsä, bü xabär başläb eşitilgändä hämmä ağızlaridän gülläb, Şâkir äkäni baş kötärrib yürä älmäydiğän qılgän edilär. (3/107a) (Bu haber duyulmaya başladığında mahalledekiler olayı ağızlarından düşürmeyerek, Şâkir abiyi başı dik yürüyemez hale getirdiler).

-Hâlihazırda üzüntü ve sıkıntı içinde olan baba, toplum baskısıyla utanç duyacak, insan içine çıkmayacak duruma düşürülmektedir.

Âsmân üzâq, yer qattıq. Qayerdä körgänleri bilän fäydäsiz. Bäribir, bärrib qızıgä ximâyät bölälmäydi. (3/108) (Gök sonsuz, dünya kocaman. Nerede gördükleri faydasız. Gidip kızına göz kulak olamıyordu).

-Çaresizlik ve kabulleniş bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilmektedir.

İlgäri teri tönini ters kiyib älgän Züläyhâ xälä bilän Şâkir äkä ästästä, bittäyü bittä ärzändä qızlälerini säğinä başlädilär. (3/112) (Deri kaftanını ters giymiş Züleyha teyze ile Şâkir amca yavaş yavaş biricik kızlarını özlemeye başladılar).

-Özlem duygusunun diğer tüm duyguların üzerinde olduğu, onca kızgınlıklarına rağmen, anne babanın evladından vazgeçememesi ve ona duydukları özlemle vurgulanmıştır.

-*Q aqındik, qız al aq, - deg nini e itdim. (3/146)* (-“Sarsıldık, kız” dediğini i ittim.)

-Doğacak bebeğin cinsiyetinin kız olduğunun öğrenilmesinin yarattığı “sarsıntı” işlenmiştir. Toplumun kız ve erkek çocukları arasında uyguladığı ayrımcılık tüm şeffaflığıyla ortaya konulmuştur.

Uning k zl ri meng  c da m layim termil r, g h  mend n  r zl g nd y i v  bil n s zilib ket r edi. (4/3) (Onun g zleri bana oldukça m layim bakıyor, bazen de bakışları mahzun bir işveyle benden s z l p ge iyordu.)

-Daha konuşmadan kızın bakışlarından mana  ıkaran gencin i inden ge enler ile insanoğlunun niyet okuma d rt s  işlenmiştir.

M mk n b l r ek n, kin d  k rg n v qe l rning f yd li t rm  g  k  iri  ker k, - dedim. (4/69) (Sinema hayata  rnek te kil edebilir, sinemada g rd klerimizden faydalı yanlarını hayata uygulamak gerek dedim).

-Psikolojik baskının bir t r  olan bilin altı politikası işlenmiştir.

Ba'zi, g pl rini i imd  “n fsil mr” deb tingl r edim. (4/89)

(Bazı laflarını “nefescesine” dinliyordum.)

-İ selleştirme ve yaşanan olayı kalbinin derinliklerinde hissetme duyguları ile kişinin duygu d nyası okuyucu ile paylaşılmaktadır.

Lekin bu qız mening  n  g nd y bolib q lg n qızımd n  n  g n  yax ir k k rin r edi.  d l tg  s z berib qoyg nimd n k p  kin r edim. (4/119) (Ancak bu kız benim ni anlı olduğum kızdan  ok daha iyi g r n yordu. Adalet’e verdiğim s zden pi man olmuşum.)

-Pi manlık, hayıflanma, aldatma ile zayıf karakterli kahraman karakteri yansıtılmaktadır.

U bizning id r g   zi   kelm y,  d l t t m nid n, mening xulqım,  d tim, b  qa x tin-qızl rg  qand y qar  im toğrisid  sin m q    n kelg n ek n... (4/127) (O, bizim idareye kendi iradesiyle gelmemi ti, Adalet tarafından benim huyumu,  detimi, ba ka kadın kızlara bakışımı sınamak i in g nderilmi ti.)

-İnsanın evleneceği kişiye dahi güvenemeyeceği ortaya konarak elindeki kişiden “daha iyisi”ni bulan insanın nankörlüğü ile güven duygusunun sarsılışı gözler önüne serilmiştir.

Bâşimdân qaynâk sîv qoyilgändäy gängräb qâldim.

Şärmändä boldim. (4/129)

(Başımdan aşağı kaynar sular döküldü. Rezil oldum.)

Yaptığı utanç verici olay neticesinde kişinin içerisinde bulunduğu duygu durumu yansıtılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİKÂYELERİN TRANSKRİPSİYONU ve TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI

3.1. Hikâyelerin Transkripsiyonu

1-Köngilsizning “Qılığı”

Bir tənçə bolib gürüngläşib, ğozä çüvib oltirgän qız-cüvânlär qoyärdä-qoymäy Särvär hâlädän ötgän gäplärdän hikâyä söylatmaqçı boldilär. (1) Särvär hâlâ qolidagi kösäkning ägzini yârär ekan, cävâb kütib tikilgän cüvânlargä qarädi-dä: (2)

-Qurib ketsin oşä bemä’ni gäplär, işläringizni qılsäläring-çi, äylänäylär,- dedi. (3) Bungä Mükämbärây unämäy: (4)

-Olär, hâlâ nimä qılärmiş, biz häm oşä, sizning başingizdän ötgän gäplärdän eşitib qoysäk,- dedi. (5)

Hänpâşşâ Mükämbärâygä qoşilib: (6)

-Äytä qäling, şunçä ädämning säzäsini bekärgä oldirmäng,- dedi. (7)

Särvär hâlâ oltirgän hâtin-qızlärgä bir tikilib äldi-dä: (8)

-Xayr, qani äytsäm äytäy,- dedi, lekin qulâkläringni sâlib, cim oltiräsizlär, birântäläläring qılt etib äqız açsäläring, hikâyä oşä yerdä ädäyi tämâm. (9) Mendän ginä qılmänglär, xopmi? (10)

-Xop, qani başläng. (11)

Särvär hâlâ hikâyasini başlädi: (12)

-Dädäm orâkçilikdä mıxçägärlik qılär edi. (13) Özi kämbäğal, yolğız qol ädäm edi. (14) Yänigä birântä şägird yâki xalfä sâlib işlätişgä qurbi yetmäs edi. (15) Änäm köpinçä qoni-qoşnilärimizning toy, ma’räkä üy-rözğärläridägi yumuşlärigä qaräşib, ulärdän nân, aş älib kelib tirikçilikkä qaräşär edi, men bolsäm endi on yettidän on säkkizgä qadäm qoygän nävqırân qız edim. (16) Bizning üy içimizdä mendän kiçik ikkitägina oğıl ükälärim bolsa häm, ulärning qolidän häli heç iş kelmäs edi. (17) Mähällämizdä bizdän üç qoşni näri Qäsimbây degän kättä pöyköpçi bolib, uning tört-beş cäydä kättä-kättä cüvâzläri gürçbâzärdä beş-ältitä dökänläri bolar edi. (18) Bolär här

häftädä vägän-vägän gürüçläрни Buhârâ tãmängä cönätib turär edilär. (19) Qäsimbâyning qol ästidä kämi ellikläb gümäştäläri, xızmatkârläri, şähärdän şähärgä qatnâvçı ädämläri bär edi. (20) Bulärning hämmä hisâb-kitâblärini toğriläydiğän bâyning ottiz beşlär çämäsidadı Ğänibâyväççä degän oğlı bär edi. (21)

Men kündan-kün ösdim. (22) Oğıl ükälärim häm ulğayib, boyläri çözilä başladı. (23) Dädäm beçäräning başidä yängi ümidlär, meni ergä beriş, ükälärimni sünnät qılış ärzu-haväslär üygänä başladı. (24)

Qız ma'nâ birävning xasmi qaçân bolsä häm öz tengi çıqsä, öräb-çirmäb älib ketädi. (25) Lekin oğıl bäläning işi qıyın. (26) Uni sünnät qılış, üylantiriş hammäsiga ham ätä-änä cävâbgär. (27) Dädämning miyäsidadä häm meni erdä berişdän ilgäri ukälärimning qollärini "halälläb" äliş täşvişi kättäräq edi. (28) Çünki kättä ukäm on ikkigä, kiçigi ongä kirib qalgänläridän mähällä-köydägi kişilär häm dädämni körgändä, nuqul şu toğridä söz açib, uyaltirär ekänlär. (29) Ba'ziläri: (30)

-Rähmätqul äkä, toyni qaçân qilämiz? (31) Qaçân säbzi toğräymiz?- desälär, ba'ziläri biräntä sätilädigän närsäni dädämğä rökäç qilib: (32)

-Rähmätqul äkä, siz şuni älib qoying, mänä, yäqındä hüdü hähläsä, başingizdä toyingiz bär. (33) Birär egilingizgä yäräb qälädi,- deyär ekänlär. (34)

Hättä bir küni mähälläning sofisi: (35)

-Rähmätqul, dämlämizning yelkäläri häm qıçib qalgän emiş. (36) "Qaçân toy bolädi?" deb surämäkdälär. (37) Bu yıl küzdän qalmäs, inşällä,- deb dädämni mülzäm qılär ekänlär. (38)

Dädäm halqning ta'nä-tävbäsidadän zerikib, bir kün ähäm bilän mäslähät qıldilär. (39) Qandäy bolsa häm bir önqävini täpib, kişi körgändäy ärzü-häväsli toy ötkäziş niyätidä edilär. (40)

Ätäm bilän änäm oyläb-oyläb, äxiri Qäsimbâyväççädän birär yüz ellik som qarz älişni ma'qul kördilär. (41)

Şu bilän dädäm ertäsiga bämädädän çıqqandän song toğri Qäsimbâyväççäning hävlisigä bärrib qarz sörämäkçi bolibdi. (42)

Qasimbâyväççä ävväligä: "Qolimdä naqd äkçäm yok, bergänim bilän vaqtidä uzalmäsdän uyalädigän bolmäng. (43) Siz bilän biz yönmä-yön qoşni, tağın ortämizgä

såvuqçilik tüşib, nări-beri gäpgä qâlmâylik” deb türli şartlar bilän veksalgä qol qoydirib, yüz ellik som bermâkçi bolibdi. (44) Bu puling yüz somi naqd âqçä, qâlgänigä öz cüvâzidän gürüç berär ekän, dädäm yüz ellik somgä xâr âygä beş som icärä töläşi lâzım ekän. (45)

Şu bilän üyimizdä hürsändçilik päydä boldi, Hämmaning âğzidä “toy-toy”, qavm-qarindâşlarımız “mübârak bolsın”gä kelä başladılar. (46) On beş küngä qâlmây dädäm oğıllarining qolini “hâlâllâb” âldi. (47) Sârvâr hâlâ sözini şu yergä yetkâzganidä qız-cüvânlärgä qarâb: (48)

-Boldi, qâqındıqlar, mening başımdän ötgäni şu,- dedi. (49)

Qız-cüvânlär çüvilläşib: (50)

-Olär, dädängizning toyi qursın, bizgä uning nimä qızığı bâr. (51) Qâlgänini äyting. (52) Gâpning mâyligi kelgändä tohtätmäng-dä, hâlâcân,- deyişdi. (53) Sârvâr hâlâ cilmayib turib sözgä başladı: (54)

-Ârädän bir neçä kün ötdi. (55) Bir kün bâyning üyidä xızmat qilib yürädigän Şafâät ämmä degän âqsâç ânämdän: “İşlärimgä âzrâq bâqışib yübârsın”, deb meni sörâb âlib çıqıb ketdi. (56) Men çıqdim. (57) Dädämning bâydan qarzlari boylädigän, bâyning üyidä bolädigän bütün mâvliyâtlärgä çıqıb, xızmat qılädigän bölüb qâldim. (58) Bârâ-bârâ: “ Kimsän, bâybüvântgän qâçäsämin!” deyişib Qâsimbâydan qâçmäydigän qılışdi. (59) Men bâyning üy yumuşlarini qılışgä köp çiqar edim. (60) Bir kün bâyning kättä hâtini mendän kâyib: (61)

-Sârvâr, ägär bizning üydägilärning hämmäsidadän häm qâçä berädigän bolsäng, bizning üygä çıqmâ, nâhâtki bittâyü bittä Ğanibâyvâççädän qâçsäng, xudägä şükür, u kiçkinä âdäm emäs. (62) Sendäylärgä zâr häm emäs,- dedi. (63)

Men bâyning oğli Ganibâyvâççägä sâlâm berib körindim. (64) Üyälänimdan qarâ tergä tüşib, yergä termilär edim. (65) Ğanibâyvâççä mengä cüdâ qattıq tikilib küldi-dä. (66)

Hä, Sârvâr xân, âmânmisiz, bäräkällä-bäräkällä kättä qız,- deb çıqıb ketdi. (67) Ğanibâyvâççaning xâtini Zümräd kelin âyi mâşhür bâyıldän İnâyâthâcihânning qızı bolib, unçä äytätürgän çirâyli emäs edi. (68) Ğanibâyvâççä ongä köp häm ıqı süyüb qarâmäs edi. (69) Şu vâchdän Ğanibâyvâççä kim köringän kişilärning xâtin-qızlarigä

äläyib yürär edi. (70) Men Ğanibâyväççägä köringänimi ânämğä äytgänimdä, ânäm kâyib: (71)

-Ğanibâyväççäning kâški niyäti sağ bolsä, dädäsi tãpgänini köçä-köydä sävürüb yürädi, çäkki qılıbsän, qızim,- dedi. (72)

Xayr, bir kün yänä Qâsimbâyning üyigä mehmanlär kelädigän bolgänidän, âqsâç meni çaqırıp ketdi. (73) Men ulärning keldi-ketdisining köplidigän zerikib, çıqmây degän edim häm-kü, biräk dädäm beçäräning yüz-hâtirini qilib çıqışğä mäcbür boldim. (74) Men çıqqanımdä, bâyning üyigä heç qandây mehman kelişining äsäri bolmây, üydä hättä bâyning hâtinläri xäm, kelinläri xäm yoq edilär. (75) Äksâç meni äyläb älib çıqqan ekän. Şafâät ämmä mengä ilcâyib: (76)

-Äppâq âyimlär bilän kelinläri nax köç-köränläri bilän qudälärining üyigä ziyofättä ketişdi. (77) Äbdufättâh Ğulcädän qaytgän ekän, bu kün u yergä hämmä yığılgän. (78) Bâybâbâng häm oşä yerdä. (79) Bügün sen bilän men yolgiz üyning bekäsimiz, he-he-he. (80)

Men mäydä-çüydäni süriştirib oltirmây, hävli yüzälärini süpüriş-sidirişğä başladim. (81) Qâzân-tâvâqlärni yuvdim, Şafâät ämmä bu päytlärdä üy içlärinä yığıştirib yürär edi. (82) Men äriq läbidä sâmvärning külini tükär edim. (83) Şafâät ämmä bâyning kiçik hâtinining üyidän: (84)

-Särvär, xay Särvär, âpäng äylänsin, bärüb kelin äyingning üyini sen yığıştirib qoyä qâl, kâški u âyimxânim ölgürlär birävgä öz yüklärini ärtmäkçiläb yürmäsälar,- dedi. (85)

Men “xop” dedim-dä, süpürgini kötärib, Ğanibâyväççäning hâtinining üyigä kirdim. (86) Toğridän häm, üy yığıştirilmägän, kelinning bütün pärdâz-ändâz buyumläri, yeçgän kiyim-keçäkläri yer bilän bittä bolib, üy yüzäsida çaçilib yetär edi. (87) Hättä ürinläri häm yığılmägän edi. (88) Mening yaşligim, nâdänligim qursin, könglimğa şu päytdä bir pärdâz qılış kelib qalıb, kelinning äynäsining yenigä kelib qalıb, üpäelik, sürmäläri bilän qâş-közlärinni pärdâz qılmâqqa başladim. (89) Şafâät ämmä üyning eşiğini açib, kelib mengä qarädi-dä, kemşik tişlärinä ircäytirib: (90)

-Hä, qız ölmägür, xeç kim yoğida pärdâz-ändâzingni qilib qâl, täğin er älib qaçib ketmäsin,- deb eşikni yeşib çıqıp ketdi. (91)

Men uning ârquasidän külib qaldim. Şu tâbdä birdän üy içidän: (92)

-Särvär, - degän tãvuş işitdim. (93) Yüräгим örmäqqa başlädi. Ätrãfgä köz yügürtirib, heç kimni tãpã älmädim.(94) Tağın: (95)

-Särvär, pärdãz qılmäsäng häm çirãylisän, - dedi häligi ävãz. (96) Yält etib qaräsäm, Ğanibãyvãççä taxmãndän zãrdivãlni qayirib, mengä cilmãyib turär edi. (97) Men, “vãydãd” deb eşik tãmãngä yürürdim. (98) Qaräsäm, eşik årqasidän zãncirlãngän edi. (99)

Şãfãät ämmä bilän Ğanibãyvãççä birikib, meni şundäy qolgä tüşirmãkçi bölgänlerini päyqadim. (100) Qãçib qutulışgä birãrtä eşik qıdırär edim. (101) Ğanibãyvãççä taxmãndän tüşä kelib, qolimni maqkãm uşlädi. (102)

-Särvär, bãri bir, qãçib qurtulã älmãysän. (103) Özing yaxşı özingä hãtin qilib älämãn, - dedi. (104)

Bu çãqdã, o öz sözlärini boğilib-boğilib, yutãqıb sözlär edi. (105) Men yığlädim. (106) Heç ilãcim qãlmãdi. (107)

Särvär xãlä öz sözini şu yergä keltirgãndä bir uh tãrtib qoydi vã közigä yãş älib: (108)

-Yüzimgä sãvuq suv sepib, Şãfãät ämmä özingä keltirgãndä, Ğanibãyvãççä yoq, men bir pulluk ädãm bolgän edim, - dedi. (109)

Bütün bir tãnçä xãtinlär bir-birlãrigä qarãşib äldilär dã: (110)

-Keling, hãlä, sãdãğayi köz yãşingiz ketsin, ötgän işdän tüş yaxşı, qãlgänini gäpiring, keyin nimä boldi, - dedilär. (111)

-Qãqındıqlär, keyin nimä bölär edi, - dedi Särvär hãlä, - dädämning bãydan äqçä älgänigä bir yılçä bolgän bolsä häm bir tiyin töläy älgäni yoq edi. (112) Bãy nãtariüsdän ädãm bilän kelib, üyimizni hätlãtdi. (113) Mähällä-köyning nãrxı bilän hävlimizni bãy özigä bir yüz yetmiş beş somgä qãldirdi. (114) Bãyning dädãmdägi haqı icãrãsi bilän ikki yüz ottiz beş som bolär ekan. (115) Qãlgän ältmiş som pulni dädãmgä zãkãtgä üşãtdi. (116) Biz öz üyimizni bãygä tãpşirib, köçlãrimizni ärtmãqlãb, mãnã şu yergä kelib qãldik. (117) Dädãm meni bir qãşiq äbi yãlgãn bilan hãzirgi erim Sadi xalfägä ergä berdi. (118) Şundän song, küyev, qayin ätã çãrikãrlık qilib, bizni bãqmãqqa başlädilär. (119) Biz häm qoni-qoşnining xızmatini qilib, ulãrgä qarãşär edik. (120)

Mänä hâzir bolsä, âtam-ânäm ölib ketdilär. (121) Sa'di äkängiz yer islâhâtidä Qâsimbâyning yerini egälläb, mâl-mülkli boldi. (122) Ükälärim pâççasining yenedä yerdämçi. Qâsimbây ölib, Ğanibâyvâççä şâhârdä âyoq çötkälär emiş, yeri hükümât tãmânidän böläşib berilgän, deb eşitgän bolsäm häm, ällâzâmânlärdän buyân körgänim yoq, - deb Sârvâr hâlâ sözini tügätädi. (123)

Bütün xâtinlär Sârvâr xäläning hikâyäsi üstidä gäpirä-gäpirä bir qançä ğozäni çüvib qoygänlärini bilmäy qâldilär. (124)

Men äyämning yânbâşigä süyänib, piş-piş uyqugä ketgän edim. (125)

2-Püç Ümidlär

-Zülfüyä, negä bir dârsigä keç qâldingiz? (1)

-Bâğimizgä mehmanlär kelgän edi. (2)

-Bâğdä hâzir nimä häm bâr, heç nimä pişmägän, tüşmägän bolsä? (3)

-Vây öläy, âldin pişädigän çilläki şâftâliçi? (3) Qıp-qızıl ânârdek nişânä körsätgän. (4)

-Şunâqami, qani yüring, dârsigä kirämiz. (5)

-Hâzir nimä dârs? (6)

-Täbiiyet. (7)

-Bây ölsin, ädäbiyet emäsmi? (8)

-Yoq, o törtinçi sâätdä. (9)

Bulär dârsigä kirib ketdilär. (10) Sinf bölmäsi qandäy baxtli. (11) Zülfüyälär, Qumrinisälär, Âynisälär uning quçâgidä... (12)

-Polâtçân, keçägi rapârtni yâzib täyyârlädingizmi? (13)

-Men hâzir yâzä başläymän. (14)

-Sâät 9 yärimgä yetkâziş keräk edi-kü. (15)

-Ertä bilän tâbim kelişmäy keçrâq qâldim. (16)

-Negä undäy boldi? (17)

-Şamälläğän bolsäm keräk. (18)

-Yiğit kişigä köyläkçän yürüş yäräşmäydi. Yâzâ başlängiz, idâradän kişi kelib qâlsä uyälämiz. (19)

Yâşlikning şundây-şundây hikâyäläri, dâstânläri bolädi. (20) Yıllâr, åylâr ötädi. (21) Gâhâ birâvlärning sır saqlängän drämäläri, kättä-kiçikning eng sevgän ermägi, ba'zân hämmäning ermäk hälläri özgälärning sırläri bolib saqlänädi. (22)

Zülfiyä- Polätcân. (23) Ulâr ikki yıldän beri xat âlib, xat berişädilär. (24)

Polätcân yâzgändä: (25a)

“Gülim, bülbülim Zülfiyä! (25b)

Yänä bir märtä äytämän, men seni sevämän. (26) Biz birgä turmuş qurämiz. (27) Men seni heç kimdä bolmägän ısq, tâzâ sevgi bilän sevämän. (28) Ägär bizning turmuş qurışimiz sening oquvçilik dävringdä bolsä, işântirä âlämäñki, bu ungä xaläl bermäs. (29) Bälki men sengä yârdämçi bolärmän. (30) Hâzirgidän köra yuqârirâq mäktäblärdä yâşligimizning cüdä bâhâr kezläridä birgä bâğlängän bir dâstâ lälädây birgä-birgä oqırmiz. (31) Bizning bärävâr kelgän bu istägimizgä heç kim qarşı kelä âlmäs. (32) Toğrisi, sen häm hâzirgi këmbäğäl yâşâşdän dürüstginä häyâtgä köçäsän. (33)

Qızärmä! (34)

Bizdän kelgüsi üçün sağlâm tuyâqlâr bolädi. (35) Biz xursänd âiläning ângli âtä-âñäläri bolämiz”, - deb yâzädi Polätcân.” (36)

Şu sözlär, şu sözlärdän bâylängän güldästälär Polätcânning här gälgi muhâbbät xatidä yâzilädilär. (37) Hättâ pâçtäl'ân qızçäning nonâqligi bilän mäktâb müdiräsi tãmânidän uşlängän kânvert, Zülfiyägä qarätä Polätcândän yubârilgän här gälgi sözlärning täkrâri edi. (38)

Zülfiyä häm yâzädi, ul häm heç kimgä äytmägän, hättâ âynägä qarâb özigä äytsä, özi çöçiydigän sözlärni yâzädi : (39a)

“Polätcân! (39b)

Xatingizni âldim. (40) Birâv bilib qâlmäsın, deb cävâb yâzib bolgunçâ entikib ölib boldim. (41)

To'gri, men ham sizni... (42) Faqat atam mening sizga barişimga cindek konmas emiş. (43) "Polatcan kattä adamlarning balasi, biz kambagäl adamlarmiz", deyär emiş. (44) Tunav kungi bir xatingizda: "Siz kamsamalkasiz, royhatdan otsäk boldi", degän edingiz. (45) Bu maslahatta men razi. (46) Faqat turmuş marasimi siz äytganca tezdän bolmasdan, bir neça vaqtlardan song bolsä ekän, deyär edim (47). Negäki, hazir äyni darslarimizning gurillab turgän vaqti, yaceykadan iş bergänlar, işlamasam bolmaydi. (48) Tagin ozingiz biläsiz", - deb yazadi Zulfiya. (49)

Polatcan yangi kisi, yangi turmuş kisi. (50) Ul har narsada yangilik qidiradi. (51) Tapis-tutib kelgan narsalarini "yangicha" sarf qilishni istaydi. (52) Zulfiya, har qanchä yangi zaman guli bolib, osib-ungän bolsä ham, baribir, ul eski ailada tugilgan. (53) Shuning uchun Zulfiyada Polatcan qidirgan "yangilik" tapilmaydi. (54) Zulfiyaning "yaqimsiz" qiliqlarini korganda Polatcan: (55a)

-Men seni yaxshi tanimas ekänman, yaxshi tanismagan ekänmiz, Zulfiya! (55b) Baribir, ozingni-ozing tarbiyalay almäsang, turmuşimizning axiri xunuk boladi, deydi. (56)

Manä, yaqinda Zulfiyaning Polatcan bilan bir turmuş qurganiga ikki yil toladi. (57) Tezdän ularning balalari boladi. (58) Zulfiyaning korkamligini yoqatib yuziga tushgan daglar ham agirayaq ekänini soylaydilar. (59) Aslida Zulfiya, ergä cıqqan künidan baslab ayagi "agirlasgan", maktabga siyrak qatnab, yaceyke maclislariga yaceykadan berilgan islargä qayrilib qaralmagan edi. (60) "Xatin basingiz bilan oqib shahr alib barar edingizmi?" – desä qaynanesi, "Bir toda boydaq kamsamallar icida islasingga men razi emas!" deb Polatcan äytär edi. (61) Zulfiya endi allaqachanlar sevgän yaceykasi, maktabi, kongil qoyib islagän islaridan bir züvalä hamirdek acratilgan edi. (62) Polatcan isga ketganda, kün boyi turmuş iki-cikirlari bilan üyde oralib qaladi Zulfiya. (63)

Polatcanning anasi xudacoygina, mülâyim xatin. (64) U öz kelinining oziga oxşagan aq yuz, abroli bolishini istaydi. U qarindas-uruqlarning uyida boladigan mavliyatlarga Zulfiyaning dasturxanda kulça, bir bütün nimitä bilan aldigä tushib, kimsän, Polatcanning xatini, Xayrinisa ammäning kelini bolib bapishini tilaydi. (65) Kezi kelganda, arzimagan narsalarni bahana qilib, Zulfiyani chaqib aladi. (66)

-Oğlim beçârâning sizdän küygâniçâ bâr, kimsân, Äzizxocâ bâyning kelini bolsängiz, âxır, nimä qılârmış, siz hâm mundâq âyâk başlıq bolâ qâlsängiz?! (67) Äxır, yâqindâ bâlâ ânâsi bolâsız, qızım! – deydi. (68)

Polâtcân bilân Zülfiyâning turmuşlâri şundây köngilsiz, kündän-küngâ muhâbbâtlâri sâvib barmâkdâ. (69) Qars ikki qoldân çıqadi. Zülfiyâ qandây sevsin, erkâlängändâ – cerkiş, yâlinib-yâlvârgändâ – siltâş âlâdi Polâtcândân. (70)

Yigitlâr şundâydirâlar. (71) Ulârning köngil baqaterâk yâprâğidek ikki yüzli, kâptâr bâlâsidek oynâb turâdi. (72) Ulârning muhâbbâti cälâ köpigidek bir nâfâsli, qalândârdek hâr eşikni qâqib yürâdi. (73) Gül öz yeridâ köp körkâm, sevib üzâdilâr, maqtâb kökrâklâridâ kezdirâdilâr. (74) Solib sârgâygändâ qoqqısdân âyâq âstigâ tâşlâydilâr. (75)

Zülfiyâning bittâyü bittâsi, ârzândâsi, yâlgız söylâşâdigâni, ermâgi Sâlix. (76) U Sâlixni cüdâ sevâdi. (77) Polâtcân âllânârsâlârdân râncib, hâftâlârçâ üygâ qaytmâgändâ âlti âylik oğılçâsi Sâlihning kiçkinâniğâ cilmâyişi, ânâsi Zülfiyâni cüda quvântirâdi. (78) Bağrigâ bâsgändâ bütün qayğulârinu unutâdi. (79) Ätigi Sâlix deb yârim keçâlârdâ yulduz sâneb çıqadi. (80) Yoq, yığlâgändâ âvutib yâşâydi hâzir. (81)

Polâtcân “oğlim bâr” deb bâlki içdân quvânâr. (82) Ähyân-âhyândâ bir kelib qâlsâ: (83)

-Kişigâ uxlâşgâ erk bermâysân. (84) Bâlängning âvâzini öçir! (85) Emiz! – deb Zülfiyâni cerkiydi. (86)

* * *

Mânâ bugün Polâtcân eşikdân âçiq yüz, şirin söz, bundân ikki yillâr ilgârigi oynâqı közlâri bilân qaytgân edi. (87) Sâlihcân hâm birinci mârtebâ Polâtcânning qollâridâ tâlpinib, ikki cüft iliq öpişlâr bilân siylängân edi. (88) Negâdir, Polâtcânning âğzidân yânâ bir mârtebâ şirin gâplârini eşitdi Zülfiyâning qulâqlâri. (89) Zülfiyâ mâmnün qarâşlâr bilân erigâ termilib, xorsinib âldi. (90) Bu çâq nârigi âyvânçâ lâbidâ bir cüft müsîdâ kü-külâşâr edilâr. (91) Xayrinisâ ämmâ hâm oğli Polâtcânning başidâ pârvânâ edi. (92) Polâtcân Zülfiyâgâ toliq bir köz tikib, üygâ imlâb qâş uçirdi. (93) İkkâv kirib ketdilâr. (94) Zülfiyâ tizzâsigâ Sâlihni qoyib, erining gâpigâ qulâq âsdi. (95)

Polâtcân yân çöntâgidân qâğâz sâlingân kârmânni âlib, tört büklängân bir qâğâzni âçâr ekân, tınıq âvâz bilân: (96a)

-Zülfiyâ, - dedi, - biz ikki yil boyidâ turmuşning türli âğırlıqlarını birgâ tårtib, ümr ötkâzib keldik... (96b)

Zülfiyâning köz âldilâri tumânlânib, yergâ tikildilâr, Polâtcânning başlângıç sözlâridân xunük ma'nâlâr çıqargânlârdır bâlki. (97)

-Âradâ tötidek oğılçägâ hâm egâ boldik. (98) Keçirâsân, ba'zân men sengâ âğır muâmâlâlârdâ hâm boldim. (99)

Sâlih Polâtcângâ qarâb külâr, tâlpinâr, âllânimâlârni ğuvillâb söylâmâqçı bolâr edi. (100) Zülfiyâning közlâridân âqqan qayğuli betlâridân ârıqçâlâr âçib, gilâmgâ dumânlândilâr. (101)

- Men, ortâqlârimning yârdâmi bilân, bir âmâllâb âkrugimizgâ kelgân râzverstkâ boyiçâ Mâskvâgâ oqışgâ cönâmâqçimân. (102) U yerdâ eng âzi tört yillâr bolsâm kerâk, bu müddâtdâ âlbâttâ sen... (103)

Polâtcân sözini tûgâtmâdi. (104) Zülfiyâ ciddiy, fâqat âsâbilâşgân âhâng bilân: (105a)

-Polâtcân! – dedi. (105b) – Biz ilgâriği va'dâlârgâ körâ birgâ oqırmız. (106) Bizni bir-birimizdân heç kim âctârâlmâs. (107)

Polâtcân cim qâldi, lekin birdân seslânib, dedi: (108)

-Toğri, faqat u tilâklârimizgâ bâlâmiz xalâqıt berâdi. (109) Mûsâfir yurtidâ âilâ qurib turiş bir tâlây qıyinçiliklârgâ, nâqulâyliklârgâ sâbâb bolâdi. (110) Bâri bir, sen mendân âcrâlib qâlgâningdâ hâm bâlâng bilân özinggâ yetârli mıqdârdâ nâfâqa âlib turâsân. (111)

Zülfiyâ yâşli közlâri bilân Polâtcângâ qarâb: (112a)

- Uyâtsiz, âldâmçi! – dedi. (112b)

Üyni, Sâlihcânning “âddâ, dâddâ”sini hisâbgâ âlmâgândâ, çimlik çülğagân edi. (113) Polâtcân qolidâgi royxat – şu'bâning tâlâq vâraqasini Zülfiyâgâ uzâtdi. (114)

Üç âydân keyin Zülfiyâ Polâtcândân xat âldi: (115a)

“Zülfiyâ! (115b)

Keçiräsän, studentlik xayâti özinggä ma'lüm, älgän äqçäm bilän bir özim keçinä älmäymän. (116) Binäbärin, Sâlihning äqçä (näfäqa)sini häm şu çäqqaça yubärä älmädim. (117) Bundän bu yäqqa häm yubärişgä iqtidârim yoq. (118) Sengä işänç bolsin deb mäktäbdän älgän sprävkämni yubârdim. (119) Sengä vä Sâlihgä sälâm bilän: Polätcân". (120)

3-Qızälâq

-Bây olsun, âni, zängâri ipäkdän bir qatim häm qâlmäbdi, bärğlärigä nimä tikämän? (1)

-Gülâs tikä qâl. (2)

-Olär, bärğgä gülâs kelişmäydi-kü? (3)

-Munçä likängläb älib bolmäsäng, bázärdä tüşging kelâyâtgängä oxşaydi-yä, kız ölgür. (4)

-Yük... axır, bolmägändän keyin nimä qılây? (5)

... Qızläarning köngli – çevär qollär iräqı döppigä gülbeyâr güncälärini çätir ekän, qaysi baxtli yiğit başidä yäşnäşini özidän ötkäzärmikän? (6)

Qızlär qoli böz yigitlär başini väsitalär bilän siläydi. (7) Faqat özläri riyekâr, muğambir. (8) Ulär bizning közlärdän burälib qaçädilär, işvä bilän yaşirinädilär. (9)

Çärsilär, qıyıqlär bähänäsi bilän qızläarning äq biläkläri öspirinlä beligä çulğänmäydimi, beqasäm tonläri üç iplik ciyäkläri-çi, qızlär tikmägänmi ülärni! (10) Yigitlär yelkäsidä körkäm qızläarning billür bärmaqläridäy qoruq ulär. (11)

Mükärrämä qızil baxmäl döppigä gülbeyâr güncälärini çätidi. (12) Eng irgi sännaxni nuqrädäy tişläri bilän üzär ekän, bir xorsinib qoydi. (13) Uzun, gäccäk kiprikläri bir kötäriilib, qalirğaç qanâtidäy qayrilmä qaşläri bilän äpâq-çäpâq boldi-da, bir päsäyib, pästki qâbâqlärigä ögürmäday tizildi...(14)

-Äyi, häy äyi, qayçingiz qayerdä? (15)

-Qutiçämning içidä. (16)

...Tâl bärğläri äqşâm şäbbädäsüdän ästä silkinädi "şitir" etär yäprâklär, bälki Mükärrämä ätingä: "Härmäng, dondıq qız", degänläridir. (17)

Åşxånä, tərəfdä üymäläşib yürgän Züläyhâ xälä eşik tãmängä qarädi-dä: (18a)

-Mükärrämä, qarä-çi, biräv eşikdän möräläyetibdi, - dedi. (18b)

Mükärrämä säl tüzätinib, öyläk eşigä bårdi. (19) Undä ikkitä nâma'lüm xâtinlär yöv qaräşi bilän, bir-birlärini türtib, Mükärrämäy bilän körışdilär. (20) Mükärrämä qızlär ädätiçä yelkäsini tütüdi. (21) Xâtinlär dän qarirâğı Mükärrämäni sözgä sâlmâqçi bolib: (22a)

-Äylänä qälây, biz Qunğırâq pâlvaning üyini qıdırib yürübmiz, şuyäkin âradä bolsä, dâräk bersängiz, - dedi. (22b)

-Qaysi Qonğırâq pâlün, bizdän bir güzär nâridä Zümrad xälä degän bir parixân bâr, bu örtädä unaqangi kişi yoq-kü, - dedi Mükärrämä. (23) Sözgä ortä yöşraq begänä xâtin äraläşdi: (24a)

-Bây ölsin. (24b) Bizlär ädäşib kelib qâlibmiz-dä, âtinçaxân. (25)

-Bu kimning üyi? (26)

Mükärrämä cävâb berişgä endiginä âğzini cüftlägän edi, Züläyhâ xälä: (27a)

-Mükärräm, olär kim ekän? (27b) Gäpläri bolsä bu yoqqa leib söylây qâlsinlär, - dedi. (28) Mükärrämä yaş xâtinning bängiçä kol yubârib: (29)

-Yüring içkäriğä, xälä, - deb qıstây başladı. (30)

Här ikki begänä xâtin bir-birävläriğä qaräşib âldilär-dä: (31)

-Yoq, äylänây biyrân qız, işimiz zârür edi, - deb häyrläşib, eşikkä çıqıb ketdilär. (32) Mükärrämä ulärning ârquasidän târ köçädän tâ kattä köçägäçä közätib qâldi, Züläyhâ xälä Mükärrämädän: (33a)

-Nimä ekän? (33b) Nimä işläri bâr ekän? – deb sörädi. (34)

-Pâlvan qıdırib yürgän yolâvçilärdir, - dedi-da, Mükärrämägä qaräb ilcäyib qoydi. (35) Mükärrämä bilib-bilmäslikkâ sâlib, yüzini çetgä ögirdi. (36)

...Qızlär toy künläri yığlärmiş, sâvçi kelsä quvânädi-kü, qızlär köçägä çıqqändä negä ätläs kiyädi – buni xâtinlär körsin, bu vâqeälär boz boydâqlär qulâğığä ilişsin, deb. (36) Xınälär muhâbbät qolini öpiş üçün yerdän baş kötärädi. (37) Yigitlärning bahârdäy quvnâq läbläri qızlär dän öpiş soräsä, “yyät” deydilär, üyätsiz keksälär. (38)

Zülāyhā xālā Mükārrāmāni yer-kökkā işānmaydi. (39) Bittāyü bittā qızimning nāmi bulğanmāsin, mendān ketgāndān keyin, tāpişgāni bilān qoşā qarisin”, deydi. (40)

Zülāyhā xālā yālgānçi, “Qızimning nāmi bulğanmāsin” degāniğā Mükārrāmā rāzi. (41) “Qāğāzdāgi qanddāy āsrāymān”, degāniçā Mükārrāmā işānādi. (42) Faqat: “Tāpişgāni bilān qoşā qarisin, degāni yālgān: bungā bebürd bolmāsin”, desā, Mükārrāmāni İbāygā bersin. (43) Mükārrāmā İbāy bilān āllaqaçānāq tāpişgān. (44) Bir tālāy vaqtdān beri bir-birāvlāri ni ārzu qilādi. (44) Hār bittā ninā urgāndā, İbāy esigā kelib turādi. (45)

Āyisining hār gāni yelgān. (46) Mükārrāmā bāyāgi xātinlāri ni tānimāydimi? (47) Ulāri ni biri İbāyning qoşnisi biri İbāyning kelināyisi ekānini bilmāydimi? (48) Hāmmāsini bilādi. (49) Olāri ni nimā üçün kelgānlāri ni hām bilādi. (50) Lekin heç kimgā āytmāydi. (51) İbāy hām: “Heç kimgā āytmā”, degān, bulāri ni sōzlāri şundāy bōlgān. (52)

İbāy bir kün ungā cūdā rāst gāpni gāpirgān edi, u: “ Mükārrāmā, sizning xat bilmāgāningiz cūdā yemān-dā, bolmāsā xat bilān men sizgā ānçā gāplāri ni örgātār edim”, degān edi. (53) Bu gāp toğri, Mükārrāmā xat bilmāgāniğā cūdā ökinādi. (54) Ānāsi Zülāyhā xālā bekārdān-bekārgā uni “Mükārrāmā ātin”, deb çāqirāsi. (55) Bungā Mükārrāmā cūdā ökinādi. (56) U qandāy qilsin, ātāsi kāmāğāl kāsib bolsā, tāpgāni üy-rōzgārgā yetmāsā, ānāsining yānidā dōppi tikib ātāsiğā yerdāmlāşmāsā bolmāsā. (57)

Āyniqsā, İbāyning bir gāpi Mükārrāmāning heç esidān çiqmāydi. (58) U: “Mükārrāmā, ātā-ānāngizning āldigā bir-ikki mārātābā sāvçi yübārāmān. (59) Bersālār, bergānlāri, bolmāsā bāşqa iş qilāmiz”, degān edi. (60)

“Nimā iş ekān-ā, ü? (61) Ātām bilān ānām rāncimāydidān bolsālār boldikü-yā”, deb oylāydi Mükārrāmā... (62)

* * *

...İlk sāxār. (63) Tāngdān dārāk yoq. (64) Quruq, yoqimli mābādā. (65) Çāllār sāhārdā turib, ötgān ümrlāri ni qıdirār emişlār. (66) Bāmdādğā ketārdā āytgān āşülālāri hām oşā yigitlikdā āytib tūgātilmāgān yürāk dārdlāri emiş. (67) Şuning üçün müngli, zāvālli bir qaltirāş emiş... (68)

Xorazlär cüda pāk bir kuş. (69) Sähär “ qoq-qu-qu” däri aqllärgä puxtälik, dillärgä sevinç, biläklärgä küç bağışläydi. (70) Ulär här sähär “qaq” qoş ärqali uzâq qarindâşlärigä sālâm yubârär emiş... (71)

Zührâ yulduzi hām sähärni cüdä sevär emiş. (72) Özgä yulduzlärining qıstâşlärigä qarämây, hämmädän keyin sähärni âlib, song bātär emiş. (73)

Kärvânlärgä eng ünümlü öol sähärdä. (74) Ulärni uzâq mänzillärgä Zührâ yulduzi küzätib qoyädi. (75) Zührâ yulduzining yürägi kärvân tüyäsining qonğırâğı bilän bäräbär ürär emiş. (76) Güdâk... (77)

Güdâk kişilärning sähär ayğâqlığı, toğrisi, iktidar na’räsi. (78) Qädirlär tingläydi birinci güdâkni. (79)

Qâvâğı qalınlar rāhädä bolädilär bu çâqdä. (80)

Pâyezd hām özigä yetgän tinimsiz. (81) U üzlüksiz işläydi.(82) U här sähär, bir zäfär, milliänlärning ünümlü säfäridän nida qılädi. (83)

Şildir etib ikki tābaqali eşikning zānciri tüşdi. (84)

-Endi keldingizmi? (85)

-İkki sâätdä boldi. (86) - Qani, yürä beringiz. (87)

-Säl tühtäng. (88)

-Hä, yänä mäslähät aynidimi? (89)

-Yoq, yüklärimni âlämän. (90)

-Heç nimä keräk emäs. (91)

-Şunçäki, ärzimäs mäydä-çöydä. (92)

-Pärāncisiz-ä? (93)

-Xop. (94)

İkki minüt dän song ikki kişi şaşıl niç yürişlər bilän âldinmä-ketin ketä başlädi... (95)

* * *

Âq qıldim, bundäy yetti nāmusni yergay bükkän qızdän keçdim! (96)

-Qoying, äylänäy, qayerdä bolsä häm sağ bölsin. (97)

-Xudâyö İbây cüvân-märg bolsin, qırqqa barmäy qırçınıdän qırqılsin. (98)

Mükärrämä ämmäsining üyigä mehmândârçilikkä ketgänçä, İbây bilän qaçgän. (99) Bu xabärin Zülâyhâ xälä birinci eşitgändä, ävväligä äyyühännâs sâlib yıǵladı. (100) Özini ötgä-çoqqa ürdi. (101) Eng äxiri, çârasız qâlgänidän keyin, özini-özi yupätib, qızı Mükärrämäni “âq” qıldı. (102) Biräv Mükärrämä toǵrisidä söyläsä, yuqarıdägi sözlärni qaytarädigän boldi. (103)

Ätäsi Şâkir äkä häm qaytarädigän bu xabärni birinci eşitgändä, duyöning tostopâlänini çiqargän, İbâylärning üyigä bärrib başigä kötärgän edi. (104) Heç nimä iş çiqarä älmägänidän keyin, “duâyi bäd” qilib, özini tinçitgän edi. (105)

Mähällä-köydägilär bolsä, bü xabär başläb eşitilgändä hämmä äǵızlaridän gülläb, Şâkir äkäni baş kötärib yürä älmäydidigän qılğän edilär. (106) Keyin-keyin Şâkir äkäni yanä özläri yupätib: (107a)

-Keling, Mäşâkiri xafâ bölmäng, hämmä äyb zämânäning “nâcüyâ”ligidä, hükümätimizning özi şundaqa işlärgä yol qoygändäy keyin, kimdän ginä qıläsiz, - degän edilär. (107b)

Ba’zilär: İbây bilän bir açıq xâtinni qaçgän künläri ertä bilän Xâvâsdä kördik”, desälär, ba’zilär Ändicändä İbâygä oxşagän bir yigitni äkädäy bir kâsib ädämğä – äsmân uzâq, yer qattıq. (108) Qayerdä körgänläri bilän fâydäsiz. (109) Bäri bir, bärrib qızıgä ximâyät bolâlmäydi. (110)

Bu vâqeädän song yıllar ötdi. (111) İlgäri teri tonini ters kiyib älgän Zülâyhâ xälä bilän Şâkir äkä ästästä, bittäyü bittä ärzändä qızläriini sağınä başlädilär. (112) Gâpdän gâp urinib, şu vâqea esgä tüşgändä erxâtin köz yaşı qilib: (113a)

-Qayerdä bolsälär häm sağ bolsinlär. (113b) Bizgä bir mundâq dârâkläri ma’lüm bolsä bäs, - deydigän boldilär. (114) Gâh Zülâyhâ xälä Şâkir äkägä zärdä qilib: (115a)

-Men başdä sizgä aytdim. (115b) İbây güldäy bälä, dedim. (116) Qızimizgä şundän başkä münäsib yiğit yoq, dedim. (117) Hämmä işni siz qıldingiz, - deb yıǵläsä, ba’zidä Şâkir äkä: (118a)

-Sen, äbläh, xâtin, qızimizning tengi İbäy emäs, deb berdirmäding, käl bolmäsä, kör bolmäsä, xat-sävädli, hükümät xızmetidä, kimsän, mullä İbäy bolsä deb ming märtäbä äytdim. (118b) Unämäding. (119) Endi cäzzängni tart, - deb Züläyhâ xälägä zähräsini sâçädi.(120)

Xulläsi, ätä-änä färzändläri Mükärrämäni bir körişgä müştâq, xaddän ziyäd sağingänlär. (121)

Ätä-änälär bir cüft pärrextä müsiçälär. (122) Ulär, tuxumlärimiz pälägdä bolmäsin, deydlär. (123)

Heç qaysi erkäläş äq süt bergän änä şäfqatigä tengläşmäydi. (124) Änälär östirib, ündirgünçä tärtgän mäşaqqatläri üçün hürmät egäläri. (125) Hämmä änälär häm keläcäk boğın yärätüvçi. (126) Hämmä änälär häm cämiyät ma'büdäläri. (127)

Köz päytidä mähällä kâmissiyäsi Şâkir äkä qoşni bäläsini çaqirib, bu xatning haqiqatigä tüşündi. (128) Bu xat Ändicân şähäridä sağ-sälämät, esän-ämân turuvçi küyövi – İbäy bilän qızı Mükärrämädän ekän. (129) Ulär hâzir birgä-birgä, tâtuvlik bilän yaşab türär ekänlär. (130) Mükärrämä yüklü ekän. (131) “Ätä-änäm äldidä tuğsam”, deyär ekän. (132) Tağın: “Ätä-änäm yüzlärigä äyoq tiräb, şundäy işläрни qılğänimdä yüzim şuvut”, deyär ekän. (133) Buning üçün küyöv bilän Mükärrämä üzr soräbdilär. (134) “Bolär iş boldi, keçiringiz”, debdilär. (135) Endilikdä Şâkir äkälärdän bir xat bolsä, tezdän kelär emişlär... (136)

Şâkir äkä bilän Züläyhâ xälä bu xatin yığläy-yığläy tinglägän edilär. (137) Xat tümäm bolgändän keyin, Şâkir äkä közini bärigä ärtib: (138a)

-Xudâ äq yol bersin, - dedi. (139) Büngä Züläyhâ xälä: (140a)

-Kâşki edi-yä, äylänäy här üç canin sälämät körä älsäm, - dedi. (140b)

Oşä küniyoq Ändicängä xat yâzdirdilär. (141) Ärädän on beş künçä ötar-ötmäs Şâkir äkäning üyidä toy. (142) Bütün mähällä-köydä: “İbäylär kelgän emiş”, degän dâvruq boldi. (143) Bundän keyin nimä boldi, bilmädim. (144) Bir häftçädän keyin eşikläridän ötib ketäyätgänimdä Şafäät gümbäzning: (144a)

-Äylänäy Züläyhâ, näbirä qutluğ bolsin. (144b) Oğilmi, hälvâ? – degänigä, Züläyhâ xäläning parti-piyädä: (145a)

-Qâqındik, qızälâq, - degänini eşitdim. (146)

4-Yigit

Men uni birinci märtä kinâ kässäsi âldidä âçeredä kördim. (1) Yähşi bilar edimki, şundäy suluv qızlar bizdä cüdä siyräk bolädi. (2) Uning közläri mengä cüdä müläyim termilər, gâhâ mendän äräzlägändäy işvä bilän sözilib ketär edi. (3) U âçeredi mendän âr qarâqdä bolgänidän, göyâ uning tâlmä nazik vücüdi şu mäşaqatdän räncigändäy körinär edi. (4) Gävdäläri ügürligini gâh çäp, gâh ong äyâqlärigä sâlib, bir qoli bilän tâlgän belini uşläb, äzâb çekib turışigä cüdä açındim. (5) Şu qızginäni özimgä râm qilib, âçered bälâsidän qutqazişni cäzm qıldim. (6) Mendän âldin turgän bir öspirinçäning yelkäsigä sekin türtdim: (7a)

-Ortâq, äfv etäsiz, men sizning ârqangizdä, ornimgä ehtiyât bolingi hâzir kelämän, - deb sekin qatârdän sirgilib çıqdim. (7b) Qızning röpärsidä zälgä qoyilgän tüväkdägi gülning bärgläri oynäb qızgä tikilä başlädim. (8) Qızning däydi bâqışläri mengä tüşkän ediki, men häm ädämlärgä şipşirtmäy turib, çäp közimni häzilkäşlik bilän qısıb qoydim. (9) Qız mengä bir hömräyib qarädi-dä, yüzini çirttä teskärigä burdi. (10) Men bu çâq uning hâlini ta'qıb qılär edim. (11)

Men sekin başkä yâqqa qaräb, köz qırlärimin qızgä tiksäm, qız yänä mengä qarädi. (12) Men tağın bir märägäbä ungä qaräb ong közimni qısıb qoydim. (13) Qız bu gäl aççıqlandı. (14) Mengä näfrät bilän qaräy başlädi. (15) Mäzmuni, kinâ körişdän häm bezâr boldi şekilli, qatârdän çıqıb, eşikkä qaräb yol sâldi. (16) Men epçillik qilib undän ilgärirâq eşikkä çıqdim. (17) Kättä elektr çirâgi tägidä qızni kütä başlädim. (18)

Qız çıqar-çiqmäs yänä mengä közi tüşdi. (19) Men bu gäl häm zerikmäy köz qısışdä dövâm qıldim. (20) Qız endi ğazablänib tikkä âldimgä keldi: (21a)

-Siz qandäy şärmsiz kişisiz, men hâzir militsiyä çağırämän. (21b) Siz meni kim deb öylädingiz?! – deb doq urä başlädi. (22)

Pävrâ qılmädim. (23) Qızning betigä cüdä ma'nâli vä uluğvârlık bilän tikildim. (24)

-Äft etäsiz, sizgä nimä yâmânlik qıldim? (25) Mendän sizgä qandäy xurmätsizlik vä şäkkâklik ötdi cänim? – dedim. (26)

Qız ocärlık bilän cävâb berdi: (27a)

-Bilämän, siz yigitlär cüdä “påk” boläsiz. (27b) Sizning ädäbingizni räyân militsiyäsiginä berä âlädi. (28) Kim körgängä köz qısib yüräsiz-dä, tağın “günâhim nimä” emiş... (29)

Men beihtiyâr qahqahâ sâlib külib yübârdim. (30) Qız ungä sâri ğicinâr edi. (31) Ätrâfdägi ädämlär häm bizning mâcârâgä älängläy bâşlägän edilär. (32)

-Äfv etäsiz, döndıq qız, - dedim, - ägâr mendän köz qısgänim üçün xafâ bolgän bolgängiz, bekârgä xafâ bolibsiz. (33) Äyting-çi, şu közlär menikimi, siznikimi? (34)

Qız cüdä cähl bilan? (35)

-Sizniki älbättä, bu betämiz, behâyâ közlär meniki bolä älmäydi, - dedi. (36)

-Bälli, mâdâmki, şu közlär meniki ekän, açib yumış häm mening ıxtiyârimdä. (37) İstäsäm, çäpini, istesäm, ongini açib yumä âlämän. (38) Sizning heç qandäy dählingiz bolişi mümkün emäs. (39) Bälki şu qılıq mengä tuğmä ädät bolib qalgändir? (40) Özim häm egälik qılâ âl bir işgä siz qandäy qilib burduq berä âläsiz? (41a) – dedim vä şu bâhänä bilän közlärimni pir-pir açib yumdim. (41b)

Qız xünâv böldi, çidämädi, âxırı: (42a)

-Äcâyib kişi, - dedi- dä, külib yübârdi. (42b)

-Uning bü karâşmäli tabässümläri meni mäftün qıldı. (43) Qızgä yaqınraq bârdim. (44)

-Cänim, - dedim, - ägâr mümkün bolär ekän, zärdäni qoysängiz. (45) Bilämän, siz häm kinâgä kirmâqçısiz. (46) Qız bälälärgä açereddä turış nâqulây häm nâmünäsib. (47) Ägâr icâzät bersängiz, här ikkâvimiz üçün bilet âlsäm. (48)

Qız oylâb qâldi. (49) Men ğâlib kelgänlärdäy mağrur termilib, ätrâfidä girgittân bolär edim. (50) Qız râzi boldi. (51) Pörim hämyânçäsini kâvlâb, üç-tört tängäni sänây bâşlädi: (52a)

-Säbr qiling, bäre bir men sizgä öz yänimdän bilet âlib berä älmäymän. (52b) Lekin bittä üç çervänlik aqçâm bâr, mengä şuni mäydälâş keräk. (53) Siz mengä häli beräsiz, - deb kässägä yügürdim. (54) Açered häm kelib qalgän ekän, dârrâv biletni âlib, qızning yänigä keldim. (55) Vaqtıni kütib zäldä äylänä bâşlädik. (56) Men ungä birâr stäkän çây yaxud limânäd içişni täklif qıldim. (57) Ävväligä unämädi... (58) Qıstâqlâb

äräng unätдим. (59) Limânäd içdik, älmä yedik. (60) Şu ârädä qongırâq urildi, içkärigä kirdik. (61)

Kinä mühäbbätdän bähş qılädigän bolgänidän cüdä dürüst, äyniqsä mengä qârâm edi. (62) Äldingi tört pârdädä âşiq beçârä köp äzâb-uqubätlär tärtär edi. (63) Pârdä ortäläridä kinädä körgänlärimizdän müzâkärä qılışâr edik. (64) U mengä köprâq fâciälär körişni yâqtirgänini äytdi. (65) Men ungä külgini yâqtirgänimni äytdim. (66) Söz âräsidadä: (67a)

-Kinâ – ibrät. (68) Mümkün bolâr ekän, kinädä körgän vâqeälärning fâydäli tãmânläri turmuşgä köçiriş keräk, - dedim. (69) Qız bu fikrimni ma'qullädi. (70) Äxirgi ältinçi pârdädä âşiq öz ma'şuqasigä yeşitib, öpişmäqdä edilâr. (71) Bu päytdä mening qolim qoşni stuldägi qızning beligä ätib, uni özimgä tärtär edim. (72) Qız mening yât qolimni türtib täşläb, bundäy yerdä şu qılıqning yärämäsliğini äytib kâyidi. (73) Men: Kinâ – ibrät, degänimdä, “ma'qul”, degän edingiz-kü”, - dedim. (74) U yoqdän-bu yoqdän gäpirib uni yüpätдим. (75) Üzr äytdim, yäräşdik. (76)

Kinä tãmâm bolgändä säät ön ikkilärdän âşib qalgän edi. (77) Qızni küzätib qoyişni iltimäs qıldim. (78) Köndi, yol-yoläkây sözläşib ketdik. (79)

U hâzir dâyâlik kursidä oqır ekän. (80) Äkäsî Gässtraxdä xızmätdä, ätäsi çâl, ânäsi ölgän ekän. (81) Äti Ädälät ekän. (82) Men cüdä şux yiğit emişmân. (83) Mendäy zükkä yigitni ümridä birinci märtä köräyätgän emiş. (84) Men hiyläkâr emişmân. (85) Uning özi häm şux ädämlärni yâqtirâr emiş... (86)

Xulläs, men ungä cüdä yoqâr emişmân. (87)

Qız şu gäplärni sözlägändä mengä qaymâqdäy yâqâr edi. (88) Ba'zi, gäplärini içimdä “näfsiläm” deb tinglâr edim. (89) Ädi-bädi äytişib, qızning üyigä yetib bârgänimizni häm bilmäy qâlibmiz. (90)

Şu vâqeädän keyin men u bilän kinälärgä bärädigän bolib qâldim. (91) Bir kün äkäsî bilän täniştirdi. (92) Bir häftädän mol körişmäsäk sağınışädigän, ârâçârä xat häm yâzişädigän boldik. (93)

Toğrisi, bir kün gäpdän gäp urinib, bir-birävimiz bilän turmuş qurışgä söz berişdik. (94) Bir-birimizdän rancimäy, toy künlärini säbrsizlik bilän kütä başladik... (95)

Men bugün idarədə keçəgi məclis qərarını xunab bolib köçirib otirar edim. (96)
Saat üçgə yaqınləşib, xızmat vaqti həm tügəlləb qəlgən edi. (97) Eşikdən yaşginə,
sölimginə bir qız kelib: (98a)

-Umərav şu yerdəmilər? – deb sorədi. (98b) Bildimki, meni izləb yüribdi. (99)
Özimgə uluğvərlək berib, göyə işgə şonğib ketgənlərdəy sipəlik bilən otirəverdim. (100)

Qız əldimgə keldi: (101)

-Əft etəsiz. (102) Bəqicən Umərav siz boləsizmi? – deb sorədi. (103)

-Keling, xızmat? – dedim. (104) Qız mənə cilməyib qərədi-də: (105a)

-Əgər mümkün bolsə mənə ictiməiy əhvəlimning dehqənliyi, kəmbəğəl bir
kişining qızı ekənligim toğrisidə bir sprəvkə yəzdirib bəsəngiz, - dedi. (105b)

Men mət bölüb, dilimdə: “Bu yer-kü səliq idarəsi, men şu yerdə işləymən, səliq
idarəsindən yət bir kişining ictiməiy əhvəli toğrisidə unğə sprəvkə bəriş mümkünmi?” –
deb oylər edim. (106)

Əvvəligə ikkiləndim, keyin şundəy bir dilbərning sözini ikki qılməslik üçün:
(107a)

-Bugün iş vaqti tügədi, mümkün bolsə ertəgə kelsəngiz, - dedim. (108)

Qız həm müminginə ekən, unədi. (109) Burilib çıqıb ketəyətğən edi, men
işlərimni yığıştirib, pəykəmni qoltıqləb, ərkəsindən yetib əldim. (110)

Unğə u yəq-bu yəqdən, sprəvkəning niməgə kerək bolib qəlgənindən surəqlər
berib, cavəblərini tingləb bərdim. (111) Ərədən beş minutçə ötər-ötməs, mənə uning
istərəsi issiq körinib, unğə tāmən könglim ənçəginə suv içib qəldi. (112) Bəşqa
dünyələrdən gəpgə səldim. (113) Həmməsigə həm cöyələk cavəblər bərər edi. (114)
Uning bu qadər burrəliyi mənə cüdə mə’qul boldi. (115)

-Ertəgə keling, işingizni toğriləb bərəmən, - deb yənə tə’kidlədim. (116)

Ertəsigə keldi. (117) Yoq nərsələri bəhənə qilib bugün həm sprəvkə bərmədim.
(118) Ləkin bu qız mənə unəşgəndəy bolib qəlgən qızimdən ənçəginə yaxşirək
kərinər edi. (119) Ədələtgə söz berib qoygənimdən kəp ökinər edim. (120)

Bir həftəgəçə əldəb, bir künü kinəgə qıldim, unədi. (121) Ədələt bilən bolğən
muəmələlərnin kəpini onğə həm işlətdim. (122) Kinədən song uyigə eltib koydim.

(123) Ārādān bir neçā künlār ötdi. (124) Ādālāt esdān çıqa bāşlādi. (125) Bir kün gāpdān gāp çıqıb, u mengā bütün sirlārini āytib söldi. (126)

U bizning idārāgā öziçā kelmāy, Ādālāt tāmānidān, mening xulqım, ādātim, bāşqa xātin-qızlārgā qandāy qarāşim toğrisidā sināmāq üçün kelgān ekān... (127)

Bāşimdān qaynāk suv qoyilgāndāy gāngrāb qāldim. (128)

Şārmāndā boldim. (129)

Sınāldim. Sınādilār axır... (130)

5-Sāāt

Pul tāpib, aql tāpmāgānsiz, dādāsi, - desā: (1a)

-Yoq, xātin, sen bilmāysān, bütün kün qıdirib, şundān puxtārāğini tāpā ālmādim. (1b) Sirkārligini qarā. (2) Bunaqa boyāq İrvitdā hām yoq. (3) Kōrinişgā āmmā kōrimsiz, sen bilān mengā neçāğli çinıqqan bolsin, dedim. (4)

Bütün cāncāl bittā tūnūkā pātnis ūstidā. (5)

Nişānbāy ākā dūnyā kōrgān kişi. (6) Cūdābirdāy cān. (7) U hār nārsāni ālgāndā, būgūn-ertādān kōrā bālā çaqalārigā merās bolib qālišini oylāydi. (8) U ziynātni yāqtirmāydi. (9) Bālālārigā kiyim-keçāk ālgāndā hām bāzzāzlikdān kōrā, eski bāzārni ma'qul kōrādi. (10) Ūçrāsā sālātivār, bolmāsā gāzinādān çıqqan kācinni buyumlārni ālādi. (11) Ārzānrāq nimāiki kōrinsā, “Āxırı bir kün kārimgā yārāydi-kū”, deb xarid qilādi. (12) Uning bisātidā qırq şāmlı butxānā qandili, kättā çüyān qumğān, Māllaxān zāmānāsīdān qālgān mānqaldān, beş gāzdān molrāq dārbāzlārning arqāni, uç pudlik gir, kāvüşning bir pāy qālipi singāri kūdālik āddiy turmuşdā cūdā kām ūçrāydigān nārsālār tāpilādi. (13)

Nişānbāy ākā bulārning hār bittāsini kōzining āqu qārāsīdāy e'tibār bilān saqlādi. (14) Hār bittāsini bir mülk deb hisāblāydi. (15)

Āynıqsā, Nikālāy zāmānāsīdān qālgān buyumlārni mıqtılikdā, tepsā-tebrānmās, muzbāltālikdā maqtāydi. (16) Ūyidāgi ikkitā ālmā gülli piyālāni kōrgāndā: (17a)

-Xātin, buni qarā, bāççağar Nikālāyning māli xop māhkām bolār edi-dā, āvāzini, cārānglāşini qarā, cānān-ā cānān, - deydi. (17b) Kāftigā ātqazib, bir-ikki çertib-çertib qoyādi. (18)

Sâatni cüdä ärzimägän bähägä âldi. (19) Bâzârdä sâatni kôtärib yürgän “xâzyäykä” xâtinni körgändä: “Beçârä, açlık-toqlık, zârur bolgändir. (20) Bolmäsä şundäy bir mülkin qoldän çıqarib bolädimi?” – deb dilidän ötkäzib, “xâzyäykä” gä rahmi kelgän edi. (21)

-Seninki, xâzyäykä, meniki müsürmängä siylâv yäsäydi, - deb sâvdäläşä yâtgändä: “Ägär şu bähägä bersä, zâncirining puli, bir cüft qadaq tâşi bilän sâatning özi suv tekin”, deb oylägän edi. (22)

Dârhaqiqat, Nişânbây äkä sâatni cüdä tekingä âldi. (23) Ätigi ikki som qırq tiyin, oylâş keräk: ikki som qırq tiyingä – şu ärzimägän bähägä kättäkân bir mülk – yürüb turgän kâkküli sâat! (24)

Nişânbây äkä sâatni üygä keltirib, ikki taxmâning ortäsigä qâqdi. (25) Zâncirini toğrilâb küngä qarâdi: “Tahminän qıyâm bolgän bolsä keräk, bu zâmândä top âtmäsäki, vaqtin bilsäng”, deb göngürlâb millärini ön ikkigä keltirib, sâatni yürgizdi. (26) Bu tâbdä sâatdän âsmân räng töti yöyi, kiçkinä totiquş, özidän kiçik eşikçäsüdän çıqıb on ikki märtäbä kâkkülâb yübarmäsini! (27) Nişânbây äkä bälälärdäy quvânil ketdi. (28) Äldidä heç kim bolmägänidän küyindi. (29) “Körsä-çi märdi xudâ bu äcâyib mülkin”, deb iztirâbländi. (30) Sâat kâftgirining här bârib kelişi Nişânbây äkäning yüräk tepişi bilän ölçälär edi. (31)

Nişânbây äkä oşä küni bu ärzân bähâli nâv xarid mälning iştiyâqıdä kün keç bolgänini hâmbilmäy qâldi. (32) Yâtâr âldidä sâatdä muhâbbät bilän bir qarâdi-dä: (33a)

-Toxtä, özimizdä mezân turib, mizâcimiz me'yörini bilmägänimiz yaxşı bolmäs, - dedi. (33b) Çâp qoli bilän ong qolining bilädigän oşlâb, tamir urişini sâat yürüşi bilän ölçämâqçı boldi. (34)

U tâcribakâr hâkimlärdän: “Tändürüst kişining tamir tepişi här daqıqagä âltmişdän yetmiş beşgäçä bolğay”, deb eşitgän edi. (35) Birâq Nişânbây äkäning tämir tepişi birinci sänägändä bir yüz beş, ikkinçi sänägändä toqsân säkkiztä çıqqan edi. (36) “Yâ Bâhâvâddin bälâgärdän, - dedi Nişânbây äkä, - yâ sâat râsmänä sâatlärdän bir yarım hissä süst yürädi, yâki mening sihâtim ye'tidâldä emäs. (37) Bu yängi mülkning xursândligigä tämir tepişim pärişân, här xâldä, sâatning kâkküsü âlti qıçqırgändä uyğânsäm, bâmâd nâmâzigä cämââtdän keräk”, deb uyqugä ketdi. (38)

...Kättä bir mäscid emiş, uning bäländ minârasi emiş, peştâqığä kättä bir säät ilingän emiş, bu säät märhum Nişânbây äkädän mäscidgä vaqf qılıngän emiş. (39) Sâli âşpâz bilän Kârim qâri bu säätgä räşk bilän qarâr emişlär, ortägä Vâli kirib, qâlgän emiş-dä, “bu säät dingä xılâf, tepäsidadä bibi Märyämning sürati bâr”, der emiş, bämäslähät säätini ilingän yerdän pästgä tüşirib, bibi Märyämni boynidän piçâq bilän çizib, şâr’an hâlälläb älgän emişlär, şu päytdä säätini sätgän xâzyäykä xâtin kelib qâlgän emiş-dä, Nişânbây äkâni quçaqlab öpär emiş. (40) “Mäniki färiştä bu säätini sengä xudây berdi”, der emiş. (41) Nişânbây äkâ häm färiştäni quçaqlab öpib yıglär emiş. (42) İnnäykeyin, şu tâbdä bir müfsidiş bolgän emiş-dä, Nişânbây äkâning tähâräti ketgän emiş, säätning bibi Märyämi cânli bolib qâlgän emiş-dä zäncirdän äsilib yergä tüşgän emiş, bibi Märyäm äyâğidän bir pây kâfşini yeçib Nişânbây äkägä “Mening kâfşimsizning kâfşingizgä ädâş bölibdi”, - der emiş, şu päytdä kättä gâvmiş sigir kelib qâlgän emiş-dä, Nişânbây äkâning äğzi-burnini yälär emiş, tili cüdä issiq emiş, sigirning näfäsi Nişânbây äkâni boğib yubârgän emiş. (43) Sigirni “ Xoş, cânibâr”, deb häydäyâtgändä äsmändän yänä bir färiştä bittä çinni käsä şärbät kötarib uçib ketäyâtgän emiş, şärbätdän Nişânbây äkâning äğzigä bir qultumçä äğdärgän emiş, şärbät şor emiş... (44)

Nişânbây äkâ şärbättä tämşänib turib uyğänib qâldi. (45) Uylab qaräsä, säätning iştioâqı bilän yâtär äldidä nâsni tüfläş häm esidän çıqqan ekän. (46) Ne köz bilän körsin, säät toxtab qâlibdir. (47) Xâtinini türtib uyğätidi: (48)

-Çirâqni, yoq, äbläh, qarä-çi, säät nimägä çıqıllämäydi, câyidämi? (49)

Er-xâtin turib säätgä qarädilär. (50) Säät “qazâyı äsmâniy”gä uçrâgän, milläriñing körsätüvigä qarägändä bulär uxlägändän yârim säätlär ötar-ötmäs toxtägän ekän. (51)

Nişânbây äkâning fiğâni fäläkkä çıqdi. (52) Gâh xâtinining uyqusi qattıqlıgdän, gâh mâl sätgän “xâzyäykä”dän kâyib, säätini ornätgän yeridän älib, ustâb üzärmänlikkä tüşdi. (53)

Er-xâtin sähârgäçä bu muämmâ mürvätlärgä ünnäsälär häm säätini yürgiziş qıyın boldi. (54) Nişânbây äkâ çärçädi. (55) Säätini beâzâr tåkçägä yâttızib, xâtinini Büvâydägä qarädi vä: (56a)

-Änäsi, biläsänmi,- dedi,-hâzirgi mällarning hämmäsi mört, qadimgi puxtä mallar qayâqdä deysän. (56b)

Häfsäläläri pir bolib, här ikkäv häyrli keçäning qalgän tüşläri köriş üçün uyqudä ketdilär. (57)

Nişänbây äkäning qalgän tüşläri, hämmäsi deyarli buzilgän buyumlär üstidä edi. (58)

Nişänbây äkä nämâzdän qaytgändä säätäni keçäsi ornätulgän câyidä yürüb turgän häldä kördi. (59) Tääccübländi. (60) Xätinidän sorädi. (61) Xätin ortänçä oğlidän kâyib: (62a)

-Sälim tüzätädi, şunçälik, qoy, buzäsän, däädäng kelsä urişädi, desäm häm qulâq sälmäy, u yağını ağdärib, bu yağını ağdärib şundäy qıldı,-dedi. (62b)

Nişänbây äkä içidän sevinsä häm, yüzidä oğligä qarış ätälik zorävänligini körsätüş üçün: (63)

-Sälim, häy Sälim, buni nimä qılding? (64)

-Tüzätädim, däädä. (65)

-Sengä kim örgätädi buni? (66)

-Rus dämlämiz. (67)

-Rus dämläng,- dedi Nişänbây äkä. (68) -Senläarning mäktäbingdä şundaqa temir tersäkni oqıtmäsä, bismillâ örgätärmidi, yoqâl közimdän, zümräşä, -dedi vä ârqaşigä qaräb külib qoydi. (69)

6-Çärbâzarçı

Men uni cüdä yaş vaqtlärimdän buyän täniymän. (1) Olgunçä yüräksiz ekänini häm bilämän. (2) Bir kün mähällämizdä xävli körädigän däktâr keldi. (3) Ähmäd-sedâv bu âvâzäni eşitişi bilän yürägi qınıdän çıqıb, behoş bolib qalıbdı. (4) Betigä suv purkâb özigä keltiribdilär. (5) Säbäbi: üydä kir öräsi yoq ekän. (6)

Ähmäd-sedâb inqılâbgäçä väfürüş edi. (7) Songgi päytlärdä dökän-dästgähni yığıştirib, çärbâzarçı boldi. (8) U qol kelgän närsäning hämmäsi bilän sävdâ qılädi. (9) Fäydälärlük qaysi mning üstidä yahşi bolsa, oşängä qaräb ağadi. (10) Bir vaqtlär şirävâr närsälärlük bâzäri çaqqân boldi. (11) U därrâv ättärvâr buyumlärni yığıştirib,

dästmâyägä nâvvât, qand, pârvärdä xarid qıldı. (12) Şirävârlıknıng bâzâri olgân edi, tayyâr köyläk-iştân, paxtalık şım, yâvlıqlâr bilân sävdâ qılâ başladı. (13) Häm mä nârsälärgä häm xaridâr tâpilmägändä, “Şârâiti iymân”, täsbeh, hurmâ vä duâ yâzilgân qâğâzlâr bilân qışlâqmâ-qışlâq yürdi. (14) Ümirining âxırgı pâytlärigä yänä ättârivâr mäblağlâr bilân kün keçirdi. (15)

U öz kâsbinıng här pällädä özgärib turışıgä qapâmây, xaridârni özigä oğdirıışgä epçil. (16) Şirävâr nârsälâr bilân sävdâ qılâyâtgändä: (17)

-Läbingizni läbingizgä päybänd qılâdi. (18) Tâbingizni me'yârigä keltirsä pul bering. (19) Qandäşä xor, äzämät! – deydi. (20)

Täyyâr kiyim-keçäklâr bilân âldi-sâtdi qılğändä, mäbâdâ siz birârtä nârsäning bähâsini sorâb qâlsängiz, bälâgä qâlâsiz. (21) Mäsälân, birârtä dehqân kelib: (22a)

-Mänä bu şiming neçä pul? – deb qâlsä boldi. (22b) Xaridârni yergä otqazâdi. (23) Qolidägi şimgä iştânbâğ taqadi. (24) Sorâvçining âyâğıdân mähsisini tårtâdi. (25) Şimni kiydirâdi. (26) Äğâr cüssäsığä mâs kelsä: (27)

-Ölmäng, kipâyi mâl âlgändäy bolâsiz, sizgä cüdä otirdi, çâkläri häm ikki qaytädân tikilgân, puxtä. (28) Bir ümr tepkilâb kiygändä häm, äsl mâl-dä, tāmām bolmäydi. (29) Xayr, sizgä nâsib qılğân ekân, yaxşilikkä buyursin, - deydi. (30)

Xaridâr nârx sorâydi. (31) Ähmäd-sedâb ungä bir qarâb âlädi-dä. (32)

-Endi gâp puldä emäs. (33) Mâli hâzirgi mâllärdän emäs, yängängizning bisâtidä, qadimdân qâlgân edi. (34) Ätäylâb özimgä tiktirgân edim, sâl târ keldi. (35) Siz özimizniki – yetti som beräsiz, - deydi. (36) Xaridâr çöçib şimni yeçä başlâsâ, qolini uşlâb toxtâtâdi-dä: (37a)

-Xayr, xayr, qani, şaşmäng, siz qançä beräsiz? – deydi. (37b) Xullâsi, xaridârning u yâğıdân ötib, bu yâğıdân ötib şimni sâtâdi. (38)

“Şârâiti iymân”, täsbeh, duâ qâğâzläri sâtğändä häm u cüdä biyrân. (39)

-Mäkkädän kelgäni ätigi ikki dänä edi, bittäsini nâyläclikdân sâtämân, - deydi täsbehni körsätib. (40) – Endi häm basilsin-çi, qadrigä yetgân müsülmängä sâtämân, - deydi. (41) “Şârâyti iymân” ni sorâlsä. (42) – Şağamdâni şärif, çâruqı şärif, misvâqı şärif, - deydi pälaxsâ süratli duâ qâğâz sâtğändä. (43)

Ättârivâr buyumlârgä xaridâr bolsängiz, u bittä âynämi, târâqmi, saqıçmi – nimä bolsä häm, sizgä yaxşı mâl ekänini maqtây-maqtây nârx äytädi. (44) Siz kâmigä soräsängiz, qolingizdän mâlni târtib âladida, câhl bilän: (45)

-Yür-yür, ukä, kââperätivgä bâr. (46) Kâşki, u yerdän bundâq nârsä tâpâ âlsäng. (47) Seni âdâm deb cöyâlik nârx äytgän edim, - deydi. (48)

Ähmäd-sedâb kââperätiv bilän heç çiqışâ âlmäydi. (49) Yürädigä kââperätivgä qariş raqâbât öti gürilläydi. (50) Kündän-küngä qışlâqlârdä açilâyâtgän kââperätivlârni, ulârgä qatâr üymälâşgän dehqânlârni körib, âdâmlârdän insaf ketdi, deb dilidän ötkäzädi. (51) Ägär birâr kişi uning âldidä kââperätivdän söz açsä: (52a)

-Eçkini öz âyâğıdän, qoyni häm öz âyâğıdän âsâdilâr. (52b) Sengä ikki pul: bittäsi ong, bittäsi sol. (53) Ong yol qâlib, sol yol bilän kââperätivdän sävdâ qılsäng, cüzâsini köra beräsän. (54) Uning bütün mâli bizdän âlingän nâlâgdän, - deydi. (55)

Uni här dârm yelkägä kötârgän xurcuni bilän âtrâf qışlâqlârdä bâzâr künlâri köriş mümkün. (56) Cumä – Cumâbâzârdä, şänbä – Yärmârkädä, yâkşänbä – Eski Tâşkent qışlâgdä, düşänbä – Töytepädä, seşänbä – Qâvunçi, çârşänbä – Çinâz, päyşänbä – Telâv vä hâkâzâ. (57)

Biz Cumâbâzârgä yaqın qışlâqdä Muhämmädcân degän ortâğımızning yerigä çıqdik. (58) Ätrâfni äylänib zerikkânimizdän song, ortâqlâr bilän qışlâk bâzârini tâmâşâ qılgâni çiqışni ma'qul kördik. (59)

Bâzâr dehqânlâr bilän tolâ edi. (60) Kââperätivlârdä âdâm sığışmäydi. (61) Muhämmädcân äkâ sigirgä ârqân âlmâq üçün bizni bir sâmvârgä ötkäzib, özi kââperätivgä ketdi. (62) Ârâdän beş minutçâ vaqt ötgândän song, kââperätiv âldidä töpâlân kötâridi. (63) Âdâmlâr oşâ tâmângä qarâb yürügvä başladilâr. (64) Muhämmädcân äkâ oşâ târâfdän çâpib bizning âldimizgä keldi-dä, hâvlıqıb: (65a)

-Bizning qoşni Kökânni xudâ urib qâlibdi. (65b) Kââperätivdän gügürt âlâmân degän ekän, pulini kisävürgä âldiribdi, - dedi. (66)

Biz hämmämiz sâmvârdän âdâmlâr ğucğân oynâgän yergä yügürdik, dehqânlâr Kökânni ortâgä âlib süriştirişmâqdä edilâr. (67)

Bir xurcun kötârgän, ortâ yaşli, çoqqısâqâl kişi emiş, kââperätivning âldidä Kökânni yâniğä sürkâlib turgän ekänmiş, bir äylänib qaräsâ puli yoq emiş... (68)

Ādamlār Kōkāndān kāyfiyātini bilgāndān song tārqalā bāşlādilār. (69)

Yānā ārādān beş minutlār ötār-ötmās māl bāzārdā topālān çıqıb qāldi. (70)
Kisāvür üşlāndi. (71) Dehqānlār ātliqmi-yāyöv kisāvürni örtāgā ālib, ālāmān qılār
edilār. (72) Biz hām yügürüb bārib, ārāgā suqıldik: kisāvür olim āldidā. (73) Yergā
çözilib yetgān, ātlārning oyoqlāri, ātrāfdān kelgān tāş, ğışt kesāklār... (74)

Birdān qay kōzim bilān kōrāy: çārbāzārçi Ahmād-sedāb! (75)

Yelkāsidadāgi xurcūni yergā tūşib, içkāridāgi nārsālār ātrāfgā sāçilgān, āynıqsā,
ikki-üçtā tārāq egāsi çārbāzārçining hāligā tişlārini ircāytirib külār edi. (76)

“Endi şu kāsbin tāpgān ekānsān, cāzāngni tārtibsān,” deb kōngildān ötkāzdim.
(77) Militsiyālār kelib, ādāmlārni tārqatdilar, kisāvürni ölimdān qutqarib, şāhār
kāsālxānāsīgā conātdilār. (78) Biz hām bāfürcā Muhāmmādcān ākāning qorġānīgā
qaytdik. (79) Keçqurūn Kōkān bir tārüz kōtārib çıqdi. (80) Şundā biz: (81)

-Qançā, qançā pul āldirdingiz? – deb sorāsāk: (82a)

-Āylānāyīnlār, ikki xurmā sūt sātġān edim, miri kām üç tenkāmi, miri kām dört
tenkāmi, hāytāvür, esimdā coq, - deb cāvāb berdi... (82b)

7-Guvāhlikkā Ötgān Hōkiz

1979 yilning (bizdān ellik yıl song) bāhār kezleridāgi bir kūni bālālār üyning
oquvçilāri 129 yıldāyāq Çirçiq lābigā sālīngān āzāt zāvādigā ekskursiyāgā çıqqānlār. (1)
Bu keçā oşā yerdāgi işçilārning umumiy yotāqxānālārdidā qonmāqçilār. (2)

Bālālārdān bir türkūmi kelib, öz mūrābbiyālāridān ġārixıy bir hikāyā eşitişni
iltimās qıldilār. (3) Mūrābbiyā kōndi. (4) Keçki māşġulgātdān song, bālālār
yātāqxānālāriġā kirdilār. (5) Hāmmālāri ġāvcūm bolışib, mūrābbiyādān hikāyā küttilār.
(6) Mūrābbiyā hām ba’dāgā muvāfiq hikāyā bāşlāmāçki boldi. (7)

-Ukālārim, - dedi mūrābbiyā, - hāmmālāringiz hām çārçādingiz. (8) Mening
sizġā āytādigān hikāyām hām hārdıqni çıqarādigān hāngāmāçā tārızidā bolādi. (9)

Oquvçilār ma’qul tāpdilār. (10)

Mūrābbiyā hikāyāsini bāşlādi: (11a)

-Bundān āltmiş yıllār ilġāri sātisiālizm qurış üçün cüdā qızġın kūrāşlār bārār edi.
(11b) Hār tārāfdāsinfiy kūrāş ālāngālānār edi. (12) Kāpitālist unsurlar, bāylār, rühāniylār

vä ulärning bäläläri bizning häddän ziyädä sür'at bilän barmâqda bolgän âğır qurılışlarimizni körä älmäs edilär. (13) Här qandäy täsädifdän fäydälänib bizgä zärbä bermâqçı bolar edilär. (14) Köpinçä ulär bizning ictimâyi tüşkilâtlärimizgä häm kirib âlişgä muvâffaq bolib, bätäräk, kämbağal dehqân, işçilärning mänfäätigä zid bolgän häräkätlärdä bolar edilär. (15)

Oquvçılar müräbbiyälärining sözini tingläb, sükütdälär. (16)

-Bundän räsä ellik yıl burun "H" qışlâklik kämbağal bir dehkân qışlâqning bázâridän ötib bäräredä. (17) Uning yolu "H" qışlâq çärbädärlär şirkätining kââperätivi yänidän ötdi. (18) Kââperätiv müdürü Äşirqul dehqänni çağırıp, tösätdän: (19a)

-Qani Äşirqul äkä, üç som ältmiş tiyin çağazing, - dedi. (19b) Äşirqul häyrân bolib säbäbini sorämâqçı bolgän edi, kââperätiv müdürü äğzini qâqıb: (20a)

-Qoyävering, biz sizdän bekârgä pul älmäymiz. (20b) Sizgä cüdä qımmärbähâ bir büyüm berämiz - dedi. (21) Müdürining sözigä dökân yordämçiläri häm qoşilib: (22a)

-Äbbâ säddä ädäm-ey, siz berävering, koysängiz, biz käfil, - dedilär. (23)

Äşirqul ikkilänib üç som ältmiş tiyin çiqazib berdi. (24) Kââperätiv müdürü pulni älgändän keyin ma'näli qilib: (25a)

-Endi, Äşirqul äkä, sizning pulingizgä bir türqı, siz körmägän yem berämiz. (25b) Bu yem märkädän kämbağal dehqânlärning iş häyvänlärigä ätalib kelgän. (26) Biz şu yemni täcribä qılmâqçimiz. (27) Älib bäräb hökizingizgä beräsiz, mäzä qilädi, - dedi. (28)

-Xayr, bäräkä täpinglär, ukälärim, - dedi Äşirqul äkä minnätdürlik bil. (29) Qâpni açdı. (30) Qäyrâqtâşgä oxşaş, äq bilän zängäri äräläş äläçälpâq rängli, pälaxsä-pälaxsä närsäni tärtib qâpgä säldilär. (31) Äşirqul bu muamma büyümni ärqaläb, hökizini xursänd qılış üçün ävlüga bärädi. (32)

Nimä ekänini süriştirmäy, hökizgä säldi. (33) Fäkät teringgä sämân tıqlıgur hökiz tümşuğı bilän bir-ikki tärtib, yemäkdän baş tärtädi. (34)

Müräbbiyä hikâyäsini şu yerdä toxtätib, bälälärgä qarädi. (35)

-Ukälärim, - dedi müräbbiyä, - hikâyäning dävämüdä bir täläy sizgä yöt bolgän sözlär eşitildi, mäsälän: “Teringgä sāmān tıqılğur”, “Härām olgur”gä oxşaş, bu söz zāmānäsining cümläläri bolgänidän meni keçiräsizlär. (36)

Bälälär ma’qul kördilär. (37) Müräbbiyä sözidä dävām qıldı: (38a)

-Äşirqul hökizning tepäsüdä türüb, yemning yaxşılığı, toq tütädigän ekänini maqtäsä häm, hökiz ünämäs edi. (38b) Nä ilâc qılsın? (39)

“Yâpirây, bu özi qandây mocizä yem bolsa ekän, üç som âltmiş tiyingä ötdây küymäsäm yaxşı edi”, deb bir yümälâggini âlib tekşirä başlâdi Äşirqul äkä. (40) Ne köz bilän körsin, bu mocizä yem yömğirdä qâlib, ivigän, xamir bolgän, mâğârlâb, qâtib, qayrâqtşdây bolib qâlgän un ekän. (41) Äşirqul gârängsidi. (42)

“Kââperätiv uluğläri men bilän häzilkaş emäs edilär-kü?” deb qâpni kötârgäniçä yänä kââperätivgä bârdi. (43)

-Âtä-ânäng toyingni körgürlär, bu qandây yem edi, sizläarning sözingizgä kirib, hökizimgä üyätli boldim, pulni qaytâring, şavvâzlär, - dedi Äşirqul. (44) Kââperätiv müdürü sirning âşkârä bolüvidän qorqıb, Äşirqulni kââperätivning içkârisigä âlib kirdi. (45) Bu vâqeäni heç kimgä äytmäslikni iltimas qıldı. (46) Âçeredsiz çây, sävun, mäydä-çüydälär berdi. (47)

Dükân müdürü Äşirqulni dükân eşigidän küzätib qoyışdä yelkäsigä qâqıyb: (48a)

-Endi, Äşirqul, äkä, äğär hökiz begänä âdämning hökizi bolmägändä qârnigä piçâq ürär edim, qandây qılâyki, sizinki-dä, - dedi. (48b)

Äşirqul äkä häm sâqâlini serkillätib: (49a)

-Toğri äytäsiz, häyvâni bezâbân-dä, härām olgur, âldigä sâlingän büyüm tâşmi, kesâkmi, zâhri mârğmi, süriştirmây yeyä bergändä, bunçâlik gâp-söz bolmäs edi, - deb üyigä cönâdi. (49b)

Äşirqul äkäning kââperätivdä bolgän bu vâqeädän vicdani sıqıldı. (50) Bu xıyonätni yaşirib ketişgä ğazâblândi. (51) Tikkä bârib cinâyât qıdıruv şubäsigä xabâr berdi. (52) Oşâ küniyoq kââperätivdägi bütün xızmatçılär qamâqqa âlindilär. (53)

On beş kündän song, bulärgä oşâ qışlâqdä nâmünâli âçırq sud boldi. (54) Sudning äybnâmäsüdä şundây yâzilgän edi: (55a)

“H” qilşaq çarvädärlär kââperätivgä märkâzdän ikki vägän – ikki ming puddän ziyödrâq unni dehqânlärgä tärqatış üçün yübrârilgän. (55b) Pudi ikki som ottiz tiyindän – beş ming somdan âşiq bolar edi. (56) Bu unning kelgänigä bir âydan ârtıq vaqt ötgän bolsa häm, kââperätiv müdürü vä xızmatçılâri başätib âlmägänlär. (57) Un âçıq hävädä – yomğır qârlär âstidä qâlib ketgän. (58)

Eng âxırı kââperätivdägılär öz cihâyâtlârinı yâşırış üçün bir som ellik tiyindän ün yetti nâfâr işçi yollâb käyrâqtâşdıy qâtib qâlgän bu unni uşuttirâ başlänglär vä dehqânlärgä yem örnidä tärqatmâqçı bolgänlär. (59)

Dehqânlär, kââperätivdä şunçä un nâbüd bolib yâtgän hâldä, xusüsiylärdän bir pud unni beş somdan sâtib âlgänlär. (60)

Kââperätiv hizmatçılârning bu qilmişlâri mutlaqâ sinfiy düşmânlık vä körä-bilä turib cinâyâtkârlıkdir. (61)

Sud mäclisigä Äşirqul äkâ vä uning hökizi güvâh qatâridä çağırılğän edi. (62) Äşirqul äkâ kââperätivdän âlgän oşâ uning nâmünâsini keltirdi. (63) Tâcribâ üçün hökizning âldigä sâldilär. (64) Hökiz öz güvâhligidä sabit qâldi. (65) Unni yemädi.

Sud äybdârlär üstidän öz hükmini çıqardi. (66) Ulär cäzâ qânünlâri mäcmüâsining âğır mâddälâri bilän cäzâldilär. (67)

Mürâbbiyâning hikâyâsi tāmâm boldi. (68) Oquvçılär bu äcib hikâyä üstidä söyläşä-söyläşä uyqugä ketdilär. (69)

8-Säbâb

Qışning uzâq keçälâri, âdâm bekârçılıkdän zerikâdi. (1) Çâr-nâçar özinggä bir ermâk qıdırâsân. (2) Bükün keç men cüdä zerikdim, qılışgä heç iş tâpâlmâdim. (3) Çüçütning⁷ qâşığıni yänây degän edim, ördâk bötäkâsi⁸ ciyib qâlibdi. (4) Hökizlârgä küncärâ mäydälâşgä häfsälâ kelmâdi. (5) “Sâlim âtä häm yolğızdır” dedim-dä, âldigä çıqdim. (6)

Sâlim âtäning mehmânxânâsigä kättä gülxan qılingän, âtrâfigä bir tälây mening singäri yigityälänglär yığılğänlär. (7) Sâlim âtä ulârning ortâsidä “gülü” bolib otiribdi. (8)

⁷ Çüçüt – lüncgä sâlib bedänä çağırädägän, özi häm bedänâning “ç-u-çüt” degän mâdä âvâzini berädigän bir hüştâk qurâl. Buning yärmisigä ördâkning cig’ıldâni yämälâdi.

⁸ Bötäkâ – dân türädigän cây, cig’ıldân. (Ävtâr eskärtişlâri.)

-Ortänglär tolsin, bâbâ dehqânlär. (9)

-Kel, bâlä dehqân, - deb külişdilär, men hâm qurgâ kirib, âstimgâ bittâ tönkâni qoyib otirdim. (10)

-Hä, - dedi yigitlär, - qani, Sâlim âtä hikâyängizni tugäting, (10)

-Xop, - dedi Sâlim âtä, çöpdän âtäşkürä yäsâb, bittâ çoğni âldi-dä, çilimgâ bâsdi, çekdi... (11) - Şu bilän yigitlär, Säyidäzimbây meni âtbâqâr qilib qoydi. (12) Men bu çâqlärdä yigirmâ bir-yigirmâ ikki yaşlärimdä edim. (13) Mening qolimdä üçtä sulukdây qârâ ulâqdi, bittâ yorğa, ikkitâ bir pâr sâmän izvâş âtibâr edi. (14) Bulär faqat bâyning özigäginä xızmat qılädigänläri bolib, qâlgân xızmat ätläri âlâhidä säyislärning qolidä bâlär edi. (15)

Här cuma bâyägi üçtä ulâqçi âtni süpürib-sidirib tayyör qilib qoyâr edim. (16) Ätlärdän eng çâpqiri Çağirköz, miyânâ çâpqiri Topçâq, âdâğisi Qamişqulâq ismidä edi. (17) Bây bir yergâ bâradigân bolsa, men ârqaşidän bârâr edim. (18) Bây här cuma ulâqqâ bârâr edi. (19)

Bir kün bây yoq edi. (20) Bâyning kättâ xâtinläri hâm ällaqaysi yergâ, birâr mävriddän ketgân edilär. (21) Üydä faqat bâyning kiçik xâtinini qâlgân edi. (22) Men ätlärning tâlidä yem-xaşägigä qarâb, örmäläşib yürgän edim. (23) Hâvli târäfdägi eşik açilib, âqsâç çıqdi vä içkärigä çağırdi. (25)

-Sâlimbây, sizni kiçik âyingiz çağırıp yötädi, bir kirib çıqıng, - dedi. (26)

-Xop, - dedim. (27) Men içkärigä kirib bârdim. (28) Xâvlidän kiçik xâtinning üyigä kirdim. (29) Üy âltin şâmdân, ikki taxmân baxmäl, şâhi, ätläs körpâ-körpâçälär, tâkçälär tölâ xıtây çinnilär, yänâ bir qançâ mening aqlimgâ sıgmâydigân bâylıklar bilän bezätilgân, bir ğaznâ hâlini âlgân edi. (30) Men şu qosqiligim bilän yuqârigä çıqışgâ iymânâr edim. (31) Ortärâqdä, yergâ bäländ qilib örün sâlingân, ündä bâyning kiçik xâtinini yâtibdi. (32) Üstidä qızııl baxmäl körpâ, egnidä sâriq ätläs köyläk. (33) Boğrıqıb, sâriq mâydek solqıllâb yâtädi. (34)

Kävş yeçädigân yerdän turib, ungâ qarädim. (35)

-Bâhây, âyi, xızmat? (36)

Kiçik xâtin süzilip qarädi: (37)

-Keldingizmi, Sälimbây, âqsâç ölgürning qolidä küç yoq. (38) Säl tabim qâçgân edi, ungä şundây, bağrimni yezib qoyşini buyurgan edim, heç üddäsüdän çıqa âlmädi, şungä sizni çağırdım. (39)

Men bir âz xadiksirädim. (40) Yuqârığä çıqıb-çıqmäslikkä ikkilänib turdim. (41)
Xâtin yänä mengä qarädi: (42a)

-Hä, nimägä qaräb türäsiz, Sälimbây? (42b)

-Hâzirmi? (43)

-Xâtin küldi: (44a)

-Yoq, ertägä! (44b) Hâzir bolmäsä sizni negä çağırtırdım?! (45)

Men dâhliz läbigä otirib, etigimni yeçdim. (46) Yuqârığä çıqıb, xâtinning buyruğığä qulâq sâlib turdim. (46) Xâtin ağdärildi vä bağrini körsätib uqalâşgä buyurdi. (47) Ne miqdâr ezib, mülayimlik bilän uni uqalâb qoydim vä väzifämni bitkâzib täşqarığä, öz işimgä çıqıb ketdim. (48) Hâr zämändä şundây kiçik âyim üçingändä, kirib uqalâb qoyädigän boldım. (49)

...Bu cuma heç kütilmägändä, bây mengä âtni egärläşni buyurdi. (50) Men här üç ulâqdi ätlärni qaşläb, tâzälâb suvdän çıqqandây qilib, egärlâb qoygân edim. (51) Bir näfäsning içidä âtni täyyörlädim vä bâyning ämrigä qulâq sâlib turdim. (52) Bây kelib ätgä mindi. (53) Mengä häm ârqaşidän bârışni buyurdi. (54) Men Qamışqulâqni minib, ârqaşidän ketdim. (55) Qayergä bârışimizni bilmäs edim. (56)

Biz här cuma Qoylıq tãmangä çıkar edik. (57) Bu gäl Qanlınbek täräfgä qaräb yol âldik. (58) Qâräsäräydän ötgänimizdän song, üçtä ätlıq yölâvçi bâyväççälär bizgä qoşıldılar. (59) Ketdik, yârim sâätlärdän song Zälâriq degän bir yergä yetdik. (60) Bundä, Mäştân bözägär degän bir xâtin räbât qorgän ekän. (61) Kättä sämâvâr qoribdi. (62) Bozäsi daim qaynâb turär ekän. (63) Ünçä-münçä qımâr häm oynätär ekän. (64) Ätrâfidä bittä-ikkitä ütâvlär. (65) Biz bârışimiz bilän dâvruq bolib ketdi. (66) Bâyni kütib iş üçün Mäştân bözägärning özi çıqdi. (67) Cüdä häm kättä, semiz, faqat yaş bir xâtin ekän. (68) Bâyägi bâyväççälär bilän, bâyni älähidä bir ötâvgä qondirdi. (69) Men här beş âtni qoriqlâb täşqaridä qâldım. (70) Mäştân bozägär öz qoli bilän mehmangä boza täşir edi. (71) Bâylärgä ätâlib bölâkçä âş buyurtirilgän ekän, pişdi, yedilär. (72) Ärädä tağın bir sâätlär ötgändän keyin, bâyägi bâyväççälär qımârxânägä çıqıb ketdilär. (73) Mäştân bozägär bilän bir ötâvdä qoldilär. (74) Hâli çiqarlär deymän, çıqmäydilär,

hali kütamän – dârak yoq. (75) Kün keç bolib bârâyâtir. (76) Cüdâ zerikib, ötâvgâ yaqınlâşdim. (77) Morälâmâçı boldim. (78) Qulâğimgâ birâvning ingragân âvâzi eşitildi. (79) Sekin bârib ötâvning çetidân qarâdim. (80) Nihâyât, ne közim bilân körây, Säyidâzimbây çümçuqdây gâvdâsi bilân, Mâstân bozâgârning bağrini uqalâb yotir... (81)

Bâyning kiçik xâtini mengâ nimâ sâbâbdân uqalâtğânini ânglädim. (82) Änä şu özi, yigitlâr, deb Sâlim âtä sözini tügätidi. (83)

Yigitlâr ortâsidâ bu hikâyâ üstidâ hângâmâ başlandı. (84)

-Ätä, - dedi Tâşbâqı, - ävväl bâyning xâtinini uqalâr ekânsiz. (85) Hâzir bâydan yer islâhâtidâ âlingân yeringizning bağrini uqalâmâqdâmiz. (86) Bây nimâni uqalâb yotğân ekân? (87)

-Bâyim, bây hâzir yerning qa'ridâ – dedi Sâlim âtä. (88)

9-Fârzândi Sâlih

Mullâ Şâşqâl dâmlâning beştâ boyi yetğân, qaddi bärkamâl, säydâvütdây-säydâvütdây qızlari bolsa hâim, bittâğinä oğılning gädâyı edi. (1) Er-xâtin hâr keç xudâ bir fârzândi sâlih âtä qılışini sorar edilâr. (2)

“Oğıl tuğılsâ Zângiâtâğâ qoçqâr soyâmiz”, - dedilâr, bolmädi. (3) “Oğlimiz bolsa, âti “Xudâybergân” bolsin”, - dedilâr, bolmädi. (4)

“Bir oğıl fârzândi sâlih körsât, başı Bâhâvâddin bälâğârdângâ nâzr”, - dedilâr, bolmädi. (5) Axırı er-xâtin Äbdümâlik eşâning âstânâsini süpürdi, innâykeyin, eşâning “nâfâsi bilân boyidâ bolib toqqız ây, toqqız kün, toqqız sâât degândâ, çehrâsidân “nuri imân” bälqıb turgân bir oğıl – fârzând tuğdi. (6) Er-xâtin eşângâ hürmâtân bälâning ismini “Ästânaqul” qoydilâr. (7)

Zâmânlâr ötdi. (8) Müllâ Ästânaqul ulğaydi. (9) Bälâ Şâşqâl dâmlâdân körâ Äbdümâlik eşângâ oxşâş, lânc vâ târ peşânâ, yâssi başârâ, çâmân fe'l edi. (10)

Ästânaqul beştâ âpâlâri ortâsidâ ärzândâ edi. (11) Şâşqâl dâmlâ oğlini başqa üstâzgâ bersâ, ürib-sökişidân çöçib, özi târbiyâ qılâ başladı. (12) Müllâ Ästânaquldâgi zehn “bürrâligi” yetti yılda hâim “Hâftiyâk”ning “sâss”sidân nâri ötişğâ yol qoymädi. (13)

Yänä yıllar ötdi. (14) Âstânaqul yiğit boldi. (15) Hâr âtaning vâzifâsi bôlgâni kâbi Şâşqâl dâmlâ öz oğlını bir kâsbgâ sâlib qoyışı kerâk edi. (16) Dâmlâ özi müllävâççâ bolib, dâmlâ-imâm bolib, bâyonlardây fârâğatdâ ümrgüzârânlık qılâ âlmâgâni üçün, oğlını sävdâgâr qılışgâ niyât qilib koygân edi. (17) Âpâlâri, enâlâri hâm müllâ Âstânaqulni erkâlâgândâ: “Olmäsâ, mägâzinçi bolâdi, köpäs qal’âçi bolâdi”, deb tältâytirâr edilâr. (18)

Künlârnıng säâdâtli bir fursâtidâ müllâ Şâşqâl dâmlâ oğli Âstânaqulni yânigâ çaqırdı. (19)

-Oğlim, - dedi u, - siz ertädân başlâb kâsbkârgâ tüşäsiz, men siz üçün mänâ şu malin xarid qıldim. (20) Âlib bârib, bâzârgâ sâting, tännârxı ikki somdan, siz ikki yârim som, on bir-on ikki tângädân sâtsângiz hâm mäyli, âzdân köpâyâdi. (21) Hudâ küşâyışingizni bersin, âmin âllâhü âkbâr. (22)

Oğlınıng qoligâ tört dânä çäçvân (çimmât) tutqazdı. (23)

Âstânaqul ertäsigâ sâhârlâb yänâ qaytädân âtä-ânâ, âpâlâridân fâtihä âlib, bâzârgâ cönâdi. (24)

U eng ävväl yärmârkâgâ çıqdı, undân kâppângâ kirdi, undân ât bâzârigâ, qoy bâzârigâ, xullâsi, kirmâgân bâzâri qâlmâdi. (25) Vaqt peşindân âqqan bolsa hâm, birârtâ äzâmât: “Ukä, nimâ kötärib yüribsän, sâtäsänmi, qançädân?” – deb sörämâdi. (26) Müllâ Âstânaqulning häddân ziyod qârni açdı. (27) Nâmâzgâr häddidâ bâzâr kâsâligidân äräzläb, üyigâ qarâb cünâdi.

Tâle’ ägâr yâr bolsa, şişâ sândân sindürür,

Ägâr baxt yâr bâlmäsâ, âtälâ dândân sindürür. (29)

Qâq yoğâç bâzârning âldigâ kelgândâ, röpâradân bittâ âq nâmât kötärgân kişi çıqıb qâldı. (30) Özi çoqqısâqâl, qırrâ burun, közlâri içigâ bâtgân kişi edi. (31)

-Yâhşi yiğit, - dedi, - qoltğıngizdâgi nimâ? (32)

-Çimmât. (33)

-Sâtäsizmi, cânidân? (34)

-Hâvvâ. (35)

-Qançädân? (36)

-Üç somdan. (37)

-Qani köraylik-çi. (38) -Xaridâr hâr tört çimmätni birin-birin körib çıqdi. (39) Mullâ Âstânâqulgâ qarâdi: (40a) - Endi ükâ, - dedi, - men hâmi âlibsâtärmân, mânâ şu qoltığımdâ körgäningiz nâmätni sâtmâqçi bolib yüribmân. (40b) Bir neçâ xaridâr çıqsâ hâmi nârxı kelışmâdi, sâtmâdim. (41) Esizki, naqd pul bolgändâ hâmmâsini âytgäningizgâ berib âlâr edim. (42)

Âstânâqul ümidsizländi. (43)

-Nämätinizni neçâ pulgâ sâtmädingiz? (44)

-On tört somgâ, - dedi-dâ, xayrlâşib ketâ başlädi. (45)

-Bittä yaxşı nâmät ellik somgâ dâvür bâr, buniki cüdâ arzân, çimmättâ bir ämällâb äyirbâş qılâmân, zâyelik târtmäymân”, degân fikr Âstânâqulning miyâsidân yaşin tezligidâ ötdi. (46)

-Hây, äkâ, - dedi u, - bu yoqqa qaräng. (47)

-Nimâ deysiz. (48)

-Bolmäsâ çaçvân bilân äyirbâş qılâmiz. (49)

Ketüvçi kişi ârqaşigâ qaytdi. (50)

-Undâ sizning ikki somingiz yetmäydi-kü, nimâ qılâmiz, - dedi. (51) Âstânâqul yälindi, yölvârdi: (52a)

-Bir körgändâ üzilişib ketärmiz, - dedi. (52b) Tört çaçvânni birdân “eng âliy” nâmätgâ âlišdi. (53) Hâr ikkâv yängi büyümni qoltıqlâb, yolgâ tüşib cünädilâr. (54)

Âstânâqulning qadâmlâri göyo öziniki emäs edi. (55) U qandây bolsa hâmi üygâ yetib, bu ğanimätni âtä-ânalârigâ körsätib xursänd qılmâqçi edi. (56) Yol-yolâkây qoltığıdâgi nâmätgâ qarâb, sevinâr edi. (57)

Âstânâqul mâhällägâ kirib bârgänidâ, bir tödâ kişilâr köçâ başidâ gürüngläşib ötirgân ekânlâr. (58) Hâmmâlâri Âstânâqulgâ qarädilâr. (59)

-Hâ, maxzüm, bünçâlik ildâm, yol bolğay, qoltığıngizdâgi nimâ? (60)

-Şundây, bâzârdân üygâ, bu nâmät. (61)

-Neçä pulgä äldingiz? (62)

-On ikki som. (63)

-Ne mıqdâr arzân bir qolgä tüşiribsiz-dä, maxzüm, qani bir köräylik-çi. (64)

Åstânaqul faxr vä aqillilik körsätib, qoltıgıdägi nämätni ülärgä berdi, ulär maqtäy-maqtäy nämätning qatini açä başlädilär. (65)

Åstânaqul özini üzütäyözdi. (66) Hämäläri häm häyränlikdä häyränlikdä qaldılar. (67) Nämät ällaqaysi bir müsâfir köp qonädigän çâyxânädän çıqqan eski nämät bolib, bütün bädäni tənçälär, üstün örinläri üçün ilmä-teşik bolgän ekän... (68)

Maxzümi tüşmägür älärdä körmäy älgän ekän. (69) Körüvçilär içäkläri üzilgünçä küldilär. (70) Mullä Åstânaqulni mäzax qıldilär. (71) Tezdän buni boyinçä bazarıgä eltib sätmäğini mäslähät berdilär. (72) Åstânaqulning bütün ümidläri bir pul bolib, boyinçä bazarıgä qarab cünädi. (73)

Boyinçä bazarıdä nämätgä qayrilib qarägüvçi tâpilmädi. (74) Eng äxırı, Åstânaqul bir boyinçäçigä vä üygä qarab cünädi. (75)

Yoldä Åstânaqulning cüdä xorligi kelib ketdi. (76) Közidän milt-milt yöşini äqızib, eşikkä keldi. (77) İçkärigä kirişgä qorqıb, dävüzä yönidägi söpächädä boyinçi boyingä ilib, yığläb otirdi. (78) Oğlı – mullä Åstânaqulning bünçälik keç qalgänidän xavâtir älgän Şaşqâl dâmlä köçädän xabär äliş çıqdi. (79) Qaräsä, yoläkdä boynidä boyinçä oğilçä yığläb otirädi. (80)

-Bähäy, oğıl? (81)

Åstânaqul bütün bolgän väqeäni sözlädi. (82) Şoşqâl dâmläning közi qnidän çıqıb ketäyözdi. (83) Tutdi – sözdi, tutdi – sökdü. (84) Boyinçäni qoligä älib: (85a)

-Keltirgän boyinçäng heç bolmäsä ätniki häm emäs, eşäk boyinçä, kiçikligini qarä, xotik, - deb ğazäb qıldı. (86b)

Ertäsigä “färzändi sâlih”ni öz ärqasigä sâlib yetäkläbi bir cüväzkäşgä şägird berib keldi. (87)

10-Çötir Xätining Tälei

-Änädän qız tüğilgänimä ğâyät-ğâyät ökinär edim. (1) Kättä şärşäräning şävvasidän bir tekisdä äqıb türgän süvläring mäyin tölqınlärigä häsrät bilän telmirär

edim. (2) Qız kişidä hättä âqıb türgän süvgä qadr yoq. (3) Häliginä bizning qorğañçädä tölqın ürgän bu süvlär mänä endi qorpanimizni örüb âlgän paxsälarning tübidän cilib, qoşnimimizning qorğañigä âqıb ötdi. (4) Eh, bu süvlarning yölläri şundäy üzünki, bülütlärni, öz qoynidä saqlägaun çoqqılı tağläp bağridän tüşib, yerlärgä bir ümr kökläm tüşälgän baxmäl qırlär, bağlärädän yarıb, läb täşnä çöllärni qanıqtirib, quyuq örmänläрни äraläb bizgä kelgän bu süvlär... (5)

Qız kişidä süvdä därman yâq. (6) Äynıqsä, mendä. (7)

Erkin süvlär! (8) Qalbim sizdäy qadämlägüsi kelädi. (9)

Mengä öz tübidän örin berib säyäsidadä parväriş qılğan şu tälning qançalik şâx vä äzâd nävdäläri bär. (10) Ulär istäsä, şox quyâşning behäyâ közi äldidä cilvälänädi, istäsä, bästakâr şäbbädäning pärişän müzikäsi-lä qol tütib öynändi, istäsä säkin keçälarning rübäbiy qoyindä äy nürlärigä zümrad yäpräqlär ärqali öpiş berädi. (11)

Saçlärim mening qâp-qarädär. (12) Şundäy qaräki, qarângı keçälarning qarä dâstänläri mening saçimdän örilgän, şu qarä saçlärim meniki bolış bilän qarä küngä qalgän. (13) Bularning täl nävdäläridek rängä-räng yäpinçläri yoqdir. (14)

Üç kündä cädäl bittä döppi bitküzämän. (15)

Beçärä yigitläär kümüşdäy cilvälänib, cimäbdäy yältirägän bu döppilärni märdlik başigä kiygänidä älläqandäy bir gözäl qızning übrädäy mäyin, nuqrädäy päk barmäqläri başingizni silägändek zavqlänärsiz, dıqqat bilän çätilgän här çäkmä älläqalärdä sizgä işq saqläb yätgän bir tännäzning mühabbat mäktübidäy közläringizdä ehtiräs közğätär. (16) Meni körmäqçi bolärsiz, körmäng. (17)

Men bu döppining nüxasini täleimdän çizdim, gülläri yüräk qanımdän, yäpräqläri särıq çehrämdän nämünadır. (18) Här qatimdä köz yäşläri çätilib qalgandır. (19) Meni körmäng, beçärä yigitläär. (20) Änädän qız tüğilgänimgä ğâyät-ğâyät ökinämän. (21) Men er bolib tuğılä qälsäm nimä bolar edi? (22) Törttä yâş ükämni başıqş üçün bolsa-dä, dädamning yänbaşidä bäb-bäräbär, hättä aşirib ketmän ürälsäm nimä bolär edi? (23) Beçärä dädam mänä şu bir pärçä nänni bizgäyediriş üçün qançalik çalışädi. (24) İlk sähärdän qâş qaräyğünçä baxıl täbiätning täşbäğir yeridä kesäk mäydäläydi, şüdgär yümşätädi. (25) Kâşki, şu mehnätlarning künläridä kârändä işläş, yer egäsi – xocäyinning qâş-qävâğigä termiliş, här qandäy äğrilik vä häqarätni fäqır äiläsi hürmäti üçün kötäriş qandäy qıyin. (26)

Mening átāmgā yerdānim üç kündā bittāgina döppi. (27) Bundān kelādigān fāydā nimā bolār edi. (28) Ānāmning çākkā közi ötmāydi. (29) Āilāmizning qıynālgānini körāmān-dā, cūda-cūdā yigit bolib qaytādān tuğilim kelādi. (30) Esizki, bu mümkin emäs. (31)

Suvlāridān āllāqayāqlārgā āqib ketā ālsām, şābbādālārdek mānzillārgā köçā ālsām quşlārdek qanātlānib üçā ālsām, ātām çekkān cābrū cāfālārni körmāsām, deymān. (32)

Toğri, mening sāçlārim qārāligi kifāyā emäs. (33) Men on toqqızgā kirdim. (34) Meni er ālsā edi. (35) Ātāmning yūki yengillāşār edi. (36) Āynāgā qarāymān, yānā ökināmān. (37) Toğrisi, mening hūsnim bir er bālāgā mūnāsibdir. (38) Çünki, mendāy çötir bolgān yigit nāvādāy tālmā, sütdāy āq qızgā üylānā ālādi. (39) Lekin hār yigit öz xātinining mendek xunuk bolūvini heç qaçān ārzū qılmāydi. (40) Mening gözālligim ātigi qārā sāçlārimdir. (41) “Yāmān ātgā yāl bitār” degānlāridek, sāçlārim mening cūda uzundir. (42) Birāq bülārning fāqır ātāmgā vā āilāgā yārdāmi tūgāl yoqdir. (43)

...Men hāligāçā er bolib tuğilmāgānimdān ökināmān. (44) Birāq bu tāley şör bolmāgānini endi ānglādim. (45) Men hāligāçā xunuxligimdān qayğurib keldim. (46) Birāq hūsnning şārāf bilān ālāqasi bolmāgānini bu kün endi oğrāndim. (47) Ātām üyidā qayğudā keçirgān künlārimgā endi külāman. (48) Men endi bir xātin boliş bilān baxtiyār, şu xunūkligim bilān tāleli kişimān... (49)

Rāyān dāvlātgā paxtā tāpşiriş plānini ikki yildān beri āşiğı bilān bācārib kelādi. (50) Bungā ālbāttā, kāl xāzlārni tāşkiliy xocālik cihātidān mūstāhkāmlāş, mehnāt intizāmını toğri yolgā qoyiş, üni toğri hisābgā āliş, kāl xāzçilārning öz imkāniyātlāridān toğri vā örinli fāydālānā ālişlāri vā bāşqalār sābābdir. (51)

Birāq bulār bilān birlikdā yānā küçli sābāblārning bittāsi – xātin-qızlār mehnātigā toğri bāhā beriş vā būni āsāsli sūrātdā tāşkil qiliş vā fāydāliş boldi. (52) Bāşqa xātin-qızlārning mehnātigā deyarli hāmmā qol siltāb qarāgān edi. (53)

“Be, özi nimāyū sāyāsi nimā bolar edi? (54) Ketmān çāpā ālmāsā, qoş hāydāy ālmāsā, āriq tārtā ālmāsā, ārāvā minā ālmāsā, xātin degān nārsā, u endi xātin, u çāldevārgā kirib göcāsini qaynātsin, döppisigā qatim tārtsin. (55) Er işigā ārālāşgā, āvvālā örtādān hāyā kötārilādi. (56) İşlāb tūrgān yigit-yālāng āndārmān bolib işdān

qaladi, ikkinchidan, baraka kotariladi, shuning uchun xatinning astana hatlab qirga chiqishi ma'qul emas", deguvchilar ham bolgan edi. (57)

Bu fikr allaqancha vaqt oz hukmini otkaza keldi. (58) Har qalay, isda ham xatinqizlarni nonaqlikdä kamsatish davam qilib keldi... (59)

Ikki kundän song kälxâzning birinci qoshi dälägä chiqdi. (60) Qosh chiqqan keç mäclis çaqirilgan edi. (61)

...Kälxâz qoriqdän yangi yerlar açish, dävlatgä ötgän yildägigä qarägändä köprüq paxtä berish mäcburiyatini älgänligi säbäbli ekin mäydänlerini ögütläsh keräk. (62) Buning uchün qayerdän bolsa ham yärdämçi küç täpish lâzimliги müzakära qilingän edi. (63) Köp öylädilär. (64) Heç qanday ilac yoq. (65) İşning ägiri yanä kälxâzçi erlarning böynigä tüşädi. (66) Näticädä här qoshçi, här ketmäçänçi öz narmäsidadän song qoshimça olaraq yerni göngläşdä iştiräq qilüvi mäcbür, deb täpilädi. (67) Täcribä qilib körä başläydidilär. (68) Cüdä ägir... (69) Çötir xatinning eri här keç işdän çarçäb kelär, "ging" degän gap qulägigä yâqmäs, här ärzimägän iş uchün xatinidän şikâyätläner edi. (70) Uni nonaqlikdä, zäyflikdä äyblärdi. (71)

Çötir xatin eng song bu kamsitishlärgä çidäyalmädi. (72)

U këmbägal ätäsining rözgäridä yigirmä yıl ägir yük bolib yaşädi. (73) Eng söng bu bätäräk erigä chiqdi. (74) On ikki yıl birgä yaşädilär. (75) Bu müddätdä eri islahätdän yer äldi. (76) Öz rözgärigä egä boldilär. (77) Üç yıl boldi – kälxâzgä qoshildilär. (78) Qanchä suvlär äqdi, qanchä yamgirli köklämlär ötdi. (79) Dünyaning qançälär çehräsi özgärdi, qançälär yangiliklär röy berdi. (80) Şunça özgärişlär... (81) Äxir, negä çötir xatinni kamsitish häligäçä özgärmäydi. (82) Negä uni zäyflikdä, härämtämäqlikdä, nonaqlikdä äybläydidilär? (83) Nähätki, şu xorliklärgä säbäb täbiätning här dämi täkrär qilüvçi xatäsi bolsa! (84) Nähätki, u änädän qız tugılgäni uchün bu häkärätlärgä säzävär bolsa? (85) Qaçängäçä çidäş mümkün!... (86)

...Ertäsi ertä bilän çötir xinning eri üygänib, xatinini öz yanidä körmädi. (87)

"Rözgärgä täriqçä fäydäsi tegmäydi, yanä büning üstigä nänüştäni ham vaqtidä täyyärlämäy allaqaylärgä yöqälädi. (88) Xatin degän närsä endi nimä qilsäng ham xatin ekän-dä, käşki, şüdgärdä meni iş kütmäsä", deb göngirlädi çötir xatinning eri. (89) Kütdi, xatin yoq. (90) "Keçägi käyişdän näfsi älingän bolsa äräzläb ketgändir", deb öylädi. (91) Yanä kütdi. (92) Nänüştäsiz kalxâz qoräsigä qaräb ketä başlädi. (93) Yoldä

yänä üç kâlxâzçı örtâğini uçrâtdi. (94) Xâtin vâqeäsini sözlâb berdi. (95) Ulâr hâmbü vâqeäning öz başlâridân ögränini sözlâdilâr. (96)

-Nimä gâp? (97)

-Hämmä kâlxâzçining xâtini örnidân – erining quçâğidân yöqâlgân. (98)

Qışlâq böylâb hängâmâ ketdi. (99) Äxır, qızıq emâsmi, bütün qışlâkning xâtini bir säfârdä yoq bolib qâlsä? (100) Nähâtki bu qışlâq “Xâtinsizlâr” qışlâğı bolib qâlâdi? (101) Hämmä nânüştä qılmâgân, bâlâlâr yigläydi. (102) Sigirlâr sağılmâgân. (103)

-Nimä gâp? (104)

-Xâtinlâr qani? (105)

Şudgâr तरâfdân kelgân bir kişi bütün xâtinlârnıng qırdâ işlâb turgânini sözlâdi. (106) Yiğılışib tepäsigä bârdilâr. (107) İş çâyidä: xâtinlâr lipä ürib, bir qurlâri zâmbâr, bir qurlâri qâp bilân säy läbigä yigilgân gönglârni yergä saçmâqdâlâr. (108) Bu iş bâ’zi kâlxâzçilârgä cüda külgü tüyüldi. (109)

-Äl-hä, senlârnıng qolingdân kelädigân iş bu emäs, - dedi bâ’zilâri. (110) –Bârib çâyidişni qaynâtinglâr, nânüştä keçikib ketdi. (111)

Xâtinlâr qulâq sâlmâdilâr. (112) Erlâr külâ-külâ çâyxânädä çây içä başlâdilâr. (113) Tüşki çây hâmbü şündäy, çâyxânädä boldi. (114) Lekin çâyxânädä çây içiş, sigir sağış, bâlâlârni pârvâriş qılış erlâr üçün cön tüşmädi. (115)

-Cüda qıyın, bu iş bolmäydi, - dedilâr. (116) Hâqıqatân, qıyın edi. (117) Çünki keçki âvqatni hâmbü erlârnıng özlâri täyyârlâşgä mäcbür bolgân edilâr. (118)

Keçqurün işni tāmāmlâgân xâtinlâr kâlxâz prävlenisigä şu qısqa mäzmündä rapârt berdilâr: (119a)

“Yergä sâlinişi lâzim bolgân gönglâr sâlinib boldi. (119b) Ertädân devârlârnıng tüprâqlârini qâlgân yerlârgä tökâ başlâyemiz. (120) İşlârnıng mäzmüni bilân tänişmâqçı bolsängiz, bizning mäclisimizgä iştirâq qılışingizni sörâyemiz. (121)

Xâtinlâr brigädäsining başliğı çötir xâtin”. (122)

Kâlxâz prävleniesidä bu rapârtni cüda qıyın”, dedilâr. (123) Eng äxırı, xâtinlâr mäclisigä erlârni hâmbü çäqırışni mä’qul tâpdilâr. (124)

Mäclisdä nimälär boldi, kim kimni kämsitdi, bilmädik. (125) Birâq kâlxâzçilär ortäsidadä mehnätini taqsimlaş şundäy özgärdiki, här ikki tãmân bir-birävlärini kämsitmäy başladılar. (126) Çigitni tázäläşdä, yer uğıtlaş, ötâq, çâpıq, terim, kösâk teriş, gözâpâyâ yüliş işlärining hämmäsidadä häm xâtin-qızlärning mehnäti báb-bäräbär bolib türdi. (127)

Bundän täşqari, kâlxâzdä yängi täşkil qilingän quyânçilik, pärrändäçilik fermälärining işlari häm tugäl äyällär qoli bilän bəcärilä başladı. (128) Ärtiq äyrim rözgärlärdä qärä qumğân tütilmäydi, qärä qazân öz kâmigä xâtinlärning kimmätli vaqtlaurini tärtmäydi. (129) Bälälär änalärning etägigä yapışib, änaläri üçün kämsitiş, xorlik keltirmäydilər. (130)

Çünki kâlxâzdä ümümiy ävqatkäniş yolğä qoyilğân, yäsli açilğân. (131)

Çötir xâtin, xâtin bölişi bilän qandäy baxtiyâr. (132) Çünki u kâlxâz xâtin-qızlärining ğayrätgä keltirişdä sarkar boldi. (133) U öz brigädäsining här işdä ilgärligi bilän maqtänä älädi. (134) Endi uni nä rübäbiy keçälärning sakinliğı, nä mäcnüntällärning şabbädälär bilän muhäbbäti qıynäydi. (135) U ärtiq heç kimdän kämsitiş tinglämäydi. (136)

...Kâlxâz ikki yıl plänini äşiğı bilän bəcärdi. (137) Bu yıl üçinçi yilning ilgärligi üçün küräşmäqdä. (138) Çötir xâtin häm bu kökläm bilän üç märtäbä öz brigädäsidadä yer öğıtlamâqdä. (139) U qandäy täledirki, uning kökrägidä sämimiy hür mehnätning qızil nişâni pärläydi. (140)

Uning kâlxâzi här qaçân äldindä... (141) Çötir xâtin – Şärifä äpä räyändä nâm çiqargän üdärlik xâtin! (142)

1933,äprel

11-Böydäq

Bu gäl häm ötgän gäldäsi singäri boldi. (1)

Älbättä, üyät emäs, nâsl qâldiriş üçün küräş, yäşämâq üçün küräşdirki, bu tabiat qânuni. (2) Eng äddiy hücäyrädän tärtib, fili mähmüdğäçä nâsl qâldirmâqçı. (3) Här qaysisi häm cöfây bolib yäşämâqni istäydi. (4) Änä şu yüzädän men häm üyläniş üçün qoni-qoşnining qâğâzdägi qaytdäy qilib äsräb ötirgänläri qızlärigä cävçi yübärä başladim – äğız säldirdim. (5)

Här kim öz äybini bilgisi kelsä, birärtä qızgä sāvçı yübärsin ekän, birisi: “Öpâq”, debdir, birisi: “Söpâq”, debdir, birisi: “Yigitning dimağınä sässiği bär”, desä, yänä üttäsi: “Körpä kötärđi müsâfirg berätürgän qızimiz yoq”, degän cävâb-bäcävâbni berib, kâmpirning diligä âzâr beribdir. (6) Cüdä häm cävâb tâpâlmägänläri: “Bây äylänäyi qızimiz häli yâş, ergä beriş niyätimiz yoq”, deb cönätibdilär. (7) Xulläsi, ilki bähârdän kattä qävün pişigığaçä üç cüft kävüşning cäği ürilsä häm, men “baxti siyah”ning peşânäsi açilib, birâr münâsib yergä ünäşâlmädik. (8) Kâmpirning bu toğridägi mülâhazäsi “Âsmâni nikâh yergä tüşgäni yoq” dän närigä ötmäydi. (9)

Bir kün äyvânçä läbidä ötirib, başimni ikki qolim âräsigä âlib, kâmpirning qançä câygä bärğänin, kimdän qandäy cävâb âlgänin, xulläsi, müvâffaqiyätsizliklärinin tinglärim edim. (10) Kâmpir qatnäy berib tinkadan qibdirmi, qız egälärining gäpläridän xorligi kelibdirmi, häytävür, cüda häm yüräk ezgüvçi bir âhäng bilän: (11a)

-Äxır, sen qurğurning köçä-köydä qılätürgän kari bädindän xabärdâr bölmäsäm, xudâgä şükür, täging körgän, zâting äsil, kimsän, fälânçi mirza bolib yürgän yiğit bolsäng, bir bälâyning bärmi, negä taqdiring qurgür tâşdän bitib ketdi, men häm közim açıqlıqdä ârzü-häväs körgim, bir başingni ikki qilib, görimdä tinç yâtgim kelädi... - deb söylär vä dâkâfâräng läçäginin bürçigä, bütün qâtğän vücüdini sıqıb keltirgäni bir-ikki qaträ zähär-zaqqum yâşini ärtär edi. (11b) Çiläb türä âlmädim. (12)

-Bübü, - dedim, - sädäğayi âbidiydä ketsin, fuqarâ qıxini bermäsä siz âvârä bolib eşik sänäb yürmäng, xâtin keräk bolsa. (13) Özim qıdirib tâpämän, bittä kelin bolsa âlib berärmän. (14)

Xorsinib örnimdän türdim, köçägä çıqıb ketdim. (15)

Änä şu kündän başläb, mening köçä däydiligim başländi. (16)

Men birärtä qızgä yâki birärtä kişining qoltiğidä ketib bärüvçi xâtingä, tänisäm-tänimäsäm ta’zim qılsäm, ilcâyib iltifat körsätsäm, täaccüc qılınmäsin. (17) Çünki, men bu işni ulärgä xâlis, könglimdä heç qandäy eğrilik saqlämäy, faqat özingä bir eş säyläş niyätidä qılämän. (18)

Kiyim-başım gärdü ğubärsiz, döppimning häm âhâri ketgän emäs, miyığım häliginä qırdirilgän. (19) Kämçilik – bätinkämning xıräligidä ediki, men buning âldini âlib, çötkälätmäqdä edim. (20)

Bir çämän, bir âfât, hüsn mämläkätidä nâdirây dâvrân, sänämärästä bir qız ortä yaşâr, sâqâli mâşgürüç kişining yânbâşidä bârâr edi. (21)

Uning gözälligi toğrisidä şair qandây çirâyli bir şe'r yâzibdirki, bayt: (22a)

Közläringdän köp ğızällär dâğdır,

Läbläring âlüçä bütgän bağdır. (22b)

Kökräging âlmäsi pişgän çâğdır,

Bir körişdän här käsäl häm sâğdır,

Münçä häm tâvüs xırâming bâr, ükâ? (23)

Sâçlăringdän xâm ipäk şärmändädir,

Böylăringgä sârvi âsâ bändädir,

Saqlây işqing tâki canim tändädir,

Özim här cändämän, könglim sändädir,

Ämr qıl, qandây mărâming bâr, ükâ? (24)

Qız bilän yânidägi kişini bir-birâvlărigä taqqâs qılıb türüb, âtä-bâlâ ekänlărigä zehnim yetdi. (25)

Âtăsining bărvăstăligi, qızıl yüz, sâlâmât, üst-bâş cihătidän mükämmălligini kôrib, “Örişini kôrib-bözini âl, dădăsinı, kôrib – qızini âl”, degän măqâl esimgä tüşdi. (26)

“Mening qıdirib yürgän qızim şu”, dedim vâ tănımăgănim hâldä dădăsigä xuşmülâzimât bilän bir sâlâm vâ qızigä mülâyim bir tâbässüm hädyä qıldim. (27)

Dădăsi sâlâmğä âlik âldi vâ meni bâşdän-âyâq közdän keçirib, yolidä dăvâm qıldı. (28)

Bir âyâğım çötkăcidä bänd bölgănidän bulărni ta'qıb qılâ âlmăgănimğä ökinib qıldim. (29) Oşâ kungi ümr badi hăvâğä uçdi. (30) Ertăsigä häm maqtărli bir măşğulât bilän bänd boldim, deb äytâ âlmăymän. (31) Çünki, bu ikki kündä u gözâl dilbărni izlădim. (32) Üçinçi kün degändä: qoqqısdän közimning izsiz qadămlări uning ikki qâşi örtăsidän cây âldi. (33) U yâğ bázărdăgi yăkkä âldigä bărdim vâ kămâli tâvâze bilän üngä quyuq qılıb: “Esmisiz?” – dedim. (34) U häm: “Esänmisiz?” – deb cävâb qaytardı. (35)

-Yaxşi qız, - dedim, - dädängiz körinmäydilär, häytävür, özläri sağmilär? (36)

-Şükür, - dedi. (37) – Özingiz qaläysiz? (38)

Uning bünçalik ädämşävändäligi ungä qarşı mehribänligimi yänä küçäytirib yübärgän edi. (39) Uning ävâzi ignä vâ pätñisi yängi bolgän grämmäfândäy yâqimli edi. (40)

-Yol bolsin? (41)

-Şundäy, bir köçägä çiqıb keläy, deb edim, qayergä barişimni häm bilmäy türibmän, bu şähärdä täniş-bilişimiz häm yoq, - dedi yüz Nâzü käräşmälar bilän qız. (42) Därräv müssfir bolmägän kim bär, qani boşimsiz, şähärimizning pätü bäländini cindäk tāmāşä qıldiräy.(43)

Qızı tüşmägür şundäy mülayim tabiat edi. (44)

-Xop, - dedi. (45)

Ävväligä yänmä-yän, undän keyin qol üşläşib, undän keyin qoltıqlaşib şähärni äylänä başladik. (46) İkkitä süprädäy äq tängäning bährädän keçib, bir tilikdän qävün älib yedik. (47)

U mendän, men undän mämnün bolib, ertäsigä körişmäq üçün va'däni bir çaygä qoyib, äcrälişdik. (48) Oşä küni keçqurün üning dädäsini uçrätdim. (49) Bu gäl u mening közimgä “keläcäk qaynätäm” bolgänidänmi, häytävür, cüda ıssıq vâ nüräniy köringän edi. (50) Sälämläşdik. (51) Hättä bätirçilik bilän äldigä bärüb, qolini äldim, sağligini söradim. (52) Egilib-bükilib, tävâze bilän äcrälişdik. (53)

Ertäsigä qız bilän va'zä örnidä uçräşdik, yänä şähär äylänä başladik. (54) Ändäk-andäk gäplärimizgä mühäbbät şäkärlärini sepä başladik. (55)

Qızning özi-kü, bir säri emişkü-yä, ämmâ uning dädäsi meni çändän yaxşi körär emiş. (56) “Bäy-bäy, änä yigitü änä xuşmülâzimätlik. (57) Bu şähärdä bundäy mehmândost, yaxşi yigitni uçrätmädim, här kimgä xudâ küyäv bersä, şundäyini bersä”, deyär emiş... (58)

Üçinçi kün qızni üyimgä älib bärüb, kämpirning körigidän ötkäzdim, kämpirning quvänib ketgänini quyâveräsiz. (59)

-Bây ânâgining böyläringdän qâqındık. (60) Bir-birâvläringgä tälpeçäkdây münâsib kelib türibsänlär-ä, xudâ här ikkâvläringni bir-birâvläringdän cüda qılmäsin, hä, işqilib, çinäkäm taqdir bolgân bolsin, - der edi. (61)

Qallıçäm'ni ötäzğäni cây tâpâlmâydi, sâyäsığä körpâçä sâlâdi. (62)

Kämpir, här qalây, âziz mehmângä häm münçälik eşilib ketmâgän edi, ölimlik bisâtini kävlâb, ällâqandây toy-ma'räkälärdä yenggä toldirib kelgân bir käft-bir käft rängâ-räng karamel, pârvärdä , "sâqâllıqlärni tökin qilib yübârdi. (63) Dädäm bilän ânämning töyidä kättä büväm tärâfidän qoşılğân, ânämning köz qârâçığidä saqlänätürgän irvit qutiçäsining ällâqaysi bürçägidän, âq dâkâçägä tügib täşlängän, bir-ikki çâynam säqıçni âlib, "kelin"ğä ming maqtâvlâr bilän berâ başlâdi. (64)

-Âling, âypâş, mänâ büni dädäsi rähmätlik Buxârâyı şärifdän keltirgän edilär, mâzâr bâsib kelgân tâbârrük saqdi. (65)

İşqilib, kämpir şörlükning sevinçığä çek bolmâdi. (66)

Âräsän yänâ ikki-üç kün ötib, qız bilän bu şähärdä biz bârmâgän bir örin qâlgân bolsa, u häm ZÄGS edi. (67) Dädäsi bilän inâqligimizni-kü qoyâ beräsiz. (68)

Bir kün qız bilän şähärning âbâd bâğläridän biridä – mäcnün pâpük nävdäläri âstığä qoyılğân zängäri skämeykädä, elektr fânärläringni şu'läläridän büqımbir-birâvimizning pincimizçä çünâdäm sinigib ketgän edikki, şäpkör bir yölâvçi bizni, birârtä semiz kişi, deb öylär edi. (69)

Bir yigitning biz qızgä äytä âlätürgäni qançälik yüräk qoşıqläri bolsa äytgän edi. (70) Bulär âldidä qızning qalbi tänburdän "Râhät" eşitgändây, sürüdlärgä qarq boldi, deb öylägän edim. (71) Äfsüski, u on birinci bäläsin häm kömib kelgän bir mâtämzädä kämpirning xorsinişi bilän uh târtti. (72)

Bir-birâvimizgä çirmâşib ketgän biläk zâncirläri böşäşib yeşildilär. (73)

Vücüdümni bir titrâş bilän täâccüb çülğab âldi. (74)

-Cânim, - dedim, - sizning kättä bir häsrätiniz bolsä keräk, münçä xorsiniş beciz bolmäsä keräk? (75)

Qız ävväligä iymändi. (76) Qıstâdim. (77)

-Endi şuki, dädämning bütün ümidläri sizdän, - dedi. (78) – Sizginä bizning başımızdägi falâkätläri bir tərəf qıla âläsiz. (79)

-Men siz vä dädängiz hürmäti üçün hər qandäy fidâkâlikni qılışgä täyyärmän, qani, äyting. (80)

Qız yänä bir uh tärtdi, sözgä başlädi: (81a)

-Biz Çimkentdän bolämiz, undä bizning bätmân-bätmân yerlärimiz, qorä-qorä qoylärimiz, üyürdä ätlärimiz, qoşçi-qolânçilärimiz bär edi, hämmäsini taşläb keldik... (81b)

Gäpning mağzigä tüşünä başlädim. (82)

-Xoş, negä taşläb keldingiz? (83)

-Hämmäsidadän häm qorğânçämiz örasigä kömgän äsil mällärimizgä açınämän, undä mening häm köp-köp äştin-kümüşlärim, ipäk, baxmäl kiyim-başlärim bär edi, zämänä dürüst bolib, qäytib bär ib älsäk, hämmäsi häm çirib qälädi-dä. (84) Sizgä deb (ya'ni küyâvgä) äzmünçä häm särpâ qılmägän edik. (85)

-Negä taşläb keldiläringiz, deymän? (86)

-Negä bolär edi, dädämni, qulâq qilib qamämäqçi bolgänläri üçün-dä. (87)

-Küruq baş bilän qaçä berdiläringmi? (88)

-Yoğ-e, ba'zi närsälärimizni ärzän-gärâvgä sätib pül qıldik. (89) Men, dädäm, yänä bir yäqinimiz üçtä ätgä mindik. (90) Qırqtäçä qoyni äldimizgä sâlib keçäläb yür ib qaçdik. (91)

-Yaqıngiz qayerdä qâldi? (92)

-U üzâqdä. (93) Sirdäryäning bü yänbaşidä, Färhäd täğning etägidägi bir yäylâvdä. (94)

-Xoş, men nimä yârdäm qılämän? (95)

-Şu, dädämning mälläridän yänä ünçä-münçä äcrätib liş, häm dädämni haqli qılış üçün-dä... (96)

-Yaxşi gâp... öyläşib körämiz... (97) -Men çuqur bir mülâhazä däryäsigä şöngib ketgän edim. (98)

Mühəbbət və kürəş! (99)

Yâ müştümzörgä yârdäm qilib uning дәvläti vә qızıgä egä bölüş ärqali sinfiy küräşgä vә prälätäriät diktätüräsigä xıyânät qılış. (100)

Yâ äyşdän körä – küräşni, mühəbbätdän körä prälätäriät hākimiyätingin pâydevärliginil ilgäri qoyibmüştümzörning sinf bolib tügälüvi üçün bärדם türiş. (101)

Yâ mühəbbät – yâ küräş' Sönggisi meni yengdi, men müştümzörning sinf bolib tügätülöv täräfdäri bölüb qâldim vә bu toğrisidägi mülähazämni bâyân qılış üçün qızgä äylänib qarädim. (102) Qız meni täşläb ketib qâlgän edi... (103)

Men elkämdän bäsib türgän çärçäqlikni irğitib täşlädim, yolim üygä emäs, râyân şöräsining qulâklär bilän küräş kāmıssiyäsigä edi. (104)

Bir häftä ötgäç, qızni kāmıssiyäsi a'zäläridän birining qoltiğidä kördim. (105)

Bälki, undän dädä vә yäqinini qutqariş, qoy, ätti bilän yâ mühəbbät – yâ küräş sävâli türädikim, songgisining yengişiğä işänçim zor. (106)

12-Mening Oğriginä Boläm (Voqeyiy Hikâyä)

Ätamizning ölgänigä äncäginä yil ötib ketdi.(1) Bu yıl - on yettinçi yilningä änämizdän häm äcrälib, şum yetim bolib qâldik. (2) Biz tört yetimdän xabär älib turışgä kättä änäm - änämning änäläri Râkiyä bibi kelib turibdilär. (3) Bu kişini biz erkälüb Qärä büvi deb ätäymiz. (4) Äqşamläri büvim başlıq hämmämiz äldi oçıq äyvändä üvüntädä körpä-yästüqlärgä öralib, bittäginä Örätepäning kir ip şälçäsi üstidä uxläymiz. (5) Sentyäbr äylärining äxiri, ilk küz äqşamläridän biri edi. (6) Hävâ äncäginä sälqın. (7) Biz yetimlär bir-birimizning pincimizgä tiqilib, bir-birimizni isitib üyqugä ketgänmiz. (8) Qatärdä eng sönggi bolib, änä çümçuqdäy Qärä büvim yätärdilär, u kişi säksändän äşib ketgän, näskäş kämpir edilär. (9) Bu äqşâm üç xorâz otgändän keyin, yetti qäroqçi yulduzi tik kelgändä ğongır-ğongır ävâzdän uyğonib ketdim. (10) Büvim kim biländir äncäginä bäländ ävâz bilän suhbätläşmäqdä edilär. (11)

Bu äqşâm üç xorâz otgändän keyin, yetti qarâkçi yuldüzi tik kelgändä ğongır-ğongır avâzdän uyğänib ketdim. (12) Büvim kim biländir äncäginä bäländ avâzdä suhbätläşmäqdä edilär. (13) Hävlimiz, ätä-büvädän qâlgän, äncäginä kättä bolib, törtbürçäk tänäbi hävlilärdän edi. (14) Gir ätrâfi imärät, şimäl tāmāndä amäkiväççälärimiz türışärdi. (15) Lekin ulär yâzdä bāqqa köçib ketärdilär. (16) Hāzir

ulär tãmân boş. (17) Büni qäräng-ä, bizning üyimizgä oğri kepti. (18) Bizni häm ädäm deb yoqläydidigän kişilär bär ekän-dä, dünyädä? (19) Ertägä örtäqlärimgä tãzä maqtänädigän boldim-dä: «Bizning üygä oğri keldi». (20) Ğurür bilän äytisä bolädi. (21) Lekin işänişärmikän? (22)

Oğri oşä ämäkiväççälärning tãmidän sekin yürä kelib, büvimning toğrilärigä kelgändä äksä ürib yübãribdi. (23) Büvim esä yãstıqni kökrãklärigä qoyib, til tägidägi nãs bilän öyläb yãtär ekãnlär. (24) Büvim püf deb nãsni tüfläb, tãmgä qarãb: (25a)

-Oğriginä bãlãm, hãy oğriginä bãlãm, hãynähãy birãr tiriklikning köyidä tãmgä çıqqan körinäsän, äxır kãsbing nãzik, tümãv-pümãvingni yãzib çıqsãng bolmäydim? - debdilär. (25b)

Oğri tãmdän türib: (26a)

-Äxır, büvicãn, siz häm birãgrinä keçä tinçingizni älib uxlãsãngiz bolmäydimi, bizning tirikchiligimizning yolini tösãveräsizmi? - debdi. (26b) Men gãp şu yerlãrgä kelgändä üygãnib ketgãn bolsãm keräk. (27) Qãlgãn gãplãrni eşitgãnimçä qilib yãzãmãn. (28)

-Hãy, äylãnäy, oğriginä bãlãm, bãşimdä şündäy müsibät türgändä közimgä uyqu kelädimi? (29) Mãnä: älti äy boldi, birãr sãät miccã qãqıb uxlãgãnim yoq. (30) Kündüz künlär gãrãngdäy dãvdirãb yürãmãn. (31) Birãr yergä ötib mizğigãndäy quş uyquşi qılãmãn. (32) Keçãlãri xayãl älib qãçib ketãdi. (33)

-Nimãlãrni xayãl süräsiz, büvicãn? (34) - Bu gãpdän keyin üstidägi tonini türmüçlãb boğãtning üstigä yãstıq qilib qoyib, oğri häm yãnbãşlãb äldi. (35)

-Nimãlãrning xayãlini sürãrdim. (36) Şu törttä yetimning ertãsini öylãymãn-dä, bãlãm. (37) Zãmãnni özing körib turibsãn, tiriklik tãşdãn qattıq, tüyãning közidäy nãn änqãgä şãpıg. (38) Hãli bulãrning qolidän iş kelmãydi. (39) Soqqabãşginä ärävãkãş tãğalãrining tãpgãni özining rözgãridän ärtib, bulãrgä qut-lãyãmüt bolişi qıyın. (40) Rözgãrdä bolsa: köz körib, qol tutgüdäy ärzigülik büyüm qãlgãni yoq. (41) Bir çekkãdãn sãtib yeb turibmiz. (42) «Turib yegãngä türümtãğ çidãmãs», degãnlär. (43) Eh-hä, bu bãlãlär qaçãn ulğayãdi-yü, qaçãn özining nãnini tãpib yeydidigãn bolädi! (44) Çãr-nãçãr xayãl süräsãn, kişi. (45) Tãğm bu yetimlãrning bittãginãsi oğul, üçtäsi qız. (46) Endi on törttdän on beşgä ötdi. (47) Qızlãri qurğur qaçãn bir yergä elãşib ketãdi-yü.

(48) Özi örüb, özi çirmäb älädigän cäy çıqmäsä, bülärgä kimning häm közi uçib türibdi deysän? (49) Zämân qättıq, oğriginä bäläm, zämân qättıq! (50)

-Toğri äytäsiz, büvicân, - dedi oğri, - mening häm ikki bäläm, xâtinim, bittä kâmpir ânâm bâr, bir tâvuqqa häm dâñ keräk, häm süv keräk, degänläridek, şulärni bâqışim keräk. (51) Törttä çävâti nân tâpiş üçün özimni ötgä, çoqqa, Älining tiğidä ürämân. (52) Bolmäsä, işläy desäm bilägimdä quvvät bâr, äqlü hüşim cäyidä. (53) Mengä hâzir şu qilib türgän oğrilik kâsbi yâqadi, deysizmi. (54) Tüppä-tüzük äyâlmänd kâsibning bälâsi edim. (55) Zämân çäppäsigä ketdi. (56) Kerinskä pâşşâ bolgândän keyin ürüş toxtäydi, degän edilär. (57) Hâli-beri toxtäydigän körinmäydi. (58) Hâli häm zämân-zämân öşä iligi toqlärniki. (59) - Birâr başqa kâsb qılsäng bolmäydimi, bäläm? - dedi kâmpir. (60)

-Nimä kâsb qilây? (61) Hämâmä kâsblärning häm bâzâri kâsâd. (62) Ätä kâsbim kävüşdözlükni qilâymi? (63) Ävvälâ şuki, kävüş tikişgä nä çärm bâr, nä siraç, nä mıx, nä lâk. (66) Mäsälliğining özi bitib çıqqan kävüşdän üç bärävâr qımmät. (67) Hämâllik qilây desäm, ävvälgidek qâplâb ğallâ, qâplâb sâbzi-şâlgâm älädigän bädävlâtlärning tuxumi qurigän. (68) Tünâv küni şu mähälläning devkâr etikdözläridän Büvämät ätä bütün qolipü şânü sözân, bigizläri ülgürçisigä ikki pud cöxâri ungä mâvâzâ qıldı. (69) Yaxşı qıldı. (70) Uning etigini kiyädigän Özbek, Qâzâq, Qırğız dehqânläri qäyoqdä deysiz, qâlgän emäs. (71) Fâqat ulärning yetimläriginä şähärimizni töldirib yüribdi. (72) Qaysi bürçäkkä, qaysi çärdevärgä baş suqmäng, on beştä yetim yüvuqsiz qolini çözib: «Ämäki, nân bering», deydi. (73) Nân-ä, özimnikigä tâpâlmäymänü! (74) Bittä män emäs, büvi, mähällädägi hämmä kâsiblärning ähvâli şünäqa. (75) Piçâqçılär häm, bözçilär häm, könçilär häm, böringki, mäktâb dâmläläriyü müllävâççälärning häm rängi pânâ. (76) Bir qâşıq âbiyâvğângä zâr. (77) Sänqıb yüribdi. (78)

-Hüv, xudâyâ ürüşü başigä yetsin. (79) Qıyâmät-qâyim degäni şudir-dä, ä, oğriginä bäläm-ä. (80) Hä, mäyli, şu yetimlärning häm peşânäsigä yâzgäni bârdır. (81) Xoş, endi özingdän sorây. (82) Äxır, nâilâclikdän-kü, şu härâm yölgä qadâm bäsibsän, özigä toqrâq, bädävlâtrâq odâmlärnikigä bârsäng bolmäydimi? (83) Mänâ şu mähällädä Kârim qâri degän çitfürüş bâr. (84) Ädilxocâbây degän püdrätçi bâr. (85) Mätyâqub degän könçi bâr. (86) Bülärning dävlati-kü mil-mil. (87) Beşikdägi bälâsi häm çetigä bây yâzilgän çinni kâsädä âş içädi. (88) Şulärning tâmini teşşäng bolmäydimi? (89)

-Ey, büvim tüşmägür, saddäsiz, soddä, - dedi oğri. (90) - Bâylarning üyigä tüşib bolädimi, ülarning paxsäsi säkkiz qavät, eşikläri temirdän, här bittäsining qoräsida eşäkdäy-eşäkdäy ikkitä, üçtädn itläri bär. (91) Bu itläär hâvli sâhnidän bittä kâpäläk ötsä, bir häftä vâvülläydi. (92) Âdilxocâbâyning ğulâmgârdişidä-çi, miltıq üşlägän ğâradâvây turädi. (93) Cânimdän keçibmânmi, öldirmägändä häm sibir qilib yübârädi. (94)

-Bu ğäping häm toğri, oğriğinä bäläm. (95) Ämmâ-lekin ehtiyât bol. (95) El-yurtning âldidä täğın bädnam bolib qalmägin, - dedi bizning kâmpir.

-Ğäpingiz toğri, büvi, tunâv küni Ârif sässıqning âtxânäsidadän törttä tâvuq, bittä xorâz ömârgän edim.

-Tâvuq, xorâz dedingmi? Hä, bu maxluqläri qurgur qaqaqlâb seni şärmändä qılmädimi?

-Hämmä ishning häm öz mârâmi bolär ekân, büvi, tâvuq âlgâni bârgändä çöntäğimgä bir şişägä suv sâlib âlämän. Keyin qondâqning täğigä bârib, âğzimni suvgä toldirib tâvuqlärgä pürkâymân. Tâvuqdäy ähmâq cânivâr âlämdä yoq. Yâmğır yâğyâpti, şekilli, deb öylâb, bâşini içigä tiqib, häp yâtâverädi, keyin bittä-bittä hiqıldâğıdn tütib xaltägä sâlâmân.

-Şünäqa degin, vây tävbä-ey. Hämmä hünärning häm özining mürti ğârdâni bolär ekân-dä.

-Şündäy qilib desängiz, büvicân, sirimning xaşägi açılışigä âz qâldi. Yoq, ellikbaşimiz Râhmânxcâğä xorâzni âlib bârib bergän edim, işni bâsdi-bâsdi qilib yübârdi. Râhmânxcâ men bilän tüzük, yaxşı âdâm. Bültür uni-buni sâtib, säksân üç som pul câmğarib: «Tâpgânimiz şu, ellikbâşi âtä», deb pârâ bergän edim, râbâçiygä ketişdn âlib qâldi.

-Hä, işqilib, bälä-çâqasining egiligini körsin. Endi bu yâqqa qarä, oğri bäläm, hädemây tâng häm yârışib qılär. Änä, yârुğ yüldüz häm tikkägä kelib qâldi. Âşxanäning yânidägi tütdän sirğalib pâstgä tüş, ötinimiz yoq. Âşxânädä bir zâmânlär bâğdn kelgän bir-ikkitä yânğâq tönkä bär, bältäni âlib, şuning bir çekkäsidadän âzginä uçirib ber, qumğân qoyâmân. Keçä tâğang berib ketgän zâğâradän ikkitäsini âlib qoygânman, birğälâşib çây içcämiz.

-Yo'g'-e, büvi, - dedi o'gri, - tönkä yarıb-kü berärmän, ämmå çây içålmäymän, çünki kün yarışib qålsä, meni tänib qåläsiz. Cüdä hām yüzimni sidirib täşlägänim yoq, ändişäm bår, uyälämän.

-Vây öläy, qutluğ üydän quruq ketäsänmi, bålām? Bir nimä lib ket. Toxtä, nimä ålib ketsäng ekän, hä, dārvoåqe, åşxånädä bittä yärim ppdlık qāzān bår. Ällāzāmānlār üyimizdä ådāmlār köp edi, kättä qāzāndä åş içärdik. Xudāning ğaşıgā tegdik şekilli, şündaq kättä, gürkirāgān xānādāndān mānā şu törttäginä yetim qālib türibdi. Eh-hä, bülār qaçān kättä qāzānni qāynātār edi-yü... Şüni ålib ketä qāl. Sātib bir küninggä yārātārsān, oğriginä bålām.

-Yoq, yoğ-e, büvi, yāmān niyāt qılmāng. Hā-hüv degünçä bu künlār hām ünüt bolib ketädi. Yānā kättä åilälār cām bolädi. Hättä bu qāzān hām kiçiklik qilib qålädi. Öşä yetimlārning özigä büyürsin. Toyläridä öynāb-külib xızmat ılaylik. Xäyr endi, büvi, men ketāmān, toğ tāmōå hām yarışib qåldi.

-Xäyr, oğriginä bålām, kelib tür.

-Xop, ānā, xop...

Men öşä oğri kişini tänir edim. Hāligäçä hec kimgä kimligini äytgān emāsmān.

1965, yānvār

13. Çāräsi Kōrildi

(Äppārätņi tāzälāş münāsābāti bilān)

Hāmmāgä mā'lüm vā māşhürdirki, sālıq idāräläri öz işlärini neçāğlıq puxtā vā pişıqlık bilān bācārädilār. (1) Hār qandāy āngläşilmāvçilik vā särgärdānlikärgä yol qoymāslık üçün, öz äppārätläriņi ıxçāmlāglār. (2) Ulārning eng kiçik mubäläridä hām bir neçä önlāb xızmatçilār – müdirilər, kātiblār, āgentlār işläydi. (3) Tāki, işi tüşib kelgān kişi öz işini qançālık tezlik vā puxtālık bilān bācārgānligini bilib qāyil bolib ketsin. (4)

Äppārätđägi puxtālıqlārdān bir neçä nāmünälār. (5) Māsälān: qışlāqlārgä, sālıq röyxati üçün çıqqān āgentlārdān biri Rāhmāt Hikmāt oğlining xocāligini röyxatgä åldi. (6) Qalāmning kurtligi, piçāq yoqligi, işning tığızligi, qāğāzning ğudirligi, qışlāqlārdä hādegāndä stāl-stul tāpilmāy yāzilädigān nārsä pātnis ārqasidä yāzilgānligi vā bulārning üstigä bir qançä özidān bolmāgān sēbāblār ārqasidä Rāhmāt Hikmāt degān söz ānıqrāq yāzilmādi, oqışgä qıyınlik keltirdi. (7) Bundäy hādīsälärdä bāş idārädägi ıxçāmlāngānlār

ikkilänib ötürmäy, ulärdä mävcüdiyätlär bolmäsä häm, här extimälgä qarış, bir neçä kişilärning namlärigä sâlıq vâraqaläri yâzâ başladılar. (8) Mäsälän: Ähmäd Sunnät oğli, Zinnät Rähmät oğli, Hikmät Ne'mät oğli, Bäräkät Fäläkät oğli, Ähmäd Sävlät oğli vâ hâkâzâ... (9)

Şuning singäri bir sâlih röyxatlärini tüzüvçi ägent qışlâqning äti bolgän "Qoşqorğän" sözini äniqrâq yâzmädi. (10) Sâlıq idäräläri yänä ikkilänib ötürmäy, bir neçä qışlâqlärgä sâlıq vâraqaläri yâzâ başladılar, mäsälän: Qoşqorğän, Göştqorğän, Esxırmân, Misqumğän, Böştöğän, Müşyöğän vâ başqa qışlâqlär. (11)

Bu täcribä ğâyät ma'qul bolgäni käbi, sâlıqlärning biridän bolmäsä biridän ünişigä imkâniyät tuğdirädi. (12)

Bekâbäd qışlâğigä çıqqan sâlıq röyxatçiläridän biri müştümzâr İbäy Zäfarâvgä individüäl sâlıq sâlinmäqni lâzim tâpib röyxatgä äldi. (12) Yuqâridä aytilgänlärdäy bir qançâ özidän bolmägän sâbäblär yängi rözğâr Übäy Züfarâv nâmigä keldi. (13)

Älbättä İbäy qarâb ötirädimi? (14) Qışlâq bätärkläridän bir neçälärini güvâh qilib, özining yäkkä rözğâr ekänini, xocäligi yäkkä häldä sâlıq töläş qâbilyätigä egä bolmägänini, sâlıq vâraqasi uning nâmigä yängliş yâzilgänini birmä-bir bâyân qilib ärizä yâzdirib räyân icrâqomigä tâpşirdi. (15) Zämânlär ötdi, sâlıq ündirüvçilär tikilinçdän toxtämädilär. (16)

İbäy sönggi gäl räyân icrâqomigä bârgändä, "Ärizängizni tekşirib, çâräsini köriş üçün, Beşrâbât qışlâq şöräsigä yübârdik", deb cävâb qaytärdilär. (17) İbäy "çârä körilişini" kötib yänä bir neçä zämân säbr qıldı. (18)

Beşrâbât qışlâq şöräsigä İbäyning ärizäsi üstigä qızıl siyah bilän "Çâräsi körildin" degän rezâlyütsiyä qoygän häldä hävâlâ qilingän edi. (19)

Beşrâbât qışlâq şöräsidadä häm iş hälqumdän. (20) Ärizäning hämmäsini oqib çıqışgä vaqt yoq. (21) Binâbârin, fâqat rezâlyütsiyäginä oqıldı vâ räyân icrâqomidän bolgän büyruqqa äsäsän, iş körışgä mäcbür boldilär. (22) Qışlâq şöräsi öz yänigä ikki nâfâr yigitni (militsiyä örnidä) älib, tikkä İbäyning qorğänigä bäsib bårdilär. (23) Vâ heç nârsädän heç nârsä yoq, qorğängä kirib tintüv başladılar. (24)

İbäy vâqeädän xabärsiz. (25) "Birâr günah qilgän bolsam keräk", deb häyrân edi. (26)

Tintüvçilarning közigä heç qanday çärä körinmägän edi şekilli, qaytib ketdilär vä räyân şöräsüdän kelgän ärizäning üstigä zängâr siyyâh bilän “İcrâ qılındı vä heç qanday çäräsi yoqlıhi äniqländi, axbârtingiz üçün”, deb rezâlyütsiyä qoydilär. (27) Ärizä räyân şöräsigä qaytib bardı vä işgä tikildi. (28)

Şu çâqqaçä dâm-däraksiz qâlib ketgän ärizäsi toğrisidä İbây äncä päncidän edi. (29) Qaytädän ärizä yâzdirib, räyân şöräsigä bardı. (30) Undä İbâygä qarâb: (31a)

-Siz sâlıqni toläysiz, qışlâq şöräsining bergän ma'lümâtigä qarägändä çärä yoq ekän, - dedilär. (31b) İbây yälindi-yâlvardı. (32) Qışlâqning on-on beş bätträkläri taräfidän kambağallıgı, yängi rözgârlıgı, sâlıq tolây älmäsligi üçün qoyılğan qollärni körsätädi. (33) Räyân icrâqomidägilär häyrân qâldilär. (34) Yänä “Bizdän nimä ketâyâtir” deb ärizä üstigä yängidän: “Sizgä qat'ıy täklif qılınadı, tezdän İbây Züfârâvning çäräsi körilsin”, deb rezâlyütsiyä qoydilär vä qışlâq şöräsigä yübärdilär. (35)

Beşrâbât qışlâq şöräsidadägilär, räyân şöräsidadägilärning töräligidän, qoyi äppärätning işi bilän hisâblâşmägänläridän kâyidi, yänä şundäy bolsa häm “Säzäläri ölmäsın” deb, yigitläri bilän İbâyning qorğigä bårdilär. (36) Hättâ, tâvuq kätägigäçä qâlmädi. (37) Yärim säätlärgä çözilgän tekşirişdän song, bir yigit äğılxânädän türüb qıçqırâ başladi: (38a)

-Ortäqlär, häy ortäqlär, bu yâqqa qaränglä, çärä bu yerdä ekän, mänä! (38b)

Hämmäläri yügürüb bårdilär. (39) Ortägä çäräni älib tekşirâ başladilär. (40)

Qışlâq şöräsi yigitlärgä qarâb: (41a)

-Yigitlä, - dedi, - ätgä öngärib älingiz. (41b)

İbây: “Bu täşländik büyüm-kü, bulärgä nimägä keräk boldi ekän?” deb häyrân edi. (42) Yigitlä çäräni ätgä öngärib, qışlâq şöräsigä keltirdilär. (43) Yänä qaytâ başdän tekşirdilär vä räyân icrâqomidän kelgän qâğâzning üstigä: “İcrâ qılındı, İbây Züfârâvning çäräsi körildi. (44) Çärä äytätürgän yaxşı çärälärdän emäs. (45) Bir put, bir yänim put äqşâq eltätürgän, küncärädän bolgän eski çärä ekän, axbârtingiz üçün bizdä saqlänädi”, deb rezâlyütsiyä qoydilär vä räyân şöräsigä yübärdilär. (46)

Täsädif köp yâmân närsä, qışlâq şöräsining şünçälik cänküyärlük bilän häräkätläri hävâgä üçdi. (47) İbâyning ärizäsi üstigä beqasäm ton kiygän

rezalyütsiyäläri bilän räyân şöräsini tekşirişgä kelgän işçilär brigädägining qoligä tüşdi. (48) Ulär ariza yüzädigän, başqaçaraq çärä körä başladılar. (49) Şundäyki, räyân şöräsidadän tårtib, äyrim sâlıq röyxatçilärigäçä çäräläri körildi. (50) Näticädä räyân şöräsining iş başqarüvçisigä “häyf sengä” berildi, qışlâq şöräsining räisi yâtlärdän bolgäri äniqlänib, işdän älini. (51) Sâlıq idärasining kätibi sudgä berildi. (52) İbäy Züfaräv sâlıqdän äzäd qilinib, väräqaning haqıy egäsi İbäy Zäfarävädän sâlıq ündirildi vä küncärädän bolgän çärä bolsa, egäsining rıziligi bilän sänsälärlük körgäzmäsigä xätirä üçün älini. (53)

14. Elätiyädä Bir Äb

Xalâyıq cänäbning şänilärigä “Ämiş eşän” degän laqab bilän böhtän qılsälär häm, bu äbäs. (1) Çünki, Äziz eşän, Et emäs eşän kabi qutbi zämänlärning hücräläridä ilmi hâl vä ilmi qâldän kämâyänbağı häsil qılğän edilär. (2)

Birär yerdä birär närsä oqilib uning içidän mäbädä “väşşämsi” degän söz çıqsä boldi. (3) U cänäv darräv: “Bu äyät kaminägä işarätidir. (4) Bây mendäy roy siyohning hâligä...” deb közläridän şaşqatâr yoşlärini cäriy qılür edilär. (5)

Qançä zämän piyozät tårtib, mingläb mürid-mühlis ärttirgän edilär. (6) Ulärning bir üçi Märgıländän, bir üçi Öş, Özgän, Cäläläbädgä bärär edi. (7)

Şämsiddinxän eşän çillägä ötirgändä ätrâfidän näzri niyoz yomğırdäy yoğılardı. (8) U kişi hädyälärgä qaräb: (9a)

Rizqeki, muqaddärs, az haq,

Beşäk, biräsäd, çi iztiräväst, e diyä,-

Bäytini tärännüm qılär edilär. (9b)

Ortäncä oğıl ünäştirilgän, kiçik oğıl boyi çözülib, köngli xätin tüsäy başlagän. (10) İkki gäpning biridä: “Häcdä ketämän”, deb xätin äliş rämzini qılädi. (11) Ya’ni: “Nän pişgünçä, külçä koyib ketädi”, işaräsi bilän, şämä qılädi. (12) Bugun ba’döz nāmāzi bāmdād Şämsiddinxän eşän kencätây oğligä qaräb: (13a)

-Mullä Äbülcäsim maxsum, - deb iltifat qıldı, - biz inşâälâ, küni ertä elätiyälärdägi mürid-muxlislärgä ämri ma’rûf, nähiy änilmünkär qılış üçün yüriş qılämiz, könglingiz tinç bolsın. (13b)

Äbülqâsim tilini küväçä qilib yüzini çetgä ögirdi, ya'ni üyälib bürildi. (14)

Şämsiddinxân eşân bir neçä zäbärdäst sofiylär bilän qışlâqmä-qışlâq, şähärmä-şähär mürid ävlägäni çıqıb ketdi. (15) Kün yürdilär, tün yürdilär. (16)

Ünüm köp boldi. (17)

Peş tüşgän mäblağläрни peş hävligä cönätib türdilär. (18) On üçünçi kün degändä, Ärävân degän qışlâqqä bärrib tüşdilär. (19) Bundä Şämsiddin eşänning Dädaqozi degän äşpaz bir müridi bolar edi. (20)

Qol bergän eşân – peşväsi yoqlab kelgänigä başi äsmängä yetgän Dädaqozi häddän ziyod yeşilib ketdi. (21) Bisätidägi bütün täpgän-täyängän närsälärini eşänning äldigä tökib säldi. (22)

Müsäffä hävâ, täzä suv, tökin äbi yevğân, qoş qollik särtäpâ izzät-hürmätlärgä ğark, bolib ketgän eşân, Dädaqozining kämbağalinä pözğärigä kütilmägän qadril qonâq bolib, häftä boyi qor tökib çökib äldi. (23) Eşängä Dädaqozining özi, xätini, yoşi on yettilärdä, qaddi kämâlgä yetgän Râkiyä degän qızı häm xızmat qilib çarçädilär. (24) Ältinçi küni degändä, Dädaqozi eşängä şilpildâq qıldı. (25) Eşân vä müridlär me'yöridän yuqari iştähä bilän şilpildâqni yedilär. (26) Qol ärtib, dästürxân yığıştiriş vaqti keldi. (27)

-Ämin, - dedi eşân, hämmä bäräbär fätihägä qol kötärdi. (28) - Qolingizni açing, Dädaqozi, xudâyim beräversin, teväräkdän keläversin, qırq ming qoyni qırdän bersin, säksän mingni Ädän bersin, qazıg'ını qaqıb bersin, ümringiz därdsiz ötsä häm, dästürhäningiz märdsiz ötmäsın, ämin, ällähü äkbär. (29)

Sofi “inşâällä, inşâällä”, deb türmäqdä edi. (30) Dädaqozi örnidän türüb eşängä qulluq qıldı. (31) Eşân körpäçäni qayirib yönbaşigä tärtädi vä üzälä tüşib, yänä söz başlädi: (32a)

-Äxun, sizgä ma'lüm bir mäslähät bär, - dedi. (32b)

-Başimizning üstigä, äylänäy pirim, söyläsinlär, - dedi äxun. (33)

-Äppâq xocämdän başarät täping, men sizni özimgä qudä qılmâqçimän. (34)

-Mübäräk bolsin, qulluq qiling, äxun. (35) Bây-bây, qandây iltifat, - dedilär sofilär. (36)

Dādaqozi şübhadā qāldi. (37)

-Negā öyläsiz, - dedi eşân, - qızıngizni kencätây og'limizgä. (38)

-Başimizning üstigä, bir qız emäs, on qızimizni hām nāzr qıldik, - dedi āxun.
(39)

-Bälli, bälli, himmätinizgä bälli, - dedilär sofilär. (40)

Fätigä oqıldı. (41) Şürli Rākiyā özidän sorālmāy, mullā Ābülqāsim maxxūmgä ünāştirildi. (42) Toyin şu āyning āxırlārigä qılmāqçı boldilär. (43)

Eşân yänä bir häftälärçä Dādaqozining qorg'ānidä türdi. (44) Bu müddätdä u Dādaqozi vä xätinlari "qudā-qudägäy", Rākiyā qızni "kencätây kelin", deb çağırār edi. (45) Rākiyā qız hām "qaynätä"dän üyālib, özini çetgä tårtädigän bolib qāldi. (46)

Dādaqozi şu dämlärdän fäydälänib qāliş üçün, ānçä zāmānlärdän buyön çillāşir bolib yotgän ānəsi Sārvār kāmpirni eşāngä oqıtib āldi. (47)

Kättādän-kiçikning āğzidä gāp: "Şāmsiddinxān eşân yänä üylänär emiş, xätini nāvqırāndāy qız emiş..." (48)

"Hā-hü" degünçä āyning āyoqlāri kelib, toy künlāri yaqınlāşdı. (49)

Şāmsiddinxān eşân sālxdä, zāmān körgän bir kişi. (50) Bundāy toylärdän on-on beştāsini başidän ötkāzgän. (51) Özi beş üyländi, üç kelin, gārçänd ālädigän xätini qız bolsa hām, toy ünçä şükühli bolmäs edi. (52)

Toy küni ātrāfdän mürid-muxlislär toyönä, nāzr bilän keldilär. (53) Sübhi sābāhdän tårtib, şāmi ġaribāngāçä kättä xānaqāhdä cāhr-zikr boldi. (54) Şāmsiddinxān eşân häddän ziyodä ġayrättä mingän, dāldāy qaddi lāmdāy toġri bolāyozgän. (55) Māçit tola qavmlārgä vāhmi qiyāmātdän tasavvuf qılār edi. (56)

Bütün rāsmi rüsmlär, ürf-ādātlär tügädi. (57) Eşân vä kelin çimildıqqa kirib otirdilär. (58) Kelin oyġur ādätigä xılāf bolsa hām eşāngä müvāfiq bolsın üçün, pārancidä edi. (59) Eşân sällāni ālib yostıqqa qoydı. (60) Qaltirāgän qollāri kelinning çimmät örnigä tütib kelgän dākā römāligä yopişdı. (61)

-Üyālmāng, endi siz mening kencä xätinimsiz. (62)

-Qoyşāngiz-şi, āynānāy piyim-yey. (63)

-Başqa xâtinlərim sizgä kündâş emäs, ânâ bolädilär. (64) Men ulärning törttäsini sofi qilib çıqazib qoyämän. (65)

-Şädäğäläyi boläy, şähäy töyib qolläyigä şuv qoyämän... (66)

Kelin tüşmügür “r” örnigä “i”, “s” örnigä “ş”, “ş” örnigä hüştäk çälib, küyöv bilän suhbät qılar edi. (67) Eşân çidämädi. (68) Birväräkäy kelinning yüzidägi däkäni yopişib tårtib äldi. (69) Kelin: “Şaşılmäng, pirim”, demâqçi bolsa keräk, qatâräsigä kelgän ikkitä “ş”ning örnigä bittä hüştäk bilän işni tügättdi. (70)

Eşân däkäni tårtib älişi bilän, häyhât – nä közi bilän körsin, Râkiyä qız örnidä iylämägän cıq teri, säksänlärden aşib, äğzidä tiş bäläsi qalmägän mükkä ânäsi çilläşir Särvär ämmä. (71)

Eşân äldäymän, deb äldängänini fähmlädi. (72) Täşqarigä çıqay desä, mürid-muxlisläridän näm tårttdi. (73) Sähärgäçä tola qabziyät bilän “kelin” bilän suhbätläşdi. (74) Ertä bilän qaräsä, Dädaqözi yoq, keçäsi cönäb qalgän ekän. (75)

Eşân, el-yurt qilib äbrö ketmäsin, deb Särvär ämmäni sofi xâtin qilib, çıqazib qoydi. (76)

“Sen äldäsäng, men äldäy älmäymänmi?” – deb eşängä äsiylik qılğan Dädaqozini ärqavârdän “âq” qıldı. (77)

3.2. Hikayelerin Türkiye Türkçesine Aktarılması

1. Gönülsüzün Huyu

Bir araya gelip sohbət edip, pamuk tiftikleyerek oturan kadınlar Särvär teyzeyi görür görmez eskilerden bir hikâyə anlatmasını istediler. Särvär teyze elindeki pamuk kozasının ağzını açarken cevap bekleyen gözlerle ona bakan kadınlara şöyle bir baktı ve;

-“Bırakın bu boş lafları, işinizi yapın oyalanacağınıza” dedi. Mükämbäray bunu onaylamayarak;

-“Olur, teyze, ne olacak, biz hem yapıp hem sizin başınızdan geçenleri dinlese” dedi.

Hänpâşşâ Mükämbäray’a katılarak;

-“Haydi, anlatın, bunca kişinin arzusunun boşa çıkarmayın” dedi.

Särvär teyze oturan kadın-kızlara bir baktı ve;

-“İyi anlatayım hadi, ama kulaklarınızı açıp sessizce oturun, herhangi bir şey için ağzınızı açarsanız hikâye orada biter. Sonra bana gücümün tamam mı?”

-Peki, haydi başla.

Särvär teyze hikâyesine başladı.

-Babam, orakçılık, mihçilik yapıyordu. Kendisi fakir, yalnız bir adamdı. Yanına bir çırak ya da yardımcı almaya gücü yetmezdi. Annem konu komşuların düğün, ev işlerine yardım edip onlardan ekmek, aş alıp gelerek geçim sağlardı. Ben ise on yedisinden on sekizine adım atmakta olan genç bir kızdım. Evimizde benden küçük iki erkek kardeşim varsa da onların elinden bir iş gelmezdi. Mahallemizde, bizden üç ev ötede Qâsimbây adlı zengin bir yağhane sahibi oturuyordu, onun dört beş yerde koca koca yağ makinaları, tahıl pazarında beş altı dükkânı vardı. Qâsimbây’ın elinin altında en az elli çalışanı, hizmetkârı, şehirden şehire gidip gelen adamları vardı. Beyin, bunların tümünün hesap kitaplarını gören otuz beş yaşlarında Ğanibâyvâç adında bir oğlu vardı.

-Ben günden güne serpildim. Erkek kardeşlerim de büyüdü, boyları uzamaya başladı. Biçare babamın başında yeni ümitlerle beni evlendirmek, kardeşlerimi sünnet ettirmek gibi yeni arzular canlanmaya başladı.

Kız evde misafir, ne vakit bir dengi kısmet çıksa onunla bir olurdu. Ama erkek çocuğun işi zor. Onu sünnet ettirmek, evlendirmek, bunların hepsinden ana baba sorumlu. Babamın aklında beni vermekten çok kardeşlerimi “helal kılmak” endişesi büyüyordu. Çünkü büyük kardeşim on ikisine, küçüğü ise on yaşına giriyordu, mahalle-köydekiler babamı her gördüklerinde bu husustan dem vurup onu mahcup ediyorlardı.

-Bazıları, “Râhmâtqul abi, düğünü ne zaman yapıyoruz? Ne vakit yemekleri yapıyoruz?” derken, bazıları ise etrafta satılan herhangi bir şeyi babamın yüzüne vurup;

- “Râhmâtqul abi, sen bunu al bir kenara koy, malum yakında Allah nasip ederse başımızda düğününüz var. Bir işinize yarar” diyorlardı.

Hatta bir gün mahallenin sofusu;

-“Râhmâtqul, mollamızın omuzları kaşınıyormuş. Ne zaman olacak bu düğün? diye soruyorlar” demişti.

-“Bu yıl güzden önce inşallah” diyip, babamı mecbur bırakıyorlardı.

Babam artık milletin lafından sözünden sıkılıp bir gün anneme akıl danıştı. Bir imkânını buldukları an düğün yapma arzusundalardı.

Babamla annem düşünüp taşınıp Qâsimbây’dan yüz elli som borç almayı uygun gördüler.

Böylelikle babam ertesi gün sabah namazından çıktıktan sonra Qâsimbâyvâç’ın avlusuna gidip borç istedi. Qâsimbâyvâç önce “elimde nakit param yok, verince de geciktirip mahcup olmayın. Sizle biz yakın komşuyuz, sakın aramıza soğukluk girmesin, ayrı gayrı düşmeyelim” diyip türlü türlü şartlarla senete parmak bastırıp yüz elli somu verdi. Bu paranın yüz somunu nakit para olarak, kalanını ise kendi yağhanesinden tahıl olarak verirken, babam yüz elli som için her ay beş som faiz ödeyecekti.

Bununla birlikte evimizde büyük sevinç oluştu. Herkesin ağzında toy lafı dolaşmaya başladı, akrabalarımız mübarek olsuna gelmeye başladılar. On beş güne kalmadan babam oğullarının ellerini helal kıldı.

Sârvâr teyze lafını buraya getirdiğinde kadınlara dönüp;

-“Oldu, silkelenin, işte başımdan geçen bu” dedi.

Kadınlar homurdanıp;

-Hele baban bir kursun şu toyu, bizden bunu neden esirgersin. Kalanını anlatınsan.

Lafını devam ettir teyzecim dediler. Sârvâr teyze durmayıp söze koyuldu;

-Aradan birkaç gün geçti. Bir gün, beyin evinde çalışırken Şâfâât teyze adlı hizmetçi ana “işlere biraz sen bakarsın” diyip beni görevlendirip çıkıp gitti. Ben çıktım. Beyin evinde yapılması gereken tüm ileri yaptım. Niye kaçayım ben beybabadan diyip Qâsimbâyvâç’tan hiç kaçmadım. Ben beyin ev işlerini yapmaya çok sık giderdim. Bir gün beyin büyük hanımı beni azarlayarak;

- “Sârvâr eğer bu evdekilerden birinden kaçacak olursan Ğanibâyvâç’tan kaçmalısın, Allah’a şükür o öyle ufak tefek bir adam değil. Sizin gibilere muhtaç değil” dedi.

Ben beyin oğlu Ğanibâyvâç’a bir görünüp selam verdim. Utancımdan kan ter içinde kalıp, gözümü yere diktim. Ğanibâyvâç katı bir biçimde durup bana gülümsedi.

Evet, Sârvârhân maşallah olgun kız diyip çıkıp gitti. Ğanibâyvâç’ın hanımı Zümrâd gelin meşhur boylardan İnâyâtxâcihân’ın kızıydı, pek de güzel sayılmazdı. Ğanibâyvâç onu pek beğenmezdi. Bu sebepten Ğanibâyvâç her gördüğü kişinin karısına kızına bakmaktaydı. Ben onu gördüğümü anneme söyleyince annem azarlayarak;

-“Keşke Ğanibâyvâç’ın niyeti iyi olsa, babasının kazancını savurup duruyor, uygunsuz bir hareket yapma kızım” dedi.

Bir gün Qâsimbây’ın evine misafirler geldi, hizmetçiler bani çağırıldı. Ben onların gelen gideninin çokluğundan sıkılmışım ki, birden biçare babamın yüzü suyu hürmetine gitmeye mecbur kaldım. Ben gittiğimde beyin evinde misafire dair tek bir iz yoktu, hatta evde beyin hanımları gelinleri de yoktu. Hizmetçi Şâfâât teyze bana açıklama yaparak;

Âppâk anamlarla gelinleri öteberilerle dünürlerim evine ziyarete gittiler. Âbdüfâtâx Ğulca’dan söz etmişken o da oraya gitti, beybaba da orada. Bugün sen ve ben evde tekiz, he he he.

Ben onu bunu sormadan avlunun yerlerini süpürüp silmeye başladım. Kap kacakları yıkadım, Şâfâât teyze bu esnada evin içini toparlıyordu. Ben arığın kenarında semaverin külünü döküyordum. Şâfâât teyze beyin küçük hanımının evinde;

-“Sârvâr, ey Sârvâr ablası kurban, gel gelin hanımın evini sen toparla, keşke hanımana bunca eşyayla yükünü arttırmasa “dedi.

Ben tamam dedim, süpürgeyi alıp Ğanibâyvâç’ın hanımının evine girdim. Ev hiç toparlanmamıştı, gelinin bütün süs püs eşyaları, kılık kıyafetleri yerdeydi, saçılmıştı. Hatta yerler bile toplanmamıştı. Ben gençliğim, cahilliğim kurusun ki, gelinin aynasının yanına gelip makyaj malzemeleri sürmeleri ile kaşımı gözümü süslemeye başladım. Şâfâât teyze evin kapısını açıp gelip bana baktı ve gedik dişleriyle sırtarak;

-“Hay sen ölme kız, kimse yokken süslen, aman biri alıp seni kaçırmasin“ diyip kapıyı kapatıp gitti.

Ben arkasından gülüp kaldım. O an evin içinden birden;

-“Särvär” diye bir ses işittim. Yüreğim çarpmaya başladı. Etrafa göz attım ama hiç kimseyi göremedim. Tekrar;

- “Särvär sen süslenmeden de güzelsin” dedi az evvelki ses. Bir baktım ki Ğanibâyvâç sandığın perdesini aralamış kimıldamadan bana bakıyor. Ben “eyvah” diyip kapıya doğru yürüdüm. Bir baktım kapı arkasından kitlenmiş.

Şâfâât teyze ile Ğanibâyvâç’ın bir olup beni tuzağa düşürdüklerini farkettilim. Kaçıp gidecek bir kapı arıyordum. Ğanibâyvâç çıkıp geldi ve kolumdan yakaladı.

- “Särvär, kaçıp kurtulamazsın. Sen iyisin, seni kendime eş alacağım” dedi.

O an bu sözleri boğulup yutkunarak söylüyordu. Ben ağladım. Hiç takatim kalmadı.

Särvär teyze sözünü tam bu noktaya getirdiğinde bir iç çekti ve gözlerinde yaşlarla;

- Şâfâât teyze yüzüme su serpip kendime getirdiğinde Ğanibâyvâç “yok yok, ben beş para etmez bir adam oldum” dedi.

-Bütün kadınlar birbirlerine bakışıp kaldılar;

-“Teyze, gözyaşın sadakan olsun, geçmişten pişmanlık duyma, haydi gerisini anlat, sonra ne oldu?” dediler.

Tamamlayayım sonra ne olduğunu dedi Särvär teyze. Babamın beyden borç alışının üstünden bir sene geçmesine rağmen tek bir kuruş ödeyebildiği yoktu.

Bey noterden bir adamla geldi ve evimiz icralık oldu. Avlumuz beye 175 soma bırakıldı. Beyin hakkı ise faizi ile birlikte 235 somdu. Kalan 60 som parayı babama zekât saydı. Biz kendi evimizi beye verip, koçlarımızı çoğaltıp buraya geldik. Babam beni bir kaşık çorbaya şimdiki kocam Sadi efendiye verdi. Ondan sonra damat-kayınbaba terlikçilik yapıp bize bakmaya başladılar. Biz de konu komşunun işlerini yapıp onlara yardım ediyorduk.

Şimdi babam-anam öldüler. Sadi abiniz yer ıslahatında Qâsimbây’ın yerini alıp mal mülk sahibi oldu. Kardeşlerim, enişterinin yanında yardımcılar. Qâsimbây ölmüş, Ğanibâyvâç şehirde ayakkabı boyuyormuş, yeri hükümet tarafından paylaştırılmış diye duyduysam da o zamandan beri hiç görmedim diyerek sözünü bitirdi Särvär teyze.

Bütün kadınlar Sârvâr teyzenin hikâyesinin üzerine konuşarak kaç kazanı yıkadıklarını bilemediler.

Ben annemin ayaklarının dibine uzanıp yavaş yavaş uykuya daldım.

2. Boş Ümitler

-Zülfîye neden derse geç kaldın?

-Bahçemize misafirler gelmişti.

-Bahçede bu vakitlerde olgunlaşan ne var?

-Ah, önce şeftali olgunlaşır. Kıpkızıl nar gibi görünür.

-Öyle mi, hadi yürü derse giriyoruz.

-Şimdiki ders hangisi?

-Doğa bilgisi.

-Tüh, edebiyat değil mi?

-Yok, o dördüncü ders.

Bunlar derse girdiler. Sınıf çok şanslı. Zülfîyeler, Kumrinisalar, Aynisalar orada...

-Polatcan dünün raporunu yazdın mı?

-Şimdi yazmaya başlıyorum.

-Saat 9:30'da teslim etmiş olman gerekirdi.

-Hasta olduğumdan geç kaldım.

-Ne oldu?

-Soğuk almış olmalıyım.

-Demek genç adama gezmek yaramadı. Yazmaya başla, idareden biri gelirse mahcup oluruz.

Gençlikte böyle hikâyeleri, destanları oldu. Yıllar, aylar geçti. Bazen birbirlerinin sırları, küçük büyüklerin en sevdiği şakalar, bazen de eğlenceli halleri aralarında bir sır olup saklandı.

Zülfiye-Polatcan. Onlar iki yıl boyunca mektuplaştılar.

Polatcan bir mektubunda;

-“Gülüm, bülbülüm Zülfiye! Bir kez daha söylüyorum, ben seni seviyorum. Biz evleneceğiz. Ben seni hiç kimsede olmayan bir aşk, taze sevda ile seviyorum. Eğer evliliğimiz okuduğun dönemde olursa emin ol ki bu onu engellemez. Belki ben sana yardımcı olurum. Şimdiye göre yüksek mekteplerde gençliğimizin baharında birbirine bağlanmış bir deste lilyum gibi oluruz. Bizim bu istediğimize kimse karşı gelmez. Doğru olan senin şimdiki bu yoksul yaşantıdan daha adil bir hayata sahip olman.

Kızarma!

Bizi sağlam bir gelecek bekliyor. Biz mutlu bir ailenin bilinçli anne babaları olacağız” diye yazdı.

Bu sözler, bu sözlerden desteler Polatcan’ın her aşk mektubunu süsledi. Hatta postacı çocuğun yeteneksizliği ile mektep müdürü tarafından yakalanan zarf da, Zülfiye ile Polatcan tarafından yazılan sözlerin bir tekrarı idi.

Zülfiye de yazıyordu, hiç kimseye söyleyemediği hatta aynaya bakıp kendine söylese bile utanacağı sözleri yazdı;

-“Polatcan! Mektubunu aldım. Hiç kimse bilmesin. Cevap yazmaktan yoruldum. Doğru ben de seni... Fakat babam benim sana varmamı kabul etmiyor. “Polatcan büyük adamların çocuğu, biz yoksul adamlarız” diyor. Geçen günkü bir mektubunda “Siz komünist partidensiniz, nikâh kıysak olur” diyordun. Bu hususta ben razıyım. Fakat düğün merasimi senin söylediğin gibi erken olmasa, bir vakit sonra olsa diyorum. Çünkü şimdi derslerimiz çok yoğun, daireden iş verdiler, yapmasam olmaz. Artık sen bilirsin” diye yazdı Zülfiye.

Polatcan yeni insan, modern dünya insanı. O her şeyde yenilik arardı. Kazancından gelen eşyaları yepyeni olarak kullanmak istiyordu. Zülfiye her ne kadar yeni zaman gülü olsa da, eski kafalı bir ailede doğdu. Bunun için Zülfiye’de Polatcan’ın aradığı yenilik yoktu. Polatcan Zülfiye’nin çirkin giysilerin görünce;

-“Ben seni iyi tanıımıyormuşum, iyi tanışmamışız Zülfiye! Kendine çeki düzen vermezsen evliliğimizin sonu kötü olur” diyordu.

İşte Zülfiye ile Polatcan evleneli yakında iki yıl olacak. Hemen bir çocukları oldu. Etrafta Zülfiye'nin güzelliğinin yok olduğunu, yüzüne düşen ederin oldukça ağırlaştığı konuşuluyordu. İşin aslı, Zülfiye'nin durumu evlendiği günden bu yana gitgide kötüleşti, mektebe gidişi seyrekleşti, daire toplantılarına ve oradan verilen işlere eğilmedi. “Kadın başına okuyup şehirli mi olacaksın?” diyordu kayınvalidesi. “Bu genç parti üyelerinin arasında çalışmana razı değilim” diyordu Polatcan. Zülfiye artık bir zamanlar sevdiği dairesiyle, gönül verdiği işleriyle uğraşmak yerine ekmek hamuru açmakla meşguldü. Polatcan işe gittiğinde Zülfiye, gün boyu ev işleriyle oyalanıyordu.

Polatcan'ın annesi, Allah için, mülayim bir kadın. O gelininin itibarlı, yüzü ak olmasını istiyordu. Onun isteği akrabaların evlerindeki toplantılarda sofrada bulunacak ikramların Polatcan'ın hanımı, Hayrinisa teyzenin gelini olarak Zülfiye tarafından yapılmasıydı.” Eline geçen ilk fırsatta ufak tefek şeyleri bahane edip kızı kırıyordu. Zavallı oğlumun senden çekeceği var Azizhoca beyin gelini de olsan ne olacak,Hem sonra yakında çocuk annesi olacaksın kızım” derdi. Polatcan ve Zülfiye'nin evlilikleri böyle gönülsüz ve günden güne soğur vaziyetteydi. Çatırtı her iki taraftan çıkmaktaydı. Zülfiye sevdikçe, şımarıkça, yalvarıp yakarsa da Polatcan tarafından hep sarsıldı.

Erkekler böyledir. Onların gönülleri karakavak yaprağı gibi ikiyüzlü, güvercin yavrusu gibi oynaktır. Onların arasındaki muhabbet adeta inzivaya çekilmiş bir nefes gibi tüm kapıları kapattı. Gül yerinde güzeldir, mektep bahçelerinde gönül eğlendirip, sararıp solunca ayaklar altına aldılar.

Zülfiye'nin birtanesi, sevgilisi, tek sırdaşı, neşesi Salihti. O Salih'i çok severdi. Polatcan bir şeylere kızıp haftalarca eve gelmediğinde altı aylık oğlu Salih'in ufak tefek hareketleri annesi Zülfiye'yi neşelendiriyordu. Onu bağrına bastığında tüm kaygılarını unutuyordu. Sadece Salih geceleri bir yıldız gibi ışıldıyordu. Ağladığında teselli ediyordu.

Polatcan da belki “oğlum var” diye düşünüp için için neşelendiriyordu. Arada sırada bir geldiğinde;

-İnsana iç çekme kudreti bile vermiyorsun. Kes şu çocuğun sesini! diyip Zülfiye'yi küçümsüyordu.

Bugün Polatcan kapıdan güleryüzü, şirin sözü, bundan iki yıl önceki bakışları ile geri döndü. Salihcan ilk kez Polatcan'ın kollarında çırpınıp, iki çift sıcak öpücüğüyle uyandı. Sebebi bilinmez, ilk kez Polatcan'ın ağzında sevgi sözcükleri duydu Zülfiye'nin kulakları. Zülfiye, halinden memnun bakışlarla eşine bakıp iç çekti. O an çardağın kenarında bir çift kuş cıvıldaşıyordu. Hayrinisa teyze de oğlunun başında pervaneydi. Polatcan Zülfiye'ye bir bakış atıp eve çağırmak için kaşlarını kaldırdı. İkisi içeri girdiler. Zülfiye Salhi'i dizine koyup eşinin sözüne kulak astı.

Polatcan yan tarafta durmakta olan çantasını alıp katlarını açarken tiz bir sesle;

-“Zülfiye” dedi, “biz iki yıl boyunca evliliğin türlü yüklerini birlikte sırtlayıp, ömür geçirdik...”

Zülfiye'nin gözleri puslanıp yere dikildi, belli ki Polatcan'ın sözlerinin gelişinden kötü manalar çıkarmıştı.

-“Yakın zamanda tatlı bir oğlumuz oldu. Bağışla, bazen ben sana ağır muamelelerde bulundum.”

Salih, Polatcan'a bakıp gülüyor, çırpınıyor, bir şeyler mırıldanıyordu. Zülfiye'nin gözünden akan yaşlar kaygılı yüzünde dereler açıp, haliya aktı.

“Ben ortaklarımın yardımıyla zorlu bir bölgemizden gelen istihbarat ile Moskova'ya doğru yola çıkıyorum. Orada en az dört yıl kalmam gerekiyor, bu sürede elbette sen...”

Polatcan sözünü tamamlayamadı. Zülfiye ciddi, asabi bir tavırla;

-“Polatcan” dedi. Biz ta öncelerden birbirimize yazılmışız. Bizi birbirimizden kimse ayıramaz.

Polatcan sessiz kaldı, fakat birden canlanarak;

-“Doğru, fakat bu dileklere çocuğumuz mani olacak. Misafir olduğumuz bir ülkede aile kurmak birçok zorluğa, soruna sebep olur. Benden ayrıldığında sana ve çocuğa yetecek miktarda nafaka alacaksın.

Zülfiye yaşlı gözleri ilke Polatcan'a bakarak:

-“Arsız, düzenbaz” dedi.

Salihcan'ın “agu-gugu”sunu hesaba katmazsak evi bir sessizlik sarmıştı. Polatcan elinde tuttuğu boşanma vesikasını Zülfiye'ye uzattı.

Üç ay sonra Zülfiye Polatcan'dan bir mektup aldı.

“Zülfiye! Bağışla, öğrencilik hayatını sen de bilirsin, aldığım para ile kendim geçinemiyorum. Sonuç olarak, Salih'in nafakasını şu ana dek gönderemedim, bundan sonra da göndermeye gücüm yok. İnanman için okuldan aldığım belgeyi gönderdim. Sana ve Salih'e selam ile, Polatcan.

3. Genç Kız

-Eyvahlar olsun! Açık mavi ipekten tek bir tabakam bile kalmadı, yaprakları neyle işleyeyim?

-Koyu kahve ile işle.

-Koyu kahve yaprak olur mu?

-Dövünüp durma, pazarda düş görüyor gibiydin alaydın ya kız, hay sen ölme.

-Almadım işte ne yapayım artık

...Kızların gönlü gül beyaz goncaları döppilere işlerken, onun hangi gencin başında güzelleşeceğini hayal ederler.

Kızlar eli pamuk tutan yiğitlere olan hürmetini farklı biçimlerle gösterirdi. Fakat aslen riyakâr, kurnazlardı. Onlar gözlerini çevirip kaçarlardı, işve ile gizlenirler.

Eşarp, kuşak bahanesi ile kızların ak bilekleri delikanlıların beline dolanıp, kaftanın üç iplik bandını dikmezler mi? Güzel kızların billur parmakları yiğitlerin omzunda ışıldar.

Mükerrem kızıl kadife döppiye Gülbeyaz goncaları işledi. İpin sonunu dişleriyle koparıırken bir iç çekti. Uzun, kıvrık kirpikleri bir havaya kalkıp kırlangıç kanadı gibi yay kaşları ile birleşti.

-Ana, hay ana, makasımız nerede?

-Sandığın içinde.

...Söğüt yaprakları akşam rüzgarından yavaşça sallandı., “hışır hışır” eden yapraklar belki de Mükerrem hoca “çalışkan, olgun bir kız” demektedirler.

Aşhane tarafında duran Züleyha teyze kapı tarafına doğru baktı ve;

-“Mükerrem bak, birisi kapıdan gözetliyor” dedi.

Mükerrem biraz toparlanarak kapıya gitti. Orada iki meçhul kadın düşman bakışlarla birbirlerini dürterek Mükerrem ile bakıştılar. Mükerrem kızların âdeti üzere omzunu tuttu. Kadınlardan yaşlı olanı Mükerrem’e laf atıp;

-“Kolay gelsin, biz Qunğıraç pehlivanın evini arıyoruz, yakınlardaysa bir tarif etseniz” dedi.

-“Hangi Qonğıraç pehlivan? Bizden birkaç ev ötede Zümrad teyze adında bir Perihan var, buralarda öyle biri yok ki” dedi Mükerrem. Orta yaşlı bey gibi kadın söze girdi;

-Vah, eyvah. Biz yanlış mı geldik yani?

-Bu kimin evi?

Mükerrem cevap vermek için ağzını açıyordu ki Züleyha teyze;

-“Mükerrem bunlar kim? Bir diyecekleri varsa desinler” dedi. Mükerrem genç kadına eliyle işaret edip;

-“Haydi buyrun içeriye teyze” diye ısrar etmeye başladı.

Her iki kadın birbirlerine baktılar;

-“Yok, oyalanmayalım kızım, işimiz aceleydi” diyip vedalaşıp kapıdan çıktılar. Mükerrem onların arkasından dar sokaktan büyük caddeye dek bakıp kaldı, Züleyha teyze Mükerrem’e;

-“Neymiş, ne işleri varmış?” diye sordu.

Mükerrem’e bakıp gülümseyerek “pehlivan arayan yolcular” dedi. Mükerrem fark etmeden yüzünü çevirdi.

...Kızlar düğün günü ağlarmış, görücü geldiğinde neşelenen kızlar sokağa çıktığında neden atlas giyer? –Bütün kadınlar görsün, bu olaylar bekârların kulağına gitsin diyerek. Kınalı eller sevgililerini ellerini öpmek için yerden başkaldırdılar. Yiğitlerin baharsı sevinçlerle dolu dudakları kızlardan bir öpücük istese, ayıp derlerdi utanmaz yaşlılar.

Züleyha teyze Mükerrerem'i yere göğe sığdıramazdı. "Biricik kızımın adı kirlenmesin, benden gittikten sonra vardığı ile yaşlansın" derdi.

Mükerrerem, Züleyha teyzenin yalandan "kızımın adı lekelenmesin" diyeşine razıydı. Allah her şeyden korusun diyince inanıyordu. Fakat bunları nasibi ile ihtiyarlasın diye söylüyordu. Yeter ki Mükerrerem'i İbay'a versin. Mükerrerem ile İbay eskiden beri tanışıyorlar. Uzun zamandır birbirlerini istiyorlar. İbay bulduğu her fırsatta Mükerrerem'in kapısına gelirdi.

Anasının her lafı yalandı. Mükerrerem az evvelki kadınları tanımıyor muydu? Onların birinin İbay'ın komşusu, birinin gelinleri olduğunu bilmiyor muydu? Hepsini biliyordu. Onların neden geldiklerini biliyordu. Ama kimseye söylemiyordu. İbay da "hiç kimseye söyleme" dediğinden kendi aralarında böyle sözleştiler. İbay bir gün çok doğru bir laf etti. "Mükerrerem, senin okuma yazma bilmemen çok kötü, öyle olmasaydı ben sana mektuplar yazardım" diyordu.

Bu çok doğruydı, Mükerrerem okuma yazma bilmediğine çok pişmandı. Annesi Züleyha teyze onu öylesine "Mükerrerem hoca" diye çağırıyordu. Mükerrerem buna çok alınıyordu. O ne yapsın, babası fakir bir ayakkabıcıydı, o annesinin yanında döppi dikip babasına yardım etmese kazancı evin geçimine asla yetmezdi.

İbay'ın özellikle bir lafı Mükerrerem'in aklından hiç çıkmıyordu. O, "Mükerrerem, anne babana bir görücü göndereceğim. Vereceklerse versinler, yoksa yapacağımı bilirim" derdi. "Bu nasıl iş? Annemle babamı gücendirmesek bari" diye düşünüyordu Mükerrerem.

...İlk seher vakti. Şafaktan henüz bir haber yok. Kurak, hoş bir rüzgâr. İhtiyarlar sabahleyin geçmiş günleri anarlarmış. Sabah namazı ertesinde gençlikten kalma, tükenmeyen yürek dertlerinin türkülerini söylerlermiş. Bu yüzdenmiş bu dertli, zavallı titreyiş... Horoz çok mübarek bir kuştur. Sabah "üürüüü"leri akıllara sağlamlık, dillere sevinç, bileklere ise güç bahşederdi. Onlar her sabah "qaq" vasıtasıyla uzaktaki kardeşlerine selam gönderirlermiş.

Zühre yıldızı da sabahı çok severmiş. Yıldızların ısrarına bakmadan önce sabahı karşılar, sonra batarmış.

Kervanların en önemli vakitleridir sabah. Onlara bu uzak yollarda Zühre yıldızı eşlik eder. Zühre yıldızının yüreği kervan devesinin yüreği ile bir atarmış.

Bebek... Bebeklerin sabah uyanışları tam bir kuvvet narasıdır. Bebekler evin ilk hâkimidir.

Bu anlarda uykusu ağır kişiler çok rahat ederdi. Trenler de hiç durmuyor. Aralıksız işlemekteler. O her sabah seferleriyle milyonların zaferini haykırırdı.

Kapının iki katlı zinciri “şangırt” diye indi.

-Geldiniz mi?

-İki saat oldu, haydi yürü.

-Biraz dur.

-Heh, yine nasihatlerin mi?

-Yok, eşyalarımı alacağım.

-Hiçbir şeye gerek yok.

-Öylesine be, birkaç ıvır zıvır işte.

-

-Peki.

İki dakika sonra iki kişinin telaşlı adımları işitildi...

Hakkımı helal etmiyorum, yedi sülalesinin başını yere eğen kızdan vazgeçtim!

-Bırak, nerede olursa olsun, sağ olsun.

-Ey Allahım, İbay genç yaşında ölsün, kırkına varmadan geberip gitsin. Mükerrerrem halasına misafirliğe gitme bahanesi ile çıkıp İbay'a kaçtı. Züleyha teyze bu haberi ilk duyduğunda önce feryat etti, ağladı. Kendini yerden yere attı. Sonra, çaresiz kalınca kendi kendini teselli etti ve kızına hakkını helal etmedi. Birisi Mükerrerrem için iyi bir laf ettiğinde sürekli bu lafı tekrarlıyordu. Babası Şakir amca da bu haberi ilk duyduğunda dünyanın meselesini çıkarıp, İbay'ın evini başına yıktı. Hiçbir şey yapamayınca ise beddua edip kendini sakinleştirdi. Mahalledekiler bu haberi duyar duymaz laf ağızdan ağıza yayıldı. Şakir maçıyı başını kaldırıp yürüyemez duruma getirdiler. Sonra sonra Şakir amca'yı teselli edip;

-“Gel Şakir ağa, üzülme, hem bu ayıp zamanın uygunsuzluğundandır, bu işlere hükümetimiz kapı atıktan sonra gidip kimse kinleneceksin?” diyorlardı.

Bazıları İbay ile bir kadını kaçtıkları günden sonra Hovos’da gördük diyorlar, bazıları ise Andican’da İbay’a benzer bir genç gördüklerini söylüyorlardı. Nihayetinde Şakir amca bir ayakkabıcı adamdı, dünya büyük, şartlar zor. Nerede gördükleri faydasız. Sonuçta gidip kızını koruyamıyordu.

Bu olayın ardından yıllar geçti. Deri kaftanını ters giymiş Züleyha teyze ile Şakir amca yavaş yavaş biricik kızlarını özlemeye başladılar. Laf lafı açıp bu olay akıllarına her düştüğünde karı kocanın gözleri yaşlarla dolup;

-“Neredelerse sağ olsunlar yeter ki. Bize iyi bir haberleri gelse yeter diyorlardı. Kah Züleyha teyze Şakir amcaya kızıp;

“Ben baştan söyledim. İbay gül gibi çocuk dedim. Kızımıza bundan daha münasip bir genç yok dedim. Ama bunu sen istedin” deyip ağlar, bazen de Şakir amca;

-“Sen aptal kadın, İbay kızımızın dengi değil deyip verdirmedin. Kel değil, kör değil, okuryazar, devlet dairesinde, hoca İbay olsun diye bin defa dedim. Kabul etmedin. Şimdi cezanı çek” deyip Züleyha teyze zehrini saçıyordu.

Kısacası ana babası evlatları Mükerrerem’i bir kez görmeye muhtaçtı, onu haddinden fazla özlüyorlardı.

Ana babalar bir çift kuş gibidir. Onlar bugün var, yarın yok.

Hiç birşey ak sütüyle büyüten ana şefkatine denk değildi. Analara yetiştirdikleri evlatlar, çektikleri zorluklar için hürmet edilmeli. Hem analar gelecek nesilleri yaratıcısıdır, tüm cemiyetin tanrıçasıdır. Güz vakti ihtiyar meclisi Şakir amcaya bir mektup ulaştırdı. Şakir amca komşunun oğlunu çağırıp mektupta ne dediğini anlama fırsatı buldu. Bu mektup Andican şehrinden sağ salım, esenlik içindeki damadı İbay ile kızları Mükerreremdeni. Onlar bugün hala daha mutluluk içerisinde yaşıyorlardı. Mükerrerem hamileydi. “Ana babamın yanında doğursam” diyordu. Yine “ana babamın yüzüne bakmam, bunca şeyden sonra yüzüm yok” diyordu. Damat ile Mükerrerem bunun için özür diliyordu. “Olan oldu, bağışlayın” diyorlardı. Şimdi Şakir amcalardan bir mektup alsalar hemen gelirlermiş. Şakir amca ile Züleyha teyze bu mektubu ağlaya ağlaya dinlediler. Mektup bitince Şakir amca gözlerindeki yaşları dilip;

-“Allah yollarını açık etsin” dedi Züleyha teyze buna;

-“Keşke üçünü de dünya gözüyle bir görsem” dedi.

O gün Andican’a bir mektup yazdırdılar. Aradan on beş gün geçmesinin ardından Şakir amcanın evinde bayram havası esti. Bütün mahallede “İbaylar gelmiş” diye nam salındı. Bundan sonra ne oldu, bilmiyorum. Bir hafta sonra kapılarının önünden geçerken Şafaat teyzenin;

-“Haydi, Züleyha torunun hayırlı olsun. Erkek mi, kutlayalım mı?” dediğini, Züleyha teyzenin ise;

-“Sarsıldık, kız” dediğini işittim.

4. Yiğit

Onu ilk kez bir sinema bileti sırasında gördüm. İyi biliyordum ki, böyle güzel kızların sayısı bizde pek fazla değildi. Onun gözleri bana oldukça mülayim bakıyor, bazen de bakışları mahzun bir işveyle benden süzülüp geçiyordu. O, sırada benden arkadaydı, sanki narin bedeni tüm bu meşakkatten inciniyor gibiydi. Gövdesinin ağırlığını kâh sağ, kâh sol ayağına verip bir eli ile yorulmuş belini tutuyordu, bu azap çeken haline çok acıdım. Kızı kendime yaklaştırıp şu sıra belasından kurtarmak istedim. Önümde duran genci omzundan usulca dürttüm.

-“Arkadaş affedersin ben senin arka sırandayım, yerime göz kulak olur musun ?” diyip yavaşça sıradan çıktım. Kızın yüzüne dalmışken saksıdaki çiçeklerin yapraklarıyla oynamaya başladım. Kızın bakışları bana çevriliyordu ki ben kimseye belli etmeden gözümü hınzırca kıstım. Kız bana öyle bir bakış attı ki, o an yüzünü keskin bir aksilik bürüdü. Ben o an onun bu haline takıldım.

Ben bakışlarımı usulca başka yana çevirip, gözümün ucuyla kıza bakarken o da bana baktı. Bir kez daha ona bakıp bu kez sağ gözümü kırptım. Kız bu defa kızdı. Bana nefretle bakmaya başladı. Herhalde sinemaya girmekten vazgeçmiş olacak ki, sıradan

çıkıp kapıya yöneldi. Ben de tez elden hareket edip ondan önce kapıya çıktım. Büyük sokak lambasının altında kızı beklemeye başladım.

Kız çıkar çıkmaz gözü yine bana takıldı. Ben yine vazgeçmeden göz kırpmaya devam ettim. Kız bu kez sinirlenip diklenerek yanıma geldi;

-“Siz ne kadar utanmaz birisiniz? Şimdi polis çağıracağım. Siz beni ne sandınız? Diyip tehdit etmeye başladı.

Önemsemedim, kızın yüzüne mana dolu bir görkemle bakakaldım.

-“Afedersiniz, size ne kötülük ettim? Benden ne gibi bir hürmetsizlik ve kuşkulu davranış gördünüz canım?” dedim.

Kız hırçınlıkla cevap verdi;

“Bilirim siz erkekler pek ak pak insanlarsınızdır. Sizin adabınızı anca karakol verir. Her gördüğünüze göz kırptırıyorsunuz, sonra “günahım ne” imiş.

Ben şen bir kahkaha ile güldüm. Kız yüzünü buruşturuyordu. Etraftakiler bir tartışmanın fitilinin ateşlenmesini bekliyordu.

-“Afedersin şirin kız” dedim “Eğer ben göz kıstığım için kızgınsan boşuna kızırıyorsun. Söyle, bu gözler benim mi yoksa senin mi?” Kız büyük bir hışımla;

-“Senin elbette, bu utanmaz bu edepsiz gözler benim olamaz” dedi.

-“Belli, madem öyle, madem bu gözler benim istediğim gibi açar kaparım. Senin buna karışman mümkün değildir. Belki bu durum bende doğuştan gelen bir şeydir. Belki böyle bir huyum var, buna siz nasıl müdahale edersiniz?” dedim ve bu bahaneyle gözlerimi pırpır açıp kapattım. Kızın sabrı taşı, tahammülü kalmadı, sonra;

-“Ne acayip adam” dedi ve güldü.

Onun bu nazlı gülümseyişi beni meftun etti. Kızın yanına gittim.

-Canım dedim. Eğer mümkünse öfkeni dindirsen. Biliyorum, sen de sinemaya girecektin. Genç kızlar için sıraya girmek hem çok zahmetli hem de münasip değil. Eğer iznin olursa her ikimiz için de bilet alayım.

-Kız düşünüp kaldı. Ben o sırada mağrur bakışlarla etrafa bakınıyordum. Kız razı oldu. Şık cüzdanını karıştırıp üç dört tengeyi hesaplamaya başladı.

-Durun, sizin biletinizi ben alayım. Fakat bir tek üçlük banknotum var, bunu bozdurmam gerek. “Siz bana bırakın” diyip kasaya yürüdüm. Seansı alıp bekleme odasında beklemeye başladım. Ben ona bir fincan çay ya da limonata içmeyi teklif ettim. Önce kabul etmedi. Israrla direttim. Limonata içtik, elma yedik. O arada zil çaldı, içeriye girdik.

Sinema meselesinden söz edecek olursak dürüst olayım, bilhassa benim için farklıydı. Dört perdede, âşık ıstırap çekiyordu. Film arasında sinemada gördüklerimizi tartıştık. O bana böyle ıstıraplı filmleri beğendiğini söyledi. Ben ona komediyi sevdiğimi söyledim. Laf arasında;

-Sinema hayata örnek teşkil edebilir, sinemada gördüklerimizin faydalı yanlarını hayata uygulamak gerek dedim. Kız bu fikrimi onayladı. Sonra, altıncı perdede âşık sevgilisine yanaştı, öpüşüyorlardı. O an benim kolum yan koltukta oturan kızın beline doğru uzandı, onu kendime çekecektim. Kız benim elimi savurup bu durumun burada ne kadar uygunsuz olduğunu dile getirdi. Ben sinema bir örnektir dediğimde “doğru” diyordun dedim. Oradan buradan konuşup onu sakinleştirdim. Özür diledim, barıştık.

Film bittiğinde saat on ikiyi geçmişti. Kıza eşlik etmek istedim, ikna oldu, yol boyu konuşarak yürüdük. Ebelik okuyormuş. Abisi resmi dairede çalışıyormuş, babası ihtiyarmış, annesi ise ölmüş. Adı Adaletmiş. Ben çok haylaz bir gençmişim. Benim kadar zeki bir genci hayatında ilk kez görüyormuş. Ben çok da hilekârmışım. O böyle haylaz adamları beğenirmiş. Kısacası, beni çok beğenmiş.

Kız bu sözleri dile getirirken beni çok beğendiğini belli ediyordu. Bazı laflarını kalbimden dileyerek dinliyordum. Konuşurken evine nasıl geldiğimizin farkına varamadık. Bu olaydan sonra ikimiz tekrar tekrar sinemaya gittik. Bir gün beni abisi ile tanıştırdı. Bir haftadan çok görüşmesek özleştirdik, arada mektup ile yazıştık.

Bir gün konuşurken laf lafı açtı ve birbirimizle evlenmeye söz verdik. Birbirimizden vazgeçmeden sabırsızlıkla düğün tarihini beklemeye başladık. Ben bütün gün idarede çünkü meclis kararını sabrım taşarak erteledim. Saat üçe yaklaşmakta ve mesai sonlanmaktaydı. Kapıdan giren güzel bir kız yanıma yaklaşıp;

-“Umarov burada mı?” diye sordu. Beni aradığını anladım. Ben bir bakış atıp güya işe dalmış gibi sakince oturdum. Kız önüme geldi.

-“Afedersiniz, Baqıcan Ümarov siz misiniz? diye sordu.

-“Buyrun, ne istediniz?” dedim, kız bana gülerek baktı ve;

-“Eğer mümkünse bana sosyal durumumu gösteren, yoksul bir çiftçi kızı olduğuma dair bir belge verebilir misiniz?” dedi.

Ben donup kaldım ve “burası vergi dairesi ben burada çalışıyorum, vergi dairesinden yabancı birinin sosyal durumunu gösteren belge vermek hiç mümkün müdür?” dedim.

Önce tereddüt ettim ama sonra böylesine güzel bir kızın sözünü ikiletmemek için;

-“Bugün mesai sona erdi, eğer mümkünse yarın gelin” dedim.

Kız makul bir biçime kabul etti. Dönüp çıkıyordu ki, ben işlerimi toparlayıp, çantamı koltuğumun altına alıp, arkasından yetiştim.

Ona oradan buradan belgenin ne için gerekli olduğunu sorup cevaplarını dinliyordum. Aradan beş dakika geçti, onun sıcakkanlılığı bana çok yakın gelmeye başladı, gönlüm adeta ondan yana aktı. Başka dünyalardan laflara daldım. Hepsine de çok uygun cevaplar veriyordu. Onun bu konuşkanlığı çok hoşuma gidiyordu.

-“Yarın gelin, işinizi halledelim” diye tekrar tekrar vurguladım. Ertesi gün geldi. Onu bunu bahane edip bütün gün belgeyi vermedim. Ancak bu kız benim nişanlı olduğum kızdan çok daha iyi görünüyordu. Adalet’e verdiğim sözden pişman olmuştum.

Bir hafta oyalayıp bir gün sinemaya çağırdım, kabul etti. Adalet’e yaptığım şeylerin çoğunu ona da yaptım. Sinemadan sonra evine bıraktım. Aradan birkaç gün geçti. Adalet aklımdan tamamen çıkmaya başladı. Bir gün laf lafı açtı ve bana tüm sırrı açıkladı.

O, bizim idareye kendi iradesiyle gelmemişi, Adalet tarafından benim huyumu, âdetimi, başka kadın kızlara bakışımı sınamak için gönderilmişti.

Başımdan aşağı kaynar sular döküldü, afallayıp kaldım.

Rezil oldum.

Sınandım, Sınadılar nihayetinde...

5. Saat

-“Parayı buldun ama akli bulamadın bey” diyince

-“Yok, hatun, sen bilmiyorsun, bütün gün aradım, bundan daha sağlamını bulamadım. Güzelliğine bak. Böyle renk mücevherde yok.

Görünüşünde hiç albeni yok.

Bütün bu çekişme demir bir tepsi üzerineydi.

Nişanbay amca güngörmüş adamdı. Evlatları canıydı. O satın aldığı her şeyin yakında evlatlarına miras kalacağını hesaplıyordu. O, ziynetini beğenmiyordu. Çocuklarına giyim kuşam alacağı zaman işçiliği için eski pazarı uygun görürdü. Rastladığı her eşyayı, en olmadı gazinodan çıkan ıvır zıvırları alırdı. Onun bütün mal varlığı kırk mumlu ibadethane kandili, kocaman bir demir çaydanlık, Mollahan zamanından kalma mangal, ip cambazı urganı, üç püd civarında bir kalıp gibi gündelik hayatta az rastlanan eşyalardı. Nişanbay abi bunların her birini gözünün nuru gibi saklardı. Her birini bir varlık olarak görürdü.

Bilhassa Nikolay vaktinden kalma eşyalarını bulduğu her fırsatta överdi. Evdeki dallı gülü küçük kâseyi her gördüğünde;

-“Hatun şuna bak, Nikolay’ın malı sağlam olur, şunun sesine, çınlamasına bak, canan bu canan” derdi. Hurma ağacına yerleştirip bir iki fiske attı. Saati oldukça makul bir fiyata aldı. Pazarda saati alıp giderken “xazyayka” kadını gördüğünde: “Zavallı, aç ve mecbur durumda herhalde. Öyle olmasa böyle bir malı elden çıkarır mı hiç?” diye içinden geçirip kadına üzüldü.

-“Allah benim gibi bir Müslümanı mükâfatlandırdı” deyip pazarlık yaparken; “Eğer şu fiyata verirse zincirin parası, bir çift ponza taşı ile saat bedavaya gelir” diye düşündü. Hakikaten Nişanbay abi saati çok ucuza aldı. Sadece ama sadece iki som kırk sikke saydı; iki som kırk sikke, bu fiyata göre çok büyük bir mal.

Nişanbay abi, çalışır durumdaki guguklu saati alıp eve getirdi, iki rafın tam ortasına astı. Zincirini doğrultup, göğe baktı; “tahminen öğlen olsa gerek, bu vakitte top atmaz ki vakti bileyim” diyerek, akrep yelkovanı tam on ikiye getirip saati çalıştırdı. Bu anda saatten gök/sülfat rengi küçük tropik bir kuş, kendinden küçük kapıdan on iki kez guguklayarak çıkmasın mı? Nişanbay abi çocuklar gibi neşelendi. O an yanında kimse olmadığından kaygılandı; “Keşke görselerdi Allah’ın lütfu şu garip malı” diyerek

ıstıraplandı. Saatin her yeni saat başına vuruşu, Nişanbay abinin yürek atışı ile bir ölçüyordu.

Nişanbay abi, o gün saati alışımın hevesiyle vaktin ne denli geç olduğunun bile farkına varamadı. Tam yatacağı vakit saate sevgi dolu gözlerle baktı ve “şimdi, bizim de kendimizi bir kontrol etmeyip durumumuzu bilmemiz iyi olmaz” dedi. Sol eli ile sağ bileğini tutup, damarının atışını saatin çalışması ile ölçüyordu. O, tecrübeli hekimlerden; “Sağlıklı bir kişinin damar atışı dakikada 60-75 arası olmalıdır” diye duymuştu. Fakat Nişanbay abinin damar atışı ilk ölçtüğünde 105, ikinci ölçtüğünde ise 98 çıkmıştı. “Allah korusun-üzerimizden ırak” dedi Nişanbay abi, “ya bu saat diğerlerinden yarım saniye farkla yavaş çalışıyor, ya da benim sağlığım iyi değil”. “Bu yeni malın sevinci ile nabzım perişan oldu herhalde, saatin guguğu altıya vurduğunda uyanıp sabah namazına gitmek gerek” diyip uykuya gitti.

...Büyük bir mescitmiş, minaresi yüksekmiş, ana kapısında büyük bir saat takılı imiş, bu saat merhum Nişanbay abi tarafından mescide bağışlanmış. Salih aşçı ile Karim hafız bu saate kıskançlıkla bakarlarmış, vali araya girmiş ve “bu saat dine uygun değil, tepesinde Meryem hanımın yüzü var” demiş. Hep birlikte, saati takılı olduğu yerden indirip, Meryem hanımı bıçak ile çizip, saati helal hale getirmişler. O an saati satan kadın gelmiş, Nişanbay abiyi kucaklayıp ağlamış. “Belli ki bu saati sana Allah verdi” demiş. Nişanbay abi de meleği kucaklayıp ağlamış. Bundan sonra, bir anda bir müfsit meydana gelmiş, Nişanbay abinin abdesti gitmiş, saatin Meryem hanımı canlanıp zincirden asılıp yere düşmüş, Meryem hanımın ayağındaki sandaletlerden biri çözülüp “benim elim sizinkiyle adaştır” demiş, o an bir inek gelmiş Nişanbay abinin ağzını burnunu yalamış, dili çok ılıkmış, ineğin nefesi Nişanbay abiyi bunalıtmış. İneğe “hoşt, yaratık” diyip kovarken gökten bir melek, bir çini kâsede şerbet getirip içmiş, şerbetten Nişanbay abinin ağzına bir yudum aktarmış, şerbet tuzluymuş...

Nişanbay abi şerbetten iğrenip, uyandı. Uyanıp bakınca, saatin hevesiyle yatarken birden ağzındaki tadı unuttu. Bir de ne görsün! Saatten ses gelmiyor. Karısını dürtüp uyandırdı; -Lambayı yak, aptal, bak saat çalmadı, yerinde mi?

Karı koca, durup saate baktılar. Saat gece yarısını gösteriyordu, akrep yelkovanın görünüşüne bakılırsa onlar uyuduktan sonra, yarım saat geçmeden saat durmuştu.

Nişanbay abinin feryadı göklere vardı. Kâh hanımının uykusunun derinliğine, kâh malı satan kadına sövüp, saati durduğu yerden özenle indirdi. Karcı koca sabah dek bu işe uğraşmış olmalarına rağmen, saati çalıştırmak çok zor görünüyordu. Nişanbay abi yoruldu. Saati yavaşça yerine asıp, karısı Büvayda'ya baktı ve

-Anası biliyor musun- dedi, şimdiki malların hapsi hassas, eski sağlam mallar neredee...

Akılları pir olup, ikisi de gecenin geri kalan düşlerini görmek için uykuya gittiler.

Nişanbay abinin düşlerinin tamamı bozulan değerli eşyalar üzerineydi. Nişanbay abi namazdan döndüğünde saatini gece yerleştirdiği yerde, çalışır halde buldu. Hayret etti. Eşine sordu. Eşi ortanca oğluna söylenip;

-Salim düzeltti, ne kadar koy bozarsın, baban gelirse döver dediysem de kulak asmadı, orasından girdi burasından çıktı, bu hale getirdi -dedi.

Nişanbay abi içten içe sevinse de, yüzündeki bozuklukla babalık görevini yapmak için;

-Salim, hay Salim, ne yaptın buna?

-Düzelttim baba.

-Sana kim öğretti bunu?

-Rus hocamız.

-Rus hocan, dedi Nişanbay abi. Senin okulunda Bismillah öğretileceğine bu tamir işi mi okutuluyor, yok ol gözümün önünden sıpa- dedi ve arkasından bakıp güldü.

6. Pazarcı

Ben onu çok genç yaşlarımdan bu yana tanıyordum. Ölümüne yüreksiz olduğunu da iyi biliyordum. Bir gün mahallemize bir doktor geldi. Ahmet bu sesi işitir işitmez yüreği yerinde çıktı, bir garip oldu. Yüzüne su serperek kendine getirdiler. Sebep ise evde kır meyvesinin olmamasıydı. Ahmet (sedab) devrimci bir seyyar satıcıydı. Son zamanlarda tezgâhını toplayarak pazarcılığa başladı. Elin hangi eşya geçtiyse onunla ticaret yaptı. Hangi mal daha çok kar getirirse ondan yana eğildi. Bir vakit tatlı ve şekerlerin satıldığı pazarlar gözde oldu. O da hemen kozmetik ürünlerini toplayıp, kaya

şekeri, küp şeker, şekerleme satın aldı. Şeker pazarı bitti, hazır giyim pazarı çıkageldi, pamuk pantolon gibi ürünlerle ticarete koyuldu. Bu ürünlerine müşteri bulamadığında tespih, hurma ve dua yazılı kâğıtlar gibi “dini malzemeler” ile köy köy gezdi. Ömrünün sonraki vakitlerinde ise yine kozmetik pazarıyla günlerini geçirdi.

O, işini esen rüzgâra göre sürekli olarak değiştiren bir adam olmasına rağmen ikna kabiliyetiyle müşteri kazanıyordu. Şeker ticareti yaptığında;

-“Dudağınızı dudağınıza yapıştırır. Sadece sağlığınıza yerine getirirse parasını ödeyin. Şeker zararsızdır” diyordu.

Hazır giyim malzemeleri alıp sattığında ise bir malın fiyatını sorduğunuz an başınıza bela aldınız demektir. Örneğin bir köylü gelip;

-“Bu pantolon bana kaçır olur?” derse, öncelikle müşteriyi oturturdu. Elindeki pantolona şalvar bağını geçirirdi. Alıcının ayağından meşini çıkartıp pantolonunu giydirdi. Eğer bedeni uymazsa;

-“E sen ölme e mi? çok değerli bir mal alıyorsun, sana tam oldu, çift dikiştir sağlamdır. Bir ömür giysen bir şey olmaz, hakiki mal bu. Hayırlısı, sana nasipmiş iyi günlerde giy” derdi.

Müşteri dönüp fiyatı sordu. Ahmet ona bir baktı ve

-“Şimdi paranın lafı olmaz. Bu mal şimdiki mallardan değil, yengenizin varlığından, eskiden kalma. Özellikle kendime diktirdim ama biraz dar geldi. Sen yedi som ver yeter” derdi. Müşteri pantolonu çıkarmaya kalktığında ise elini tutup;

-“Hayır, hayır acele etme, sen ne kadar veriyorsun” derdi. Böylece müşterinin ağzından girip burnundan çıkarak pantolonu satardı.

Tespih, duşa kâğıdı gibi dini ürünler sattığında da çok sivri dilliydi.

-“Mekke’den geldi bak sadece iki tane var, birini mecburiyetten satıyorum” derdi tespihi göstererek. “Artık gücü yeten, imanlı bir Müslümana satarım” derdi. Dini malzemeleri sorulduğunda aptalca görünümlü dua kâğıtlarını satarken bile onlara “mübarek şerif, misvak-ı şerif” derdi.

Kozmetik ürünlerine alıcı olursanız bu bir ayna, tarak ya da sakız ne olursa olsun o malın iyiliğiyle övüne övüne fiyatını söylerdi. Siz az bir ücret teklif ederseniz elinizden malını alıp öfke ile

-“Yürü yürü kardeş, kooperatife git sen. Ah keşke oradan böyle bir mal bulabilsen. Ben de seni adam yerine koyup uygun fiyat verdim” derdi.

Ahmet, kooperatifle asla uzlaşmazdı. Yüreğinde kooperatife karşı bir rekabet ateşi gürlüdüyordu. Günden güne köylerde açılan kooperatifleri, onlarla ahbab olan müşterilerini görüp, içinden “bunlarda hiç insaf kalmamış” diye geçirirdi. Eğer biri onun yanında kooperatiften söz edecek olursa;

-“Keçi de koyun da kendi bacağından asılır. Al sana iki yol, biri sağ biri sol. Sağ tarafı bırakıp sol yöne giderek kooperatifle ticaret yaparsan cezasını çekersin. Oradaki bütün mallar bizden alınmıştır” derdi.

Onu her daim omzunda kaldırdığı heybe ile çevre köylerde pazarların olduğu günlerde görmek mümkündür. Cuma günü Cuma pazarında, cumartesi Yärmäkär’da, pazar Eski Tâşkent köyünde, pazartesi Töytepä’da, Salı Qâvunçi, çarşamba Çinâz, Perşembe Telâv vs...

Biz Cuma pazarına yakın bir köyde Muhammedcân adlı ortağımızın yerine gittik. Etrafı biraz dolaştıktan sonra sıkılınca, ortaklarla köy pazarını seyre başladık. Pazar köylülerle doluydu. Kooperatiflere adam sığmıyordu. Muhammedcan abi kendisi sığıra ip almaya giderken bizi de çayhaneye gönderdi. Aradan beş dakika geçmeden kooperatifte kavga çıktı. Adamlar o tarafa bakıp yürümeye başladılar. Muhammedcan abi o taraftan koşup yanımıza geldi ve telaşla;

-“Bizim komşu Kökan’ı Allah vurdu. Kooperatiften bir kibrit bile almam derken parayı yan kesiciye kaptırdı” dedi.

Biz hepimiz çayhaneden adamların toplandığı yere yürüdük. Köylüler Kökan’ı ortaya almış, soruşturuyorlardı. Sırtında bir hurç olan, orta yaşlı aksakallı biri kooperatifin orada Kökan’ın etrafında dolaşıyormuş, bir de bakmış parası yok...

Adamlar durumu soruşturduktan sonra dağıldılar. Aradan yine beş dakika geçmeden, pazarda kargaşa çıktı. Yankesici yakalanmıştı. Atlı, yay tüm köylüler yankesiciyi ortaya alıp kalabalık oluşturdu. Biz de araya sokulduk, yankesici ölüyordu. Yere uzanıp yatmış, atların toynakları, etraftan gelen taşlar, tuğla parçaları...

Bir de ne göreyim, pazarcı Ahmed-Sedab! Omzundaki hurcunu yere düşürmüş, içindeki eşyalar etrafa saçılmış, iki üç tarak sahibi pazarcının haline dişlerini gıcırdatarak gülüyordu.

“Eğer sen bu işi yaptıysan inşallah cezanı çekersin” diye gönülden diledim. Polisler gelip adamları dağıttılar, yankesiciyi ölümden kurtarıp şehir hastanesine sevk ettiler. Biz de yavaşça Muhammedcan abinin evine gittik. Akşam, Kökan bir karpuz alıp geldi. Biz “Ne kadar paramı çaldırdın?” diye sorunca;

-“Karmaşık, bir iki hurma, süt satmıştım, iki tenge mi, üç tenge mi bilemedim, her neyse aklımda değil” diye cevap verdi.

7. Şahitlik Eden Öküz

1979 yılının (bizden 50 yıl sonra) bir bahar gününde çocuk evinin öğrencileri 1929 yılı Çirçiq şehri yakınlarında bulunan bir azot fabrikasına gezi düzenlediler.

Bu akşam içi oradaki işçilerin yatakhanelerine yerleştiler. Çocuklardan bir grup geldi ve öğretmenlerinden eski zamanlardan bir hikâye anlatmasını istediler. Öğretmenleri kabul etti. Akşamın gelişiyle birlikte çocuklar yatakhaneye girdiler. Hepsi tıkış tıkış oturup öğretmenden hikâye beklediler. Öğretmen sonunda hikâyesine başladı.

-“Kardeşlerim” dedi. “Hepiniz yorulduunuz, benim size anlatacak olduğum bu hikâye sizi dinlendirecek hoş bir sohbet tarzındadır.” Öğrenciler bunu makul buldular.

Öğretmen hikâyesine başladı:

-Bundan altmış yıl önce sosyalizmi tesis etmek amacıyla çok hararetli mücadeleler verildi. Her yanda sınıf mücadelesi vardı. Kapitalist unsurlar, boylar, ruhaniler ve onların çocukları bizim haklarımızdan ziyade süratle gelmekte olan ağır kuruluşları dikkate almaktaydılar. En ufak bir fırsattan faydalanıp bize darbe indirmektedirler.

Öğrenciler sessizlik içerisinde öğretmenlerini dinlemekteydiler.

-Bundan elli yıl kadar önce fakir bir köylü “H” köyü pazarına doğru, çiftçiler kooperatifine gitmek amacıyla yola çıktı. Kooperatif müdürü, Aşırqul’u çağırıp aniden;

-Hadi Aşırqul abi, üç som altmış sikke çıkar” dedi. Aşırqul şaşırıp sebebini soracaktı ki, kooperatif müdürü lafı ağzına tıkayıp;

-“Bak, biz senden boş yere para almıyoruz. Sana çok değerli bir şey veriyoruz” dedi. Müdürün sözüne yardımcıları da katılıp;

-“Ey basit adam, sen ver, biz kefiliz” dediler.

Äşirqul ikilemde kalıp üç som altmış sikkeyi çıkarıp verdi. Kooperatif müdürü parayı aldıktan sonra manalı bir şekilde;

-“Şimdi Äşirqul abi, sana bu paranın karşılığında daha önce görmediğin bir ilaç vereceğiz. Bu yem merkezden, köylülerin hayvanları için geldi. Şimdilerde bu yemi deniyoruz. Al git bunu öküzüne ver, bir tatsın” dedi.

“Oh pekiyi, hayırlı işler” dedi. Äşirqul minnettarlıkla.

Äşirqul çuvalı açtı, değirmen taşına benzer, mavi-beyaz alacalı renkli sert toprağı tartıp çuvala koydular. Äşirqul bu ne olduğu belirsiz malı sırtlayıp öküzünü memnun etmek için avluya gitti. Ne olduğunu soruşturmadan öküzüne verdi. Fakat derisine saman sıkışmış öküz ağzıyla bir iki karıştırıp yemden başını çekti.

Öğretmen hikâyesine burada ara verip çocuklara baktı;

-“Çocuklarım, hikâye sırasında “derisine saman sıkışmış”, haram olsun” gibi size yabancı olan pek çok sözcük duydunuz, bunlar o dönemin sözleri olduğundan beni bağışlayın.

Çocuklar makul gördüler. Öğretmen sözlerine devam etti;

Äşirqul öküzün tepesinde durup yemin iyiliğini, tok tutuşunu övüyordu fakat öküz bir türlü razı olmuyordu. Ne yapsın?

-“Her ne kadar bu mucize bir yem olsa da, buna üç som altmış sikke ödemek zorunda kalmasam daha iyiydi” diye aklından geçirip bir tanesini eline aldı ve incelemeye başladı. Äşirqul abi bir de ne görsün, bu mucize yem yağmur altında kalmış, koyulaşmış, hamur olmuş, küflenmiş, katı bir çakmaktaşı gibi olmuştu. Äşirqul şok oldu.

“Kooperatif büyükleri benimle dalga mı geçti?” diye düşünüp lafını söylemek için kooperatife gitti.

-“Ana babasının düğününü göresiceler, bu nasıl bir yem? Sizin sözünüze güvendim, öküzüme mahcup oldum çabuk paramı geri verin” dedi.

Kooperatif müdürü sırrın açığa çıkmasından korkup Āşirqul'u derhal içeriye aldı. Bu meseleyi hiç kimseye anlatmamasını rica etti. Çay, sabun gibi öteberiler verdi. Müdür, Āşirqul'a kapıya kadar eşlik edip;

-“Şimdi Āşirqul abi eğer bu öküz yabancı bir adamın olsa karnına anında bari bıçak saplardım, fakat senin işte” dedi.

Āşirqul sakalını ovuşturup;

-“Doğru söylüyorsunuz, hayvan sonuçta dilsiz, bu haram olur. Bu madde bir taş mı, toprak mı, zehir mi soruşturulsaydı bunca lafa söze gerek kalmazdı” deyip evine doğru yürüdü.

Āşirqul'un kooperatifte olan bu olay neticesinde vicdanı sızladı. Bu ihaneti gizliyor oluşuna çok içerledi. Direk cinayet şubeye giderek ihbarda bulundu. Aynı gün içerisinde tüm kooperatif çalışanları tutuklandı.

On beş gün sonra bu kişiler için ibret amacıyla açık mahkeme yapıldı. Mahkeme iddianamesinde şunlar yazılıydı;

“H” köyü çiftçi kooperatifine köylülere dağıtılmak amacıyla merkezden iki vagon dolusu, iki püddan daha fazla un gönderildi. Püdi iki som otuz kuruştan, toplam 5000 somdan fazla ediyordu. Unun kooperatife gelişinin üzerinden bir aydan fazla zaman geçmesine rağmen, müdür ve çalışanlar bu işle ilgilenmediler. Unu açık havada, yağmur, kar altında bıraktılar. En sonunda kooperatiftekiler bu suçlarını gizlemek için bir som elli kuruştan yemi yedi işçiyle yollayıp içine çakmaktaşı katıp, bu unu köylüye yem diye dağıttılar.

Köylüler kooperatifte telef olmuş unu beş somdan satın aldılar.

Kooperatif işçilerinin bu yaptıkları tam bir sınıfsal düşmanlık ve göz göre göre cinayettir.

Āşirqul abi ve öküzü de mahkemeye şahit olarak çağırıldı. Deneme amacıyla öküzü saldılar. Öküz yerinden hiç kımıldamadı, unu yemedi.

Mahkeme heyeti hükmünü verdi. Hepsi ceza kanununun en ağır maddeleri ile cezalandırıldılar.

Öğretmenin hikâyesi burada son buldu. Öğrenciler bu garip hikâye üzerine söyleşe söyleşe uyumaya gittiler.

8. Sebep

Kışın uzun gecelerinde adam işsizlikten iyice usanmıştı. Çaresizce kendine oyalanacak bir iş arıyordu. Bu akşam da çok sıkılıp, yapacak hiçbir iş bulamamıştı. Çaldığı ıslık bile ördek sesi gibi çıkıyordu. Canı öküzlere yem vermek de istemedi. “Salim baba da yalnızdır” diyerek onun yanına gitmiş.

Salim babanın fakirhanesinde kocaman bir ateş yakılmış, gençler ateşin etrafına toplanmıştı. Salim baba gençlerin arasında bir “gül” gibi oturuyordu.

-“Ocağın dolsun çiftçi baba”.

-“Gel oğul çiftçi” diyip gülüştüler, ben de aralarına girip altına bir kütük alıp oturdum.

-“Heh, hadi Salim baba anlat hikâneyi” dediler.

-“Hadi” dedi Salim baba, çer çöpten bir ateş küreği yapıp ateşin bir kısmını aldı ve nargileye bastı... Bununla birlikte yiğitler ve Sâydâzimbây beni seyis yaptılar. Ben o zamanlar 21-22 yaşlarımdaydım. Elimde üç güzel at vardı.

Her cuma bu üç ulak atı temizleyip paklayıp hazır ediyordum. Atlardan en hızlı olanı Çâqırkôz, orta hızda olanı Töpçâq, ağır olanı ise Qamişqulâq adındaydı. Bey bir yere gidecek olsa ben de hemen arkasından giderdim. Bey her cuma ulağa (oyun) giderdi.

Bir gün bey ortalarda yoktu. Beyin tüm hanımları da türlü bahanelerle başka yerlere gitmişlerdi, sadece beyin küçük hanımı evdeydi. Ben atların yanında yem, ot işleriyle uğraşıyordum. Birden avlu tarafındaki kapı açıldı hizmetçi girdi ve içeriye çağırdı.

-“Sâlimbây, küçük hanım seni çağırıyor, bir bakıver” dedi.

Tamam dedim, içeriye girdim. Avludan küçük hanımın evine doğru gittim. Ev, altın şamdanlar, kadife, çini gibi ıvır zıvırlarla dolu raflar ve daha benim aklımın hayalimin almadığı pek çok nesne ile bezenmiş bir hazine gibiydi. Öyle ki, ben bu eski püskü giysilerimle yukarı çıkmaya utanıyordum. Beyin küçük hanımı orta kısımda

yatıyordu. Üstünde kızıl kadife bir yorgan, üzerinde atlas kumaştan gömlek vardı. Bağrında sarı saçları toplanıp sokulmuş yatıyordu.

Olduğum yere mihlanmış duruyordum.

-“Buyurun hanımım, isteğiniz?”

Küçük hanım süzülüp baktı;

-“Geldin mi Sâlimbây, hizmetçilerin kolunda derman yok. Biraz sıkıntım var, hizmetçiden bağrına masaj yapmasını istedim ama beceremedi ondan seni çağırdım.”

Ben biraz duraksadım, yukarı çıkıp çıkmamak konusunda ikilemede kaldım. Kadın yine bana baktı;

-Neden öyle durup bakıyorsun Sâlimbây?

-Şimdi mi?

Kadın güldü.

-Yok yarın, şimdi olmasa seni neden şimdi çağırayım?

Ben koridorun ağzına oturup üstümü çıkardım. Yukarı çıkıp hanımın emrine kulak verdim. Hanım bana döndü ve bağrını ovmamı buyurdu. Bir süre masaj yaptım ve vazifemi tamamlayıp dışarıya, kendi işime çıkıp gittim.

...Bu cuma hiç beklenmedik bir şekilde, bey atını eyerlememi buyurdu. Ben üç atı da kaşağlayıp, temizleyip, eyerleyip hazır ettim. Bir nefeste atını hazır ettikten sonra beyine emrini bekledim. Bey bana ardından gelmemi buyurdu.

Ben Qamişqulâq’a binip ardından gittim. Nereye gittiğimizi bilmiyordum.

Biz her Cuma Qoylıq tarafına giderdik. Bu kez Qânlanbek tarafına doğru yol aldık. Qâräsärây’dan geçtikten sonra üç atlı yolcu da bize katıldı. Gittik, gittik yarım saat sonra Zâlâriq diye bir yere vardık. Burada bozacı Mästân diye kadın bir işçiyle tanıştık. Büyük bir semaveri vardı, içinde bozası devamlı kaynıyordu. Biraz biraz kumar da oynatıyordu. Etrafta bir iki çadır vardı. Bizim oraya gidişimiz bölgede nam saldı. Mästân’ın kendisi beyi bizzat karşılamak için kapıya çıktı. İri yarı, kilolu ancak genç bir kadındı. Beyi, deminki adamlarla birlikte ayrı bir çadıra buyur etti. Ben beş ata da göz kulak olmak için dışarıda kaldım. Bozacı Mästân misafirlere kendi elleri ile boza taşıyordu. Beyler için yemekler hazırlatıldı, pişti, yediler. Aradan birkaç saat geçtikten

sonra beylerin çoğu kumar oynamaya gittiler. Bozacı Mâstân ile bir çadırdalardı. Ha çıktı, ha çıkacaklar derken çıkmadılar, hala bekliyordum ama bir haber yoktu. Saat artık geç oluyordu. Çok sıkılıp çadıra yaklaştım ve izlemeye başladım. Kulağıma bir sızlanma sesi geldi. Usulca çadırın kenarından baktım. Bir de ne göreyim, Sâйдâzimbây serçe gibi gövdesiyle bozacı Mâstân'ın bağırını ovalıyordu.

Beyin küçük hanımının bana sabah neden bağırını ovalattığını şimdi anladım. “İşte işin özü budur yiğitler” deyip sözünü tamamladı Sâlim ata.

Yiğitlerin arasında bu hikâye üzerine bir hengâme başladı.

-“Âta, önceden beyin hanımına masaj yapmışsın.“ dedi Tâşbâqı. “Şimdi beyden yer ıslahatından alınan yerlerin bağırını ovalıyorsun. Bey neyin bağırını ovacak?”

-“Beyim, bey artık yerin altında” dedi Sâlim ata.

9. Sâlih Evlat

Şâşqâl mollanın beş tane boyu boyuna yetişmiş, endamı güzel, säydâvüldây kızları olsa bile, hala erkek bir evlattan yoksun haldeydi. Karı koca, her gece Allah'a iyi bir erkek evlat vermesi için dua ediyorlardı.

“Oğlan doğarsa kara otağa koç keseriz” dediler, olmadı. “Oğlumuz olursa adı Tanrıverdi olsun” dediler olmadı.

“Başı kurtarıcı Bâhâvâddin'e ant edilmiş, iyi bir evlat göster” dediler olmadı. Sonra karı koca Âbdümâlik efendinin eşiğini süpürdü, hocanın nefesiyle o günden dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra, yüzünden nur damlayan bir erkek çocuk dünyaya geldi. Karı koca, hocaya hürmeten bebeğin adını Âstânâqul koydular.

Yıllar geçti. Molla Âstânâqul büyüdü. Çocuk, ince ve dar alını, yassı yüzü, çimen huyuyla Şâşqâl hocadan çok Âbdümâlik hocaya benziyordu.

Âstânâqul, beş ablası arasında pek kıymetliydi. Şâşqâl hoca oğlunu başka bir hocaya emanet etse dayak yiyeceğinden korktuğu için onu kendi eğitmeye başladı. Âstânâqul'un zekâsının keskinliği yedi yılda Kuran'ın sesinden öteye gidemedi. Aradan yıllar geçti. Her babanın vazifesi olduğu üzere, Şâşqâl hocanın da oğlunu bir iş sahibi yapması gerekiyordu. Kendisi bir hoca, imam olduğundan, oğlunu tüccar yapmaya niyetlendi. Ablaları, annesi de Molla Âstânâqul'u şımartıyor “Olmazsa tezgâhtar olur, tüccar olur” deyip kibirleniyorlardı.

Gecenin huzurlu bir anında molla Şâşqâl oğlunu yanına çağırdı.

-“Oğlum, yarından itibaren işe başla, ben senin için şu malı satın aldım. Al git, pazarda sat, tanesi iki somdan, seni ki yarım som, 11-12 tengeden satsan uygun olur, hiç yoktan iyidir” dedi. “Allah bahtını açık etsin, amin Allah-u ekber.”

Oğlunun eline dört tane peçe uzattı.

Âstânâqul ertesi sabah ana baba, ablalarının duasını alıp Pazar gitti.

Önce fuara, oradan tahıl pazarına, oradan at pazarına, koyun pazarına gitti, kısacası gitmediği pazar kalmadı. Vakit hızlıca akıyordu fakat o bir türlü cesaret edip “Kardeş ne alıyorsun? Satıyor musun? Ne kadar?” diye sormadı. Molla Âstânâqul’un karnı çok acıkmıştı. Cami istihkakına bir göz atıp eve doğru yola koyuldu.

Baht yar olursa şişe örsü kırar,

Eğer baht yar olmazsa un çorbası dişi kırar.

Kuru ağaç pazara ilk geldiğinde ak kefeli tek bir kişiyle karşılaştı. O sivri sakallı, kemerli burunlu, gözleri çökük biriydi.

-Ey yağız delikanlı, elindeki ne?

-Peçe.

-Ciddi satıcı mısın?

-Hı hı.

-Ne kadara?

-Üç som.

-“Hadi bakalım”.

Müşteri her peçeye tek tek baktı, sonra Âstânâqul’a baktı.

-“Şimdi kardeş, ben de alıp satıyorum, şu elimde gördüğün keçe satılık. Birkaç müşterisi çıktıysa da ücrette anlaşamadık, satmadım. Maalesef nakit paran olsa alırdın. Âstânâqul ümitsizlendi.

-Keçenizi kaç paraya satmadınız?

-“14 soma” dedi ve hayırlaşıp gitmeye koyuldu.

- Āstānāqul'un aklına birden şimşek gibi "iyi bir keçeyi 50 soma kadar bulabilirsin, benimki çok ucuz, peçeyle takas yapalım" diye bir fikir geldi.

-Hay kardeş bir baksana.

-Ne diyorsun?

-Olmazsa peçeyle takas edelim.

Giden adam arkasına döndü:

-“Ona senin iki somun yetmedi ne yapalım” dedi. Āstānāqul yalvardı yakardı.

-“Hemen kestirip atma” dedi.

Dört peçesinin hepsini bu birinci kalite keçeyle takas etti. Her ikisi de yeni eşyalarını alıp yola koyuldular.

Āstānāqul adımları sanki kendisine ait değildi. Bir şekilde eve gidip ana babasına gösterip onları mutlu edecekti. Yol boyu kolunun altına sıkıştırdığı keçeye bakıp bakıp sevindi.

Āstānāqul mahalleye girdiğinde bir grup insan köşe başında oturmuş sohbet ediyordu. Hepsi Āstānāqul'a baktılar.

-Ey masum, nereden böyle, nedir o elindeki?

-Pazardan eve, keçe bu.

-Ne kadara aldın?

-12 som.

-Ne kadar ucuz bir fiyata almışsın, hani getir bir bakalım. Āstānāqul gurur ve bilgelikle elindeki keçeyi uzattı, onlar da öve öve keçenin katlarını açmaya başladılar. Āstānāqul ile birlikte hepsi şaşırıp kaldı. Keçe çayhane gibi bir yerden çıkma eski bir keçeydi, her yanı yamalı, üstü delik deşikti.

Saf çocuk orada hiç bakmadan almıştı. Görenler bağırsakları çıkana kadar güldüler. Molla Āstānāqul ile alay ettiler. Bunu derhal pazara geri götürüp satmasını öğütlediler. Āstānāqul'un tüm ümitleri suya düştü, hemen pazara gitti.

Pazar boyunca keçeye bir alıcı bulamadı. En sonun eve doğru yola koyuldu.

Yolda türlü cefalar çekti. Gözünden yaşlarını çipil çipil akıtıp evin kapısına geldi. İçeri girmeye korkup kapının yanına ilişti, ağlayarak oturdu. Oğlu Âstânâqul'un bu denli geç kalmasından dolayı kaygılanan Şâşqâl hoca bir haber umuduyla dışarı çıktı. Bir baktı ki oğlu orada oturmuş ağlıyor.

-Neler oluyor oğul?

Âstânâqul olan biten herşeyi anlattı. Şâşqâl hocanın gözleri az kalsın yerinden fırlayacaktı. Durdu durdu, keçeyi eline alıp;

-Şu getirdiğin şey hiç olmazsa ata uysaydı bari eşek boyutunda, küçüklüğüne bak, sapa!" deyip sinirlendi.

Ertesi gün "hayırlı evladını" ardına katıp, ona ön ayaklık edip bir mandıracıya çırak verip geldi.

10. Çilli Kadının Bahtı

Anamdan kız doğduğuma oldukça hayıflanıyordum. Büyük şelalenin bir düzlükten şırıltıyla akıp duran sularının narin dalgalarına hasretle bakıyordum. Kızlarda akıp giden sudaki kadir yok. Demin evimize dalgaları vurmakta olan bu sular bana şimdi kerpiçleri dibinden kaldırıp komşumuzun evine alıp götürdü. Eh bu suların yolları öyle uzun ki, bulutları koynunda saklayan zirveli dağların başından düşüp yerlere bir ilkbahar vakti düşen kadife kırlardan, bağlardan çıkıp dudakları susamış çölleri hoşnut edip, kurak ormanları aralayarak bize gelen bu sular...

Kızlarda sudaki derman yok. Özellikle bende. Özgür sular! Kalbimin size doğru adım atası geliyor. Bana kendi dibinden yer verip, gölgesinde yetiştiren şu söğütün nasıl özgür dalları ve filizleri var. Onlar ister güneşin utanmaz gözleri önünde cilvelenir, ister bestekâr rüzgârın perişan melodisine alkış tutup oynar, ister sakın gecelerin rübabı koynunda ay ışığına zümrüt yapraklar vasıtasıyla öpücük verirdi.

Benim saçlarım kapkaradır. Öyle kara ki, karanlık gecelerin kara destanları benim saçımdan örülmüş, bu kara saçlarım benim oluşuyla kara günlere kalmış. Bunların söğüt dallarındaki gibi rengârenk örtüleri yoktur.

Üç günde hızlıca bir döppiği bitirdim...

Çaresiz gençler gümüş gibi cilvelenip, cıva gibi parlayan bu döppilerini mert başlarına giydiklerinde kızların narin, gümüş gibi parmaklarını başlarını sardığında

hoşlarına giden, dikkatle işlenen her bir nakışla cilveli ve gizli bir aşk mektubu gibi gözlerine ihtiras salardı.

Beni görecek olursanız, görmeyin.

Ben bu döppinin kalıbını bahtımdan çizdim, gülleri yürek kanımdan, yaprakları sarı benzimden numunedir. Her katında gözyaşları işlenmiştir. Beni görmeyin çaresiz gençler. Anamdan kız olarak doğduğuma çok hayıflanıyorum çok. Ben erkek olarak doğmuş olsam ne olurdu? Dört küçük kardeşime bakabilmek için babamın yanında, onunla beraber çalışsam ne olurdu? Gariban babam bize bir parça ekmek yedirebilmek için ne çok çalıştı, sabahın ilk ışıklarından gün batıncaya kadar pinti tabiatın taş kalbinde toprakları ufalıyordu, tarlayı yumuşatıyordu. Keşke bunca emeğini nihayete erdirip kendi bir şeylere sahip olsaydı. İhtiyarlık günlerinde ortak işleyen yer sahibi hocanın gözünün içine bakmak, her türlü hakaret ve eziyetine gariban ailesinin yüzü suyu hürmetine katlanmak nasıl zor...

Benim babama edip edeceğim yardım üç günde bir tane döppi. Bundan gelecek faydadan ne olur? Annemin gözleri iyi görmüyordu. Ailemizin çektiği dertleri gördükçe tekrar tekrar erkek olarak doğasım geliyordu. Ne yazık ki bu mümkün değil.

Sularımdan her nereye akıp gitsem, rüzgârlar gibi menzillere göç etsem, kuşlar gibi kanatlanıp varsam, babamın çektiği bu cefaları görmesem diyordum.

Doğru, benim saçlarımın karalığı yetmez. Ben on dokuzuma girdim. Beni birisi bir alsaydı, babamın yükü hafiflerdi. Aynaya bakıyorum ve yine hayıflanıyorum. Doğrusu benim güzelliğim bir erkek çocuğu güzelliği için oldukça iyidir. Çünkü benim gibi çilli gençler süttten ak kızlarla evleniyordu. Fakat gençlerin hiç biri eşlerinin benim gibi çirkin olmasını istemezdi. Benim sahip olduğum tek güzellik kara saçlarımdır. “Yaman ata yol biter” dedikleri gibi saçlarım çok uzundur. Fakat bunun gariban babama ve aileme bir faydası yoktur.

...Ben şimdiye kadar erkek doğmadığıma hayıflandım durdum. Fakat bu bahtın çok tatsız olmadığını şimdi anladım. Ben şimdiye dek çirkinliğime dertlendim. Ancak güzelliğin şerefle bir ilgisi olmadığını şimdi anladım. Babamın evinde kaygıyla geçirdiğim günlerime şimdi gülüyorum. Ben şimdilerde bir kadın olduğumla bahtiyar bir halde, bu çirkinliğimle bahtlı biriyim...

Bölge yönetimine pamuk verme planı iki yıldan beri aceleyle gerçekleştirildi. Buna elbette kolhozları teşkilatlar tarafından sağlamlaştırma, iş intizamını doğru bir yolma koyuş, doğru hesaplar yapış, kolhozların kendi imkânlarından doğru ve uygun şekilde faydalanmaları ve başka şeyler sebep olmuştur. Fakat bunlarla birlikte güçlü sebeplerden biri de kadın-kızların emeklerine doğru bedeli ödemek ve bunu hızla sağlayarak faydalanmak oldu. Başka kadın-kızların emeğine (.....)

Ya kendi gölgesi ne olurdu? Çapa çapalanmasa, çift sürülme, arık akmasa, araç işlemese, kadın diye o görülen kadın şimdi bir harabeye girip çorba kaynatmasa, döppisine kat işlemese... Erkek işine karışırsa kadın, namusu yok olurdu. İşleyen gençler meftun olup işinden kalırdı, ikincisi bereketi kaçırdı, bunun için kadının eşikten atlayıp kıra çıkışı makul değil diyenler vardı.

Bu fikir bir müddet hükmünü sürdürdü. Her nasılsa işte kadın-kızların beceriksizliklerini aşağılamalar devam etti.

Ocak'ın son ışıklarından faydalanarak tarlalar sürülmekteydi. Kurbağalar çukurlarda toplanıp kalan sularda, çimenlerde yuva tereddütlüyle yürüyen kuşlar ile birlikte bir ilkbahar şarkısı eşliğinde basma bas oynuyorlardı. Güneş ışığıyla birlikte tarlanın üstünden hafif ve tembel bir buhar yükseliyordu. Kolhoz ahırını da olsa toprak sürme işlerini başlatma ve yerleri düzeltme hususunda ciddi müzakereler vardı.

İki gün sonra son kolhozun birinci çifti (.....) çıktı. Çift çıkan (.....) meclise çağırılıyordu.

... Kolhoz işlenmemiş araziden yeni yerler açmak, devlete geçen yıla göre daha çok pamuk verme mecburiyeti sebebiyle ekin alanları gübrenmekteydi. Bunun için nereden olursa bir yardımcı, güç bulma gerekliliği müzakere edildi. Hepsi oyladılar. Hiçbir çare yok. İşin ağırlığı yine kolhozdaki erkeklerin başına kaldı. Neticede her çiftçi, her çapacı kural gereği yine gübrenmeye mecbur dendi. Deneyip görmeye başladılar. Çok ağır...

Çilli kadının eşi her gece işte yorgun argın gelir, tek bir lafı dinlemez, en önemsiz iş için hanımından şikâyetlenirdi. Onu beceriksizlikle, zayıflıkla ayıplardı.

Çilli kadın en son bu aşağılamalara dayanamadı.

O, fakir babasının himayesinde, babasına ağır bir yük olarak yaşadı. En son bu rençber eşine vardı. On iki yıl bir arada yaşadılar. Bu sürede eşi ıslahattan yer aldı. Kendi geçimlerine sahip oldular. Kolhoza katılmalarının üzerinde üç yıl geçti.

Ne sular aktı, ne ilkbaharlar geçti. Nasıl da değişti şu dünyanın çehresi, ne yenilikler çıktı meydana. Bunca değişiklik... Fakat çilli kadının sürekli olarak aşağılanması asla değişmiyordu. Neden sanki onu zayıflıkla, şom ağızlılıkla, beceriksizlikle ayıplıyorlardı? Ne yazık ki bu hor görmelerin sebebi bizzat doğanın sürekli devam eden bir hatası! Ve yine ne yazık ki, annesinden kız olarak doğduğu için bunca hakaretin muhatabı oluyor! Buna katlanmak ne mümkün!

... Ertesi sabah çilli kadının kocası uyandıığında eşini yanında göremedi. “Hem evin geçimine ufacak bir faydası olmuyor, bir de bunun üzerine bir kahvaltıyı bile vaktine hazırlayamıyor, nereye kaybolduysa artık. Kadın dediğin bir obje misali, ne yaparsan yap kadın işte, keşke tarlada beni çalıştırmasa” deyip homurdandı çilli kadının kocası. Bekledi bekledi, kadın hala yok. “Gece yediği azardan alınmış, darılıp gitmiştir” diye düşündü. Yine bekledi. Kahvaltı etmeden kolhoza gitmeye koyuldu. Yolda kolhozdan üç arkadaşını gördü. Hanımının meselesini anlattı. Onlar da kendilerinin de aynı durumda olduğundan söz ettiler.

-Mesele nedir?

-Kolhozdakilerin tamamının eşleri yerinden, eşinin kucağından yok olmuş.

Köyde böylelikle bir hengâme çıktı. Ancak köydeki tüm kadınların bir seferde yok olması çok garip değil miydi? Ne yazık ki bu köy birden “kadınsızlar köyü” olmuştu. Kahvaltı edemeyen çocuklar ağlaşıyor, sığırlar sağılmıyordu.

-Nedir bu mesele?

-Hani nerede bu kadınlar?

Tarla yönünden gelen bir kişi bütün kadınların kırdan çalışmakta olduğunu söyledi. Koşup gittiler. Kadınlar iş alanında hızla tahtırevana vurup bir yandan laflayarak dere kenarına yığılmış gübreleri yere saçmaktaydılar. Bu manzara görenlerin bir kısmına kahkaha attırdı.

-“Bu iş sizin elinizden gelecek iş değil” dedi bazıları. “Gidin şu çayı demleyin, kahvaltı gecikti”. Kadınlar kulak asmadılar. Erkekler gülüşerek kahvehanede çay

içmeye koyuldular. Öğle çayı da çayhanede içildi. Fakat çayhanede çay içmek, sığırları sağlamak, çocukları oyalamak erkeklere hiç uygun düşmemişti.

-“Çok zor bu iş, bu iş böyle olmaz” dediler. Hakikaten zordu. Çünkü akşam yemeğini de erkekler hazırlamaya mecbur kalmışlardı.

Akşam vakti işi tamamlayan kadınlar kolhoz yönetimine şu şekilde bir rapor verdiler;

“Zemine saçılması gereken gübreler saçıldı. Şimdi ilk toprağı yere dökmeye başlıyoruz. İşlerin gidişatını görmek isterseniz meclisimize iştirak etmenizi rica ederiz”.

Kadınlar ekibinin başı çilli kadındı. Kolhoz yönetimi bu rapor karşısında ne yapacağını bilemedi En son, kadınlar meclisine kocalarını da çağırmaı uygun gördüler.

Mecliste neler yaşandı, kim kimi hor gördü bilemedik. Kolhozdakilerin arasında herkes emeğini öyle çok savunur hale geldi ki, her iki taraf birbirlerini aşağılamaya başladılar.

Pamuk tohumu soyma, yer çapalama, yabancı ot temizleme, hasat, pamuk kozası toplama, pamuk sapı yolma işlerinin hepsi kadın-kızların emeğiyle yapıldı.

Bundan ziyade, kolhozda yeni oluşturulan tavşancılık, kümes hayvanı çiftliklerinin işleri de kadınların eli ile yapılmaya başlandı. Artık ev geçiminde kara çaydanlık tütmüyordu, kara kazan kadınların kıymetli vaktini çalmıyordu. Çocuklar analarının eteğine yapışıp, annelerine gelecek bir aşağılama, hor görmeye sebebiyet vermiyorlardı.

Çünkü kolhozda aşhane kurulmuş, kreş açılmıştı. Çilli kadın şimdilerde kadın oluşuyla nasıl da mutlu. Çünkü kolhoz kadın-kızları gayrete getirdi. O, ekibinin yaptığı her işle gurur duyuyordu. Artık ne rübabı gecelerin sakinliği, ne de salkım söğütlerin rüzgârla yaşadığı aşk onu rahatsız etmiyordu.

...Kolhoz iki yıllık faaliyet planını fazlasıyla yerine getirdi. Bu yıl 3. Yılın öncülüğü için mücadele verilmekte. Çilli kadın da bu ilkbaharla birlikte ekibiyle birlikte yer gübrelemeye başladı. O öyle şanslıdır ki, göğsünde içten bir emeğin özgür kızıl nişanı parlamakta.

O kolhozuyla birlikte her zaman ileride... Çilli kadın... Şerife abla, bölgede nam salmış, herkesi ateşleyen kadın!

11. Bekâr

Bu kez de daha öncekiler gibi oldu.

Elbette, utanılacak bir şey değil, nasıl kalkmak, yaşamak için mücadele verilir, bu da tabiatın kanunu. En basit bir hücreden, koca bir file kadar bu böyledir. Her biri de çift halinde yaşamak ister. İşte bu yüzden ben de evlenmek için konu komşunun yetişmiş kızlarına görücü yollamaya başladım, etrafa haber saldım.

Herkes bende bir takım kusurlar buluyor. Bir kız için görücü yolladığımda birisi ona kusur bulur, birisi buna kusur bulur. Biri çıkar, “bu yiğitten burnuma gelen kötü kokular var” der, biri çıkar “yorgan kaldıran misafire verecek kızımız yok” diye ihtiyarı azarlayıp gönderdiler. Verecek kayda değer bir cevap bulamayanlar ise; “kızımız daha küçük, vermek gibi bir niyetimiz yok” diyip yolladılar. Kısacası, kavunlar baharın ilk günlerinden olgulaşsa da, üç çift terliğin burnu yıpransa da ben “bahtı kara”nın bahtı açılıp, bir yere varamadık. İhtiyarın bu konudaki görüşü ise, “gökteki nikâhın yere inesi yok” fikrinden öteye gitmiyordu.

Bir gün terasın ağzında oturmuş, başımı iki elimin arasına almış, ihtiyarın kaç yere gittiğini, kimden ne cevap aldığını, kısacası başarısızlıklarımı düşünüyordum. İhtiyar da katılıp kız almanın zorluklarından bahsetti, yürek burkucu denilebilecek bir ton ile;

-“Yok yok, sen bahtsızsın, şu köyde olan biten her şeyden haberdar olmasam, Allah’a şükür, sen iyiyi, kötüyü görmüş, okur yazar bir yiğitsin, bir bela mı var acaba, talihin kurak taş gibi bitti gitti, ben hayattayken senin başını bağlamayı çok arzu ediyorum...” gibi şeyler söyler ve eşarbi tarafından sıkılmış, zehir göz yaşlarını katılaşmış vücudundan akıttı. Tahammül edemedim.

-“Nine” dedim, gözyaşın sadakan olsun, millet vermiyorsa kızını sen de kapıları aşındırma, illa bir hanım bulunur. Ben ararım, bir gelin alır getiririm. İç çekip yerimden kalktım, sokağa çıkıp gittim. İşte sokaklardaki avareliğim bu günden itibaren başladı.

Ben bazı kızlara ya da birinin koluna girmiş giden bir kadına, tanısam tanımasam, saygı gösterip, gülümseyip iltifat edersem, şaşırmasın. Çünkü ben bunu onlara safca, gönlümde bir kötülük olmadan, kendime bir eş bulma niyetiyle yapıyorum.

Üstüm başım kirsiz tozsuz, döppimin kolası gitmemiş, bıyığım traşlı. Tek eksişim, botumun sönük oluşuydu ki ben bunun da bir yolunu bulmuştum, fırçalatıyordum.

Bir çayır çimen, bir afet, memlekette güzelliğine ender rastlanan güzel bir kız, orta yaşlı, sakallı birinin yanında duruyordu. Onun güzelliğine şair, öyle nefis bir şiir yazmıştır ki;

Gözlerinden süzülen nice kederdir,

Dudakların, vişne yetşien bir bağıdır,

Bir vakittir göğsü elmas olmuş,

Bir bakışta hem hasta, hem sağdır,

Bu kadar da...

İpek utanır saçlarından,

Boyuna esirdir serviler,

Sırrı canım tenindedir,

Benim her koşulda sendedir gönlüm,

Söyle, ne isteğin var, kardeş?

Kız ve yanındaki kişiye söyle bir bakıp, baba kız olduklarını anladım. Babasının iri yarı oluşu, kızıl yüzü, üstünün başının kusursuzluğunu görünce, babasına bak kızını al sözü geldi aklıma. “İşte, benim arayıp durduğum kız bu “ dedim ve tanımadığım halde hoş bir ifadeyle selam verip, kıza mülayim bir tebessimle baktım. Babası selamımı aldı ve beni baştan aşağı süzüp yoluna devam etti. Bir ayağım fırçacıda esir olduğundan onların arkasından gidemediğime pek hayıflandım. O günkü ömür..... Ertesinde de takdire şayan bir meşguliyete esir oldum diyebilirim. Çünkü bu iki gün boyunca o güzel dilberi izledim. Üçüncü gün, gözümün ıssız adımları ansızın onun iki kaşının ortasında yerini aldı. O, yağ pazarındaki tek bakkaldan sürme alıyordu. O gün yanında olan adam bu kez yoktu. Hiç tereddütsüz yanına gittim ve olgun bir tevazu ile yaklaşıp; “Hatırlıyor musunuz?” dedim. O da, “tanışıyor muyuz?” diye yanıtladı.

-“Hoş kız” dedim, “babanız görünmüyor, iyidir herhalde.”

-“Şükür” dedi, “Siz nasılsınız?”

Onun bu denli hürmetli oluşu, ona karşı hislerimi pekiştirdi. Onun sesi, adeta iğnesi ve tepsisi yeni bir gramafon gibi güzeldi.

“Şöyle bir sokağa çıkayım dedim, nereye gideceğimi de bilmiyorum, bu şehirde tanıdığımız yok” dedi cilveli bir tavırla. Misafir olduğunu hemen anladım. “Tanıgınız kimse yoksa da biz artık tanış olduk, hem bu şehirde misafir olmayan kim var? Müsait misiniz? Şehrimizi gezdireyim”.

Kız çok mülayim karakterliydi.

-“Tamam” dedi.

Önceleri yan yana, sonra el ele tutuşuğ, en son da kol kola şehri gezmeye başladık. İki ak tengenin denizinden geçip, bir dilimden kavun yedik. O benden, ben ondan memnun olup, ertesi gün buluşmak için bir vakit kararlaştırıp ayrıldık. O gün akşamüstü babasına rastladım. Bu esnada benim gözüme, gelecek kayınbabam olduğundan mıdır nedir” çok sıcak ve nurlu göründü. Selamlaştık. Hatta mertlikle yanına gidip, elini öptüm, sağlığını sordum. Eğilip bükülüp tevazu ile ayrıldık.

Ertesi gün, kızla kararlaştırdığımız yerde buluştuk, yine şehir, gezmeye başladık. Biraz biraz da sözlerimize aşk şekerlerini serpmeye başladık.

Kızın kendi benden hoşnutmuş, ama babası beni bin kere daha iyi görüyormuş. Vay vay, bu ne hoş bir durum. “Bu şehirde bundan daha misafirperver, daha iyi bir gence rastlamadım, Allah herkese onun gibisini verse” diyormuş...

Üçüncü gün, kızı evime grüp ihtiyara gösterdim, ihtiyarın memnuniyetini bir kenara bırakın...

“Ananın elinden kurtulduk. Birbirlerine pek münasipler, Allah her ikisini de birbirinden ayırmasın” kısacası, “hayırlı olsun” dedi.

Nişanlımı oturtacak yer bulamadı, ihtiyar en kıymetli misafirlerine bile böylesi ihtimam göstermezdi, varını yoğunu çıkarıp, düğünlerden aldığı şekerleri çikolataları çıkarıp koydu. Babamla annemin düğününde büyük dedem tarafından verilen, annemin göz bebeği olarak saklanan mücevher kutusunu ve beyaz tülbentlere sarılı bir iki şekerlemeyi alıp “gelin”e binbir özgüyle vermeye başladı.

“-Al küçükhanım, bana bunu dedesi Buhara-ı şeriften getird, kabir görmüş mübarek şekerdir.”

Kısacası, ihtiyarın talhisiz sevincinin sınırı yoktu.

Aradan iki üç gün geçti, artık şehirde gitmediğimiz yer kalmamıştı, o da ZAGS idi. Babası ile dostane ilişkimizi ztane bir yana bırakın. Bir gün kızla, şehrin ferah bağlarından birinde, üzerinde üzüm salkımları asımlı mavi bir bankta, sokak lambalarının ışıklarından, birbirimizin yanına o kadar sokulmuş idik ki, bir geçen bizi görse, çok şişman biri sanabilirdi. Bir gencin, bir kıza kalpten söyleyebileceği ne kadar söz varsa hepsi söylenmişti. Bunlar söylenirken kız tanbur gibi keyifli zevkten dört köşe olmuş sanırdım. Üzücü ki o, on birinci çocuğunu gömüp gelmiş matemli bir ihtiyar gibi derin bir ah çekti.

Birbirimize sarılırken bileklerinin zincirleri gevşeyip, çözüldüler. Vücudumu titreme ile bir şaşkınlık aldı.

“-Canım” dedim, “sen büyük bir hasret çekiyor olmalısın, bunca iççekiş boşuna değildir herhalde.”

Kız önce çekindi, ısrar ettim.

“-Şimdi şöyle ki, babamın tüm ümidi sende. Bizim başımızdaki felaketleri bir yana atacak olan sensin.”

“-Senin ve babanın hürmetine her türlü fedakârlığı çekmeye hazırım, hadi söyle.”

Kız yine bir iç çekti ve söze başladı:

“Biz Çimkentliyiz, oada bizim koca koca yerlerimiz, kara kara koyunlarımız, ahırda atlarımız, konu komşularımız vardı, hepsini bırakıp geldik.” Lafın nereye gideceğini düşünmeye başladım.

“-Peki, neden bırakıp geldiniz?”

“-Hepsinden çok avlumuzun ortasına gömdüğümüz asıl mallarımıza acıyorum, orada benim birçok altınlarım, gümüşlerim, ipek giysilerim vardı, her şey normale döndüğünde gidip alsak bile hepsi çürümüştür. Sana (yani damada) da bir hayli takım vardı.”

-“Neden bırakıp geldiniz, söyle.”

-“Neden olacak, babamı tutuklayacakları için.”

-“Öylece eli boş mu kaçtınız?”

-“Yok, bazı eşyalarımızı satıp para aldık. Ben, babam ve biz yakınımız ata bindik. Koyunları salıp, kaçtık.

-“Yakınınız nerede kaldı?”

-“O Uzakta. Sirderya'nın bu tarafındaki Ferhat dağının eteğindeki bir yaylada”.

-“Peki, ben nasıl yardım edebilirim?”

-“Babamın şu mallarından biraz ayırdık, onu haklı kılabilmek için...”

-“İyi, hoş... düşünelim bakalım..“ Ben derin bir düşünce deryasına dalıp gittim.

Aşk ve savaş!

Zorbaya yardım edip, onun hürmeti ve kızına sahip olabilmek vasıtasıyla sınıf mücadelesine ve proleterya diktatörlüğüne ihanet etmek.

Keyfe göre savaşı, aşka göre proleterya hâkimiyetinin altyapısını bir yana koyup, zorbanın yanında olup, tamamlayabilmesi için canlı duruş.

Ya aşk ya savaş, sonunda beni yendi, ben zorbanın yanında yer aldım ve bu doğrultudaki fikrimi söylemek için kıza bakmaya gittim. Kız beni bırakıp gitmişti.

Ben, beni omzumdan aşağı doğru bastıran ağırlığı attım, yolum eve değil, karakolaydı.

Bir hafta sonra kız, komisyon üyelerinden birinin kolunda gördüm. Belki de ondan babasını ve yakınına kurtarmasını istemişti, ya aşk ya savaş, aklımda sorular, sonuçlanacağına da inancım yok.

1931, Ekim.

12. Benim Hırsız Oğlum

Babamızın vefatının üzerinden yıllar geçti. Bu yıl – on yedinci yılında annemizi de kaybedip tam yetim kaldık. Biz dört yetimden haber alan büyükannem-annemin annesi Rukiye nine geldi. Bu kişiye biz saygı duyar, ona “kara nine“ deriz.

Akşamları ninemle birlikte hepimiz açık damda yastıkların üstünde bir kilim altında uyuruz.

Eylül ayından sonra, ilk güz akşamlarından biriydi. Hava oldukça serindi. Biz yetimler birbirimize sokulmuş halde, birbirimizi ısıtıp uykuya daldık. Sıranın en sonunda ana serçe gibi kara ninem yatarı, o seksen yaşının aşmış, ağzı dualı bir ihtiyardı.

Bu akşam üç horoz öttükten sonra, yedi yıldız görüldüğünde, fısır fısır seslerine uyandım. Ninem ile tanımadığım biri sohbet ediyorlardı. Avlumuz dede nineden kalmış, oldukça büyük, dört bucak avlulardandı. Çevresi yapılı, kuzey tarafında ise amcamlar yaşıyordu. Ancak onlar yazları bağı giderlerdi. Şimdi onları tarafı boş. Şuna bakın ki bizim evimize hırsız girdi. Bizi de adam yerine koyan kişiler var mı demek dünyada? Ertesi gün arkadaşlarına övünerek: “Bizim eve hırsız girdi” dedim. Gururla söylene olurdu. Ama buna inanılır mı?

Hırsız, amcamların tarafından sessizce gelip, nineme yaklaştığı an hapsurdu. Ninem ise yastığı göğsüne koyup dilinde Nas ile yatarı. Ninem püf diye nefesini verip dama bakıp:

-“Hırsız çocuğum, ay hırsız çocuğum, maalesef bir hevesle dama çıkmış görünüyorsun, hem işin zor, garibanı atlatıp çıksan olmaz mı? dedi.

Hırsız damda durup:

-“Ninecim, siz de şu gece vakti sessizce uyusanız olmaz mıydı, bizim işimizi engellemedeniz” dedi. Ben tam bu esnalarda uyanmış olsam gerek. Kalan sözleri duyduğumca yazayım.

-“Ey kurban olayım, hırsız çocuğum, başımda bunca müsibat varken gözüme uyku mu girer? Tam altı ay oldu, bir saat gözümü kırıp uyuyabildiğim yok. Gündüzleri sağır gibi sendeleyip yürüyorum. Bir yerde olurda içim geçerse kuş uykusu uyuyorum. Geceleri hayal alıp gidiyorum.

-“Neleri hayal ediyorsun ninecim?” Bu laftan sonra üstündeki kaftanı katlayıp kirişin üstüne yastık gibi koyup hırsız da yan yattı.

-Nelerin mi hayalini kurarım? Şu dört yetimin geleceğini düşünüyorum yavrum. Devri görürsün, hayatta kalmak taştan ağır, deve gözü kadar ekmek anka gibi.

Bunların elinden iş gelmez. Bir başına yük taşıyan dayılarının kazandığı kendi geçiminden artıp az buçuk bunlara gelir. Elimizde gözle görülür elle tutulur bir eşya kaldığı yok. Bir kenardan satıp yiyoruz. “Hazıra dağ dayanmaz” derler. Bu çocuklar ne vakit büyür de kendi ekmeklerini kazanıp yerler! Ne çare, insan hayal kuran bir varlık. Hem sonra bu yetimlerin biri oğlan, üçü kız. Şimdi on dörtten on beşe adım attı. Kızlar uygun bir çıkırsa giderler. Ama bir alan çıkmazda bunlara kim bakar? Zaman zor, hırsız oğlum, zaman zor!

-“Doğru söylüyorsun ninecim“ dedi hırsız, benim de iki çocuğum, hanımım, bir yaşlı anam var, bir tavuğa hem dam gerek, hem su gerek diyerek onlara bakmam gerek. Dört boğaza ekmek bulmak için Ali'nin vücudunda savaşıyorum. Çalışayım desem bileğimde kuvvet var, aklım yerinde. Bana bu yaptığım hırsızlık işi yakışmadı diyorsunuz. Basit bir ayakkabıcı çocuğuydum. Zaman tersine döndü. Kerinski başa gelince savaç bitecek ediler. Yakında bitecek gibi görünmüyor.

-“Başka bir iş yapsan olmaz mı?” dedi ihtiyar.

-“Ne iş yapayım? Her işin piyasası kesat. Ata mesleğim ayakkabıcılığı mı yapayım? Öncelikle ayakkabı dikmeye ne deri var, ne yapıştırıcı, ne çivi, ne ip. Asıl malzemeler biterse bunların üçü de pahalı. Hamallık yapayım desem, eskiden sebze-şalgam alan zenginlerin kökü kurumuş. Geçtiğimiz günlerde mahallenin emektar ayakkabıcılarından biri olan Büvämät amca bütün kalıplarını, iğnelerini iki püd mısırla takas etti. İyi etti. Onun yaptıklarını giyen Özbek, Kazak, Kıgız çiftçileri nerede dersiniz, kalmadı. Ama şehrimiz onların yetimleriyle doldu. Hangi kenara hangi köşeye girecek olursanız orada on beşinde bir yetimin kirelnmiş ellerini açıp: “Amca ekmek ver” dediğini işitirsiniz. Ekmek ha! Ben kendim bulamıyorum. Bir tek ben değil teyze, mahalledeki işçilerin tümünün hali böyle. Bıçakçılar, tarımcılar, dericilerin de, mektup hocalarının da, cami hocalarının da durumu aynı. Bir kaşık çorba bile zor. “Avare avare yürüdü.

-Allah'a karşı gelme. Kıyamet vakti dedikleri budur, a benim hırsız oğlum. İyi tamam, bu yetimlerin de bir alnına yazılan vardır. Şimdi kendine sor. Madem çaresizlikten bu yola başvuruyorsun, ama zengin adamalrın evine gitsen olmaz mı? Mesele bu mahallede Kârim adlı bir pamukçu var. Âdilhocâbây adlı bir müteahhit var. Mätâyâqub adlı bir derici var. Bu adamların serveti gani gani. Beşikdeki bebeği bile kenarına dua yazılı çini kâseden yemek yiyor. Bunların kapısını aşındırsan olmaz mı?

-“Ey ninem doğruya doğru dediklerin” dedi hırsız. Beylerin evine gidecek olursam, onların kerpici sekiz kat, kapıları demirden, her birinin ağılında eşek gibi iki üç köpeği var. Bu köpekler, biri avluya adım atacak olsa bir hafta havlarlardı. Âdilxocâbây’ın uşakları da ellerinde tüfeklerle bekliyorlar. Canıma mı susadım? Öldürmezlerse bile sakat bırakıp yollarlar.

-“Bu dediğin doğru hırsız oğlum. Ama dikkatli ol. Sonra insanların arasında adın kötüye çıkmasın dedi” bizim yaşlı.

-Doğru söylüyorsun nine, geçen gün leş kokulu Ârif’in athanesinden dört tavuk çaldım.

-Tavuk, horoz mu dedin? Bu hayvanlar sesi gagalayıp rezil etmediler mi?

-Vay vay tövbe. Her zanaatin bir cilvesi var. Tavuk almaya giderken yanıma bir şişe su alıyorum. Önce gidip ağzıma suyu doldurup tavuklara püskürtüyorum. Dünyada tavuktan daha ahmak bir varlık yok. Yağmur yapıyor sanıp başını işine alıp yatar, ben de yavaşça boğazından tutup çuvala tıkarım.

-Şöyle dyeyim ninesim, peynirin kuru ota dönüşüne az kaldı. Elebaşımız Râhmânâcâ’ya horozu götürdüm, işini aşama aşama halletti. Râhmânâcâ ile aramız iyidir, iy adamdır. Geçen yıl onu bunu satıp, seksen üç som para biriktirip “Bulduğum bu, abi” diye para verdim.

-Allah çoluk çocuğunu bağışlasın. Şimdi bu yana bak hırsız oğlum, gün doğuyor, parlak yıldız dik geçmiş durumda. Aşhanenin yanındaki duttan kayıp aşığı düşen odunumuz yok. Aşhanede bir zamanlar bağdan gelmiş olan bir iki ceviz kütük var, baltayı alıp şunun bir köşesinden kesiver çaydanlığa koyayım. Gece dağdan gelen mısırlardan iki tanesini koyalım, birlikte çay içelim.

-“Yok, yok nine” dedi hırsız. Kütüğü keseyim, ama çay içmyeyim, çünkü gün doğarsa o zaman beni tanırsın. Yüzümü gizleyecek bir şeyim yok, endişeleniyorum, oylanmayayım.

-Vay öleyim, eveimizden kuru kuru mu gideceksin yavrum? Bir şey içip git. Ne alıp gideceğine gelince de, aşhanede yarım pudlık bir kazan var. Bir zamanlar evimizde insan çoktu, büyük zamanda yemek yerdik. Allah’ın kaşığına değmiş gibi, böyle büyük evden bana geriye dört yetim kaldı. Ooo bunlar o büyük kazanı ne zmaan kaynatır... Bunu al git. Satarsın, bir işine yarar hırsız oğlum.

-Yok, nine yok, enseyi karartma. Bugünler de geçer gider. Yie büyük aileler bir arada olur. Hatta bu kazan küçük kalır. Yetimlerin kendileri kullansın. Düğünlerinde güle oynaya hizmet etmeye kullansınlar. Selametle nine, ben gidiyorum, sohbetin tadı damağымda kaldı.

-Selametle hırsız yavrum, yine gel.

-Olur, ana, olur...

Ben bu hırsız kişiyi tanıyordum. Yine de kimseye kimliğini açık etmiyorum.

1965, Ocak.

13. Çaresi Görüldü

(Makine yenileme münasebeti ile)

Vergi dairelerinin işlerini ne kadar düzgün ve sağlam yaptıkları herkesçe malumdur. Her daim anlaşmazlık ve sıkıntılara mahal vermemek için makinelerini basitleştirdiler. Onların en küçük şubelerinde bile birçok hizmetliler, müdürler, kâtipler, memurlar çalışıyordu. Ki işi düşen kişi işini düzgün ve çabuk bir şekilde halledip gitsin.

Makinenin güzelliğinden birkaç örnek. Mesela: köyler evergi kaydı için giden biri Râhmât Hikmât oğlunun hocalığını kayda aldı. Kalemin körlüğü, bıçağın yokluğu, işin çokluğu, belgenin düzensizliği, köylere her istediğinizde masa sandalye bulunamadığından yazıların onun bunun üstünde yazılması ve bunların üzerine birkaç kendinden kaynaklanmayan sebepler üstüne Râhmât Hikmât adı tam olarak yazılmadı, okunuşu zorlaştı. Bu gibi durumlarda, baş idaredekiler tereddüt etmeden, onlarda mevcut değilse de her ihtimale karşı birkaç kişiyi adına vergi kitapçığı yazmaya başladılar. Mesela Ähmäd Sünnät oğli, Zinnät Râhmât oğli, Hikmât Ne'mät oğli, Bäräkät Fäläkät oğli, Ähmäd Sävlät oğli vb...

Böylesi önemli bir evrağı düzenleyen memur, köyün adı olan "Qolqorğân" sözcüğünü düzgün yazmadı. Vergi idaresi yine tereddüt etmeden bir takım köylere vergi kitapçığı yazmaya başladılar. Mesela: Qoşqorğân, Ğoştqorğân, Esxırmân, Misqumğân, Böştöğân, Müşyoğân ve başka köyler.

Bu tecrübe gayet makul olduğu gibi, belgelerin birinde olmasa diğerinden ulaşmaya imkân sağlıyordu.

Bekâbâd köyüne giden vergi memurlarından biri, zorba İbây Zâfârâv'a kişisel vergi dökümü lazım diyerek kayda aldı. Yukarıda belirtilen, kendiden kaynaklanmayan bu sebepler genç İbây Zâfârâv'ın başına geldi.

Elbette İbây öylece bakıp oturdu mu? Köy rençberlerinden birkaçını şahit yapıp, tek başına yaşadığını, tek başına bunca vergiyi ödeyecek gücü olmadığını, vergi kitapçığının onun adına yanlış yazıldığını bir bir beyan edip bölge icra komisyonuna gönderdi. Vakit geçti, vergi işçilerinin yoğunluğundan devam etmediler.

İbay son sıradaki bölge icra komisyonuna gittiğinde, “Meselenin tamamını okumaya vakit yok” dendi. Bu nedenle sonuca ulaşıldı ve bölge icra komisyonundan gelen emre istinaden işi yapmaya mecbur kaldılar. Köy şurası yanına iki genç delikanlıyı (güvenlikten) alıp doğrudan İbây'ın evine baskın yaptılar. Ve sebepsiz yere evine girip aramaya başladılar.

İbây meseleden habersizdi. “Bir suç işlemiş olsam gerek” diyip şaşırmişti.

Arayanların gözüne bir şey takılmamış olacak ki, bakıp geri gittiler ve bölge şurasından gelen şikâyetin üstüne mavi siyah renk ile “İcra gerçekleştirildi ve hiçbir çaresi olmadığı anlaşıldı, bilginize” diyerek sonuçlandırdılar. Mesele bölge şurasına geri döndü.

Böylece, sonuçsuz kalan meselesi için İbây perişan haldeydi. Hemen şikâyet yazdırıp bölge şurasına gitti. Orada İbây'a bakıp:

-“Siz bu vergiyi ödeyeceksiniz, köy şurasının kararına bakacak olursak başka çare yok” dediler. İbây yalvardı yakardı. Köyün 10-15 rençberi tarafından yoksulluğu, yalnızlığı, vergi veremezliği hususunda şahitlik yapıldı. Bölge icra komisyonundakiler şaşırıp kaldılar. Yine “Bizim elimizden ne gelir?” diyip şikâyetin üstüne yeniden “Size kati emirde bulunuldu, tez şakilde İbây Züfârâv'ın çaresi görülsün” diyip sonuca koydular ve köy şurasına gönderdiler.

Beşrâbât ihtiyar heyeti, bölge şurasındakilerin asaletinden, makine ile işlemelerinden dolayı ve yine “hatırları kırılmasın” diyerek, gençleri ile İbây'ın evine gittiler. Tavuk kafesine bile baktılar. Yarım saat süren incelemeden sonra, bir genç ağıldan çıkıp seslendi:

-“Yoldaşlar, hey yoldaşlar, buraya bakın, çözüm burada!”

Hepsi oraya gittiler. Çareyi ortaya alıp incelemeye başladılar.

İhtiyar heyeti gençlere bakıp:

-“Gençler, alın ata yükleyin” dedi.

İbây: “Bu atılmış şey bunlara neden gerekiyor ki?” diyip şaşırıldı. Gençler “çareyi” ata yükleyip, köy şurasına getirdiler. Yeniden incelediler ve bölge icra komisyonundan gelen kâğıdın üstüne: “İcra gerçekleştirildi, İbây Züfârâv’ın çaresi görüldü. Çare, iyi çareslerden değil. Bir buçuk kilo, küspeden, eski bir çare, bilginiz için bizde saklanmakta, diyip sonuca koydular ve bölge şurasına gönderdiler.

Tesadüf bu ya, köy şurasının bunca adanmışlık ile hareket edişi havaya uçtu. İbây’ın şikâyeti üstüne, kumaş pantolon giyen memurlar, bölge şurasını denetlemeye geldi. Onlar şikâyete başka çare aramaya başladılar. Şöyle ki, bölge şurasından çekip, başka vergi dairelerince çare bulundu. Neticede bölge şurasının iş halledişine “yazık” dendi, köy şurasının reisi onlardan olduğu için suçlu bulunup işten alındı. Vergi idaresinin kâtibi mahkemeye verildi. İbây Züfârâv vergiden muaf bırakılıp, belgenin esas sahibi İbây Züfârâv’dan vergi tahsil edildi ve küspeden çare ise sahibinin rızasıyla karışıklığın sergilenmesi amacıyla hatıra için alındı.

14. Ülkede Bir Av

Halk, efendiye “umumi zengin” diye lakap takmış olsa da bu çok tuhaf. Çünkü Aziz Efendi, etyemez efendi gibi zamanın meşhur hücrelerinde ilmi ha ve ilmiş elden kan bağı kurmuşlardı.

Bir yerde bi şey okunuyor, “vaşşamsi” diye ilahi bir söz duyuluyordu. Bey hemen: “Bu ayet fakirliği işarettir. Vay yüzü karanın haline...” diyip gözlerinden yaşları akıttırdı.

Nice zamanlar meşakkat çekip, çok sayıda mürit edindiler. Bunların bir kısmı Mârğılân’a, bir kısmı ise Öş, Özgân ve Câlâlâbâd’a gittiler.

Şâmsiddinxân efendi, inzivaya çekildiğinde etrafa yağmur gibi istek yağdırırdı. Hediyelerine bakıp;

“Rızk mukadderati azı hak,

Şüphesiz, bu biraz da ıstıraplı, ey gönül,” beytini söylerdi.

Ortanca oğul nişanlandırılmış, küçük oğlan serpilmiş, gönlü kızlara düşmeye başlamış. İki lafının birinde “Hacca gideyim” diyerek eş alma niyetini belli ediyordu. Yani: “Ekmek pişince, çörek kalıverir” diyerek kinayeli konuşuyordu. Bugün sabah namazında Şâmsiddinxân en küçük oğluna bakarak:

-Molla Âbülqâsim masum, diyip iltifat etti, - biz inşallah önümüzdeki günlerde ülkedeki müritlere münasip birine bakmaları için ricada bulunuruz, için rahat olsun, dedi.

Âbülqâsim, dilini ısırıp yüzünü çevirdi, yani çok utandı.

Şâmsiddinxân ağa, birkaç seçkin sofuyla beraber, köy köy, şehir şehir mürit aramaya gitti. Gece yürüdüler, gündüz yürüdüler.

Çok ses duyurdu.

Onlara katılanları avluya gönderdiler. 13. Günlerinde Ârāvân adlı bir köye geldiler. Şâmsiddinxân’ın bu köyde Dādāqozi isimli aşçı bir müridi vardı.

Elini veren ağa yoğunlaşınca Dādāqozi fazlasıyla iyileşti. Kazandığı tüm malı mülkü ağanın önüne serdi. Berrak hava, taze su, bol çorba, tepeden tırnağa izzeti ikrama nail olan ağa, Dādāqozi’nin fakirhanesine tanrı misafiri kıymetli bir konuk olup bir hahafta boyunca ordu gibi yerleşti. Ağaya Dādāqozi’nin kendisi, karısı, yaşı on yedilerde, olgunluğa erişmiş Rukiye adlı kızı hizmet ettiler. Altıncı gün, Dādāqozi ağaya “şıpıldaq”⁹ yaptı. Ağa ve müritleri haddinden fazla bir iştahla şıpıldaqı yediler. El atıp sofrayı toplama vakti geldi.

-“Âmin” dedi ağa, hep beraber Fatiha’ya el açtı. “Elini aç Dādāqozi, Allah’ım versin, etraftan gelsin, kırk bin koyunu kırdan versin, seksen bini Âdân versin, kazığını çakıp versin, ömrünüz dertsiz olsun, sofranız adamsın olmasın, âmin Allah-u ekber”.

Sofu “inşallah inşallah” diyip duruyordu. Dādāqozi önünde eğiliğ ağaya minnettarlığını gösterdi. Ağa döseği büküp başını çevirdi ve yine söze başladı:

-“Dinleyin, size bir öğüdüm var” dedi.

-“Başımızın üstüne söyleyin pirim” dediler.

⁹ Özbek mutfağına özgü bir tür yemek.

-“Aksakallı hocamdan bir kehanettir, ben seni kendime dünür yapacağım.”

-“Mübarek olsun, teşekkür et, vay vay ne büyük onur” dedi sofular.

- Dādāqozi şüphede kaldı.

-“Niye düşünüyorsun?” dedi ağa. Kızını en küçük oğluma.

-“Başımın üstüne, değil bir kızımı, on kızımı da ant ederim” dedi

-“Belli belli, cömertliğin belli” dedi sofular.

Fatiha okundu. Zavallı Rukiye kendisine sorulmadan Äbülqâsim ile nişanlandırıldı. Düğünün o ayın sonlarında olmasına karar verdiler.

Ağa bir hafta daha Dādāqozi'nin evinde kaldı. Bu sürede Dādāqozi ve eşleri, torun torba herkes Rukiye kızı “küçük gelin” diye çağırıyorlardı. Rukiye kız ise kayınbabasından utanıp kendini geri çekiyordu.

Dādāqozi bu vakitlerden faydalanmak için ne zamandır dizanteri olan anası yaşlı Sārvār'i ağaya okutup üfletti.

Büyükten küçüğe herkesin ağzında “Şāmsiddinxân ağa yine evleniyormuş, hanımı genç kızmış” lafları....

Öyle böyle derken ay sonu gelip düğün günleri yaklaştı.

Şāmsiddinxân ağa görmüş geçirmiş biriydi. Bunun gibi 10-15 düğün başından geçmişti. Kendisi 5 kez evlendi, 3 gelin aldı, aldığı hanımı kız olsa bile düğün böyle şenlikli olmazdı.

Düğün günü etraftan müritler düğüne yeminle geldiler. Sabah erkenden başlayıp, akşam geç vakte kadar tekkede zikir oldu. Şāmsiddinxân ağa haddinden fazla bir gayretle “d” endamlı “l” olmuştu. Mescidi doldurmuş kalabalığa dolu dolu tasavvuf yapıyordu.

Bütün gelenek görenek, örf adetler tamamlandı. Ağa ve geli gerdğe girdiler. Gelin Uygur âdetine aykırı olsa da ağaya layık olmak için peçe takıyordu. Ağa sarığını alıp yastığa koydu. Ellerini kaldırıp önünde duran eşarba yapıştı.

-Utanma, artık sen benim küçük hanımımısın.

- Qoşāngiz-şi, äynānāy piyim-yey. (Görürsün efendim, acele etme)

-Diğer hanımlarım sana kuma değil ana olurlar. Ben onların dördünü de sofı yaptım.

-Şadāğalāyi bolāy, şāhāy tōyib qollāyigā şuv qoyāmān... (Sadakaları olsun, ben onların ellerine su dökemem)

Gelin “r” yerine “i”, “s” yerine “ş” sesini çıkartarak damatla sohbet ediyordu. Ağa dayanamadı. Tekseferdegelinin yüzündeki peçeyi çekip aldı. Gelin: “Acele etmeyin pirim” diyecek olsa gerek tam “ş” derken işini halletti.

Ağa peçeyi çekince ne görsün, hiç el değmemiş Rukiye kız, seksenini aşmış, ağzında diş kalmamış dizanterili anası Sārvār teyzeydi.

Ağa aldatacakken aldatıldığını anladı. Dışarıya çıkayım dese müritlerden çekiniyordu. Sabah dek iç sıkıntısıyla “gelinle” sohbet etti. Sonra baktı ki Dādāqozi yok, gece yola çıkmış.

Ağa, ele güne karşı itibarı sarsılmasın diye Sārvār teyzeyi sofı kadın yaptı.

-“Sen aldatsan da ben aldanır mıyım?” diyip ağaya asilik eden Dādāqozi’yi lanetledi.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

“*Gafur Gulam’ın Seçilmiş Hikâyeleri Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi*” adlı bu çalışmamızda, Türk lehçelerinden biri olan Özbek Türkçesi ile yazılmış on dört hikâyeyi inceledik. Hikâyelerin söz varlığı, cümle türleri, psikolojik analiz ve üslup tahlilleri yapıldı. Yazar, dönemin Özbek yazı dilini kullanmış, dönem özelliklerini hem dil hem de üslup üzerine yansıtmıştır.

Üslup incelemesi bölümünde anlatım teknikleri, zaman, mekân, şahıs kadrosu ve anlatıcı bakış açısı ele alınmıştır. Hikâyeler, Özbekistan’ın Sovyetler Birliği çatısı altında olduğu yıllarda yazılmıştır. Bu sebeple temalar bu çevre etrafında örülmüştür. Kimi hikâyelerde birebir dönem konuları ve sorunları ele alınırken, kimi hikâyelerde ise dolaylı yoldan halkın psikolojik hali yansıtılmaktadır. Yazar, milletine ait değerlere sonuna kadar sahip çıkan bir vatandaş olmasının yanısıra bir yenilikçidir. Yeni fikirlere, uygulamalara oldukça açıktır. Bu sebeple temalarda sık sık yeninin övüldüğü görülmektedir. Bununla birlikte yazarın daima kadın ve çocuklardan, ezilenden, zayıftan yana olduğu ve bu tavrı üslubuna yansıttığı söylenebilir. Bunun yansımaları hikâyelerinin pek çoğunda ana karakter olarak kadınları, haksızlığa uğramış birini, fakiri, çocuğu veya masum bir insanı dâhil ettiğini görmekteyiz. Yazarın bu konudaki tutumu ise, hikâyelerin sonunun zayıf tarafın güçlenmesi, kazanması ve kötünün yenilgisi ile bağlanması ile ortaya konmaktadır. İşgal sonrası halkın hayatına giren yenilikler hikâyelere konu edilirken aynı zamanda bunun zıddı olan durumlar da işlenmiştir. Bu zıtlıkta ise halkın psikolojik durumu yer almaktadır. Görünürde daha çağdaş, daha refah bir hayat yaşayan halk psikolojik olarak çökmüş durumdadır. Yozlaşma başlamış, insanların birbirine güveni kalmamış, güvenenlerin ise bu inançları boşa çıkmıştır. İnsanlar birbirlerini gerek para gerekse ufak tefek çıkarlar uğruna kolayca aldatabilmektedir. Bütün bunlar kişilerin ruh halinin toplum yapısını ne şekilde etkileyerek bozulmaya sürüklediğini gözler gönüne sermektedir.

Hikâyelerin tamamında yazar tarafından gerek kırsal gerek kentsel bölge insanı tasvir edilerek Özbek insanı figürü başarılı bir biçimde ortaya konmuştur. Yazarın hayatı ile ilgili kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, kendisi yayın hayatına şair olarak başlamıştır. Şair yani oldukça güçlü olan Gulam, içindekileri yansıtmak ve halkı bilinçlendirmek amaçlı düzyazıya da yönelmiştir. Bu sebeple, işlediği konular öğretici ve uyarıcı niteliktedir. Yazar, süslü cümlelere ve abartılı bir üsluba yer vermemektedir.

Anlatımda çok fazla betimlemeye yer verilmemiştir. Betimlemenin yer aldığı durumlarda ise daha çok zarf kullanımını tercih etmiştir. Bunun neticesinde yazarın, daha çok olay hikâyesi ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Yazar hikâyelerini sanat amacından çok halk amacına hizmet etmesi için yazmaktadır. Anlaşılır bir üslup oturtarak halka vermek istediği mesajları ulaştırabilmiştir. Hikâyelerde daha çok basit cümle türünün görülmesi, daha kısa cümleler kurması, sıfatlarla yapılan tamlamaları bile uzun cümleler yerine daha kısa cümlelerle sadece açıklamaya yönelik kullanması bu durumu kanıtlamaktadır.

Sovyet işgali sonrası Özbekistan halkında ilk etapta iyi ve kötü yönde bir takım değişiklikler gerçekleşmiştir. Halk yeni usulde okullarla daha eğitilmiş hale gelmiştir. Örneğin, “Puç Ümidlär-Boş Ümitler” hikâyesinde, gençlerin eğitim düzeyleri, kadınların bu eğitimin içerisinde aktif bir biçimde yer aldığı gözler önüne serilmektedir. Halk, gündelik hayata çağdaşlaşmanın geldiğini düşünmektedir. Bu durumun yansımaları ise, “Yigit-Yigit” hikâyesinde görebilmekteyiz. Gençler kız, erkek karışık bir biçimde sinemaya gidebilmekte, sokaklarda geç saatlerde bile rahatça dolaşabilmektedir. Sovyet devri Özbek insanının gündelik yaşamı hikâyeler aracılığıyla kolaylıkla tahlil edilebilmektedir.

Edebî dil yerine günlük konuşma diline yakın bir üslupla yazmakta olan yazar, dönemin hayat koşullarını, günlük hayat standartlarını, maddi imkânlarını yansıtmaktadır. Aynı zamanda Özbek kültürüne dair öğeler de hikâyeler de işlenmektedir. Özbek halkının örf adetleri, folklorik öğeleri, dini olguları ve hatta hurafeleri ortaya konmaktadır. “Sâât-Sâât” hikâyesinde, Meryem anayı görmesi sonucu abdestinin yok olduğunu söyleyen kişi, “Färzândi Sâlih-Sâlih Evlat” hikâyesinde çocukları olamadığı için hocaya gidip onun yazdıkları sayesinde çocuk sahibi olduğunu düşünen çift karakterleri bu unsurları yansıtmada bir araç olarak kullanılmıştır.

Topluma birlik çağrısı yapma amacı taşıyan yazar bu amacını “bilän-ile” edatını çok sık kullanmasıyla da göstermektedir. Bununla birlikte kişilerin öz benliklerinin hiç sayılmasından oldukça huzursuz olan yazar, “men-ben” zamirinin sık kullanımıyla “ben”i vurgulamak niyetindedir.

Bunun yanısıra yazarın oğlu Kadir Gulamov ile gerçekleştirdiğimiz röportaj da tezimizin değerlendirilmesi açısından oldukça faydalı olmuştur. Gulamov’un bizimle paylaştığı anılar, babasının millet mücadelesi için kimi kişilerle olan mücadelesi, halkın

Rus işgalininin zararını çok sonra farketmiş olması sonucu şekillendirmemize yardımcı olmuştur. Dönemin Özbek insanının ve dahi yazarımızın fikir ve eylemlerini dönem şartları içerisinde değerlendirmemizi sağlayarak bizi daha sağlıklı bir sonuca ulaştırmıştır.

KAYNAKÇA

- Açık, F. (2007). *Özbek Edebiyatı*, Alp Yayınevi, Bursa.
- Aktaş, Ş. (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Aman, B. (2017). *Nurmurat Sarıhanov'un Şükür Bağşı Povesti Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Biray, N. (1988). *Cemili Divanı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Biray, N. (1995). *Afganistan Kazakları Ağzı*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Buran, A. Alkaya Ercan (2018). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 2-Güneydoğu-Karlık*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Çetin, N. (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Basımevi, Ankara.
- Çetişli, İ. (2004). *Metin Tahlillerine Giriş/2*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Jean, D. (2012). *Türk Dil Bilgisi*, (çev. Ahmet Benzer), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayıncılık, Ankara.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gulam, G. (1983). *Hikâyälär*, Gafur Gulom Nâmidägi Nâşriyât-Mâtbbâ İcâdiy Üyi, Taşkent.
- Gulam, G. (2018). *Tanlangan Asarlar*, Gafur Gulom Nâmidägi Nâşriyât-Mâtbbâ İcâdiy Üyi, Taşkent.

- Gülensoy, T. (2015). *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gürsoy Naskali, E. (1996). “*Sovyet Türk Edebiyatı*”. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, TDK, Ankara.
- Gürsoy Naskali, E. (haz.) (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Kaplan, M. (2016). *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2013a). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karaağaç, G. (2013b). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karahan, L. (2008). *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Köprülü, F. (2012). *Edebiyat Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Öztürk, R. (1997). *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Saray, M. (1993). *Özbek Türkleri Tarihi*, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Söylemez, O. Azap, S. (2016). *Türk Dünyası Edebiyatları Hikâye Çözümlemeleri*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Stevich, P. (2004). *Roman Teorisi* (çev. Sevim Kantarcıoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük (2009). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Tarihi (2007). C. 9, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Üşenmez, E. (2013). *Yeni Özbek Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Üşenmez, E. Boltabayev, S. Tuğlacı, G. (2016). (Ed. Emek Üşenmez), *Özbekçe Türkçe Sözlük*, Türk Dünyası Vakfı Yayınları,

Yaman, E. (2000). *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Yelten, M. (2010). *Türk Dili ve Anlatım Bilgileri*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.

Yoldaşev İ. Gümüş M. (1995). *Özbek Atasözleri*, Engin Yayınevi, Ankara.

Yusupova, D. (2018). *Adabiyot-Unşversal Qol'llanma*, Toskent Akademnashr, Taşkent.

ÖZGEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Ezgi Erdem
Doğum Yeri : Ankara
Doğum Tarihi : 21.02.1991
E-posta : ezgie@pau.edu.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Ülkün Yalçın Anadolu Lisesi (2005-2009).

Lisans: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı (2009-2014).

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (2016-2019).

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce (İyi), Rusça (İyi).

İŞ DENEYİMİ:

Araştırma Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (2016-devam ediyor)

ARAŞTIRMA ALANLARI:

Güney Doğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Özbek Türkçesi ve Edebiyatı, Rus Dili ve Edebiyatı.

TEBLİĞ VE YAYINLAR:

- *“Türk ve Slav Mitolojisinde Ağaç Kültü”*, I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Antalya, 11-14 May 2017.
- *“Orta Asya’da Yürütülen Rus Dil Politikası Fikrinin Amaçları ve Türk Cumhuriyetlerinin Mücadele Siyaseti”*, 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası VI. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Ankara., 25-28 Ekim, 2017.
- *“Türk Dünyası Üzerinde Uygulanan Ruslaştırma Siyasetinin Afışlere Yansıması”*, X. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Eskişehir, 17-19 Ekim 2018.